

ئاستانە

مەندى إقرأ الثقافى

www.iqra.ahlamontada.com

رېشە سازى

بۇ پىرسەكانى ئافرىت

◀ نووسىنى: ئەحمەد سەيىد
◀ وەرگىيان: رېكخراوى ئاستانە

ریشہ سازی
بۆ پرسه کانی ئافرهت

ناوی نووسەر : ئەحمەد سەید

ناوی وەرگیر : ریکخراوی ئاستانه

دیزاینی ناوه وه و بهرگ : ریکخراوی ئاستانه

نۆبهتی چاپ : سییه م ۲۰۲۳

تیـــــراژ : ۱۰۰۰ دانـــــه

له بهرێوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان - ههریمی کوردستان
ژماره سپاردنی (۱۵۵۴) ی سالی ۲۰۲۳ پێدراوه

پیشہ سازی بۆ پرسه کانی ئافرەت

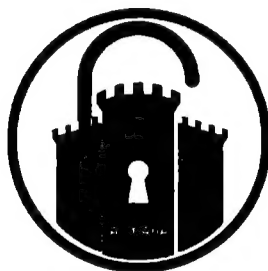
(بەرگی یەكەم)

نووسینی

ئەحمەد سەید

نووسینی

رێکخراوی ئاستانه

پيشەكانى

ئەم پەرتووكەي بەردەستتە لە بنەرتەدا زنجىرە فېدېيە كى بانگخاۋى ناسراۋ
«ئەحمەد سەيىد» كە رېڭخراۋى ئاستانە ھەستائە بە دووبارە دارشتەۋەي بە
شىۋازى پەرتووك لەپىناۋ گەياندى سوودىكى زياتر بە خوتنەرانى بەرپۆز.

پيش ئەۋەي بېچىنە سەر بابەتە سەرەككەيە كانى ئەم پەرتووكە، چەند
پيشەككەيە ك ھەن كە پىۋىستە ۋە كوۋ بەرچاۋرۋونىيەك بۇ خوتنەرانى بىخەمەرۋو
تاۋەكوۋ نەخشەيەكى گشتىيان لەسەر كۆي بابەتە كانى پەرتووكە كە ھەيىت
پيش ئەۋەي دەست بە خوتنەنەۋەي بىكەن.

پيشەككەيە كانىش ئەمانەي لاي خوارەۋەن:

۱. ئەۋ ناۋەرۋكانەي كە ئەم پەرتووكە لەخۆي گرتوۋە، كاردانەۋە نىيە بۇ ئەۋ
دۆخەي كە لە واقەماندا بوۋنى ھەيە، ئەگەرچى پالئەر ۋ ھۆي قسەكانمان
بارودۆخى واقەكەن. بۇ ئەۋەي مەبەستەكە رۋوتتر بىت: كاردانەۋە خۆي لەخۆيدا
واتاي زىندۋىيەتى تاكى مۇسلمان دەگەيەنەت بەرانبەر ئەۋ بارودۆخانەي كە لە
واقەكەيدا بوۋنى ھەيە، ئەم جۆرە كاردانەۋانەش نەرنى ۋ چاكن، بەلام جۆرنكى
دىكە لە كاردانەۋە ھەيە كە كارىگەرى لەسەر تىرۋانىنە جىگىر ۋ نەگۆرەكان ھەيە
ۋ پروخسارنىكى دىكە بە پروۋى راستى بابەتەكان دەبەخشىت كە ھەل ۋ ناپەسەند
ۋ نەرنىن ۋ ھېچ زانستى نىين، كە بىگومان مەبەستى ئىمە ئەم جۆرەيانە. ھەرۋەھا
ۋاباشترە كە مەۋف كاردانەۋەي راستەۋخۆي لەگەل پرسەكانى واقەكەيدا نەبىت،
بەلكوۋ كارلىكى ھەيىت لەگەلىان ۋ كاردانەۋەكى لەسەر بنەماي تىرۋانىنىكى دوور

مەودا و ئاسۆيە كى فراواندە بونيات نايىت، نەك لەسەر گۆشەيە كى بەرتەسك
كە وا لە كاردانە كەو كەي بىكات نەرتنى و ناپەسەند يىت.

۲. بابەتە كانى ئەم پەرتووكە لە كانياو كەنى سروسەو هەلقولان نەك لە لاسايى
كردنەوئى مەرچە عىكى شەرى و قوتابخانەيە كى ديارىكراو، بەلكوو لەم پەرتووكە
هەولداراوە پرسە كان لە كانياوى قورئان و سوننەت و جىبەجىي كردهيى رەسولەو
بەشيوئى تايبەت وەربگيرىت.

۳. ناوەرۆكى پەرتووكە كە تەنھا بۆ وەلامدانەوئى رەوتى فيمينيست و ميگەراكان
تەرخان نەكراو، بەلكوو كۆي پرسە كانى تايبەت بە ئافرەتى لەخۆگرتووە، ئىدى
چ لە لايەنى توندى و داخرانەوئى يىت ياخود لەلايەنى شلبونەو و كرانەوئىە كى
بى سنوور. ئەگەرچى پرسى فيمينيست خۆي بۆخۆي يەككە لە پالەنرە كانى
نووسىنى ئەم پەرتووكە بەلام كۆي پەرتووكە كە تەنھا بۆ وەلامدانەوئى رەوتى
فيمينيست تەرخان نەكراو.

۴. ئىسلام بۆ ژن و پياويش وەك يەكە و ھۆكارى تايبەت كەردنى پەرتووكىك
دەربارەى ژن ھۆكەى ئەو سەرلەشيوئى و گومرايەيە كە لە واقعدا بوونى ھەيە.
بۆيە بەواتاى ئەو نايات كە ئىسلام بەشكى تايبەتى لەسەر ئافرەتان ھەيىت، بەلى
لەئىسلامدا ھوكمى تايبەت ھەيە بۆ ئافرەت، بەلام بىنەماي پىناسە كەردنى ژن لە
ئىسلامدا ئەوئىە لەگەڵ پياوان لەرووى پرسە كانى بىروباوەر و ھوكمە گەورە كان
ھاوبەشن، كە ئەمەش بىنچىنەيە. بۆيە تايبەت كەردنى پەرتووكىك دەربارەى
ئافرەتان، نايىت بىمانخاتە ئەو خەيالەوئى كە ئىسلام دابەشبوو بۆ دوو بەش؛ ئىسلام
بۆ پياو و ئىسلام بۆ ئافرەت!

۵. پەرتووكە كە بۆ ئەو ئافرەتە مۇسلمانەيە كە باوەرئى بە مەرچە عىيەتى سروس ھەيە.
بۆيە ئەگەر كەسك ھەيىت شوئىن ماددە كە بگەوئىت و باوەرئى بە مەرچە عىيەتى

سرووش نه‌بیّت: قورشان و سوننه‌ت به پله‌ی یه‌که‌م - مه‌به‌ستم نه‌وه‌یه به پله‌ی یه‌که‌م باوه‌ر به‌م مه‌رجه‌عی بوونه نه‌کات، نه‌وا به ته‌واوی سوود له پهرتووکه که نابینیت. له‌وانه‌یه له هه‌ندیک خال سوودی لی ببینیت، هه‌روه‌ها ره‌نگه له هه‌ندیک گوشه یان تیز سوودی لی وه‌برگریت، به‌لام بۆ که‌سیک که کیشه‌ی له بنچینه‌یدا هه‌یه، ده‌بیّت له بنچینه‌که‌یه‌وه ده‌ست پێ بکریّت و نه‌م پهرتووکه سوودی ته‌واوه‌تی پێ ناگه‌یه‌نیّت.

ئێ له‌وانه‌یه بوتریت گهر ئافره‌تیک کیشه‌ی له‌گه‌ل مه‌رجه‌عی بوونی سرووشدا نه‌بیّت و باوه‌ری پێ هه‌بیّت ئیدی نه‌م پهرتووکه بۆ؟

ئیمه‌ش ده‌لێن زۆریه‌ی نه‌وانه‌ی که باوه‌ریان به مه‌رجه‌عی بوونی سرووش هه‌یه کیشه‌یان ده‌باره‌ی پرسێ ئافره‌ت هه‌یه به‌هۆی زۆری نه‌و گومان و پرسه تیکنالێنراوانه‌ی که له‌واقه‌دا بوونی هه‌یه.

بەناۋى خوداى گەورە و مېھرەبان

پيشەكەيى زانستىيەكان، بۇ مامەلەكردن لەگەل بابەتى ئافرەت لە ئىسلامدا

ئەم پيشەكەيەنى كە ليرەدا باسيان ليۋە دەكەين، بۇ تىگەيشتن لە بابەتە كانى دواتر گرنگن، بە واتاى ئەۋەى ئىمە لە ۋەلامى گومانەكان و پىنگەى ئافرەت لە ئىسلامدا و ھەروەھا ھەموو بابەتە كانى پەيۋەست بە ئافرەت تىناگەين، مەگەر بە تىگەيشتن نەبىت لەم پيشەكەيەنە، ئەم پيشەكەيەنش ھەول و كۆشش و ھەروەھا ھەلسەنگاندنى تايبەتى خۆمن، بۆيە دەكرىت شتى زياترىش لەخۆ بگرن.

پيشەكەيەكانىش برىتىن لە دواز دە پيشەكى، كە ئەمانەن:

۱- سەرەتايىترىن ناسنامە و پىناس كە ئافرەت ھەلگىرى بىت و خۆى پى بناسىنىت و لەژىر سىبەرى ئەو ناسنامەيەدا ژيان بكات، برىتىيە لە: بەندايەتى بۇ خوداى گەورە، كە پياو و ئافرەت تىيدا ھاوبەشن.

چەند خالىك دەربارەى ئەم پيشەكەيە:

أ. لە جىھاندا چەندىن جۆرى كارتى ناساندن ھەيە، كە مەۋقەكان خۇيانى پى دەناسىن و پى دوترىت ناسنامە، ھەندىك ناسنامە ھەيە ھەموو مەۋقەك تىيدا ھاوبەشە، بۇ نمونە: دانىشتوانى ھەر ۋلاتىك خاۋەنى ناسنامەى نىشتىمانى تايبەت بە ۋلاتەكەيانن. ھەندىك ناسنامەى تر ھەن تايبەتن بە كۆمەلىكى ديارىكراۋە، بۇ نمونە: لەناو خەلكىدا كۆمەلىك ھەيە لايەنگىريان بۇ ئايىنىكى ديارىكراۋ

هه‌یه، موسلمانیک هه‌لگری ناسنامه‌ی موسلمانیه‌تیه، مه‌سیحیه‌ک هه‌لگری ناسنامه‌ی مه‌سیحیه‌تیه، بۆ جووله‌که و یی‌باوه‌پیش هه‌روه‌ها، که ئەم ناسنامه‌یه پێی ده‌وترنت: ناسنامه‌ی لایه‌نگیری نایینی.

بوون به‌خواه‌نی هه‌ر ناسنامه‌یه‌کیش کۆمه‌لێک پێوستی هه‌یه که له‌سه‌ر هه‌لگره‌که‌ی پێوست ده‌کات. -دواتر زیاتر بۆمان پروون ده‌یتته‌وه. -که‌واته ناسنامه‌کان زۆرن، به‌ته‌نیا تایبەت نین به‌پیاو، یاخود ئافرهت، به‌لکوو هه‌ردوولا تێیدا هاوبه‌شن.

له‌نیۆ ئەم هه‌موو ناسنامه‌نه‌شدا، باسی سه‌ره‌تاییتین ناسنامه‌ دێته‌ پێشه‌وه، که به‌هۆیه‌وه تێپروانی‌نی خۆت بۆ ژیان و بوونه‌وه‌ر، له‌سه‌ر ئەو ناسنامه‌یه بونیاد ده‌نیت. سه‌ره‌تاییتین ناسنامه‌ش که ئیسلام ده‌یه‌وێت له‌ موسلماندا بی‌ج‌ه‌سپێنیت و بپێت به‌ ناسنامه‌ی ژماره‌یه‌ک و هه‌روه‌ها له‌سه‌ر بنه‌مای ئەو ناسنامه‌یه، تێپروانی‌نه‌کانی بۆ خۆی و ژیان بونیاد بنیت، ئیتر به‌بێ ره‌چاوکردنی ئەوه‌ی پیاویت یاخود ئافرهت، مندالی یاخود گه‌وره‌، باززگانی یاخود فی‌رخواز، مامۆستایت یاخود هه‌رشتیکی تر، بریتیه‌ له «به‌ندایه‌تی بۆ خودای گه‌وره‌».

ناسنامه‌ی به‌ندایه‌تی بۆ خوداش کۆمه‌لێک خاڵ له‌خۆ ده‌گرێت، که خوا‌ه‌نی ئەم ناسنامه‌یه و پێوسته‌ هه‌میشه له‌به‌رچاوی یێت: «من به‌نده‌م و دروستکه‌رن‌کیش هه‌یه که دروستی کردووم، یه‌قین و دل‌نیام به‌م راستیه‌، هه‌روه‌ها یه‌قین و دل‌نیام به‌و شتانه‌شی که له‌سه‌ر ئەم ناسنامه‌یه بونیاد نراوه، وه‌کوو سرووش و پی‌غه‌مبه‌رایه‌تی و پو‌ژی دوا‌ی ... تاد.»

که‌واته ئاشناکردنی ئافرهت به‌م ناسنامه‌یه به‌ندایه‌تی بۆ خودا. و ئاگادارکردنه‌وه‌ی له‌وه‌ی ژیا‌نی له‌ژێر چه‌تری ئەم ناسنامه‌یه دایه، سه‌ره‌تاییتین

کاره که پێی هه‌لبستین. چونکه نه‌مڕۆ زۆر ئاراسته و گرووپ هه‌یه، ناسنامه‌ی ئه‌وه‌ی که «ئافرهت» سه‌ره‌تایه‌ترین شته ده‌یخه‌نه می‌شکی ئافرهته‌وه، پێیان وایه هه‌یج شتێک له‌سه‌رووی ئه‌م ناسنامه‌یه‌وه نییه، به‌و واتایه‌ی گرنه‌ی هه‌لگری چ ئایینه‌یکه‌ی، به‌لکوو گرنه‌ی ده‌سته‌به‌رکردنی مافه‌کانته وه‌کوو ئافره‌تێک، که ئه‌مه‌ش جووێکی دیکه‌ی ناسنامه‌یه و سه‌نگه‌ری له‌و ناسنامه‌یه‌ی که ئیسلام له‌ ئافره‌تی ده‌وێت به‌ندایه‌تی بۆ خودا. گرتوه.

ب. سووده‌کانی ئاشناکردن و ئاگادارکردنه‌وه‌ی ئافرهت به‌م ناسنامه‌یه

- تیگه‌یشتن له‌وه‌ی که حیکمه‌تی هه‌ندیک له‌و یاسایانه‌ی که له‌ شه‌ریعه‌دا هاتوون، ته‌نیا بۆ به‌دی‌هێنانی به‌ندایه‌تییه. واتا هه‌ر خودا په‌رستیه‌ک که ده‌یکه‌ین و هه‌ر یاسا و هوکمه‌یک که له‌سه‌رمان به‌ریار دراوه، مه‌رج و پێوست نییه که ئیلا ده‌یته‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی دونه‌ییه‌ی له‌ پێگه‌یه‌وه به‌ده‌ست به‌یینه‌ی، نا نه‌خێر، هه‌ندیک جار جگه‌ له‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌ی رۆژی دوا‌ی، هه‌یج به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی تریان له‌گه‌ڵدا نییه. مه‌به‌سته‌کانی شه‌ریعه‌تیش (مقاصد الشریعه) پشتگیری ئه‌م قسه‌یه‌مان ده‌که‌ن، ئه‌وه‌تا پێشه‌وا شاتبی؛ پێشه‌وای زانستی مه‌به‌سته‌کانی شه‌ریعه‌ت، ده‌لێت: «گه‌وره‌ترین مه‌به‌سته‌یک که شه‌ریعه‌تی بۆ نێردراوه به‌ندایه‌تییه بۆ خودای گه‌وره، واتا مڕۆف پێچه‌وانه‌ی ئاره‌زووه‌کانی بجوولێته‌وه و به‌ ویستی خۆی ببێت به‌ به‌نده‌ی خودا، هه‌ر وه‌کوو چۆن له‌کاتی تین بۆ هاتندا ده‌یته‌ به‌نده‌ی خودا.»

بۆیه‌ په‌نگه‌ هه‌ندیک له‌و هوکمه‌نه‌ی که تاییه‌ته به‌ ئافره‌تانه‌وه، که‌سانێک یێن و هه‌ندیک لێکدانه‌وه‌ی بۆ بکه‌ن که فلانه حیکمه‌تی تێدایه. نه‌خێر، به‌و جووره‌ نییه، به‌لکوو هه‌ندیک له‌ هوکمه‌کان که له‌ ئایینه‌دا به‌ریاریان له‌سه‌ر

دراوه، پهنگه حیکمه ته که ی ته نیا به دی هیئانی به ندایه تی و خواپه رستی بیت و هیچی تر. که نهم باسه ش له لای زانایان شتیکی پروونه، هه ربویه کاتیک قسه له سهر هو و حیکمه تی حوکه کانی شه ریه ته ده کهن، هو و حیکمه تی هه ندیکیان ته نیا له به دی هیئانی به ندایه تی بۆ خودا کورت ده که نه وه، نه وه تا کاتیک نهم حوکه: ﴿لِلّٰهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْذُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ فَيَغْفِرْ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ [البقرة: ۲۸۴]، له ناسمانه وه دابه زی؛ هاوه لان له بهر نه وه ی پیگه ی وه حی گه و ره بوو له لایان و ده یانزانی که هه قه، له به رانه بهر نهم نایه ته دا ترسان و وتیان: «نه ی پیغه مبه ری خودا (ﷺ) نیمه فرمانمان به جی هاد و چاکه پی کرا، جبه جیمان کرد، به لام نهم حوکه ی که نیستا له سهرمان دراوه، له توانای نیمه دا نییه، له تواناماندا نییه که هه ر ختووره یه ک به ده روونماندا دیت و که رایشینه گه یه نین، دواتر هه ر لیپرسینه وه مان له سهری لی بکرت! نه ی پیغه مبه ری خودا (ﷺ) نیمه ناتوانین.» پیغه مبه ریش (ﷺ) فهرمووی: «بَلْ قُولُوا: سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا»^(۱) «به لکوو بلین گوتمان گرت و گوپرایه لین.» نه وانیش وتیان: «گوتمان گرت و گوپرایه لین.» راسته وخو بهو ملکه چبوونه یان بۆ حوکه ی خودا نه گه رچی حیکمه ته که شیان نه ده زانی، حوکه که یان له سهر هه لگیرا و خودای گه و ره نهم نایاته ی دابه زاند: ﴿آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلَايِكْتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ [البقرة: ۲۸۵]، واتا: «پیغه مبه ری خوا (ﷺ) و باوه رداران نیمانیان بهو قورنانه پیروزه هیئاوه که له لایه ن په روهرد گاره وه بویان دابه زیوه، به هه موو

(۱) پیئشه و موسلیم گتیراویه تییه وه به ژماره (۱۲۵)

ئەو شتانهشی که لەم قورئانەدا هەیە. هەموویان باوەڕیان بە خۆدای گەورە و فریشتەکانی و پەر تووکه ناسمانییه کانی و پیغه مبه رانی هیناوه. ئیمه جیاوازی ناکهین له نێوان هیچ پیغه مبه رنک له پیغه مبه ران و باوەڕ به هەر هەموویان دەهینن. هەروەها باوەڕداران و پیغه مبه ره کان فەرموویان: ئەو پەر وەردگار ئیمه به گوی فەرماشتی تۆمان بیست و لێی تیگه یشتین و گۆڕپایه لێ تۆمان کرد و وه لامان دایته وه. ئەو پەر وەردگار تۆش لیمان خۆش ببه، سه ره نجام و گه رانه وی ئیمه هەر بۆ لای تویه.»

گوشراوی مه به ست: بۆ هەموو حوکمی که ئیسلامدا چ ئەوهی په یه وهسته به پیاو و چ ئەوهی که په یه وهسته به ئافره ته وه ناییت بۆ ئەوه بگه ریت که ئاخۆ چ به رژه وه ندیه کی دونیایی به هۆی حوکمه که وه وه ده ست دیت. نه خێر، هیچ پێوست ناکات، به لکوو ده کرت هه ندیک له حوکمه کان ته نیا بۆ به دی هینانی به رژه وه ندی دوا رۆژ ده رکرابن.

- به ده ست هینانی ریت و شکۆ به ره ه میکی تری به ندایه تییه بۆ خۆدای گه وره. له به رنه وهی ئافره ت زۆر گرفتێ وه کوو زۆلم و سه ته می ڕووبه ڕوو ده بیته وه، به ده ست هینانی ریت و شکۆ، ئەم گرفته یان له سه ر هه لده گرت. ئەمه ش له به رنه وهیه که بوون به به ندە ی خۆدا، به شیوه کی سه روشتی و راسته وخۆ ده روون و که سایه تییه کی شکۆ دار دروست ده کات. که واته هه رچه ند زیاتر بیت به به ندە ی خۆدا، ئەوا له به رانه ردا ئەوه ندە زیاتر مرقفه کان له پێوه و ته رازووی تۆدا هیچ سامیکیان نامینیت به وهی که سوود و زیانت پێ بگه یه نن. چونکه ناشکرایه یه کێک له واتا باوه رپیه کانی بوون به به ندە ی خۆدا ئەوهیه که تۆ لات ڕوونه خۆدا دروستکه ر و نه خشه دانهر و گه وره یه و هه روه ها به سه ر هه موو شتی که وه زاله: ﴿وَمَا هُمْ بِضَارِينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ [البقرة: ۱۰۲].

واتا: «ئەو جادووگەرەنە ناتوانن هیچ زیانیکی بە کەس بگه‌یه‌نن، مەگەر بە
 ویستی خوا نه‌ییت.» ﴿قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنَّ اللَّهَ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا
 عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنَّ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
 ٣٣﴾ [المائدة: ٢٣]. واتا: «(بەلام) دوو کەس لەوانە‌ی کە ترسی خۆدایان لە دڵدا
 بوو و خوا ناز و نێعمەتی ئیمان و دڵنیایی تەواوی پێ بەخشیبوون وتیان: لە
 دەروازەی شارەوه‌ بچنە سه‌ریان و (یه‌ک هێرشی گه‌وره‌ به‌رن) هەر کە چوونه
 ئەو دیوه‌وه‌، ئەو بێگومان ئیتر ئێوه‌ سه‌رکه‌وتوون (دوژمنتان شکست ده‌ییت،
 جا بۆ به‌ده‌سته‌یتانی ئەو سه‌رکه‌وتنه‌) ده‌ییت. به‌ تەواوی پشت به‌ خوا به‌ستن
 ته‌گەر ئێوه‌ تیماندارن.»

بێگومان هەر خۆداه‌ه‌ کە پێنموونی و گومراییکردن و هه‌روه‌ها سوود و
 زیانگه‌یانندن و لا‌بردنی زیانه‌کەشی به‌ده‌سته‌: ﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي
 الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ
 الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ٥﴾ [ال عمران: ٢٦]. واتا: «(ئه‌ی پێغه‌مبه‌ر (صلی
 الله علیه وسلم)، ئە‌ی ئیماندار) بڵێ: خۆدایه‌ تۆ خاوه‌نی هه‌موو شتیکی‌ت،
 ده‌سه‌لات ده‌به‌خشیت به‌ هەر کەسیک به‌وێت و ده‌سه‌لات وه‌رده‌گرته‌وه‌ له‌ هەر
 کەسیک به‌وێت، هەر کەس به‌وێت با‌لاده‌ستی ده‌که‌یت، هەر کەسیکی‌ش
 به‌وێت زه‌لیل و بێده‌سه‌لات و ژێربه‌ده‌ستی ده‌که‌یت، هەرچی خێر هه‌یه‌ هەر به‌
 ده‌ست تۆیه‌، بێگومان تۆ ده‌سه‌لاتداری به‌سه‌ر هه‌موو شتی‌که‌دا.»

هه‌ربۆیه‌ به‌ندایه‌تی بۆ خۆدا کاتیک به‌ شێوه‌یه‌کی گه‌وره‌ له‌ ده‌رووندا پێک
 دێت و دروست ده‌ییت، راسته‌وخۆ زه‌به‌لاحی دروستکراوه‌کان به‌جووک و کم
 ده‌بنه‌وه‌.

سا له‌به‌رنه‌وه‌ مڕووف که بوو به‌ به‌نده‌ی خودا، دان به‌ هیچ که‌شیکدا ناییت که‌ شه‌ری خودایه‌تی بکات، ئیوه‌ ده‌بینن هه‌ندیک له‌ پیاوان ته‌نانه‌ت هه‌ندیک له‌ ئافره‌تانیش له‌ کاتی مامه‌له‌ کردن له‌ گه‌لی، له‌ ماله‌وه‌ یاخود جگه‌ له‌و، ده‌گه‌ن به‌و بارودۆخه‌ی که‌ فیرعه‌ون پیتی گه‌شیت به‌ وته‌که‌ی: ﴿فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾ [النازعات: ۲۴]، واتا: «من په‌روه‌دگاری هه‌ره‌ به‌رز و بلندی ئیوه‌م.» بێگومان جادووگه‌ره‌کان، چون بپوونه‌ به‌نده‌ی خودا: ﴿قَالُوا لَا ضَيْرُ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ﴾ [الشعراء: ۵۰]، واتا: «جادووگه‌رانی ئه‌وسا و ئیماندارانی ئیستا، بێ ترس وتیان: هیچ زه‌ره‌ر و زیانی بۆمان ناییت (له‌ هه‌ره‌شه‌ ناترسین) چونکه‌ ئیمه‌ دلنیاين که‌ بۆ. لای په‌روه‌ردگارمان ده‌گه‌رێینه‌وه‌.»

رۆبه‌رپووی فیرعه‌ون بوونه‌وه‌: ﴿قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾ [طه: ۷۲]، واتا: «چیت له‌ده‌ست دیت، ئه‌نجامی بده‌ و درغی مه‌ که‌.» ئه‌مه‌ش به‌ره‌مه‌ی ئه‌و به‌نده‌یه‌یه‌ بوو که‌ به‌ده‌ستیان هێنا. هه‌ریۆیه‌ بوون به‌ به‌نده‌ی خودا، راسته‌وخۆ رێژ و شکۆ له‌ ده‌رووندا ده‌چێت.

یه‌کیکی تر له‌ به‌ره‌مه‌کانی ئه‌م پێشه‌کییه‌ که‌ په‌یوه‌ندی به‌ به‌ره‌مه‌ی پێشوووه‌ هه‌یه‌: بوون به‌ به‌نده‌ی خودا، رێزه‌په‌ری نه‌بوون و هه‌روه‌ها زوڵم و سته‌ممه‌کردنی به‌دوادا دیت. که‌ له‌ به‌ره‌مه‌ی پێشوو و تمان، بوون به‌ به‌نده‌ی خودا ده‌روونیکی شکۆمهند دروست ده‌کات، شکۆمه‌ندییه‌ک نا که‌ بیه‌ته‌ هۆی خۆ به‌گه‌وره‌زانی و سته‌مکردن، به‌لکوو شکۆمه‌ندییه‌که‌ که‌ جگه‌ له‌ خودا نابیت به‌ به‌نده‌ی هیچ که‌س و رێگه‌ش به‌وه‌ ناده‌یت هیچ که‌س له‌به‌رانبه‌رتدا خۆی بباته‌ ناستی خودا. به‌لام هه‌ندیک جار له‌ کاتی مامه‌له‌ کردن، په‌نگه‌ سته‌میکت لی بکریت له‌لایه‌ن می‌رده‌که‌ته‌وه‌، به‌لام له‌به‌ر به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی تری

وه‌کۆو له‌بهر خودا و پاراستنی ئارامی مأل و مندال، له‌بری قبۆلنه‌کردن، ئارامگری هه‌لبژێرت و چاره‌پێی پاداشته‌که‌ی له‌ خودا بکه‌یت، که‌ نهم بارودۆخه‌ش تێکناگیرت له‌ گه‌ل واتای شکۆمه‌ندیدا.

که‌واته‌ به‌پوختی به‌ره‌می نهم پێشه‌کییه، به‌ده‌سته‌هێنانی شکۆمه‌ندییه به‌بێ تێپه‌راندن و سته‌مکردن، واتا به‌رگری له‌ مافه‌کانی خۆم ده‌که‌م و پازی نابم به‌ زۆلم و سته‌م و سووکایه‌تی. به‌لام، په‌نگه‌ هه‌ندی‌کجار و له‌ هه‌ندی‌ک بارودۆخ، به‌ هه‌لبژاردن و ویستی خۆم ئارام بگرم، وه‌کۆو نه‌وه‌ی که‌ باسماں کرد. نه‌وه‌تا خودای گه‌وره‌ش باسی نهم بارودۆخه‌ی بۆ کردووین، که‌ کاتی‌ک سته‌میکماں لی کرا، دوو بژارده‌مان له‌پێشه، یان وه‌رگرتنه‌وه‌ی مافی خۆت، یاخود لی‌خۆشبوون و ئارامگرتن، به‌شیوه‌ی ئه‌رك فرمانمان پێ ناکات و بۆ ده‌روونی ئیمه‌ی به‌جێ ده‌هێلێت: ﴿وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾ [الشوری: ۴۰]، واتا: «جا تۆله‌ی هه‌ر تاوانێک به‌ نه‌دازه‌ی تاوانه‌که‌یه‌ بێ زیاد و که‌م، نه‌و که‌سه‌ی لی‌خۆشبوونی هه‌بێت و چاره‌پۆشی و چاکسازی بکات، نه‌وه‌ پاداشتی لای خودایه، به‌پراستی خوا سته‌مکارانی خۆش ناوێت...»

۲- له‌ پێویستییه‌کانی به‌ندایه‌تی بۆ خودا: ملکه‌چبوون و خۆدانه‌ده‌سته‌وه‌یه بۆ مه‌رجه‌عییه‌تی سرووش، که‌ «سرووش» له‌ پێشه‌کییه‌ گه‌وره‌کانه‌ بۆ بونیادنانی تێروانییگی گشتی و ورد ده‌رباره‌ی مرۆف سپیاو بی‌ت یاخود ئافره‌ت.

- هێنانه‌دی نهم پێشه‌کییه، به‌ستراوه‌ته‌وه‌ به‌ هێنانه‌دی پێشه‌کی یه‌که‌مه‌وه، که‌ نه‌ویش ناسنامه‌ی به‌ندایه‌تی و بوون به‌ به‌نده‌ی خودای گه‌وره‌ بوو، نهم

بەندایەتیەش، ھەر لەسەرەتای بە دەستەھێنانییەو کۆمەڵیک شتت لەسەر پێوست دەکات، کە دەبێت ئەنجامیان بدەى، یاخود ملیان بۆ کەچ بکەیت. یەکیەکە لەو پێوستیانەش: ملکەچبوون و خۆدانە دەستەوایە بۆ مەرجەعییەتى سرووش، کە لە پیشەکییە گەورەکانە بۆ بونیادنانی تێروانیینکی گشتی و ورد دەربارەى مرۆف -پیاو بیت یاخود ئافرهت-.

من لە کوێو و لەسەر بنەمای چى تێروانیینە سەرەکییە گەورەکانم لەسەر مرۆف بونیاد بنیم؟ مرۆف نەک تەنیا ئافرهت، بەلکوو مرۆف -پیاو یاخود ئافرهت- لە کوێو نەو بەکات؟

وەلام: لە مەرجەعییەتى سرووشەو.

سەرنجێک لەسەر نەم پیشەکییە:

زۆربەى رەوتەکان یاخود زۆربەى ئەو خەلکانەى کە پشتگیری ھەندیک لە رەوتە فکرییە لادەرەکانى پەيوەست بە ئافرهت دەکەن. لەکاتى گفتوگۆکردن لەگەڵیان، پێوست ناکات لە وردەکارییەکانەو دەست پێ بکەیت، بەلکوو لە بنچینەکانەو کە مەرجەعییەتە و لە رینگەییەو پێناسەى خۆیان دارشتووە. چونکە مەرجەعییەتى تۆ و ئەوان جودان، ئەوان بۆ بونیادنانی تێروانیینى خۆیان دەربارەى مرۆف، بۆ سەرچاویەک دەگەرێنەو و تۆش بۆ سەرچاویەکی دیکە. ئەوان بۆ پێناسەکردنى مرۆف (چى لەسەر پێوستە و چى لەسەر پێوست نییە یاخود لەپێناو چیدا بژیت و لەپێناو چیدا نەژیت) پشتیان بە تێروانیینیک و مەرجەعییەتیکى ماددى یاخود فکرى «مرۆفى» بەستووە کە ئەسلەن پەيوەندى نییە بە داننان بەوێى خودایەک، یاخود پاداشت و پیغمبەرێک ھەبە، بە واتای ئەوێى ھىچ پەيوەستیەکی نییە بە تێروانیینى

ئىسلامەتییەۋە، چۈنكى تېرۋانىنى ئىسلامەتى بونىادنراۋە لەسەر سىرووش و سىرووش مەرجەعە.

بۇيە ئەمە خالىكى زۆر گرنگە، چۈنكى ھەرچەند گەتوگۇي تېرۋەسەل دەريارەي گىروگرفتەكانيان بىكەيت و چارەسەرىشان بىكەيت، بەلام ئەگەر تېرۋانىنى گشتىيان بۇ مەۋف چىاو و ئافرهت ھىشتا لەسەر بىنەماي سىرووش بونىاد نەزىابو، ئەوا تواناي چارەسەركردنى ھەموو كىشەكانت نىيە.

۳- پىئوهرى دروستى و نادروستى ھوكمەكانى پەيۋەست بە ئافرهت، بە ھاۋتابوونىيەتى لەگەل ۋىستى بەدېھىنەر، ياخود ئەو شەرىعەتەي كە بەدېھىنەر دەيەۋىت

نەك ھاۋتابوونى ئەم ھوكمانە لەگەل پىيەسەندىبونى ھەموو ئافرهتان (پىيەسەندى ھەموو ئافرهتان يەكناگرن)، چۈنكى ئارەزوۋەكان يەكناگرن بۇ پىيەسەندىبون لەم جۆرە بابەتانەي پەيۋەست بە ئافرهت، بەتايىبەتى بابەتە وردەكارىيەكان. سا لەبەرئەۋە پىئوهرى دروستى و نادروستى ھوكمەكان، ھاۋتابوونىانە لەگەل ۋىستى دروستكار ياخود ئەۋەي دروستكار دەيەۋىت.

پىيەسەندىبون و پەسەندىبون، بابەتتىكى بەريلاۋە، زۆر جار دەبىستىت كەسىك دەلىت: فلانە شتم پى پەسەندى نىيە. ئەزىزم جگە لەتۇ كەسانىتر ھەن كە ھەمان شت بە پەسەندى دەيىنن، ئايا ھەق دابەش بىكەين و ئەو بەشەت پى بەدەين كە پىت پەسەندە؟! بەراستى ئەمە كىشەيە!

يىگومان دۋاي ئەۋە رەنگە بلىت: تېرۋانىنى مەن وايە كە ھەقى رەھا بوونى نىيە و بەلكو ھەق شتىكى رىژەيىيە. بۇيە پەسەندى و ناپەسەندى لەم بابەتەدا نىيە و بابەتە كە رىژەيىيە. كە ئەمەش كىشەيە كى ترە.

سا لیرهویه که گرنگی بون بهبهندهي خودامان بۇ دهرده که ویت، مرؤف که خوی به بهندهي خودا زانی، پهی بهوه دهبات که لهو ئاسته دا نییه به رهخنیه ک که سه رچاوهی گرتوه له دهر وونیکي لووت بهرزوه، مامه له له گهل ته شریعی خوداییدا بکات. به لکوه ئهرکی مرؤف نهویه که بهریت و ده کرت هندیک شتی وردی لا پروون نهیت و پرسیاران ههیت، هاوشیوهی ئافرهتان و پیاروانی هاوهلی پیغه مبهه (پیشه). دیسان نهوه دووبات ده که موه، که هممو نهوانه ی باسی ده کهین، په یوهستیان بهیه کهوه هیه و له سه ره کتر برونیا د نراون. بیرمه له سه رهتای گفتوگو کانم دهرباره ی وه لامدانه وهی گومانه کان. گفتوگو م له گهل ئافرهتیک کرد دهرباره ی رهوایی دارنپسی (الانحراف الجنسي) یاخود (paraphilia): که وها وئا ده کرت نه خوشیه ک ییت، بارودوخیکی خونه وستانه ییت) نهو چونکه بههوی ئاره زووه، کاره که ی پی په سه ند بوو، دهیوت: «چون دهیت نایینیک ییت و نه م کاره حه رام بکات؟ شتی وها چون دهیت؟»

باشه نه زیم ئی خو شهست ملیون ئافرهتی دیکه ههن که نه مه به شتیکی ناپه سه ند و پیچه وانه ی سروشتی ئافرهتی دادهنن، ئایا ئیستا هق به پیتی نه م ئاره زووانه دابهش بکهین؟!

مرؤف دهیت هندیک پاشه کسه بکات لهو شانیهی که خوی پیتی په سه ند و پهی بهوه ببات و دلتیایی ههیت که پیوه ریکی دیکه ی راست و رهوان له سه روویه وه بوونی هیه، که بهریاری له سه ر دروستی و نادروستی نه م بابه تانه داناوه.

۴- پیشه کی چواره م (په یوهسته به سییه موه): روانینی ئیسلام بۇ بابه ته کان

ئافرهت، به‌ته‌نیا له‌ ره‌چاوکردنی لایه‌نی ئافره‌تانه‌وه سه‌رچاوه‌ی نه‌گرتوووه

خودای کاربه‌جی که حوکه‌کانی په‌یوه‌ست به‌ ئافره‌تی جیگیر کردوووه و برپاری له‌سه‌ر داوه، به‌و شیویه نه‌بووه که ته‌نیا ره‌چاوی ئه‌وه بکات ئاخۆ ئافره‌ت چۆن ئه‌م په‌یامه وهرده‌گرت، یاخود به‌و واتایه‌ی که ئافره‌ت له‌ هه‌ساره‌یه‌کی دیکه‌دا به‌ته‌نیا بژیت و که‌سی له‌گه‌ڵدا نه‌ییت. به‌لکوو ئیسلام که حوکه‌ی جیگیر کردوووه و برپاری له‌سه‌ر داوه، چهند لایه‌نیکی هه‌مه‌جۆری ئافره‌تی ره‌چاو کردوووه؛ لایه‌نیکی له‌ رووی به‌ندایه‌تی خوداوه، لایه‌نیکی له‌ رووی مافه‌کانه‌وه که هه‌یه‌تی، لایه‌نیکی له‌ رووی ئه‌و نه‌رکانه‌ی که له‌سه‌ریه‌تی.

هه‌ریه‌ک له‌م لایه‌نانه‌ش، بار و پۆلی جیاوازی تیدا هه‌یه. هه‌ندیک جار که‌سانیک هه‌ن که گه‌ردوون له‌سه‌ر بنه‌مای تیروانیی که‌سییه‌تی هه‌ڵده‌سه‌نگیئن، ئه‌مه‌ش تۆزێک جیاوازه له‌ پێه‌سه‌ندبوون که پێشتر باسمان لێوه کرد. لێره‌دا قسه‌ که له‌سه‌ر ئه‌م قسه‌یه: «ئیسلام که‌هات و برپاری ئه‌م حوکه‌ی دا بۆچی ره‌چاوی منی نه‌کردوووه؟!»

ئه‌زیزم! ئیسلام به‌ته‌نیا تایبه‌ت به‌ ئافره‌ت یاخود پیاو نه‌کراوه، یاخود به‌و جۆره نه‌هاتوووه، که‌وا بروانیت تۆ به‌ته‌نیا له‌م هه‌ساره‌یه‌دا ده‌ژیت. نا نه‌خێر، به‌لکوو ئه‌و یاسا و برپارانه‌ی که ئیسلام جیگیری کردوون، گشت لایه‌نیکی تیدا ره‌چاو کراوه. به‌ته‌نیا تۆی ره‌چاو نه‌کردوووه، یاخود تۆی تایبه‌ت نه‌کردوووه که به‌و جۆره مامه‌له‌ت له‌گه‌ڵدا بکات که حیزیک یاخود گروپیکی فیمینیزم و ده‌تانه‌وێت کۆمه‌لگه‌یه‌کی ئافره‌تانه‌ دروست بکه‌ن. نه‌خێر، ئیسلام به‌و جۆره حوکه‌ی جیگیر کردوووه که تۆش به‌کیکی له‌و پێک‌هاتانه که کۆمه‌لگه‌ پێک دێنن و جگه له‌ تۆش پێک‌هاته‌ی تر هه‌ن و په‌یوه‌ندیی سروشتی ئه‌م

پێک هاتانهش په یوهندییه کی تهواو کارییه، که رۆل و بواری جیاوازی تێدایه. ئیسلام تۆی له جێگهیه کدا دانهناوه که تنیا ماف وهربگیریت، به لکوه ئه و رۆلانهی که ئیسلامی ئافرهتی پێ ناساندووه، هه ندیکجار مافی بۆ هیه و هه ندیکجارش ئهرکی له سهر شانه.

۵- له ئیسلامدا حوکمه کانی په یوهست به ئافرهت، پاشکۆن نه وه ک سهر به خۆ، پاشکۆن بۆ پایه و بنچینه گه و ره کان (نه ک بۆ پیاو)

واتا به شیوهیه کی سهره کی نه و حوکمانه ی که په یوهستن به ئافرهت و بریاران له سهر دراوه، پاشکۆن، به و واتایه ی له سهر چهند راستی و بنچینهیه ک بونیادنراون و سهر به خۆ نین. بۆیه فه لسه فه ی ئیسلام له ته شرعی حوکما به و جوړه نییه که پیاو و ئافرهت کۆمه لێک ئهرک و مافی هاو به شیان هیه و ئهر که کانی په یوهست به ئافرهت زیاترن به چهند نه و نه ده. نا نه خێر، به لکوه ههریه کێک له و ئهرک و مافانه، له سهر کۆمه لێک بنچینه وه رگیراوه و بونیاد نراوه که ئه مهش خا لێکی زۆر گرنگه.

ئه وه تا ده بیینین حیجاب له ئیسلامدا دوا ی ۱۷ بۆ ۱۸ سا ل له دوا ی ده ستێکردنی پێغه مبه رایه تییه وه واجب کرا. خۆ حیجاب ئاشکرایه ئهرکه، به لām ئه م ئهرکه له دوا ی ئه و نه ده سا ل و بونیادنانی له سهر کۆمه لێک بنچینه ی هاو به شی نیوان ئافرهت و پیاو که پێی هه لده ستان، وه کوو: بوون به به نده ی خودا و ئارامگری و دامه زراوه یی له سهر ئیسلام و ئایین فه رز کرا. له سه ره تای ئیسلامدا پیاوان و ئافره تانی مو سلما ن هه ردوولا هاو به شبوون له پرووی نه شکه نجه دان و پێگری لێک رده نه وه، که هه ردوولا ئارامگریان هه لده بژارد تا وه کوو مردن. ئه وه تا سومه یه (دایکی عه مماری کوپی یاسر و یه که م شه هیدی نیو ئیسلام) دوا ی نه و

ھەموو ئازار و ئەشكەنجەدانە، ئارامگىرى ھەلۋارد تاوۋەككو مردن، بۇيە دەبىنىن پىاو و ئافرهت بىنەما و بىنچىنەي ھاوبەشيان ھەبوو، تەنانت ئەو ئەركانەشى كە ھاوبەشن و سەرەكىن وەككو فەرزەكان، ھەندىكىيان دواكەوتن و دواتر دابەزىن. كەواتە بابەتە كە بەو جۆرە نەبوو كە راستەوخۇ و بە شىۋەيە كى سەرەخۇ ئافرهت كۆمەلە شىكىكى لەسەر فەرز كرايىت، بەلگكو ئەوئەي لەسەريان كراو بە ئەرك، پاشكۆي ئەم بىنەما و بىنچىنەبوون كە باسما كىردن. ھەروەھا زۆربەي ھوكمەكانىش كە لەسەر ئافرهت كراو بە ئەرك، پەيوەستە بەو سىرووشى جىبەجىكردنەو كە پىي ھەلەستىت لە بەندايەتە كاندە.

۶- ھوكمە شەرىعیە كانی پەيوەست بە ئافرهت بە شىكە لە تەشرىعیكى رىكخراوى ھەمەلایەن، روانىنى بۇ مروۋقەكان لە دوورەوئەيە، لە چوارچىۋەي ئامانجىكى دىارىكراو و بەرنامەيە كى شۆينكەوتراو.

كروكى پىشەكىيە كە ئەمەيە: ھوكمە شەرىعیە كانی پەيوەست بە ئافرهت بە شىكە لە تەشرىعیكى رىكخراوى ھەمەلایەن، بۇيە روانىن و تىگەشىتنت لە ھوكمەكانى پەيوەست بە ئافرهت، بەستراوئەو بە پەيبردن بەوئەي تەشرىعاتى ئىسلامى رىكخراو و ھەمەلایەنە و ھوكمەكانى پەيوەست بە ئافرهتەش بە شىكە لىي. ئەمەش بەتەنیا تايبەت نىيە بە ھوكمەكانى ئافرهتەو، بەلگكو ئەمە خودى فەلسەفەي ئىسلامە لە تەشرىعاتەكانىدا (كە بە پەيبردن بە تەواوى تەشرىعاتە كە، لە ھوكمە لاوئەكىيەكان تىدەگەيت.) بۇ نمونە: كاتىك ئىسلام دەلىت «زىنا لەسەر پىاوان و ئافرهتان ھەپرامە.» ئاشكرايە كە زىنا بە كىكە لە تاوانە گەورەكان، بەلام زىنا ھەنگاوى دەيەمە كە مروۋف دەيىرپىت و ھەپرامە گەورە و سەرەكىيە كەيە، بەلام پىش زىنا چەندىن ھەنگاوى تر ھەن.

ههريويه ريځريکړدن و ههپرامکړدنې نيسلام بۇ ههنگاوه کاني پيش زينا، به نامانجي توشنه بوون و نه کهوتنه نيو زيناويه، چونکه له نيسلامدا نهو شتانهی که دهقی ههپرامکړدنيان لهسهر هاتووه دهکړن به دوو جوړهوه: ههنديکيان ههپرامکړاون لهبهر ههپرامي خودی خويان، ههنديکی تر ههپرامکړاون لهبهر نهوهی هوکار و نامرازن بۇ گهيشتن به ههپرام. نههش تاييهت نييه به بابتهی نافرتهوه، بهلکوو ههمهلاينه و فلهسهفهی نيسلامه له تهشريعاته کانيدا.

سا نينجا رابمينن که کهسيک لهخووه بهناو بابتهکه دهکهوت، خودی ههپرامه که واز لي ديئت و باسی ناکات، بهلام دهیکات به هاتوهاوار لهسهر ههنگاوی دوووم که نامرازه بۇ گهيشتن به ههپرامه گهوره که و دهليت: «پروانن نيسلام چون ههنگاوی دوووم لهخوړا ههپرام دهکات.»

نهزيم! چونکه تو لهوه نهگهيشتووی که بابتهکه تهنيا پهکيکه له بهشه کاني تهشريعی ريځخراو، پهی بهوه نابيهت که ههپرامکړدنې ههنگاوی ژماره دوووم لهبهر ريځريکړدنه له گهيشتن به ههنگاوی ژماره ديهيم. ياخود مروقيکی ماددی که تهشريع و سيستمی ههمهلاينه و ريځخراوی نييه که لهرييهوه له بوونهوهر و ژيان و ... هتد. پروانیت و ليک ههلوهشاهتهوه، ديت بهم تيروانينه ليک ههلوهشاهوی خوۍ له نيسلام دهپروانیت و دهليت: «تايهتی ژماره پازده دهريارهی فلانه بابته کيشهی تيدايه و گونجاو نييه.» نيسلام تهشريعی ريځخراوی ههمهلاينه، که پهنگه ههنديک شت ههپرام بکات بۇ ريځريکړدن و نهگهيشتن به ههپرامي گهورهتر.

نهوهتا له نيسلامدا ههنديک جار سوجهبردن بۇ خوداش ههپرامه و ريځري لي کراوه. سوجهبردن که گهورهترین خواپهرستيه، له ههنديک کاتي ديارۍ کراودا ههپامي دهکات و ريځري لي دهکات. وهکوو نهو کاتانهی که ريځري

کراوه تیدا نوێژ ئه‌نجام بدریت (وه‌کوو: ساتی خۆره‌هل‌هاتن و خۆرئاوا‌بوون)، که به‌کردنی تاوانبار ده‌بیت، هۆی چه‌رام‌کردن و پێگه‌ریکردنه‌که‌ش به‌ ئامانجی نه‌که‌وتنه‌ نیۆ چه‌رامی گه‌وره‌تره‌وه‌یه، نه‌ک له‌به‌ر خودی کاره‌که‌ خۆی. چونکه‌ خودی کاره‌که‌ خۆی، گه‌وره‌ترین خواپه‌رستییه. به‌لام گه‌ر له‌یه‌کیک له‌و کاتانه‌دا ئه‌نجامت دا، ئه‌وا ده‌بیته‌ ئامرازێک بۆ لاسایی کردنه‌وه‌ی هاوپه‌ش دانهران که‌ سوچه‌ بۆ خۆر و مانگ ده‌بن له‌ کاتی هه‌ل‌هاتن و ئاوا‌بوونیدا، له‌به‌ر ئه‌وه‌ ئیسلام پێگه‌ری ده‌کات له‌و کاتانه‌دا نوێژ ئه‌نجام بدریت.

هه‌ربۆیه‌ بیه‌وه‌که‌ که‌ لێره‌دا به‌ ئیسلام دامه‌زراوه‌ له‌سه‌ر ته‌شریعاتێکی پێک‌خراوی هه‌مه‌لایه‌ن مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ حوکمه‌ شه‌رعییه‌کاندا ده‌کات. په‌نگه‌ پێگه‌ریکردنی له‌هه‌ندیک شت، بۆ نه‌گه‌یشتن و نه‌که‌وتنه‌ نیۆ شت‌گه‌لیکی تره‌وه‌ بیت.

سا به‌هۆی ئه‌م تێگه‌شتنه‌وه‌وه‌یه‌ که‌ له‌ ئیسلامدا په‌ی به‌ زۆر حوکمی په‌یوه‌ست به‌ ئافرهت ده‌به‌ین، به‌و واتایه‌ی که‌ حوکمه‌کانی به‌شیکن له‌ ته‌شریعاتێکی پێک‌خراوی هه‌مه‌لایه‌ن. ئه‌مه‌ش له‌ ئاسانکارییه‌کانی ئیسلامه‌ نه‌ک قورس‌کردن که‌ یارمه‌تیت ده‌دات له‌ به‌دی‌هێنانی ویست و مه‌به‌سته‌کانی، بۆیه‌ نه‌گه‌ر پێگه‌ری شتیکی لێ کردی پێگه‌ریکردنیکی مه‌به‌ستدار، ئه‌وا یارمه‌تیت ده‌دات؛ به‌جۆرێک پێگه‌ری پێشه‌کییه‌کانیت لێ ده‌کات که‌ نه‌گه‌ر پابه‌ندنه‌بیت به‌ نه‌کردنیا، ئه‌وا ده‌گه‌یت به‌ چه‌رامه‌ گه‌وره‌که‌.

۷- ئه‌و سه‌رچاوه‌یه‌ی که‌ پێوه‌ره‌ بۆ زانینی پێگه‌ی ئافرهت له‌ ئیسلامدا؛ ده‌قه‌کانی سرووش و جێبه‌جێکردنه‌کانی پێغه‌مبه‌ره‌ (ﷺ)

خۆ سه‌رچاوه‌ی تر هه‌ن، به‌لام لاوه‌کین و به‌ شیوه‌ی پێژه‌یی پێگه‌ی ئافرهت

دیاری ده کهن، بۆیه نابن به پیوه‌ری سه‌ره‌کی. هه‌ربۆیه تاکه سه‌رچاوه که پیوه‌ره و له رینگه‌یه‌وه پینگه‌ی ئافرهت له ئیسلامدا ده‌زانین: ده‌قه‌کانی سرووش و جیبه‌جیکردنه‌کانی پیغه‌مبه‌ره (ﷺ)، که به‌سه‌ر رای شه‌رعزان و زانا و موفتییه‌کاندا بالا ده‌سته.

گیڤرانه‌وه‌ی ناکوکییه‌کان بۆ لای ده‌قه‌کانی سرووش که لهم نایه‌ته‌دا هاتوه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ [النساء: ۵۹]، واتا: «ئه‌ی ئه‌وانه‌ی باوه‌رتان هیناوه! گوڤرایه‌لی خودا و پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و فه‌رمانه‌رواکان بکه‌ن که له خودی خۆتان (له بیروباوه‌ر و پابه‌ندیدا)، خۆ ئه‌گه‌ر له شتی‌کدا بوو به کیشه‌تان ده‌رباره‌ی حوکمی خودایی، ئه‌وه ئه‌و کیشه‌یه‌ بگیڤرانه‌وه بۆ لای خودا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی (ﷺ) (که قورئان و سونه‌ت ده‌گه‌یه‌نی‌ت)، ئه‌گه‌ر ئیوه‌ باوه‌رتان به خودا و به‌رپۆزی دوا‌ی هه‌یه، (په‌فتارکردنتان) به‌و شیویه‌ چاکترین و جوانترین سه‌رچاویه‌ بۆ چاره‌سه‌ری کیشه‌کانتان.» به‌ته‌نیا کو‌مه‌له‌ ناکوکییه‌کی دیار ناگرته‌وه، به‌لکوو ته‌نانه‌ت ناکوکی زانیان که خودی خۆشیان قسه‌ له‌سه‌ر گیڤرانه‌وه‌ی ناکوکییه‌کان ده‌کهن بۆ لای ده‌قه‌کانی سرووش، ده‌گرته‌وه.

هه‌ربۆیه گیڤرانه‌وه‌ی وته‌کان و موحا‌که‌مه‌ کردنیان بۆ لای ده‌قه‌کانی سرووش و جیبه‌جیکردنه‌کانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، به‌ته‌نیا وته‌ پووجه‌کانی نه‌هلی باتل ناگرته‌وه، به‌لکوو ئیجته‌ی هادی هه‌ندی‌ک له زانیانی‌ش له چوارچیوه‌ی شه‌رعدا، به‌هه‌مان شیوه‌ ده‌گیڤدرته‌وه بۆ لای پیوه‌ری سه‌ره‌کی که ده‌قه‌کانی سرووش و جیبه‌جیکردنه‌کانی پیغه‌مبه‌ره (ﷺ).

سا له بهرتهوه هەر بابەتیکى تازه که دیتە پیشهوه و زانایان ئیجعتى هاد ده کهن تیدا و وته کانیان ده گیردرتهوه بۇ لای پوهى سهره کى. باسکردنى ئەم بابەتەش بهوشویه نیه که ههموو کهس بهم کاره ههلبستیت، نا نهخیر، بهلکوو نههلی خۆی ههیه و باسکردنه کهى ئیمهش تهنیا وه کوو بنه مایه ک و راستیه ک بوو.

خالیکی گرنگ که دهیت ناماژى پى بدین: پویستی پیداجونهوه به ژياننامهى پیغه مبهەر (ﷺ) و چۆنییه تی جیه جیکردنى حوکه کان که قورئان فرمانى پى کردووه. نهو شتانهى که پیغه مبهەر (ﷺ) جیه جی کردوون، پروون. ههروهها به شیویه کى سروشتیش وته کانی پیغه مبهەر (ﷺ) زۆربهى نهوى که له قورئاندا هاتووه پروون ده کاتهوه، به لام له رینگه جیه جیکردنه کانیهوه، وئنه کهت له لا پروون دهیت که ناخۆ فلانه شت ئەم ئایه ته دهیگرتهوه، یاخود نا.

ههرویه یه کینک لهو شتانهى که یارمه تیدهرن بۇ زانینى پینگه ی ئافرهت له ئیسلامدا، به تهنیا دهقه کانی سرووش نیه، بهلکوو جیه جیکردنه کانی پیغه مبهرشه (ﷺ). بۇ نمونه: بۆنهوى لهم ئایه ته تینگهین: ﴿وَاللّٰی تَخَافُوْنَ نُسُورَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِی الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَیْهِنَّ سَبِیْلًا إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِیْمًا کَبِیْرًا﴾ [النساء: ۳۴]، واتا: «نهو ئافرهتانهش که ئیوه دهرسن سه ریچیتان بکهن نهوه ئاموژ گاریان بکهن و جینگه یان لی جیا بکه نهوه (له گه لیان مه خهون) و لییان بدن (لیدانیک که له شی عهیب دار نه کات) جا نه گهر گهر پرایه لیان کردن نهوه نیتر هیچ رینگه یه ک له دزیان مه گرنه بهر به راستی خوا هه میشه بهرز و بلندى گه ورهیه.»

پیمان گه‌یشتووه که دایکه عایشه فەرموویتە: «پێغه‌مبەری خودا (ﷺ) ھەرگیز بە دەستە‌کانی لە ئافرهت و خزمە‌ت‌کاریشی نەداوه.» بە‌هۆی کۆ‌کردنە‌وه‌ی دەق و جیبە‌جێ‌کردنی پێغه‌مبەر‌وه (ﷺ)، لە‌بابە‌تە‌که‌ تێدە‌گە‌یت. بە‌لام، ھەندێک کەس چۆن تێدە‌گە‌ن؟ وستی ئەم گە‌رانیان نییە، بە‌لکۆ ھەر بە‌و‌ەندە‌ گۆیستی نایە‌تە‌که‌ بوو، لە‌ خێزانی دە‌دات، ھەر‌و‌ھا بە‌ شیوہی‌کی ساویلکە‌یی و ڕووکە‌شیانە‌ لە‌ بابە‌تە‌که‌ تێدە‌گات.

کە‌وایە بۆ ئە‌وه‌ی لە‌ بابە‌تە‌که‌ تێگە‌ین: دەر‌وانین ئایا مە‌گەر پێغه‌مبەر (ﷺ) لە‌ خێزانی‌کانی توورە‌ نە‌دە‌بوو؟ ئایا مە‌گەر ناکۆکی لە‌ گە‌لیاندا نە‌بوو؟ ئایا بۆ ھەندێک لە‌ خێزانی‌کانی نایە‌تی سە‌رزە‌شت‌کردن بە‌ شیوہی‌کی توند، دانە‌بە‌زی؟ کە‌چی سەر‌ھە‌رای ئە‌وانە‌ش، ئە‌وە‌تا عایشە خاتوون پیمان دە‌فەرموویت: «ما ضرب رسول الله صلى الله عليه وسلم خادماً له ولا امرأة ولا ضرب بيده شيئاً» [سە‌حیح سونەن نیبو ماجە: ۱۹۸۴] واتا: پێغه‌مبەر (ﷺ) ھەرگیز بە‌دە‌ستە‌کانی لێ‌دانی خێزان و خزمە‌ت‌کارە‌کانی نە‌کردووه. بە‌م جۆرە‌یە‌ که‌ لە‌ بابە‌تە‌که‌ تێدە‌گە‌یت، تێدە‌گە‌یت لە‌وه‌ی ئە‌م بابە‌تە‌ دە‌کە‌وتتە‌ چ خانە‌یە‌ کە‌وه؟ بواری مە‌وداکە‌ی کامە‌یە؟ یێگۆمان دوا‌ی کۆ‌کردنە‌وه‌ی لە‌ گە‌ل ھەندێک شتی تر‌دا.

لە‌بەر ئە‌مە‌یە‌ که‌ پێ‌وستان بە‌ ڕوانین و تێ‌ڕامانە‌ لە‌ جیبە‌جێ‌کردنە‌کانی پێغه‌مبەر (ﷺ) و ھاو‌ە‌لانی جە‌تایبە‌ت ئە‌وانە‌ی پێغه‌مبەر (ﷺ)، چونکە‌ بە‌ شیوہی‌کی ورد سنووری زۆری‌ی بابە‌تە‌کانی تایبە‌ت بە‌ ئافرهت دەر‌دە‌خات.

۸- جیا‌کردنە‌وه‌ی ئە‌م بابە‌تانە‌ لە‌ بە‌کتر و دانانی ھەر کامێکیان لە‌ ئاستی خۆیدا؛ ئە‌وانە‌ی دە‌قیان لە‌ سەر ھا‌تووہ لە‌ گە‌ل ئە‌وانە‌ی که‌ ئیجتیهادی

زانایه‌کن، ئەوانە‌ی که کۆمه‌لی زانایانی له‌سه‌ره‌ له‌گه‌ڵ ئەوانە‌ی راجیایی له‌سه‌ره‌، ئەوانە‌ی راجیاییه‌کان رە‌چاو‌کراون له‌گه‌ڵ ئەوانە‌ی راجیایی نامۆن.

ئەم پێشه‌کییه‌ به‌ته‌نیا تایبه‌ت نییه‌ به‌و بابە‌تانە‌ی که‌ په‌یوه‌ستن به‌ ئافره‌ته‌وه‌، به‌لکوو بۆ بابە‌ته‌کانی جگه‌ له‌ ئافره‌تیشه‌. که‌ راده‌می‌نین، ده‌بینین زۆربه‌ی کێشه‌کانی ئەم‌رۆ لێک جیا‌نه‌کردنه‌وه‌ی ئەم ئاستانه‌یه‌ له‌ یه‌کتر و دانانی هه‌ر کامێکیانه‌ له‌ شوێنی ئەوی دیکه‌.

ئە‌ی برای خۆم تۆ که‌ وته‌یه‌کی دیاری‌کراوت له‌ بابە‌تێک که‌ راجیایی هه‌ڵده‌گرێت له‌و بابە‌تانە‌ی که‌ په‌یوه‌ستن به‌ ئافره‌ته‌وه‌ پێی په‌سه‌نده‌، له‌به‌ر ئە‌و به‌لگانه‌ی که‌ له‌به‌رده‌ستدان پێت وایه‌ باشته‌، ئە‌وه‌ بزانه‌ش که‌ وته‌یه‌کی تر هه‌یه‌ رهنه‌گه‌ پێشه‌وایانی ئیسلام له‌ چوار مه‌زه‌به‌یه‌که‌ یاخود زۆرینه‌ی زانایان دانیان پێدا ناییت. بۆیه‌ کاتی‌ک مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ رایه‌کی تر ده‌که‌یت -ئه‌گه‌رچی رە‌ت‌کراوه‌ش بێت- ده‌بێت که‌متر گرژبوون و توندیت هه‌ییت به‌ به‌راورد به‌و بابە‌تانە‌ی تر که‌ کۆکیان له‌سه‌ره‌. هه‌روه‌ها مامه‌له‌کردنت له‌گه‌ڵ راجیاییه‌کی نامۆ، ده‌بێت جیا‌واز بێت له‌گه‌ڵ راجیاییه‌کی رە‌چاو‌کراو. ئە‌مه‌ش به‌ته‌نیا بۆ بابە‌ته‌کانی په‌یوه‌ست به‌ ئافره‌ت نییه‌، به‌لکوو بۆ زۆر لایه‌نی تریش.

هه‌روه‌ها ده‌بینین که‌ زۆر که‌س به‌هۆی بێئاگایییان له‌ شه‌ریعه‌ت، به‌راست و چه‌پدا قسه‌ ده‌که‌ن و بریار ده‌رده‌که‌ن و لێکدانه‌وه‌ بۆ هه‌موو شتی‌ک ده‌که‌ن و به‌ ئیجته‌ی هادیشی داده‌نێن. خۆ ئە‌گه‌ر پێی بلیت: «ئە‌وه‌ی تۆ ده‌ی‌لێت وته‌یه‌ک و راجیاییه‌کی نامۆیه‌.» پێت ده‌لێت: «ئێ‌وه‌ هه‌ر که‌ستان خۆشه‌نوێت پێیان ده‌لێن ئە‌وه‌ی هێناوتانه‌ وته‌ و راجیاییه‌کی نامۆیه‌!» ئە‌زیزم بابە‌ته‌که‌ به‌وشێ‌ویه‌ نییه‌، ته‌نانه‌ت ئێ‌بن عه‌بباسیش ده‌کرێت شتی‌کی وتبێت و نامۆ بێت.

له کاتی‌کدا ئیبن عه‌بباس پیغه‌مبه‌ری خودا (ﷺ) بۆی پاراوه‌ته‌وه: «اللهم علمه الكتاب» [بوخاری: (۷۵)] واتا: «خودایه فی‌ری قورئانی بکه!» که‌چی له که‌له‌پووری فیه‌ی ئیسلامیدا، هه‌ندیک و ته‌ی ئیبن عه‌بباس هه‌یه که لای زانایان به‌گشتی نامۆیه. سا له‌به‌رئه‌وه ده‌کرێت هه‌ندیک و ته و بریار هه‌بن، نامۆ بن، با هه‌ندیک له گه‌وره‌کانیش و تییان. ئه‌مه‌ش ده‌مانگه‌یه‌نیت به‌ خالی سه‌ره‌کی، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه مامه‌له‌مان له‌گه‌ڵ رای نامۆ له‌ ئاستی خۆیدا بێت و زیاده‌په‌وی تیدا نه‌که‌ین و له‌ ئاستی خۆی نه‌یه‌ینه‌ ده‌ره‌وه، وه‌کوو ئه‌وه‌ی وه‌ها مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ رای نامۆ بکه‌ین وه‌ک ئه‌وه‌ی ده‌قی سرووش بێت، نا نه‌خێر، هه‌ر بابه‌تیک و له‌ ئاستی خۆی، که‌ ئهم جیا‌کارییه‌مان کرد، ئینجا ده‌توانین رای نامۆ له‌ ناوه‌ندی بریاردان دوور بخه‌ینه‌وه. چونکه‌ په‌نگه‌ هه‌ندیک رای نامۆ له‌ زانایانی سه‌رده‌مه‌وه ده‌رباره‌ی ئه‌وه‌ی په‌یوه‌سته به‌ ئافره‌ته‌وه پێت بگات، بۆیه ناییت وه‌کوو ده‌ق و بریاری سرووش سه‌یری بکه‌یت و نه‌توانیت په‌تی بکه‌یته‌وه. چونکه‌ ئه‌مپڕۆ فه‌توای نامۆ ده‌رباره‌ی ئافرهت له‌لایه‌ن هه‌ندیک زاناوه به‌رباله‌وه. چ به‌لای سووک‌کردن و شل‌کردنه‌وه بێت! یاخود له‌ پووی توند‌کردن و پێ‌گری لێ‌کردنه‌وه! بۆیه پێ‌یسته شه‌ڕ له‌گه‌ڵ را نامۆ‌کاندا بکرێت له‌ هه‌ردوو باری شل‌کردن و توند‌کردندا و هه‌روه‌ها به‌ته‌نیا لایه‌کیان نه‌گرین بۆ ئه‌وه‌ی نه‌که‌وینه کێشه‌وه، چونکه‌ هه‌یه که‌ نیازی بۆ شل‌کردن هه‌یه، هه‌میشه رای به‌رانه‌ره‌که‌ی به نامۆ ده‌بینیت، که‌ ئه‌مه‌ش راست نییه، به‌لکوو مه‌به‌ست له‌ رای نامۆ، ئه‌و واتا شه‌رعییه دیاری‌کراوه که‌ زانایان دیاریان کردووه، نه‌ک به‌پێی که‌س و لایه‌ن.

۹- جیا‌کردنه‌وه‌ی ئه‌و بابه‌تانه‌ی که‌ بنچینه‌یان هه‌یه له‌ شه‌ریعه‌تا (ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌رچی نه‌گه‌یشته‌نه ئاستی دنیایی، یاخود ئیجتیهادیش بن.) له‌گه‌ڵ دابونه‌ریتی کۆمه‌لایه‌تی و مامه‌له‌ی تاک‌یک.

تێگه‌یشتنمان له بابەتی ئافرهت و ئەو تێکگیان و گومانانەی که پەيوه‌ستن به ئافره‌ته‌وه، به‌ستراوه‌ته‌وه به‌م پێشه‌کییه‌وه.

ئێمه پێویستمان به‌ به‌لگه‌ نییه بۆ‌ئه‌وه‌ی بڵێن زۆریه‌ی تێکگیانه‌کان که له‌واقعی ئەم‌ڕۆدا بوونی هه‌یه، به‌هۆی بریاردانە به‌سه‌ر ئیسلام له‌به‌ر نه‌ریتێکی کۆمه‌لایه‌تی دیاریکراو که له‌ناو موسڵماناندا به‌ریلاوه، یاخود ر‌ه‌فتاری که‌سیک، یان کۆمه‌لێکی دیاریکراو، یاخود فه‌توای زانیه‌ک که ئەسلەن ناچیتە چوارچێوه‌ی ئیجتی‌ه‌ادیشه‌وه، تاوه‌کوو بڵێن فه‌تواکه‌ی بنچینه‌یه‌کی هه‌یه له‌شه‌رعدا، که ئەمه‌ شتێکی ڕوونه.

ئەو بابەتانه‌ی که ئیجتی‌ه‌ادین، موفتی و بریارده‌ر یاخود لێکۆله‌ری شه‌رع، ده‌بێت مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ڵیان جیاواز بێت به‌راورد به‌ بابەتێکی یه‌ کلاکراوه، هه‌روه‌ها ده‌بێت جیاوازی نێوان ئەو بابەتانه‌ی که دامه‌زراون له‌سه‌ر بنچینه‌یه‌کی یه‌ کلاکراوه و ڕوون له‌گه‌ڵ ئەوانه‌ی کۆمه‌لی زانیانی له‌سه‌ره، یاخود ئەوانه‌ی دامه‌زراون له‌سه‌ر به‌لگه‌یه‌ک و په‌سه‌ندکراون له‌گه‌ڵ ئەوانه‌ی کۆمه‌لی زانیانی له‌سه‌ر نییه، هه‌روه‌ها ئەوانه‌ی که ئیجتی‌ه‌ادی که‌سین له‌ چوارچێوه‌ی شه‌رعدا. به‌لام ده‌کرێت راستی و هه‌له‌ له‌خۆ بگرن، بۆ خه‌لکی ڕوون بکاته‌وه.

بۆ نمونه به‌م شیوازه‌ ڕوونی بکاته‌وه: «من پێم وایه‌ فلانه‌ بابەت که تازه‌یه و پەيوه‌سته به‌ ئافره‌ته‌وه، شه‌رع ڕیگری لێ ده‌کات. وای ده‌بینین ڕیگریکردن لێی نزیکتره‌ له‌ ده‌قی شه‌رعی و ڕۆحی شه‌ریعه‌ته‌وه، چونکه‌ که‌ شه‌ریعت به‌ ده‌قی ڕوون یه‌ کلایی کردووه‌ته‌وه که فلانه‌ بابەت هه‌رپامه، ئەوه من به‌هۆی ئەوه‌وه‌ وها له‌م بابەته‌ تازه‌یه‌ ده‌روانم که ئامرازه‌ بۆ که‌وتنه‌ نێو ئەو هه‌رپامه ...» به‌م شیویه‌ که بابەته‌که‌م ئیجتی‌ه‌ادییه، ئەوا هه‌یج کێشه‌یه‌کی تێدا نییه

تا كاتىك بەم چەشنە پرونى بىكەمەو، ياخود پەيامە كەم بە شىۋەى توند و يە كلاكراو نە گەيەنم كە من مەرجه كانى ئىجىتى ھادىم تىدا بوو و ھەروەھا ئەھلى بووم و گەشتم بە ئەنجامىك، با نەم پىكايت و ھەلەش بىم، بەلام خۇ بەلاى كەمەو پەيامە كەم وە كوو ئىجىتى ھادىك گەياندوۋە و زىادە پەوېم تىيدا نە كەردوۋە و نە مەردوۋە ئاستى بابەتتىكى يە كلاكراو لە شەردا و ھەروەھا بواری ئەووم تىيدا ھىشتوۋەتەو كە بابەتە كە ھەلگىرى گفتوگو و راجىايىيە، با ھەلەش بىم بەلام خۇ پرونم كەردەو، ياخود بە شىۋەيەك پرونم كەردەو كە بابەتە كە قابىلى گفتوگو و راجىايىيە.

كەواتە پۇلى بانگخواز و بىر ياردەر و لىكۆلەرى شەرى ئەوۋە كاتىك بابەتتىك پىشكەش دەكەن، پىۋىستە ئاستى پەيامىان جىاواز بىت بە گۆرەى ئاستى حوكم و ئىجىتى ھادە كە لە شەردا. كاتىك بابەتگەلىكى تازە دىنە پىشەو، ھىچ نەبىت پەيامە كەيان توند نەبىت ياخود بە شىۋەى يە كلاكەرەو مامەلەى لە گەلدا نەكەن. لە بەرئەوۋەى ھەندىك لەوانەى بەناۋى شەرىعەتەو پەيام دەردەكەن، كىشەيان بۇ دروست دەبىت لە واقەدا چونكە فەتۋاى ھەپرامى بابەتتىك دەدەن و بە شىۋەى يە كلاكەرەو بىر يار لە بابەتتىك دەدەن، دواتر كە گۆرانكارى لە كۆمەلگەدا پرو دەدات، ناچار دەبىت كە لە فەتۋاكەى پەشىمان بىتتەو. ئەمە جگە لەو كىشەيەى كە لەناو خەلگەدا دروست دەبىت.

۱۰- فەلسەفەى ئىسلام لە دەر كەردنى حوكمە كانى پەيوەست بە ئافرهت و جگە لە ئافره تانىش، دادگەرىيە نەو ك يە كسانى.

سا ئەوانەى كە دىن دەقە كانى شەرىعەت، بە كۆمەللىك بىنەماى يە كسانى دادگارى دەكەن، ئەوا تۈۋشى كىشەى زۆر دەبنەو. كىشە كانىش لە دەقە كاندا

نییه، بەلکۆو لەبەر دادگاییکردنی دەقەکانە لەسەر بنەمای یە کسانێ.

هەڵە ی زۆربە ی ئەوانە ی بەناوی شەریعەتەو قسە دەکەن، لێرەوێه کە لەژێر کاریگەری ئەو دادگاییکردنە ی دەقەکانی شەریعەت بە کۆمەڵیک بنەمای یە کسانێ، ئەمانیش لێکدانەو بۆ دەقەکان دەکەن و دەیانەوێت لەگەڵ بنەماکاندا بیانگونجێنن، سەرەرای ئەم بابەتەش، تەنانت زیادەپۆیی دەکەن لە یە کسانکردنی موسڵمان و بیباوەر! دەلێن ئیسلام ئایینی یە کسانییە و بەو جۆرە مامەڵە لەگەڵ هەموو مەرووفێکدا دەکات کە یە کسانن. ئەزیزم تۆ دەبیّت پوونی بکەیتەو لە چ پوویەکەو؟ ئەگەر مەبەستت ئەوێه بەشیوێ رەها لە هەموو پوویەکەو، ئەمە فریودانە. تۆ، یان فیلّ لە خەلکی دەکەیت و بە ویستی خۆت درویمان لەگەڵ دەکەیت، یاخود نەزانی بە تێروانیی شەرع، ئەوێهتا خودای گەورە لەم ئایەتەدا: ﴿أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ [الباقیة: ۲۱]، واتا: «ئایا ئەوانە ی کە گوناھ و تاوانەکانیان ئەنجام داو، وایان زانیو هەر وەک ئەوانە حیسابیان بۆ دەکەین کە ئیمانیا هیناو و کاروکردو و چاکەکانیان ئەنجام داو؟! ژیا نی دنیا و مردن و دوا ی مردنیا وەک یە ک دەبیّت؟! ئای کە بریاری خراپ بریار دەدەن.»

لێرەدا دەفرمووێت یە کسان نین. تەنانت لە ئەحکامیشدا، هەندیک ئەحکام هەیه تاییەتن بە بیباوەر و هەندیکی دیکە تاییەتن بە موسڵمان. بابەتە کە پوونە کە حوکمی ئیسلامی دەربارە ی موسڵمانان جیا یە لەگەڵ بیباوەرپان. بۆ نمونە: وەکوو ئەحکامەکانی ئەهلی زیمە و ... تاد.

کەواتە فەلسەفە ی ئیسلام لە تەشریعدا نە ک هەر بۆ بابەتی پیاو و ئافرهت،

به‌لکۆو له ههموو لایه‌نێکدا، داد‌گهریه نه‌وه‌ک یه‌کسانی. به‌مه‌ش ده‌گه‌ین به‌وه‌ی، مه‌رج نییه که ئافرهت له ههموو حوکمێکدا له‌گه‌ڵ پیاودا یه‌کسان بێت. - سوودی ئهم بنچینه‌یه چیه بۆ نه‌وانه‌ی که سرووش له‌لایان مه‌رچه‌ه؟

له‌سه‌ری نابێت که به‌م شیویه به‌رگری بکات: «ئیسلام له ههموو شتێکدا بۆ یه‌کسانی پیاو و ئافرهت هاتوه. چ بابته‌ی میرات بێت، یاخود شتی دیکه.» نا نه‌خێر، ئیسلام له بنچینه‌دا برپاری به‌ یه‌کسانی پیاو و ئافرهت به‌ شیویه‌کی گشتی و ورد له ههموو شتێکدا نه‌داوه. خۆ نه‌گه‌ر له‌بابه‌تێکدا برپاری به‌ یه‌کسانی هه‌ردوولا داو، نه‌وه داد‌گه‌ری وای خواستوه که یه‌کسان بن. چونکه داد‌گه‌ری ده‌کرێت یه‌کسانی تێدا بێت، هه‌روه‌ها ده‌کرێت فەزڵ دانه‌سه‌ر یه‌کتریشی تێدا بێت. که نه‌مه‌ش به‌ته‌نیا تابه‌ت نییه به‌ ئیسلام، نه‌وه‌تا لای ههمووان پوونه. له شوێنه‌کانی و ده‌کوو قوتابخانه و فه‌رمانگه‌دا، مامه‌له‌کردن له‌گه‌ڵ قوتابی یاخود فه‌رمانبه‌ره‌کاندا له‌سه‌ر بنچینه‌ی یه‌کسانی نییه، چونکه هه‌یه باش و زیره‌ک و چالاکه، هه‌شه به‌پنجه‌وانه‌وه، مه‌گه‌ر وا نییه؟

هه‌رۆیه‌ راسته داد‌گه‌ری یه‌کسانیش له‌خۆ ده‌گرێت، به‌لام هه‌میشه‌ خۆی له یه‌کسانیدا نابینێته‌وه. به‌لکۆو داد‌گه‌ری چه‌ترێکی گه‌وره‌تره له یه‌کسانی، ده‌کرێت هه‌ندێک جار یه‌کسانی له‌خۆ بگرێت و ده‌کرێت به‌و شیویه‌ش نه‌بێت. ۱۱- تێرمان له‌و بریارانه‌ی که ئیسلام ده‌رباره‌ی ئافرهت داویه‌تی له ههموو بارودۆخ و قوناغه‌کانی ژیا نیدا - به‌تابه‌ت له قوناغی پیریدا.

ئه‌مه یه‌کێکه له‌و کێشه زانستیانه‌ی که ئافرهت له ده‌ره‌وه‌ی په‌رپه‌وی ئیسلامی تی‌ی ده‌که‌وێت، که جوولانه‌وه و فه‌لسه‌فه و پێشیارێک ده‌خه‌ملێنێت له‌سه‌ر بنه‌مای نه‌وه‌ی که چی له‌م ته‌مه‌نه‌دا پێشکه‌ش به ئافرهت کردوه.

بە جۆرىك ھەندىك جار بەتەۋاۋى يىناگا دەيىت لە پىۋىستىيە كانى ئافرەت لە قۇناغە كانى تى تەمەنىدا، بەتايىبەت «قۇناغى پىرى»، دەزانن كە ھىچ دەيىك لە شەرىعت نەھاتوۋە كە پىگە بە ئافرەت بىبەخشىت ۋە كوۋ ئەۋەى كە لە تەمەنى پىرىدا پىى بەخشىۋە، كە ئەمەش ھاۋشىۋەى نىيە لە ھىچ شۈننىكى دىكەدا، بە شىۋەيەك كە لە پىناۋىدا ھەپەشە ۋە دۋاندنى توند بە كار ھىتراۋە، ھەرىۋىە خودا دەفەرموۋىت: ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۚ إِنَّمَا يُبَلِّغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا﴾ [الإسراء: ۲۳]، واتا: «پەرۋەردگارى تۆ برپارىداۋە كە جگە لەو كەسى تر نەپەرستىن، ھەرۋەھا برپارىداۋە چاكە كارىش بن لە گەل دايك ۋە باۋكتاندا، ھەر كاتىك يە كىنكىان يان ھەردوۋكىان بە پىرى كەۋتنە لای تۆ ...» ئەمەش دەرخستنى قۇناغىك لە قۇناغە كانى مەۋفە دايك ۋە باۋكايەتە دەيىت جىگەى گىرنگىيىدانى زىاتر بن.

ھەندىك جار ئافرەت كە گەنجە سەيرى سۈشتى ھىچ ماف ۋە پىگەيەك ناكات مەگەر ئەۋانە نەيىت كە تايىبەتن بە قۇناغى گەنجى، ئەۋەى بىر دەچىت كە فەلسەفە كانى دىكە چ شتائىكى خراب ۋە مافىكى كەم پىشەكەش بە ئافرەت دەكەن كاتىك دەگات بە قۇناغى پىرى.

ھەرۋەھا لەو قۇناغانەى دىكە كە ئىسلام رېزى ئافرەت ۋە مىى گىرتوۋە، كاتى لەدايكبۈۋەن ۋە مىندالىيەتى، بە جۆرىك بايەخىكى زۆرتى لە نىر پى داۋە، كە ئەگەر بە بنەماى يە كسانى لىى برۋانن، دەلىين: «باشە شەرىعت بۆچى يە كسانى نە كىردوۋە ۋە ھىندە بايەخى بە ئافرەت داۋە؟!»

بۇ نەمۇنە: عوقبەى كۆرى عامر لە پىغەمبەرى خوداى بىستۈۋە كە فەرموۋىەتى «من كان له ثلاث بنات فصبر عليهن، وأطعمن وسقاهن،

وکساھن من جدته، کن له حجابا من النار يوم القيامة.» [سەحیح سونەن نیبنو ماجه: ۳۶۶۹]، واتا: «هەر کەسیک سێ کچی هەبوو، ئارامی لەسەریان گرت و خواردن و خواردنەوی پێدان و پۆشتهی کردن بەو سامانە ی کە هەبەتی، ئەوا لە پڕۆژی قیامەتدا دەبن بە پارێزەرێک بۆی لە ئاگر.» ئەمەش یەکیکە لەو قۆناغانە ی کە پێگەی ئافرهت دەرەخات لە ئیسلامدا.

ئەمڕۆ هەندیک ئاراستە هەن پیشوازی دەکات و جەختی لی دەکاتەو و بگرە شەر لەگەڵ ئەوانەدا دەکات کە بە بابەتی «لەباربردن» پازی نابن، کە لەباربردن پۆچی نێر و مێی تێدا تیا دەچێت، ئیسلام مامەڵە لەگەڵ ئەم بوونەوهره دەکات ئەگەرچی بچووک بێت و لە زگی دایکیشیدا بێت بە هەمان ئەو پیرۆزییه کە لە تەمەنی پیریدا هەبەتی، خۆ ئەو هیچ شتیکی نەکردوو و هیچ دەنگیکی لەم فەزایە نەبێستوو، بەلام سەرەرای ئەوێ کاتیک دەمریت نوێژی لەسەر دەکەیت، کە ئەم نوێژکردنەش دەرخیستی پێگەبەتی، خەلکی لە دواوێ کۆرپەیه کەوهر پز دادەبەستن، هەرۆها مافیشی هەیه و ... تاد.

۱۲- بەرواردکردنێکی گشتی بارودۆخی ئافرهت بە سەردهمی نەفامی سەرەتا و ئەو ئاراستە لادەرانە ی کە هەن

تەنیا ئەو وتەیه ی ئیمامی عومەر کە لە سەحیحی بوخاریدا هاتوو بەسە کە بەرواردی بارودۆخی ئافرهتمان لە ئیسلام و پیش ئیسلام بۆ پوخت دەکاتەو و دەلێت: «والله إنا كنا في الجاهلية ما نعد للنساء أمراً، حتى أنزل الله فيهن ما أنزل، وقسم لهن ما قسم» [بوخاری: ۴۹۱۳] واتا: «سوێند بێت ئێمه لە سەردهمی نەفامیدا ئافرهتمان بە هیچ دانەدەنا، تاوێ کوو خودای گەورە لەسەریان ئەوێ دابەزیوو، دایبەزاند و ئەوێ بەشیان بوو بۆی بەش کردن.»

چەند پيشه كىيەك دەر بارەى پىڭگەى ئافرهت لە ئىسلامدا

ئەو پيشە كىيەنى كە پيشتر باسما كىرد، بۇ پامان بوو لە بابەتى ئافرهت،
ئەو كە پىڭگە كەى.

- پيشه كىيەكان دەر بارى پىڭگەى ئافرهت لە ئىسلامدا:

۱- لە كاتى گەران بۇ پىڭگەى ئافرهت لە ئىسلامدا، يە كىك لە ھەلە بەربلاو كەكان
ئەو ھەى لەو پىڭگەندا بگەرىن كە تايەتن بە ئافرهتەو بەبى پىاو.

كاتىك دەتەوت بە زۆربەى خەلكى بلىت من دەمەوت دەر بارەى پىڭگەى
ئافرهت قسەتان بۇ بگەم لە ئىسلامدا، بەتەنىا ئەو دەق و ھوكمانە بەبىراندە
دەت، كە تىيدا ئافرهت بەتايەت پىژى لىئراو، ئەمەش ھەلەى كى زانستىيە،
ھەربۇيە نايەت بۇ ئاشنا بوون بە پىڭگەى ئافرهت، بەتەنىا لەو دەقەنە بىروانىت كە
تايەتە بە فەزلىدانى تايەتەى ئافرهت.

بەلكو پىڭگەى راست ئەو ھەى كە بىروانىن لەو پىژەى كە ئىسلام بەشىو
گشتى لە مەرفى موسلمانى گرتو، ئەو پۆل و ئەركانەى كە پىنى بەخشیو،
ئەو راستىانەى كە دەمەوت پەپەو بىكەت، ئەو ژيانەى كە دەمەوت لەپىناویدا
بىت، ئەو ئامانجانەى كە دەمەوت بەدى بەنىت. ھەربۇيە دروست نىيە كە
بەدوای پىڭگەى ئافرهتە بگەرىم لە ئىسلامدا، بەلام ئەم راستىيە گەورانەى

ئىسلام له‌بىر بکەم و بەتەنیا پىڭگەى ئافرهت له‌و ده‌قانه‌دا بېنمەوه که تايه‌تن به ئافرهت. وه‌کوو ئەو ده‌قانه‌ى که پىڭگەيان به‌دايک ياخود کچ به‌خشیوه چاکه‌کردن له‌گه‌لياندا..

سا له‌به‌رئەوه گرنگه که سه‌ره‌تا بۆ پىڭگەى ئافرهت ده‌گه‌رپىن له ئىسلامدا، له‌وه‌وه ده‌ست پىچ بکەين که ئاخۆ به شيوه‌يه‌کى گشتى پىڭگەى موسلمان چيه له ئىسلامدا. چونکه ئافرهت پيش نه‌وه‌ى ئافرهت ييت، موسلمانە وه‌کوو ناسنامه، ئيتەر هه‌رشتىک که به جوانيه‌يه‌کانى ئىسلام داده‌نرێت و هه‌روه‌ها ئەو جوانيه‌يانەى که ئىسلام له موسلمانى ده‌وێت، ئەوه به هه‌مان شيوه به پىڭگەى ئافرهت داده‌نرێت له ئىسلامدا.

جگه له‌وانه‌ش، زۆر لايه‌نى تر هه‌ن که تايه‌ته به پىڭگەى ئافرهت له ئىسلامدا، به‌لام هه‌له گه‌وره‌که له‌وه‌دايه که وا بزانيهت، هه‌يچ شتىک له‌سه‌ر پىڭگەى ئافرهت نه‌هاتوه، ياخود ئافرهت هه‌يچ پىڭگەيه‌کى نيه جگه له‌و ده‌قه تايه‌تانه‌ى که ده‌رباره‌ى هاتوون و تايه‌تن پىيه‌وه.

٢- يه‌کىک له هه‌له گه‌وره‌کان له‌کاتى گه‌ران بۆ پىڭگەى ئافرهت له ئىسلامدا، کورته‌کردنه‌وه‌ى پىڭگه‌يه‌تى له مافه دونيايه‌يه‌کاندا

چونکه يه‌کىک له‌لايه‌نه گه‌وره‌کانى گه‌ران بۆ پىڭگەى ئافرهت، ر‌وانينه بۆ نه‌و هه‌لانه‌ى که له جىڭگه مه‌زنه‌کاندا بۆى فه‌راهم کراوه، بۆئەوه‌ى تىيدا شتايکى پى به‌خشرێت که دونياى ماددى تىده‌به‌رپىت.

٣- ئىسلام؛ ئافرهت ناخاته خه‌يالێ ماف، ياخود مافى خه‌يالیه‌يه‌وه، به‌لکوو به‌پراستى ئەوه‌ى پىده‌به‌خشیت که سوودى پى ده‌گه‌يه‌نیت، که بونیا‌د نراوه له‌سه‌ر گه‌وره‌یى و ئامانجه مه‌زنه‌کانى ئىسلام.

ئەم پېشەكەيە لەۋبەپرى گىرنگى و ترسناكى دايە. چونكە كېشەي ئەمىرۇ ئەۋەيە زۆرىيە ئەۋانەي داۋاي مافى ئافرهت دەكەن، داۋاكرىدەكەيان لەژىر چەترى خەيالى مافەكان ياخود بەتەنيا لەژىر چەترى مافە دونيايىيەكان دايە.

خۇ ئەگەر مەن باۋەردار بىم بەخودا و فرىشتە و نىردراۋ و پۇژى دۋايى و ھەروھە باۋەردار بىم بە بەھشت و دۋزەخ و بۇ ھەركامىكىيان بەلگەشم ھەيىت و لەگەلېشىدا باۋەردار بىم بەۋەي ئەم دونيايە دونياي تاقىكرىدەۋەيە، چۈن رېگە بە خۇم دەدەم كاتىك ئافرىتىك رېگايەكى گىرتۋەتە بەر بەرەۋ ئاگرى دەبات ئەم ئاگرەش بېكۋتايە. كە بلىم: «ۋەللا بۇئەۋەي رەچاۋى ھەست و سۆزى ئافرهت بىكەين دەيىت فلانە و فلانە مافى بەيىنەكە دەكرىت بېگەيەنەت بە ئاگرىش بۇئەۋەي بلىن مافى ئافرىتمان داۋە!»

نا نەخىر، ئىسلام پارچەپارچەكرىدەن و لىكرىدەۋەي تىدا نىيە، ئىسلام پىت دەلەت: «پېش ھەموو شىتىك، سەرەتا بوۋى تۈ لىرەدا كاتىيە، پۇژى دۋايى و پاداشت و دادگايىكرىدەن لەپېشە، ... تاد.» دۋاتر ئەۋ مافانەي كە راستىن، ۋەكوۋ مۇسلماننىك پىت دەبەخشىت جەبى رەچاۋكرىدەن ئەۋەي پىۋى، ياخود ئافرهت، گەۋرەترىن مافىش كە پىت دەبەخشىت: بەرچاۋپروۋىيە بە رېگەي چاكە و كامەرانى و پىزگارېۋون لە پۇژى دۋايى، داۋاكرىدەن ھەر مافىكىش كە سەرەنجامەكى تىچاۋۋونە لە پۇژى دۋايىدا، ئەۋە مافىكى خەيالاۋىيە.

ھەربۇيە رابىنن زۆرىيە ئافرىتان و ھەروھە پىۋانىش، لە خەيالى كۆمەلەك ماف دان و داۋاي دەكەن، كە ھېچ شىتىكى تىدا رەچاۋنەكراۋە، بۇ نەۋنە:

- خۇشى بىسنور و شەركىدەن سەخت لەپىناۋ شەرىعاندىن بابەتى لەبارىدەن، گۇايە كە ھەقە.

- ئازادی ئافرهت له ههر ره‌فتاریکی جه‌سته‌یی به‌بی هیچ رێکخستنیکی و گه‌وجاندنی به‌وه‌ی ده‌سته‌به‌رکردنی ئهم مافه‌ بۆی باشت‌ر و چاک‌تره‌.

۴- ئیسلام گۆره‌پانیکی به‌ ئافرهت به‌خشیویه، که ده‌توانیت تیی‌دا کێپرکیتی چاکه‌ی تیدا بکات و هه‌ولێ خۆی به‌کاربه‌ی‌نیت و به‌ره‌و گۆره‌پانه‌که‌ش ئاراسته‌ی کردووه‌. هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر له‌م گۆره‌پانه‌دا پله‌ی به‌رزێ به‌ده‌ست هینا، رێزلی‌نانی پێ ده‌به‌خشیت، که ئه‌ویش گۆره‌پانی: کێپرکێکردنه‌ بۆ پرۆژێ دوا‌یی، کارکردن بۆ ئیسلام، به‌دی‌هینانی ئه‌و ئامانه‌جی که بۆی دروست‌کراون.

ئهم گۆره‌پانه‌ش بۆ هه‌موو مروفیک کراویه، که ئه‌گه‌ر تیی‌دا نه‌نجامی باشی به‌ده‌سته‌هینا، ئیسلام پێشی ده‌خات و خه‌لاتی پێ ده‌به‌خشیت و چاکه‌ی ده‌دات به‌سه‌ر ئه‌وانی تر‌دا. هه‌ریۆیه لات سه‌یر نه‌یت که خۆی گه‌وره‌ ده‌فرمووت: ﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١١﴾﴾ [التحریم: ۱۱]، واتا: «هه‌روه‌ها خوا نمونه‌ی هیناوه‌ته‌وه به‌هاوسه‌ره‌که‌ی فیرعه‌ون بۆ ئه‌وانه‌ی که باوه‌ریان هیناوه، کاتی‌ک وتی: په‌روه‌ردگارا له‌لای خۆت له‌ به‌هه‌شتدا مالێکم بۆ دروست بکه (تا به‌رده‌وام به‌ دیدارت شاد بيم) و له‌ ده‌ست فیرعه‌ون و کاروکرده‌وی پر‌زگارم بکه و له‌ده‌ست ئهم قه‌ومه‌ سه‌تمکاره‌ش ده‌ربازم بکه.»

ئایا لێ‌ده‌دا ئافرهت له‌به‌رنه‌وه‌ی ئافره‌ته، پێش‌خراوه؟ نه‌خیر، به‌ل‌کو له‌به‌رنه‌وه‌ی له‌ گۆره‌پانه‌که‌دا پێش‌که‌وتووه، بۆیه پێش‌خراوه. هه‌روه‌ها پیاوانیش به‌هه‌مان چه‌شن هه‌ن که خه‌لات‌کراون له‌به‌رنه‌وه‌ی له‌ گۆره‌پانه‌که‌دا پێش‌که‌وتون. لای که‌سیش شاراره‌ نییه، یه‌که‌مین که‌سی‌ک که موسلمان بوو ییت، دای‌کمان خه‌دیجه‌ بووه.

به‌م شیویه گۆره‌پانه‌که‌ بۆ هه‌موو که‌س کراویه. ئهمه‌ رێگایه‌کی مه‌زن و

گەورەيە، ھەركەس چاك بوو تىيدا و پىشكەوت پىياو، ياخود ئافرهت ئەوا بۇي دەنوسرىت و پىش دەخرىت.

ھەروەھا ئەم پىشەكىيە ھۆكارە بۆئەوۋى وەكوو مروۋىكى موسلمان كارە لە پىشەنەكانت رېك بەختەو، گۆرەپانى كىپرەكى و دواترىش پىوۋى چاكترىبون، كە ئەمەش كۆمەلە بابەتەكى دىارىكرەوى خەيالى نىيە. ھەروەھا كىپرەكى لىرەدا كىپرەكى مەملەت نىيە، بەلكو كىپرەكى ستايشكراو، كىپرەكى دەكرت لەپىنار چاكە، ئەم ھاو كىشەيە لەو ھاو كىشەيە كە خالى ئەمروۋى پى دەكىشرىت بەتەواوۋەتى جودايە.

لەدوای ئەم چوار پىشەكەيە كە باسما كرى، ئىستا لەو لايەنانە دەروانىن كە بەتايبەت باسى پىگەي ئافرهت دەكەن.

ھەروەكوو پىشترىش وتم ھەلەيەكى گەورەيە ئەم خالە بەتەنيا وەربگىرىت. نەخىر، دواي ئەوۋى بە شىوۋەكى گىشتى لە پىگەي ئافرهتمان رۋانى لە ئىسلامدا، ئىنجا ئاۋر بۆ ئەو لايەنانەش دەدەينەوۋە كە بەتايبەت پىگەي ئافرهتى تىدا باسكراو لە ئىسلامدا.

ھەربۆيە دووبارە دەيلىمەوۋە ھەلەيەكى گەورەيە شەرى گىفتوگۆ و مشتومر لەسەر بابەتى ئافرهت لە ئىسلامدا بەتەنيا لە لايەنە تايبەتەكەدا كورت بەكتەو، نەخىر ھەرگىز، بەلەي ئەوانەي بەتەواۋى لە بابەتى ئافرهت تىگەشتون لە ئىسلامدا و بەبابەتەكى جىاي دانانن، وەكوو ئەوۋى ئىسلامىكى تر تايبەت بە ئافرهت ھەيىت. بەلەيانەوۋە ئەوۋى كىشەي لەگەل ئافرهت ھەيىت لە ئىسلامدا، ئەوا لەراستىدا كىشەي لەگەل ئىسلامدا ھەيە.

ئەو لايەنەنەي كە بەتايىبەت پىڭگەي ئافرهت دەردەخەن لە ئىسلامدا

۱- شەرى ئىسلام لە گەل ئەو نەرىتە نەفامىيانەي كە پىڭگەي ئافرهت يان كەم كەردبۇو، ياخود سەمىيان لى دە كەرد.

دەمەوت لىرەدا ئامازە بەو بەكم ھەندىك لە خەلكى ھەيە، دەلین: «ئىو، ئەسلەن بەھەلەدا چوون كە دەلین ئافرهت لە سەردەمى نەفامىدا سەملىكراو بۇو، بە پىچەوانەو، ئافرهت لەو سەردەمەدا پىزلىگىراو و شكۆدار بۇو و ھەروەھا بەشدارى ھەندىك لە جەنگەكانى كەردووە ... تاد.» ھەندىك نمونەي تىرىشت بۇ دەھىتەو، ئەم وتانە بەلگەن لەسەر كىشەي كەمى زانىارى و ھەروەھا لاوازی تىروانىنە. لە لايەنىك رادەمىنىت و واز لە لايەنەكانى تر دەھىتەت. خۇ ئەگەر دەم بەكەيتەو و بلىت: «ئافرهت لە ئىسلام» راستەوخۇ دەلەت: «بەراكەم! بىروانە ئىسلام چەند سووكايەتى بە ئافرهت كەردووە لە فلان و فلانە شتدا.» باشە، ئى ئەزىزىم زىاتىر بلى، لە چى تردا؟ تەواو ھەرنەوئەندەي پىيە، چونكە ئەو كە لە سەردەمى نەفامى دەروانىت لايەنە باشەكەي دەھىتەت و بۆتى باس دەكات، بەلام كاتىك لە ئىسلام دەروانىت لايەنە خراپەكان كە ئەو پىي وايە خراپە. دەھىتەت، واز لە ھەموو باشىيەكانى تر دەھىتەت كە فراوانتر و زىاتىر.

ھەربۇيە نىمە نالەين ئافرهت لە سەردەمى نەفامىدا ھىچ پىڭگەيەكى نەبۇو، ھەروەھا نالەين ھىچ ئافرهتەي نەبۇو كە لە سەردەمى نەفامىدا پىڭگەي ھەبۇيەت، بەلكو دەلەين ئافرهت لە نەفامىدا جە شىوئەي كى گشتە كۆمەلىك رىسا و ياسايان لەسەر جىبەجى دەكەرد، كە سەم بۇو دەرھەقيان.

ئەگەرچى ھەندىك لايەن ھەبۇون لە سەردەمى نەفامىدا، كەوا لىيان نەدەروانرا كە شتىكى پووجن، ھەندىك شتى قبوولكرايان ھەبۇو، بەلام لە گەل ئەوئەشدا

ياساى تريان ھېبو، ستمكارانە بوو. ئىسلام ھات و ئەو ياسا ستمكارانەى راست كردهوہ كه له سەر ئافرهت جېبەجى دەكرا. ئەمەش يەككە لەو لایەنانەى كه پېنگەى ئافرهتى تېدا بەتایبەت له ئىسلامدا دەرەكەوئت. بۇ نموونە:

- زىندەبەچالكردى كچ: كه له نه فاميدا بەربلاو بوو، ئىسلام ھات و ئەم كارەى به تاوانىكى گەورە لەقەلم دا.

- ئافرهت به ميرات دەگىرا، بەلاى كەمەوہ له ھەندىك ناوچەى عەرەبدا، ھەربۆيە ئايدەت ھاتە خواروہ دەربارەى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا﴾ [النساء: ۱۹] «ئەى ئەوانەى باوەرئان ھىناوہ، بۆتان نىيە ئافرهتان بەزۆر بکەنە ميراتى خۆتان...»

- تەعزى بارى لەدواى مردنى پياوہكەيوہ. كه ھەندىك مامەلە ھېبو زىادەپۆيى تېدا دەكرا. له سەحیحى بوخارىدا ھاتووہ، كه زىنەب دەئیت: «كانت المرأة إذا توفي عنها زوجها، دخلت حفشا...» [بوخارى: ۵۳۳۷] واتا: «ئافرهت ئەگەر پياوہكەى مردبا دەچووہ نىو حەفشا...» حەفش مالئكى بچووكة و بنمىچەكەى نزمە، خراپترىن جلى دەكردەبەر و بۆن و ھىچ شتىكى له خۆى نەدەدا تاوہكوو سالىك تېدەپەرى! سالىكى تەواو! دواتر ھەندىك نەرىتى خراپتر ھېبو، لەدواى سألەكە ئەنجامى دەدا.

ھەربۆيە كاتىك له ئىسلامدا تەعزىبارى كرا به چوار مانگ و دە پۆژ، ئافرهتئىك ھات ەكوو ئەوہى ھەندىك شتى پى قورس بىتە له پىغەمبەرى (ﷺ) دەپرسى، پىغەمبەرىش (ﷺ) پى فەرموو: «قَدْ كَانَتْ إِحْدَاكُنَّ تَرْمِي بِالْبَعْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْحَوْلِ، وَإِنَّمَا هِيَ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا. فَقُلْتُ: مَا رَأْسُ الْحَوْلِ؟ قَالَتْ: كَانَتْ الْمَرْأَةُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، إِذَا هَلَكَ زَوْجُهَا، عَمَدَتْ إِلَى شَرِّ بَيْتٍ لَهَا،

فَجَلَسَتْ فِيهِ، حَتَّى إِذَا مَرَّتْ بِهَا سَنَةٌ، خَرَجَتْ فَرَمَتْ وَرَاءَهَا بِبَعْرَةٍ» [سەحیح سونەن نەسائی: ۳۵۴۰] واتا: «ئافره‌تېڭ لە ئیوہ ئەگەر می‌ردی بمردایه لە سەرده‌می نەفامیدا، دەچوویه نیو خراپترین ماله‌وه و تیدا دادەنیشت تاوه‌کوو سالیکی بەسەردا تیدەپەری، دواتریش دەرەچوو و پشقلیکی لەدوای خۆی فرێدەدا وه‌کوو ئەوه‌ی هیچی نەکردی‌ت بۆ می‌ردە‌که‌ی هیشتا. بەلام ئەو‌ها ئیسلام کردی بە چوار مانگ و دە پوژ، ژیا‌نکی ناساییش دهرین لەو ماوه‌دا بەپنجەوانە‌ی سەرده‌می نەفامی.» وه‌کوو ئەوه‌ی پێغه‌مبەر (ﷺ) پتی بفرمووت یاد بکه‌نەوه که پش ئیسلام چۆن بوون؟ ئیسلام هات هاوسەنگی راگرت لەنیوان پینگە‌ی پیاو و هه‌روه‌ها ئەم یاسایه لەگەڵ ئەوه‌ی نەفامیدا.

هه‌روه‌ها دایکه‌ عانیشه که لە سەحیحی بوخاریدا هاتووه باسی جوهره‌کانی هاوسەرداری و خوازی‌نی کردووه که لە نەفامیدا بەربلاو بوون، کاتی‌ک باسی شیوازه‌ خراپه‌که‌ی ده‌کرد، ده‌یوت: «بۆ نمونه‌ پیاوی‌ک ئافره‌تی خۆی دهنارد بۆ پیاوی‌کی خاوه‌ن پله و خاوه‌ن په‌چه‌له‌ک، تاوه‌کوو ئەوکاته‌ی که مندالیکی لی بی‌ت، خاوه‌ن ری‌ز و پینگە‌ی‌ت. مندالی خانەدان و خاوه‌ن په‌چه‌له‌کی ده‌یست و به‌ ویستی خۆی ئافره‌ته‌که‌ی دهنارد بۆ لای پیاوی خانەدان.» [بوخاری: ۵۱۲۷] ئەمەش یه‌کینکی تره‌ لەو شیوازانە‌ی که ئیسلام بنه‌بری کرد.

۲- نیر و می به‌ شیوه‌یه‌کی یه‌کسان، ئیسلام جه‌ختی کردووه‌ته‌وه‌ لە گرنگی‌پیدان و بایه‌خپیدانیان، بەلام می لە سه‌رووی ئەوه‌وه‌ تاییه‌تکراوه و لە هه‌ندی‌ک بارودۆخ زیاتر جه‌ختکراوه‌ته‌وه‌ لە گرنگی‌پیدان و بایه‌خپیدانی مێینه‌ به‌تاییه‌ت.

لە هه‌ندی‌ک لەو بوار و بارودۆخانه‌ی که نیر و می تیدا هاوبه‌شن ئیسلام لەسه‌رووی ئەوه‌شه‌وه، ئافره‌تی تایه‌ت کردووه و زیاتر بایه‌خی پی داوه، نه‌ک لە

پرووی حوكمه‌وه، به‌لكوو له پرووی ئاموژگار يكردنئ تايبه‌ته‌وه، ئاموژگار ييه توند و جهخت ليكراره‌كانئ په‌يوه‌ست به ئافرهت له‌و شوئنا نه‌ئى كه له‌گه‌ل پياودا هاوبه‌شه. زياتره، نه‌مه‌ش پيگه‌ئى ئافرهت له‌م پرووه‌وه به‌شيوه‌ئى تايبه‌ت ده‌رده‌خات.

دوو نموونه له‌سه‌ر نه‌م زياتر جهخت‌كردنه‌ويه به گ‌رنگيدان و بايه‌خپيدانى مي‌بينه، كه نموونه‌يه‌كيان بۇ نه‌و كاته‌يه‌تى كه مندا له و نموونه‌يه‌كى تر بۇ نه‌و كاته‌ئى كه گه‌وره‌يه.

نموونه‌ئى يه‌كه‌م: له‌كاتئى مندا ليدا، له سه‌حيجئى بوخارى له پيغه‌مبه‌ره‌وه (ﷺ) چه‌سپاوه كه فهرموويه‌تى: «من يلي من هذه البنات شيئا، فأحسن إليهن، كن له ستر من النار.» [بوخارى: ۵۹۹۵] واتا: «هه‌ر كه‌سيك خوداى گه‌وره كچئى پي بيه‌خشيت و له‌گه‌ليان چاك ييت، نه‌وا ده‌بنه پارزهر بوى له ناگرئ دۆزه‌خ.» هه‌روه‌ها هه‌نديك ده‌قى ديكه هه‌ر له‌م بواره‌دا هاتوون. به‌لام زانيارم نيه به شتيك كه ئاوا به‌تايبه‌ت هاتييت بۇ چاكه‌كردن له‌گه‌ل نيزدا به‌تايبه‌تى، كه نه‌مه‌ش لقه بۇ بنچينه‌كه، له بنچينه‌دا هاوبه‌شن له بايه‌خپيدان و چاوديريكردنيان و چاكه‌كردن له‌گه‌ليان، هه‌ردوولا له‌و شوئنى گ‌رنگيپيدانه‌ن كه مروف ده‌يخوازئت، دواتر له‌دواى نه‌مه، چاكه‌ئى زياتر هه‌يه بۇ كچان بۆنه‌وانه‌ئى كچيان هه‌يه، كه ده‌بيته پارزهر يك بوى له ناگر!

نموونه‌ئى دووه‌م: له‌كاتئى گه‌وره‌يئى ياخود كاتئى دايكايه‌تى به به شيوه‌يه‌كى گشتئى، نه‌وه‌تا له فهرمووده‌يه‌كى مه‌ش‌هوردا: «من احق الناس بحسن صحابتي؟ قال: أمك. قال: ثم من؟ قال: أمك. قال: ثم من؟ قال: أمك. قال: ثم من؟ قال: أبوك.» [بوخارى: ۵۹۷۱] سيجار دايك دواتر جار يك باوك.

ئەمە لقیکه له بنچینه که هه کوو وتم ئیمه لیژدا له بابەتی ئافرهت دەروانین، له لایهنی تایبەتەوه، وانا لقیکی زیاتر له بنچینه هاوبەشە کهی نیوان نێر و می. بەلام ڕوونه که هه موو دهقه کانی چاکه کردن له گهڵ دایاب به سهر ههردووکیان باوک و دایکیشدا جێبه جی دهیئت. دواتر که ئهم دهقه تایبەتهی په یوهست به می دیت، بایه خدان به می زیاتر ده کات، ئایا ئهمه لایه نێک نییه که بیکهین به به لگه بۆ پێگهی ئافرهت له ئیسلامدا؟ بەڵی، لایه نێکه له گرنه گرتین لایه نه کان که ده کړیت به به لگه بی هینینه وه، وه کوو لقیک له بنچینه که، نه ک ئه وهی خۆی بنچینه یی.

٣- لایه نی سییه: چه رامی باسکردن و زبر و توندکردنی سزای ئه وهی بوختانیان بۆ ده کات.

ئهو ئایه تهی که هاتوه بۆ هه ددی بوختان به دهسته واژهی می هاتوه: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ [النور: ٢٣]. وانا: «به راستی ئهوانه ی ئافره تانی ئیماندار ی پاک داوین و خاوهن میرد و بیئاگا له گونا ه تو مه تبار ده کهن، ئهوانه نه فره تیان لی کراوه له دنیا و له قیامه تدا و سزایه کی گه وره و سه خت ئاماده یه بۆیان (له تۆله ی له که دار کردنی پاکاندا...)» به لام بهم شیویه مان نییه: «الذین یرمون المحصنین» هه رچه نده کو ده نگ ی زانایانی له سه ره که ئهم حوکه تایبه ت نییه به ئافره ت، هه ربۆیه ئیبن جوزی پر چه مه تی خودای لی یی. ده فه رمو یت: «(المحصنات) مه به ست پئی ئافره ته داوین پاکه کانه، له به رئه وه ش تایبه تی کردووه به وان ه وه، له به رئه وه ی بوختان کردن به وان زیاتر به در په وشیتیره وه ک له پیاوان، هه روه ها پیاوانیش ده گرێته وه به و واتایه ی که جیاوازیان نییه، هه ربۆیه زانایان کو کن له سه رئه وه ی حوکه ی پیاوان و ئافره تان له م ئایه ته دا یه ک شته.»

بۇچى لى ئايەتتىك زياتر بەدەستەواژەى مى ھاتوۋە؟ چۈنكى كەۋتنە نىۋ
ئەم كىشەيە لى ئافرهتدا بوغزىتراوتر و خراپترە، بۇيە پىت دەلىت ئاگادارە.
ھەرچەندە ئەگەر بە پياۋىش بلىت ھەرھەمان ھەددت لەسر جىبەجى دەكرىت
كە لەسر ئافرهت جىبەجى دەكرىت، بەلام بابەتەكە لى ئافرهتدا بوغزىتراوتر و
خراپترە.

ھەربۇيە كاتىك پىغەمبەر (ﷺ) باسى ھەۋت كارى ئاشىرىن دەكات
«اجتنبوا السبع الموبقات»^(۱) كە ھەرموودەيەكى ترسناكە! چۈنكى ئەو كارانەى
لەخۇ گرتوۋە كە گەۋرەترىنى تاوانە گەۋرەكانن، بە ھاۋبەشدانان دەست پى
دەكات و ئەم بابەتەى نىمەش لەخۇ دەكرىت «وقذف المحصنات الغافلات»
بوختانكردن بۇ ئافرهتەنى چاكەكارى يىئاگا لى تاوان.

۴- ھوكمە تايبەت كراۋەكان كە نىسلام بۇ پاراستنى ئافرهت بىريارى لەسر داۋە.

زياتر لى شوئىتىك، ياخود بابەتتىكى ھەلاۋىردوۋ لى پروۋى پارىزگارىكردىنى
تايبەت بە ئافرهتان ھاتوۋە كە ئەمەش پىنگەى ئافرهت دەردەخات ھەكوۋ ئەۋەيە لى
ھوودەبىيەدا پروۋىدا: كاتىك مەرچەكان لەنىۋان پىغەمبەر (ﷺ) ھاۋبەشدانەرانى
قورەيش دانران، كە ئەۋەى لەخۇ گرتبوۋ ھەر پياۋىكى ھاۋبەشدانەر مۇسلمان بوۋ
و ھات بۇ مەدىنە بگەرپىرتتەۋە. كە ئەمەش مەرچىكى قورس و دژۋار بوۋ بۇ
مۇسلمانان. لەۋ بارودۇخە بوۋن، كاتىك ئەبوۋ جەندەلى كورپى سۈھىل، كە لى
مەككە دەستبەسەر كرابوۋ لەلايەن باۋكەيەۋە، چۈنكى مۇسلمان بوۋبوۋ. لەكاتى
پىكەۋتنەكە لى مالىۋە ھەل ھاتبوۋ و خۇى گەيانەدبوۋە شوئى پىكەۋتنەكە.

(۱) عن أبي هريرة رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : "اجتنبوا السبع الموبقات". قالوا : يا رسول الله، وما هن ؟ قال : " الشراك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرم الله إلا بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات المؤمنات الغافلات ". پيشەۋا بوخارى گىراۋيەتتەۋە بە ژمارە (۲۷۶۶)

پیش نه‌وه‌ی پیغه‌مبەر (ﷺ) و سوهیل ریکه‌وتنه‌که واژوو بکه‌ن، نه‌بوو جه‌ندهل گه‌یشته نه‌وی. دواتر پیغه‌مبەر (ﷺ) به داواکردنیک‌کی تایبته داوای له سوهیل کرد که ریکه بدات نه‌بوو جه‌ندهل له‌گه‌ل خویان ببه‌ن، به‌لام سوهیل ره‌تی کرده‌وه و وتی ئیمه ریکه‌وتنمان کردوه، گهر نه‌یگه‌پرینه‌وه بۆمان نه‌وه ریکه‌وتنه‌که هه‌لده‌وه‌شینه‌وه. به‌مشویه بوو پیاویک موسلمان بووايه ده‌یانگه‌رانه‌وه.

ههر له سه‌رده‌می نه‌و ریکه‌وتنه‌دا بوو که هه‌ندیک ئافره‌تی باوه‌ر دار له مه‌ککه‌وه پیاوه‌کانیان جی‌ه‌یشتبوو و کوچیان کرد، خویان گه‌یانه شاری مه‌دینه بۆ لای پیغه‌مبەر (ﷺ)، که نه‌وکات ه‌یشتا به‌ندنیک‌کی ریکه‌وتنه‌که هه‌لده‌وه‌شابوووه. ده‌گێر نه‌وه که پیاوه‌کانیان هاتن داوایان کرد ئافره‌ته‌کانیان بۆ بگه‌رینه‌وه، به‌لام ههر له‌و کاته‌دا خودای گه‌وره به‌ شیویه‌کی راسته‌وخۆ و هه‌لاوێردوو برپاری دا که نابیت نه‌و ئافره‌تانه بۆ بیباوه‌پان بگه‌رینه‌وه:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاِمْتَحِنُوهُنَّ ۚ إِنَّهُنَّ لَا يَأْمَنُ بِيَمَانِهِنَّ ۚ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ ۚ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ ۚ﴾ [الممتحنة: ١٠]، واتا: «ئه‌ی ئه‌وانه‌ی باوه‌ر تان ه‌یناوه کاتیک ئافره‌ته ئیمانداره‌کان کوچ ده‌که‌ن و دین بۆ لاتان تاقیان بکه‌نه‌وه و به‌وردی پرسیاریان لی بکه‌ن سه‌باره‌ت به‌ کوچ و ه‌وی هاتنه‌که‌یان، خوا ئاگاداره به‌ ئیمانه‌که‌یان، جا نه‌گهر زانیتان باوه‌ر دارن، نه‌وه مه‌یانگێر نه‌وه بۆ لای می‌رده بیباوه‌په‌کانیان، نه‌ ئهم ئافره‌ته‌ هه‌لالی نه‌و بیباوه‌پانه‌ن، نه‌ نه‌و بیباوه‌پانه‌ش هه‌لالن بۆ ئهم ئافره‌ته ئیماندارانه‌ن.»

ئه‌مه‌ش به‌شداریکردنیک‌کی راسته‌وخۆی خودایی بوو به‌ بریاردانی حوکمیک‌کی تایبته بۆ پاراستنی ئافره‌ت.

۵- ئەو حوكمه ئاسانكراو و رەچاوكراوانەى كە تىيدا لايەنى لاوازى ئافرهتى رەچاوكراوہ

ھەر بەو بۆنەيە ئەمە تايبەت نىيە بە حوكمە شەرعىيە كانى ئافرهتى مۇسلىمانوہ، بەلكوو تەنانت بۇ حوكمە شەرعىيە كانى جگە لە ئافرهتى مۇسلىمان، بۇ نموونە وەككو ئەھلى زىمە، نىمامى ئىبنولقەيم لە پەرتووكە كەى (أحكام أهل الذمة): «سەرانە لەسەر مندال و ئافرهت و شىت نىيە، كە ئەمەش پراى ھەر چوار مەزھەبە كە و شونكە وتوانيانى لەسەرە. ئىبن مونزىر و ئىبن قودامەش دەلئىن وا نازانىن زانايان پراجايىيان لە گەل ئەم. پرايەدا ھەيتت.» و اتا بابەتى سەرانە تەنبا تايبەتە بە پياوان، ئافرهتان سەرانيان لەسەر نىيە، كە ئەمەش حوكمىكى تايبەت بە ئافرهتە و زياتر تايبەت كراوہ.

ھەروەھا ئاسانكارى بۇ ئافرهت كراوہ لە بابەتى جى ھاد لە پىناوى خوادا، ئەگەرچى ھەندىك لە ئافرهتان لە سەردەمى پىغەمبەردا (ﷺ) داواى بەشداريان دەكرد لە جى ھاددا. داواى ئافرهتانىش بۇ بەشدارىكردن لە جى ھاد و لە سەردەمى پىغەمبەردا (ﷺ)، لقىكە لەو كارە لە پىشەنەيانەى كە لە پىناويدا دەژيان، كارى لە پىشەنەيان سەرخستنى ئىسلام و مۇسلىمانان و سەركەوتنى ھەق و ھەلۋەشان دەوى باتل بوو. كە ئەوہى لە بىر بردبوونەو لە كاتى جى ھادا چيان تووش دەيتت. چونكە ئەو زۆر لەوہ لاوازترە كە فەرمانى پىج بكرىت بە وەلامدانەوہى بابەتىكى وەھا.

ھەربۆيە ئافرهتان پرسىاريان لە پىغەمبەر (ﷺ) كرد دەربارەى جى ھاد، ئەویش فەرمووى: «جى ھادى ئىوہ ھەججە.»^(۱) ھەججىش وزىيە كى وەھاى ناوئ كە

(۱) عن عائشة أم المؤمنين، عن النبي صلى الله عليه وسلم، سأله نساؤه عن الجهاد، فقال: "نعم الجهاد الحج". يتيهوا بوخارى گىراو يە تىيەو بە ژمارە (۲۸۷۶)

زۆر تیبکۆشن بۆی. ئەمەش ئەو پادەیه که ده‌توانن پێی ههستن. فەرمانکردن به ئافرهتیش بۆ جی‌ه‌اد بابە‌تییکی زۆر قورسه، واش ده‌زانم که سه‌لماندنی ناوێت، چونکه له جی‌ه‌اددا، له‌ده‌ستدانی پۆح و برینداری و کاره‌ساتی زۆری تێدایه که ته‌نیا پیاوان توانای ئەوه‌یان ههیه. هه‌ربۆیه ئاسانکاری بۆ ئافرهت له‌م کاتانه‌دا، به‌شیکه له‌و تایبه‌ت‌کردنه‌ی که په‌چاوکردنی ئافرهتی تێدا ده‌رده‌که‌وێت، له‌ بنچینه‌دا هاو‌به‌شن له‌گه‌ڵ پیاودا، به‌لام له‌هه‌ندیک لایه‌ندا که قورسی تێدایه له‌سه‌ر ئەوان ئاسانکراوه.

هه‌روه‌ها له‌ هه‌ندیک حوکمی تایبه‌ت به‌ حه‌ج، بۆ نمونه ده‌رچوونی له‌ پۆزی موزده‌لیفه، وه‌کوو ده‌زانن ده‌رچوون له‌ موزده‌لیفه ده‌رچوونه له‌ موزده‌لیفه‌وه بۆ مینا. له‌دوای نوێژی به‌یانیه‌وه‌یه، به‌لام بۆ لاواز و ئافره‌تان رینگه‌دراوه که به‌تزیکی له‌ نیوه‌ی شه‌ودا ده‌ریچن، بۆئه‌وه‌ی نه‌که‌ونه کیشه‌ی قه‌ره‌بالفی و به‌رکه‌وته‌وه.

٦- پیاوان به‌ شیوه‌یه‌کی تایبه‌ت ئامۆژگاری کراون ده‌رباره‌ی مافه‌کانی ئافرهت، هه‌روه‌ها باشبوونی زیاتر و مامه‌له‌ی چاکی زیاتر له‌سه‌رووی ئەوه‌ی که ئه‌رکه‌ له‌گه‌ڵ ئافره‌تدا، کراوه به‌ پێوه‌ری چاکی و فه‌زله‌خشین به‌ پیاو.

ئهمه ئه‌گه‌ر له‌گه‌ڵیدا لایه‌نی یه‌که‌مان هه‌ینا: ئەوا ده‌رده‌که‌وێت به‌راستی ئهمه شتی زیاتره، شتیکی ئاشکرایه که ئامۆژگاری تایبه‌تی زیاتر هه‌یه ده‌رباره‌ی ئافره‌تان.

بۆ نمونه فەرمان به‌ په‌فتاری چاک، خۆ ئهمه تایبه‌ت نییه به‌ پیاوان جگه له‌ ئافره‌تان، یاخود تایبه‌ت نییه به‌ ئافره‌تان جگه له‌ پیاوان. ئایا ئهم

فەرمانکردنه به ږه فتاری چاک مامه‌ل‌ی پیاو له گه‌ل خیزانه کهیدا ده‌گرېته‌وه؟
 بدل‌ی، ده‌گرېته‌وه، نه‌ی نایا مامه‌ل‌ی نافرته له گه‌ل پیاو کهیدا ده‌گرېته‌وه؟
 بدل‌ی، ده‌یگرېته‌وه.

به لّام کاتیک له سه رووی نه مه وه فهرمانی تایهت و زیتر کراوه به په فتاری چاک و دادگری و ینساف و ستم نه کردن و ههروه ها به نامازی زور و جیاواز پیمان راگه یه نراوه، به واتای نه وه دیت زیتر ناگادار بن به نیسبهت نافرته نه وه، ناگادار کردنه وه و ناموژگاری زیتر هاتووه بو چاکه کردن له گه لیان و خو یارستن له ستم کردن لیان و نازار نه دانیان.

بۆ ئەمەش، زیاتر لە فەرموودەیه کمان ھەیه بەم واتایە:

- فەرمووده‌ی یه کهم، فەرمووده‌ی جابری کوږی عه‌بدوللا، ده‌گێږته‌وه که پیغه‌مبەر (ﷺ) له‌ حجی مالئوایی هه‌ستا و وتاری دا و فەرمووی: «اتقوا الله في النساء.» [سه‌حیح سونه‌ن نه‌بو داود: ۱۹۰۵] وتاره‌که‌ی وتاریک بوو بابه‌تی هه‌مه‌جوڤی له‌خۆ ده‌گرت، که یه‌کیک له‌و بابه‌تانه‌و وته‌یه‌ی بوو که فەرمووی: «اتقوا الله في النساء» له‌هه‌مان وتاردا نه‌م وته‌یه‌ی ده‌ره‌ق به‌ پیاوان نه‌دفرموو: «اتقوا الله في الرجال» نایا مه‌گه‌ر له‌خواترسان له‌کاتی مامه‌له‌کردنی ئافره‌ت له‌گه‌ڵ پیاودا، شتیکی داواکراو نییه‌؟ به‌ئێ، داواکراوه، به‌لام نه‌مه‌ نه‌و واتایه‌ ده‌گه‌یه‌نی‌ت که سه‌ره‌تا باس‌م کرد: له‌ بنچینه‌دا هاوتان و بابه‌تی هاوبه‌ش له‌سه‌ر هه‌ردوولا هه‌یه که پێی هه‌ستن، به‌لام له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا نامۆزگاری زیاتر و ناگادارکردنه‌وه‌ی زیاتر هه‌یه له‌سه‌رووی نه‌وه‌وه.

بۆ نموونە ئەگەر مەندالە كانم رۆشتن بۆ گەشتىكى قوتابخانە، پەيىان دەلیم:

«ئاگاتان لە مەندالە كان بىت و توخوا ئاگاتان لە مەندالە كەشم بىت.» ئەمە واتاى

ئەو نىيە ئاگادارى مىندالەكانى تر مەبن، بەلكوو واتاى گىرنگى دانى زياتر دەگەيەنەت، ھەمان شت بۆ ئافرهتەتائىش «اتقوا الله في النساء» خۆ ئافرهتەتائىش دەيىت لە خوا بترسن بەرانبەر بە پياوھەكانيان، بەلام ئەمە واتاى ئاگادارکردنەوھ و ئاموژگارى زياترە لەسەرۋى ئەوھە.

• ھەرۋەھا لە فەرموودەيەكى تردا: «استوصوا بالنساء خيرا» [موسلىم: ۸۶۶۱] كە ئەمەش فەرموودەيەكى سەھىحە.

• لە فەرموودەيەكى ترشدا، كە فەرموودەيەكى سەرۋەرەنە، كە وا پىۋىستە پياوان پىداچونەوھ بەخۇياندا بىكەن و بەپىي ئەم فەرموودەيە رىزبەندىكارە لە پىشەنەيەكانەكانيان رىك بىخەنەوھ. چونكە ئەم فەرموودەيە پىۋەرنىكى چاكەي تىدايە، واتا چ شتىك پىۋەرە بۆ چاكەي پياو. لە سوننەي ترمىدا ھاتوۋە، فەرموودەكەش موھەممەدى كورى عومەرى كورى عەلقەم گىراۋىيەتەيەوھ لە باوكى سەلەمەوھ و ئەۋىش لە ئەبوو ھورەيرەوھ، كە پىغەمبەر (ﷺ) فەرموۋەتەي: «خيركم خيركم لأهلہ، وأنا خيركم لأهلتي» [سەھىح سونەن تورمى: ۳۸۹۵] ئەم فەرموودەيە بە مەۋقەك بوترىت كە لە خودا بترسىت و كارە لەپىشەنەيەكانەكانى لە پىغەمبەرەوھ (ﷺ) ۋەرگرتىت و ھەرۋەھا فەزەلەدانى لەنىۋان نەركەكانى و بەرپرسىارىيەتەيەكانى لەسەر ئەوھ بونىادناوھ كە پىغەمبەر (ﷺ) بونىادىناوھ، دواتر گوى لە پىغەمبەر (ﷺ) دەگرت، دەفەرموۋت: «خيركم خيركم لئسائهم» ئەمە ھەرگىز شتىكى كەم نايىت بەلەيەوھ.

بەلام مەۋقەك كە سەۋۋىش بە گەۋرە نەگرت، ئاسايىيە رەفتارى بەۋشەيە نەيىت، ئەم جۆرە پەيامە بۆ ئەو كەسانەيە كە تىروانىنەكانى لەسەر سەۋۋىش و سوننەت بونىاد دەنەت.

هه‌ربۆیه ئهم فهرمووده‌یه به‌م ئامۆژگاری‌کردنه و به‌م بوون به‌ پێوه‌رییه، به‌ پرای من له‌ گرنه‌گترین فهرمووده‌کانه که ده‌کرێت لێیه‌وه له‌ پێگه‌ی ئافرهت تێبگه‌یت له‌ ئیسلامدا له‌ لایه‌نی تایبه‌ت‌کردنه‌وه.

که‌واته‌ ئهمانه‌ ئه‌و لایه‌نانه‌ بوون که به‌ شیوه‌یه‌کی تایبه‌ت پێگه‌ی ئافره‌تی ده‌رده‌خست له‌ ئیسلامدا. گرنه‌گترین باب‌ه‌تیش که ده‌مه‌وێت جه‌ختی له‌سه‌ر بکه‌مه‌وه، پێشه‌کی یه‌که‌مه‌، که له‌ لایه‌نی تایبه‌ت‌کردنی ئافرهت ناتوانیت تێبگه‌یت مه‌گه‌ر له‌ ژێر رۆشنایی ئه‌و پێشه‌کییه‌وه نه‌بێت و له‌ پێگه‌ی ئافرهت تێناگه‌یت له‌ ئیسلامدا مه‌گه‌ر به‌هۆی ئه‌و پێشه‌کییه‌وه نه‌بێت، هه‌روه‌ها له‌ دۆسیه‌ی ئافرهت به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی تێناگه‌یت له‌ ئیسلامدا مه‌گه‌ر به‌هۆی ئه‌و پێشه‌کییه‌وه نه‌بێت، که ئه‌ویش: له‌ بنچینه‌دا پێگه‌ی ئافرهت له‌ ئیسلامدا، به‌ ده‌رکه‌وتنی خودی چاکه‌ی ئیسلام و ده‌رکه‌وتنی پێگه‌ی خودی موس‌لمان پیاو و ئافرهت هه‌روه‌ها ده‌رکه‌وتنی ئه‌و چاکه‌یه‌ی که ئیسلام پالێ داوته‌ لای مرقه‌وه‌وه و ئه‌و واتایه‌ی که ئیسلام بۆ مرقه‌فی زیاد کردووه، ده‌رده‌که‌وێت.

هه‌روه‌ها نه‌وه‌ی که چ جیاوازییه‌کی گه‌وره‌ هه‌یه له‌ نێوان مرقه‌فیک که له‌ تاریکایی و مرقه‌فیک که له‌ پرووناکیدا ده‌ژیت، مرقه‌فیک که له‌ گو‌مرا‌ییدا و مرقه‌فیک که ئیسلام پێگه‌ی پێ به‌ خشیوه و له‌ رێنموونیدا ده‌ژیت، ﴿أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ [المکه: ۲۲]. واتا: «جا نایا ئه‌و که‌سه‌ی که ده‌مه‌و پروو که‌وتووه و به‌و حاله‌وه‌ ده‌روات، چاکتر رێگه‌ ده‌زانیت؟ یان ئه‌و که‌سه‌ی که به‌سه‌ر شه‌قامی‌کی راست و په‌وان دا به‌ رێک و پێکی ده‌روات به‌رپه‌وه؟!»

ئهم ده‌قانه و هاوشیوه‌کانی له‌ گه‌وره‌ترین ئه‌و ده‌قانه‌ن که پێگه‌ی ئافرهت

دەردەخەن لە ئىسلامدا، چونکە ھەلەيە کى گەورەيە بۇ چاکە و پىگەي ئافرهت
 لە ئىسلامدا، بەتەنيا لەو دەقاندەدا بگەرپىن کە باسى ئافرهت، يان دايک،
 ياخود کچى تىدا ھاتووہ. نەخىر، بەلکوو ئەو دەقاندەش کە باس لە خودى
 ئىسلام و چاکە و پىگەي دەکەن، ھەرۆھە ئەوانەي باسى گومرايى و تاريکى
 و سەرگەردانى و کىشە دەکەن کە تووشى مەرۆڤىک دەيىت کە لەدەرەوہي
 ئىسلامە، ھەموو ئەمانە دەرخەري پىگەي ئافرهتن لە ئىسلامدا.

چه‌ند پیشه‌کییه‌ک ده‌رباره‌ی ئافرهت له کۆمه‌لگه‌ی پێغه‌مبه‌ریدا (ﷺ)

۱- ئەم بابەتە گرنگه‌ له‌ رووی دۆزینه‌وه‌ی نمونه‌ و پیشه‌نگ، یاخود ئاگاداربوون له‌ نمونه‌ی راست و دروست.

ئێمه‌ پیشه‌کییه‌کی زانستی گرنگمان هه‌یه‌، که‌ نه‌ویش: دروستکردنی نمونه‌ و پیشه‌نگی‌کی دروست و ده‌رخستنی، به‌سوودتره‌ له‌ بوغزاندن و پووجه‌لکردنه‌وه‌ی نمونه‌ و پیشه‌نگی‌کی هه‌له‌. نه‌گه‌رچی هه‌ر گرنگه‌ وه‌لامی نمونه‌ هه‌له‌ کانی‌ش بدرێته‌وه‌، به‌لام کێشه‌که‌ نه‌وه‌یه‌ هێرش بکریته‌ سه‌ر لایه‌نی ناراست به‌ی ده‌رخستنی نمونه‌یه‌کی دروست له‌به‌رانه‌ریدا. هه‌ربۆیه‌ جه‌خت خستنه‌ سه‌ر ئافرهت له‌ کۆمه‌لگه‌ی پێغه‌مبه‌ریدا (ﷺ) و دوا‌ی پێغه‌مبه‌رش (ﷺ)، به‌شیکه‌ له‌ ده‌رخستنی نمونه‌.

۲- بارودۆخی ئافرهت له‌ کۆمه‌لگه‌ی پێغه‌مبه‌ریدا (ﷺ)، بارودۆخیکه‌ که‌ ئافرهت پۆلی فراوانی گێراوه‌ و هه‌روه‌ها نمونه‌ و پیشه‌نگی زۆری تیدا به‌رهه‌م هاتوه‌.

به‌جۆرێک نه‌گه‌ر نه‌و فهرموودانه‌ یاخود نه‌و بارودۆخانه‌ی که‌ ئافرهتی تیدا هاتوه‌ و هه‌روه‌ها پۆلی ئافرهت له‌ ژياننامه‌ی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) و سوننه‌ته‌کانی به‌سپینه‌وه‌، نه‌وا نو‌قسانیه‌کی زۆر گه‌وره‌ پوو ده‌دات، نه‌و وته‌یه‌ش و‌راوه‌ نییه‌، به‌لکوو خودی نه‌و بارودۆخه‌ بوو که‌ بوونی هه‌بوو.

من سهرم سوڤ ده‌میڤیت! پیش ماوه‌یه‌ک که باسی ئافره‌تم کرد و وتم ڤۆلی مه‌زنی هه‌یه له بانگه‌وازا و ... تاد. له‌ولاه به‌ناوی شه‌ریعه‌تموه هه‌یرش ده‌کریته سهرم و، ده‌لین: «ڤیزی خۆت بگه‌ره! ئافره‌ت شوینی مال‌ه‌ویه و ... تاد.» باشه ئافره‌ت له‌ماله و بابته‌تی ده‌رچوونی ئافره‌ت و سنووره‌کانی و ڤیسا‌کانی ئه‌مه بابته‌تیکێ شه‌ریعه‌یه و گفتوگۆی له‌سه‌ر ده‌کریت، به‌لام کاتیک قسه له‌سه‌ر ڤۆلی ئافره‌ت ده‌که‌ین، پانتاییه‌که‌ی فراوانه و تۆ نه‌زانی پیتی. خۆ نه‌گه‌ر وا بزانی نه‌وه‌ی بڤوات پییه‌تی هه‌قه، نه‌وا تۆ نه‌زانی.

بۆیه لێ‌ده‌دا نه‌و ڤۆل و پانتاییه‌مان ڤیک خستوه و باسی ده‌که‌ین، بۆنه‌وه‌ی وینه‌که تریک بخه‌ینه‌وه له‌خۆنه‌ر.

۳- بارودۆخی ئافره‌ت له‌ کۆمه‌لگه‌ی پیغه‌مبه‌ردا (ﷺ)، به‌تایبه‌تی له‌ سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و سه‌ره‌به‌رشتیکردنی خودی خۆی بارودۆخیکه که دانا‌ییه‌کی زۆر مه‌زنی تیدا به‌دی ده‌کریت.

بارودۆخی دانا‌یی به‌ واتای: که سه‌یری نه‌و واقعه‌ی ئه‌مڤۆ ده‌که‌یت که بوونی هه‌یه له‌ ڤووی داخران و توندی‌تییه‌وه و دواتر به‌ بارودۆخی کۆمه‌لگه‌ی پیغه‌مبه‌ری (ﷺ) ده‌پیوت، ده‌بینیت جیاوازییه‌کی گه‌وره هه‌یه. هه‌ندیک جار ئه‌م توندی و داخرانه‌ش، به‌ نییه‌تی چاکه یاخود خه‌یالی زانیاری، مڤۆف و بزانیته که هه‌ق نه‌وه‌یه که له‌سه‌ریه‌تی، هه‌ندیک جارێش به‌هۆی بالاده‌ستبوونی نه‌ریتی کۆمه‌لایه‌تی و ئاره‌زووی که‌سییه‌ویه.

له‌ ڤوویه‌کی تریشه‌وه و له‌ به‌رانبه‌ر نه‌و داخران و توندی‌تییه‌، واقعیک هه‌یه که نه‌ ڤه‌چاوی به‌لا‌کانی نیوان پیاوان و ئافره‌تان ده‌کات و نه‌ ئاو‌پیشیان لێ ده‌داته‌وه، به‌سانایی بابته‌که‌ی وه‌رگرتوه. ئه‌م واقعه‌ی که باسی ده‌که‌م

ته‌نانه‌ت واقعی نیسلا می نه‌مرۆش ده‌گرته‌وه، سا نیتتر نه‌م جوړه له واقعیش، له نه‌نجامی توندی و داخران بیت که هه‌یه، یاخود هه‌له تیگه‌یشتن و ملکه‌چی بۆ گوشاری واقعه‌که، یاخود هه‌رشتیکی دیکه بیت. هه‌روه‌ها هه‌ندی‌ک جار تیروانینی کرانه‌وه و به‌سانایی وهرگرتنی بابه‌ته‌که‌یان په‌یوه‌ست کردووه به وئستگه‌یه‌ک له وئستگه‌کانی سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ر (ﷺ). ئافره‌ت له سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ردا (ﷺ) سوپاس بۆ خودا له کرانه‌وه‌دابوون و وا و وا، به‌لام لایه‌نی رپسا‌کان فه‌رامۆش ده‌کات که بوونیان هه‌بوو.

بۆیه که تۆ وئنه‌یه‌کی گشتی کۆمه‌لگه‌ی پیغه‌مبه‌ری (ﷺ) وهرده‌گریت، ده‌بینیت که بارودۆخه‌که بارودۆخیکی داناییه، که نه‌یئنی داناییه‌که‌ش نه‌مه‌یه: ته‌شریعیکی رپکخراو و ئامانجیک بوونی هه‌یه، که کۆمه‌لگه له‌پئناویدا تینه‌کوشت، لق و ورده‌کاریه‌کانیش که وا ده‌بینرئ دژیه‌ک بند ده‌رژینه ناو ئامانجیکه‌وه که له‌وان گه‌وره‌تره.

۴- ئاگادارکردنه‌وه‌یه‌کی زانستی: شوئنه‌که‌وتنی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ه‌چ له بابه‌تی ئافره‌ت بیت، یاخود جگه له‌وه‌ ده‌بیت شوئنه‌که‌وتنی‌ک بیت مه‌به‌ستی تیدا ره‌چاو بکریت و ته‌نیا له چوارچێوه‌ی وشه و پروکه‌شدا کورت هه‌لنه‌یه‌ت.

واتا هه‌ندی‌ک جار له بابه‌تی ئافره‌تدا، شتانی‌ک دینه‌پیشه‌وه و پیت ده‌لین: «من به‌دیاری‌کراوی له‌م بابه‌ته‌دا شوین پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌که‌وم». بۆ نمونه جگه له بابه‌تی ئافره‌ت، بابه‌تی پۆشاک: پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پۆشاک و عابایه‌کی له‌به‌ر ده‌کرد، یه‌کی‌ک له‌ولاوه ده‌لێت: «من پیغه‌مبه‌رم (ﷺ) خوش ده‌وێت و ده‌مه‌وێت نه‌مرۆ شوینی بکه‌وم، بۆیه پۆشاک و عابا له‌به‌ر ده‌که‌م وه‌کوو شوئنه‌که‌وتنی‌ک بۆ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ).» نه‌م شوئنه‌که‌وتنه مه‌به‌ستی تیدا ره‌چاو نه‌کراوه، نه‌و مه‌به‌سته‌ی که له شوئنه‌که‌وتنی پیغه‌مبه‌ردایه (ﷺ) له بابه‌تی

پۆشاكا ئه وهیه: ئه و پۆشاكه ی كه له كۆمه لگه كه تدا باوه ئه وه بپۆشیت.

هه ربۆیه شوێنكه وتنی ئه و بارودۆخه ی كه پێغه مبه ری (ﷺ) له سه ر بووه. شوێنكه وتن نییه به كۆپیکردنی خودی وشه كان و جێبه جێ کردنیان له مېرۆدا. ۵- هاوبه شبوونی كۆمه له وشه یه ك له نیوان واقعی ئه مېرۆ و واقعی ئافرهت له سه رده می پێغه مبه ردا (ﷺ)، به واتای هاوبه شبوون نییه له هه موو شیوه کانی ئه م وشه یه.

كاتێك ده لێن: «پیشه ی ئافرهت له مېرۆدا» شیوازێکی دیاریکراو، یاخود نمونه یه کی دیاریکراو، یا ن پێوستیه کانی پیشه یه کی دیاریکراو بۆ ئیشی ئافرهت دیت به بیردا.

كاتێك ئێمه ده لێن: «پیشه ی ئافرهت له سه رده می پێغه مبه ردا (ﷺ)» و هه ندیک نمونه ده ئێنینه وه، ده بێت تێبگه یت با به ته، وشه یه ك نییه هاوتای وشه یه کی دیکه بێت؛ كه مادام ئافرهت له و سه رده مه دا کاری کردوه با ئه مېرۆش به شیوازی ئه مېرۆ کار بکات ئیتر هه ر شیوازێک بێت گرنگ ئه وه یه کارێکی جێگیری هه ییت، به بیانوی ئه وه ی ئێمه باسی ئه وه ده کهین كه له سه رده می پێغه مبه ر (ﷺ) ئافرهت پیشه ی هه بوو. به لکوو ده بێت له گه لیدا گرنگی به مه به ستی ئه و پیشه یه بدرت كه باس ده کرت، له گه ل هه ر پیشه یه کیشدا ره چاوی پێسا و سنووره کانیش بکرت.

۶- ئه و با به ته گشتییانه ی كه ئافره تان با به خیای پێ ده دات له سه رده می پێغه مبه ردا (ﷺ)

۷- رێگای دروست و زانستی ئه وه یه كه ئه و به شانه ی ده رباره ی ورده کاری ئافرهت ها توون له سه رده می پێغه مبه ردا (ﷺ)، کو یان بکه یته وه و ئه و با به ته

مه‌زنانه‌ی لی هه‌لبه‌هه‌نجینیت که پێیه‌وه سه‌رقال بوون له‌ گه‌ل ئه‌وه‌ی خودی ئه‌م باب‌ه‌تانه‌ش چی له‌خۆده‌گرن، نه‌ک به‌شبه‌شکردن و قایلبوون به‌هه‌ندیک به‌ش و ورده‌کاری که له‌و بارده‌یه‌وه هاتوون.

کاتیکی ده‌لێن: «بابه‌ته مه‌زنه‌کان»، ئه‌وا قسه‌ له‌سه‌ر گه‌نگه‌ترین باب‌ه‌ته مه‌زنه‌کان ده‌که‌ین، ئه‌وه‌مان له‌لا مه‌به‌ست نییه‌ که جگه‌ له‌مانه ئافرهت به‌هیچ شتیکی تروه‌ خه‌ریک نه‌بوو بێت.

هه‌روه‌ها له‌یادیشمان نه‌چیت، کاتیکی ده‌لێن سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ر (ﷺ)، ئه‌وا قسه‌ له‌سه‌ر قۆناغی یه‌که‌می ئیسلام و سه‌رده‌می سه‌رقالبوون به‌ بونیادنانی کۆمه‌لگه‌ی موسلمان و گه‌یاندنی په‌یامی خودا و بلاوکردنه‌وه‌ی ئه‌م پروناکییه ده‌که‌ین. سروشتیه‌ که لادان له‌سه‌ر ئه‌م بارودۆخه ئاساییه‌ش پرووی دا‌بیت له‌نیو ئه‌و کۆمه‌لگه‌یه‌دا، که هه‌ندیک نو‌قسانێ و هه‌له‌یان هه‌بووه و پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) بۆ‌یانی چاره‌سه‌ر کردووه.

ئه‌وه‌ی من تێبینیم کردووه سێ باب‌ه‌تی مه‌زن هه‌یه، که ئافره‌تان پێیه‌وه سه‌رقال بوون له‌ سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ردا (ﷺ):

۱- هه‌ولدان بۆ فێربوونی زانست: مه‌به‌ست لێره‌دا به‌ دیاریکراو فێربوونی ئایین و تێگه‌یشتنه‌ لی به‌و شیوه‌یه‌ی که له‌ سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ردا (ﷺ) هه‌بووه.

۲- گوێ‌پرايه‌لی و وه‌لامدانه‌وه‌ی داواکارییه‌کانی زانست، کارکردن به‌ زانست، هه‌روه‌ها جێبه‌جێکردنی زانست به‌ شیوه‌یه‌کی کرده‌یی.

به‌لی، ئه‌م باب‌ه‌ته‌ بوو که سه‌رقالیانی ده‌کرد و باب‌ه‌تی مه‌زنیان بوو، به‌ واتای ئه‌وه‌ی فێربوون و زانست له‌ سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ردا (ﷺ) به‌ته‌نیا باب‌ه‌تیکی

زانىارى خالى نەبوو لەو جىيەجىكردانەى كە زانستەكە كە دەيخواست،
يىگومان ئەمەش وئەداندەوہى پەرورەدەى پىغەمبەر (ﷺ) بوو بۇيان.

۳- سەرخستنى ئامانچ و مەبەستە مەزنەكە. لەو سەردەمەدا كارىكى
ھاوبەشى نيوان پياوان و ئافرەتانى ھاوئلى پىغەمبەر (ﷺ) بوو كە ئەو ئامانچ
و مەبەستەش سەرخستنى پىغەمبەر (ﷺ) و ئىسلام بوو خۆى ئەم بابەتە
بەشىكە لەو وەلامدانەوانەى كە بۇ ئەو زانستەى فيرى دەبوون، ھيان بوو، بەلام
بەھۆى زۆرى گەواھىيەكان لەسەر خودى ئەم بابەتە، كەردوومانە بە بابەتتىكى
سەربەخۆ..

رەنگە ئەم بابەتى سىيەمە، مەزنتىن بابەت يىت كە ئافرەت پىيەوہ سەرقال
بوويىت لە سەردەمى پىغەمبەردا (ﷺ).

ھەربۆيە ئەگەر بمانەوئت لەمەرۆدا قسە لەسەر شوئىنكەوتنى پىغەمبەر (ﷺ)
و وەلامدانەوہى ئافرەتە باوہردارەكان بۇ ئايىن، ئەو ئافرەتەنى كە بابەتى
ئايىن و ئەو ئامانجەى بۆى دروستكرا بوون خەم و مەراقىيان بوو، بکەين.
ئەوا رۆشنایى خستەسەر ئەم بابەتە مەزنانە و ھۆلدانمان بۇ بەدىھىنانى
رۆلى ئافرەت لەم لايەنە مەزنانەدا، پىم وایە ئەم بابەتە لە باشتىن و لە
زۆرتىن شىوہكان كە دەكرىت شوئىنكەوتنى پىغەمبەر (ﷺ) و سوودبىنين لە
قوتابخانەكەى لەرپىگەيەوہ بەدى بەيئىن.

گه‌واهی و چەند نموونه‌یه‌ک به‌خیرایی

ئەمە ئەو سێ بابەتە مەزنە بوو کە باسمان کرد، ئیستاش باس لە گه‌واهییه‌کان دەکەین بۆ هەریەک لەم سێ بابەتە مەزنە. لێره‌دا گه‌واهییه‌کان به‌خیرایی باس دەکەین و دواتر لە شوێنی دیکە ورده‌کاری و قسە‌ی لە‌سەر دەکەین، گه‌واهییه‌کان:

۱- ئافره‌تیکی ر‌ه‌شپێست کە تووشی پەرکەم دە‌بوو: ^(۱) ئەم بە‌سەر‌هاته‌ سه‌حیحه‌ و لە سه‌حیحی بوخاریدا هاتوو کە لە سەر‌سور‌پ‌ه‌ینه‌رت‌رین چیرۆک‌ه‌کانه‌. ئافره‌تیکی ر‌ه‌شپێست کە تووشی پەرکەم دە‌بوو، هات بۆ لای پ‌ی‌غه‌م‌به‌ری خودا (ﷺ) و پ‌ی‌ و‌ت: «ئە‌ی پ‌ی‌غه‌م‌به‌ری خودا (ﷺ) من تووشی پەرکەم دە‌بم و ئە‌و‌م ل‌یت دە‌و‌یت کە لە‌خودا ب‌پ‌ار‌پ‌یت‌ه‌وه‌ بۆ‌م.» پ‌ی‌غه‌م‌به‌رش (ﷺ) فەر‌مو‌ی: «ئە‌گەر ب‌ته‌و‌یت و ئارام‌ب‌گ‌ری ئە‌وا بە‌ه‌شتت بۆ ه‌یه‌، خۆ ئە‌گەر ب‌شته‌و‌یت بۆت دە‌پ‌ار‌پ‌تم‌ه‌وه‌ لە‌ خودا.» ئافره‌ته‌ کە و‌ت‌ی: «ئە‌ی پ‌ی‌غه‌م‌به‌ری خودا (ﷺ) بە‌ل‌کوو ئارام دە‌گرم، بە‌لام من کە تووشی پەرکەم دە‌بم، ه‌ند‌یک لە‌ جه‌ستم دەر‌ده‌ک‌ه‌و‌یت، لە‌ خودا بۆ‌م ب‌پ‌ار‌پ‌ره‌وه‌ کە جه‌ستم دەر‌نه‌ک‌ه‌و‌یت.» پ‌ی‌غه‌م‌به‌رش (ﷺ) لە‌خودا پار‌پ‌ایه‌وه‌ بۆ‌ی.

بە‌ل‌ی، ئە‌م ئافره‌ته‌ ئارام‌گرتنی پ‌ی‌ با‌شر بوو لە‌سەر ئە‌م بە‌ل‌ایه‌، بە‌ ئوم‌ید‌ی چو‌ونه‌ بە‌ه‌شت. ئە‌گەرچی پ‌ی‌غه‌م‌به‌ر (ﷺ) بۆ‌ی ب‌پ‌ار‌پ‌ایه‌ته‌وه‌ خۆ ه‌ر د‌ه‌چو‌وه‌ بە‌ه‌شت. بۆ‌یه‌ ئە‌مە بە‌ته‌ن‌یا باروود‌خ‌یک نییه‌، بە‌ل‌کوو ب‌یرۆک‌ه‌ کە ئە‌وه‌یه‌ کە

(۱) «عن عطاء بن أبي رباح، قال: قال لي ابن عباس: ألا أريك امرأة من أهل الجنة؟ قلت: بلى. قال: هذه المرأة السوداء، أتت النبي صلى الله عليه وسلم، فقالت: إني أصرع، وإني أتكشف، فادع الله لي. قال: "إن شئت صبرت ولك الجنة، وإن شئت دعوت الله أن يعافيك". فقالت: أصر. فقالت: إني أتكشف، فادع الله أن لا أتكشف. فدعا لها.» ي‌ئ‌شه‌وا بوخاری به‌ ژماره (۵۶۵۲) و، ي‌ئ‌شه‌وا موس‌لیم به‌ ژماره (۲۵۷۶) گ‌ی‌راو‌یا‌نه‌ته‌وه‌.

پيشتر لەسەر گواپرايه‌لى و وه‌لامدانه‌وه بۇ بابەتە مەزنە‌كان و پيشخستيان بونىادنراون، بە جورئىك ئامادە بوو هەموو تەمەنى بەم بە‌لايه‌وه بەسەر ببات كە پەرکەمە. لەبەردەم خەلكيشدا بکەوتت، وه‌کوو گورپرايه‌لئيه‌ك بۇ وتەى پيغه‌مبەر (ﷺ) كە فەرمووى: «بەهەشت بۇ هەيه ...»

لەوانەيه ئەم مەوقيفە وه‌کوو مەوقفيكى ناسايى، ياخود مەوقفيك لەسەر فەزلى ئارامگرى وه‌ربگيرت، بە‌لام بە‌لاى منەوه ئەم مەوقيفە تەواو جياوازه، ئەم مەوقيفە بە‌لگەيه لەسەر ئەو بابەتە مەزنەى كە باوە‌ردار لەو سەردەمەدا پييه‌وه سەرقال بوو، ئەويش: دەستەبەركردنى گورپرايه‌لى بوو بۇ فەرمانى خودا و وه‌لامدانه‌وه و ملكەچبون بوو بۆى و بە‌دەستەينانى بەهەشت بوو.

۲- لە سەحيحى موسليمدات هاتووہ كە ئەبوو سەعيدى خودرى، دەليت: «وكان أكثر من يتصدق النساء» [موسليم: ۸۸۹] واتا: «زۆرترين كەسانىك كە خيّر و چاكەيان دە‌كرد، ئافره‌تان بوون.» كە ئەمەش وئەيه‌كە لە وئە‌كانى گورپرايه‌لى و وه‌لامدانه‌وه.

۳- لە سەحيحى بوخارىدا هاتووہ، كە ئافره‌تان بە پيغه‌مبەريان (ﷺ) وت: «ئەى پيغه‌مبەرى خودا (ﷺ) وا دەبينين كە جى‌هاد باشتين كار بىت، نايا ئيمەش جى‌هاد نە‌كەين؟» پيغه‌مبەريش (ﷺ) فەرمووى: «لا، لكن أفضل الجهاد حج مبرور.» [بوخارى: ۱۵۲۰] واتا: «نە‌خيّر، بە‌لام باشتين جى‌هادى ئيوە حەججە.» سا سەرنجى ئەو بابە‌تانه بە‌دن كە سەرقالى كردبوون، پالەريان بوو، هاندەريان بوو، جوولئەريان بوو.

۴- پيغه‌مبەر (ﷺ) فەرمووى: «خە‌لكانىكم پيشاندرا لە ئوممە‌تە‌كەم، كە سوارى كەشتى دە‌بن لەم رووبارەدا، بە مە‌بەستى غەزا لەپيتناوى خودادا»

ئوم ھەرامىش وتى: «ئەي پېغەمبەرى خۇدا (ﷺ) داۋا لە خۇدا بکە کہ منىش بختە ريزى ئەوانەۋە»^(۱) بەلى، ئەمە ئەو بابەتەنە بوون کہ ئافرهتەن مشورىان دەخوارد و پيئەۋە سەرقال بوون.

ئەو رۆلەنەي کہ ئافرهت ھەيىو لە سەردەمى پېغەمبەردا (ﷺ)

رۆلى يەكەم: پشتىوانى و کۆمەکیکردنى بانگخواز و چاکەکاران و ھەروھە لەخوگرتنيان لە رووی دەروونی و مەعنەوی و بەرھەستییەۋە.

ئەمە گەورەترین رۆلە کہ ئافرهتەن لە سەردەمى پېغەمبەردا (ﷺ) پى ھەستاون و دەچیتە چوارچىۋەي سىيەم بابەتى مەزنەۋە: «سەرخستنى ئايين و پېغەمبەر (ﷺ)» وشەي «بانگخوازن» و «چاکەکاران» م بە شىۋەيە کى گشتى بە کارھىناۋە، ئەگىنا لەو سەردەمەدا: پېغەمبەر (ﷺ) و ھاۋەلان بوون..

کۆمەلىک نمونە لەسەر ئەم رۆلە:

۱- دايکە خەدیجە و پشتىوانیکردنى لە پېغەمبەر (ﷺ). ئەگەر بە شىۋەيە کى ورد باسى ئەم بابەتە بکەين، پيويستى بە بابەتیکى تەۋاۋ ھەيە، بەلام سوپاس بۇ خۇدا رۆلى دايکە خەدیجە لای کەس شاراۋە نىيە. کہ

(۱) «عن أنس بن مالك رضي الله عنه، قال: حدثتني أم حرام، أن النبي صلى الله عليه وسلم قال يوما في بيتها، فاستيقظ وهو يضحك، قالت: يا رسول الله، ما يضحك؟ قال: "عجبت من قوم من أمتي يركبون البحر كالملوك على الأسرة". فقلت: يا رسول الله، ادع الله أن يجعلني منهم. فقال: "أنت معهم". ثم نام فاستيقظ وهو يضحك، فقال مثل ذلك مرتين أو ثلاثا، قلت: يا رسول الله، ادع الله أن يجعلني منهم. فيقول: "أنت من الأولين". فتزوج بها عبادة بن الصامت، فخرج بها إلى الغزو، فلما رجعت قربت دابة لتركبها، فوقع فاندقت عنقها» يتشەۋا بوخارى گىپراۋيە تيئەۋە بە ژمارە (۲۸۹۵)

ديارتىن رۆلە كانى لە سەختىن قۇناغى سەردەمى پىغەمبەر (ﷺ) بوو، كە ئەوئش سەردەمى قۇناغى مەككى بوو.

۲- رۆلى فاتىمە كاتىك ھاوبەش دانەرانى قورەيش پاشماوى ئاژەلى سەربەرداويان خستەسەر سەرى پىغەمبەر (ﷺ)، فاتىمە ھەستا بە لابردنى.

ئىبن مەسعود لەو دىمەندە ئامادەيى ھەبوو، ئەم فەرموودەيش كە ئىبن مەسعود باسى كىردوو سەختىن شتە كە دەربارەي بەلا و ئارەحتى و ستم بگىر دىرتەو و ھەروھا لە قورستىن شتە كانە كە بتوانىت وئەى سروشتى ئەو بەلايە بگىرت، كە لەو سەردەمەدا ھەبوو. ئىبن مەسعود باسى دەكات كە ھاوبەش دانەران پاشماوى ئاژەلىان كىردە سەر سەرى پىغەمبەر (ﷺ) لەكاتىكدا لە سوژدە دابوو، ئىبن مەسعود دەلىت: «من وەستابووم دەمروانى ئايى ئەگەر دەسەلاتم ھەبوايە ئەوا لام دەدا لەسەر سەرى پىغەمبەرى خودا (ﷺ)»^(۱) واتا لەو كاتەدا و دواي ئەوئش نەمدەتوانى ھىچ بگەم ... فاتىمە ھاتوو ئەو ئازارەي لەسەرسەرى لابرد.

يىگومان ھاوبەش دانەرانى قورەيش نەرىتيان ھەبوو، كە ئەمە ئافرهتە و رەچەلەكى ھەيە بۆيە ھىچيان نەكرد.

بەلام واتاي ئەم كارەي فاتىمە ئەوھيە كە ئافرهتان چاودىرى و بايەخدان

(۱) «أن عبد الله بن مسعود حدثه أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يصلي عند البيت وأبو جهل وأصحاب له جلوس، إذ قال بعضهم لبعض: أيكم يجيء بسلى جزور بني فلان، فيضعه على ظهر محمد إذا سجد؟ فانبعث أشقى القوم، فجاء به فنظر حتى سجد النبي صلى الله عليه وسلم، وضعه على ظهره بين كتفيه، وأنا أنظر لا أغير شيئاً، لو كان لي منعة، قال: فجعلوا يضحكون، ويحيل بعضهم على بعض، ورسول الله صلى الله عليه وسلم ساجد لا يرفع رأسه، حتى جاءت فاطمة فطرحته عن ظهره، فرفع رأسه، ثم قال: اللهم عليك بقریش - ثلاث مرات، فشق عليهم إذ دعا عليهم،» پيشەوا بوخارى گىراويەتییەو (۲۴۰)

و تیگه‌یشتنیان هه‌بوو بۆ گرفت و ئالنگارییه‌کان، دانه‌برای بوون نه له واقعی بانگه‌واز، نه لهو ئالنگاریانه‌ی که بانگ‌خواز و چاکه‌کار پێیدا تێده‌په‌ڕین، بۆیه هات و نهو ئازاره‌ی له‌سه‌ر پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) لا‌برد.

٣- فه‌رمووده‌یه‌کی گ‌رنگ و مه‌رکه‌زیه له‌م باب‌ه‌ته‌دا، له سه‌حیحی موس‌لیمدا هاتووه، که ئوم عه‌تییه ده‌لیت: «غزوت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم سبع غزوات أخلفهم في رحالهم، فأصنع لهم الطعام، وأداوي الجرحى وأقوم على المرضى» [موس‌لیم: ١٨١٢] واتا: «له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ری خودا (ﷺ) به‌شداری جهوت غه‌زام کردووه، دوايان ده‌که‌وتم و خواردنم بۆیان دروست ده‌کرد و چاره‌سه‌ری برینه‌کانیانم ده‌کرد و هه‌روه‌ها خزمه‌تی نه‌خۆشه‌کانیانم ده‌کرد.»

٤- ئوم سوله‌یم و پشتیوانی و دلدانه‌وه‌ی نه‌بوو ته‌له‌حی می‌ردی له‌کاتی مردنی کۆره‌که‌یاندا، که زۆر خۆشی ده‌ویست. کاتی‌ک مرد ئوم سوله‌یم دلی می‌رده‌که‌ی راده‌گ‌رت به‌راگ‌رتنیکی زۆر و رازی ده‌کرد که ئارام بگ‌رت، ده‌یوت: «نه‌گه‌ر هۆزێک ئامانه‌تیکیان لای هۆزێکی تر دانا، دواتر هاتن و داوایان کرد، ئایا ده‌ییت ریگ‌رییان لی بگ‌رت؟ نه‌بوو ته‌له‌حش وتی: «نه‌خێر.» ئوم سوله‌یمیش وتی: «ده‌ی هه‌ر وه‌ها حسابکه بۆ کۆره‌که‌تیش...»^(١). که مه‌به‌ستی نه‌وه‌بوو خودا لای داناو و نیستا بر‌دوویه‌تییه‌وه..

ئه‌م مه‌وقیغه له‌ پشتیوانی‌کردن و هه‌والدان بۆ ئارامگ‌رتنی می‌رده‌که‌ی و وه‌ستان له‌گه‌لیدا، له‌کاتی‌کدا ده‌بوو نه‌و زیاتر بی‌ئارام بووایه. له‌به‌رئه‌وه‌ی دایکی

(١) «أم سليم) قالت: يا أبا طلحة، أرأيت لو أن قوما أعاروا عاريتهم أهل بيت، فطلبوا عاريتهم، ألهم أن يمنعوهم؟ قال: لا. قالت: فاحتسب ابنك. قال: فغضب، وقال: تركتني حتى تلطخت، ثم أخبرتني بأبني؟ فانطلق حتى أتى رسول الله صلى الله عليه وسلم، فأخبره بما كان، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "بارك الله لكما في غابر ليلتكما". قال: فحملت،» پی‌شه‌وا موس‌لیم گ‌ێراویه‌تییه‌وه به ژماره (٢١٤٤)

مندالە كەيە، چونكە داىك ھەست و سۆزى زياترە و بەزەيى زياترى ھەيە، بەلام لەو شوتەدا ئەو رۆلى ئارامكەرەوى گىرا، ئەمەش بە پئوهرى دونيايى شتيكى قورس و سەختە، بەلام بەو پئوهرانەى ئەوان دەكرا و مەفھومىك بوو.

٤

رۆلى دووھم: خۆراگرتنى تاكەكەسى و خود بەرپرسياريپەتى لە گەيشتن بە برىارى چارەنووسسازى پەيوەست بە ئايىن و دامەزراوھى لەسەرى و سەرخستنى

رۆلى پيشو پەيوەست بوو بە پشتيوانىكردن، بەلام ئەم رۆلەيان پەيوەستە بە ھەلگرتنى بەرپرسياريپەتياكەو، ئەگەرچى ئافرەتیش بيت.

نمونه كان:

١- دامەزراوھى «ئوچم حەيبب» لە بەرانبەر ھەلگەرپانەوى مێردەكەى عەبدوڵلاى كورى جەحش لە ئايىن، ئەو كاتەى كە لە حەبەشەدا بوون.

پيشتر لەبەر ئايىنى ئىسلام كۆچى كرد بۇ حەبەشە، بەلام لەوى ھەلگەرپايەو و بوو بە مەسيحى، كە دواتریش لەسەر ئايىنى مەسيحى مرد. بەلام ئەم ئافرەتە ملەكە چنەبوو بۇ برىارى مێردەكەى، ئىسلامى ھەلجارد بەسەر مێردەكەيدا ئەگەرچى لەيەكيش جيا بوونەو.

ئەمەيە واتاى رېنكخستنى كارە لە پيشينەيىيە كان و ئەو بابەتە مەزنانەى كە ئەم ئافرەتانەى سەرقال دەكرد.

٢- ئەو ئافرەتانەى كە لەدواى رېنكەوتنى خودەيىيە، كۆچيانكردن بۇ

مەدینە، ۋە کوو پیشتەر باسماں کرد. که ریکەوتن کرا لەنیوان پیغمبەر (ﷺ) و ھاوبەش دانەرەن، بەوێ بەرکەسیک بە موسلمانێ مەککە جیبەیت و بیت بۆ مەدینە دەیت بگەریتەرتهو، بەلام چەند ئافرهتیکى باوەردار لە مەککەو کۆچیان کرد بۆ مەدینە، که هاتن بەدوایاندا، ئایەت دابەزی که ناییت بگەریتەرتهو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ ۚ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ﴾ [الممتحنة: ۱۰]. واتا: «ئەى ئەوانەى باوەردان هێناو کاتیک ئافرهتە نێماندارەکان کۆچ دەکەن و دین بۆ لاتان تاقیان بکەنەو و بەوردی پرسیاریان لێ بکەن سەبارەت بە کۆچ و ھۆی ھاتنەکیان، خوا ناگادارە بە باوەرەکیان، جا ئەگەر زانیان باوەردارن، ئەو مەیانگیرنەو بۆ لای مێردە بیباوەرەکانیان، نە ئەم ئافرهتە ھەڵلێ ئەو بیباوەرەن، نە ئەو بیباوەرەن ھەڵلێ بۆ ئەم ئافرهتە نێماندارانە...» بەلام ئەوێ ئیمە لێردا مەبەستمانە ئەوێە که چۆن ئەو ئافرهتەن، ئەو بەرپرسیارییەتیەیان ھەلگرت و وازیان لە پیاوہکانیان ھێنا و لەپێناو نایینەکیان لە مەککەو کۆچیان کرد بۆ مەدینە.

۳- سوممەیە: کاتیک ئەبوو جەھل ئازاری دەدا و سازشی دەکرد لەسەر ئەوێ لە نایینەکی ھەلبگەریتەرتهو، بەلام لەبەرئەوێ ئازاری بوو، کوشتی! ھەروەک دەزانن سوممەیە یەکەم شەھیدی نێو ئیسلامە، بارودۆخەکی سەرسوڕھێنەر. ئەم بەسەرھاتە ئەو پەروردمەمان بۆ پروون دەکاتەو کہ پیغمبەر (ﷺ)، لەسەر چ شتیک ھاوہلانی پەروردرە دەکرد.

﴿فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۚ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِ

وَقَاتِلُوا وَقْتِلُوا لَأَكْفِرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا دُخْلَ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾ [آل عمران: ١٩٥]، واتا: «(کاتیک نیمانداران بهم شیویه نزایان کرد، که پهروهرد گاری نازیزیان فیزیان ده کات) بیگومان نهو زاته نزاکانیان لی وهرده گرت (به هانا و هاواریانهوه دهچیت بویه ده فهرمویت): بهراستی من ههول و کوشش و کار و کردهوهی هیچ کام له نیوه بهزایه نادهم، چ نیرینه و پیاتان، چ میینه و ئافرهتتان (چونکه) هاوکاری یه کتر بوون (له چاکه و چاکه کاریدا)، جا نهوانهی کوچیان کرد و له شوینهواری خویمان دهر بهدەر کران و ئازار و نهشکه نجه دران له پیناوی مندا و جهنگان و شهید کران، بهراستی سویند بیت چاوپووشی ده کهم له ههله و گوناوه کانیان و دهیانخه مه باخه کانی بههشتهوه که چهندهها پروبار به ژیر درهخته کانیدا و بهردهم کوشکه کانیدا دهروات، نه مهش پاداشتیکه له لایهن خوداوه (پیشکشیان ده کرت) خوا پاداشتی چاک و جوانی لایه (بۆ تیکۆشه ران).»

کوژایی ئایه ته که و سه ره تای ئایه ته که پیکه وه بههسته وه، بۆت پروون ده بیته وه نهو رۆلانه چی بوون که نیر و می پئی هه لدهستان له سه رده می پیغه مبه ردا (ﷺ).

که واته له رۆلی یه کهم و دووهم و نهو نمونانهی باسمان کرد، پروون بوویه وه که ئافرهتی دامه زراو ده بیت سه ره له نوێ پیناسی خۆی بکاته وه له م سه رده مه دا، پیناسی نهو رۆلانهی که هیه تی و ده بیت پئی هه ستیت، نهو بهر برسیاریه تیا نهی که له سه رین چین؟ چون ئارام بگرت و به شدار بیت و خۆرا گر بیت و پشتیوانیکار بیت؟ ههروه ها چهنده بواری تر که ده کرت رۆلی تیدا ببینیت.

نايیت ئافرهتی موسلمان ئاسۆی داواکارییه‌کانی له مافه‌کانیدا سنووردار بکات. که خودی ئەو مافانه‌شی داوای ده‌کات، هه‌ندیک جار هه‌قن و هه‌ندیک جار باتل. چونکه ئاسۆی زۆر فراوانتر هه‌یه و نايیت ئافرهتی موسلمان بیر و هۆشی له ئاسۆیه‌کی ته‌نگدا سنووردار بکات.

رۆلی سییه‌م: بانگه‌واز بۆ لای خودا

ئەم رۆڵه‌یان دواتر بۆمان رپوون ده‌ییته‌وه کاتیکی قسه‌ له‌سه‌ر ئافره‌تانی دواى پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌که‌ین.

بابه‌تی فرموده‌ گێڕانه‌وه و زانیاری گه‌یاندنی ئافره‌تان، دواى پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌ستی پێ کرد. بانگه‌وازکردن بۆ خودا له‌ سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ردا (ﷺ) زیاتر بواره‌که بۆ پیاوان فراوانتر بوو، ئە‌گه‌رچی ئافره‌تانیش رۆڵیان هه‌بوو، به‌لام بواری ئەم بانگه‌وازه‌ له‌ دواى پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بۆ ئافره‌تان زۆر فراوان بوو.

رۆلی چواره‌م: فی‌ربوون و وه‌دووکه‌وتنی زانست

ئەم رۆڵه‌یان چه‌ند شیوه‌یه‌کی هه‌بوو:

۱- پرسیارکردن: که شیوازنکی به‌ربلاو بوو، ئافره‌تان پرسیاران ده‌رباره‌ی زانینی حوکمیکی شه‌رع بۆ دروست ده‌بوو و دواتر پرسیاران ده‌کرد بۆ دۆزینه‌وه‌ی وه‌لام و تیگه‌یشتنی زیاتر. وه‌لامی ئەم پرسیارانه‌ش خێزانه‌کانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) دواتر باسیان له‌باره‌وه‌ ده‌کرد بۆ خه‌لکی، له‌وانه‌ش دایکه‌ عایشه‌ ده‌لیت: «نعم النساء نساء الأنصار، لم یکن یمنعهن الحیاء أن یتفقهن فی الدین.» [موسلیم:

۳۳۲] واتا: «خودای گه‌وره رَحم به ئافره‌تانی نه‌نساڤ بکات که شهرم‌کردن رینگری نه‌وی لی نه‌کردن که له نایین تیڭهن.»

۲- سووربونیان له‌سەر نه‌وی که نه‌وانیش ده‌یت وه‌کوو پیاوان کاتیک تاییه‌تیاڤ هه‌یت بۆ فیروبونی زانست له‌لای پیغه‌مبەر (ﷺ). نه‌وتا له بوخاریدا هاتوو، ئافره‌تان هاتنه‌لای پیغه‌مبەر (ﷺ) و وتیان: «یا رسول الله، ذهب الرجال بحديثك، فاجعل لنا من نفسك يوما نأتیک فيه، تعلمنا مما علمك الله.» [بوخاری: ۷۳۱۰] واتا: «ئهی پیغه‌مبیری خودا (ﷺ) کاتی تۆ زیاتر بۆ پیاوانه، با رۆژی‌کیش بۆ ئیمه‌ بیټ.» پیغه‌مبیریش (ﷺ) به‌لینی رۆژی‌کی پی دان. دواتر له‌و رۆژدا به‌ خزمه‌تیاڤ گه‌شت و زانستی فی‌کردن و هه‌روه‌ها ئامۆزگاری کردن.

۳- تاییه‌تکردنی ئافره‌تان به‌ زانست، یاخود به‌ ئامۆزگاری‌کردن. فهرمودیه‌کی مه‌شهور هه‌یه له‌سەر نوژنی ئافرهت، کاتیک پیغه‌مبەر (ﷺ) ریزی پیاوانی تییه‌پاند و رۆشته ریزی ئافره‌تان، که بیلالیشی له‌گه‌لدا بوو. ئامۆزگاری کردن و یادخستنه‌وی کردن و هه‌روه‌ها هانی دان له‌سەر به‌خشین، بیلالیش به‌ جله‌که‌ی به‌ناو ئافره‌ته‌کان سووری ده‌خوارد و پاره‌ی کۆ ده‌کرده‌وه.^(۱)

۴- نه‌و زانسته‌ی که له‌ نه‌نجامی کۆمه‌لیک مه‌وقیفی ئافره‌تان په‌یدا‌بوو له‌ سه‌رده‌می پیغه‌مبهردا (ﷺ).

بۆ نمونه: بوخاری چه‌ندین سه‌ره‌بابه‌تی زانستی داناوه له‌ نه‌نجامی به‌سه‌ره‌اته‌کانی ئوم سوله‌یم له‌ سه‌رده‌می پیغه‌مبهردا (ﷺ)، له‌و سه‌ره‌بابه‌تانه‌ش: «سه‌ره‌بابه‌تی شهرم له‌زانستدا، ئافرهت خوی به‌ته‌نیا ده‌یت به‌ ریزنگ، نوژنی

(۱) پيشه‌وا موسليم گيڤاويه‌تييه‌وه به‌ ژماره (۸۸۴)

ئافره‌تان لەدواى پىاوان، ھەركەسىك سەردانى ھۆزىكى كرد و بەربانگى نەكرده‌وه لەلايان، ديارى بۇ بووك و زاوا، پارانه‌وه بۇ زيادبوونى سامان لەگەل بەره‌كەت، ھتد...» ئەمانە ھەمووى سەرەبابەتن و لە سەحىحى بوخارىشدا ھاتوون كە پەيوەستن بە تاكە ئافره‌تيكە‌وه، ئەويش ئوم سولەيمە.

ئەمە جگە لەو گفتوگو و مەوقىفانەى كە لە سەردەمى پىغەمبەردا (ﷺ) رپويانداوه و لە ئەنجامدا زانايان و شەرعزانان سوودى زانستيان لى وەرگرتووه ۵- سووربوونى ئافره‌تان بۇ ئامادەبوون لە كۆرەكانى پىغەمبەر (ﷺ)، ئىتر كۆرى زانست بووين، ياخود ئامۆژگارى.

يەككە لەو رپوداوانەى كە لە سەحىحى موسلىمدا ھاتووه كە ئوم سەلەمەدى خىزانى پىغەمبەر (ﷺ) دەليّت: «من له خەلكيم دەبيست كە باسى ھەوزيان ھەبەستى لە ھەوزى كەوسەرم دەكرد، بەلام لە پىغەمبەرى خودام (ﷺ) نەبيستبوو.» ئەمەش نىشانەى سووربوونە لەسەر زانست، لە خەلكى بيستبوو، بەلام لە پىغەمبەرى (ﷺ) نەبيستبوو، بۆيە دەيوست بيبيستىت.. دەليّت: «رۆژى كە كەنيزە كەم قژى شانە دەكردم، گويم لە پىغەمبەرى خدا بوو (ﷺ) دەيفەرموو: ئەى خەلكينە! منىش بە كەنيزە كەم وت: ليم دوزور بكەوهرە! ئەويش وتى: پىغەمبەر (ﷺ) بانگى پىاوان دەكات خۆ بانگى ئافره‌تانى نەكردووه. منىش وتم: منىش لە خەلكيم. لەو كاتەدا پىغەمبەرى خدا (ﷺ) فەرموى: «إني لكم فرط على الحوض فأياي لايتين أحدكم فيذب عني كما يذب البعير الضال، فأقول؛ فيم هذا؟ فيقال؛ إنك لاتدري ما أحدثوا بعدك، فأقول: سحقاً» [موسليم: ۲۲۹۵] واتا: «من پىشتان دەكەوم و لەسەر ھەوز چاوەرپىتان دەكەم بۆئەوێ ئاوتان پىشكەش بكەم، كەسانىكتان دىن

کە ئاویان پێ بدەم، بەلام دوور دەخرێنەووە هەروەک چۆن وشتی بەرە لا دور دەخرێتەووە، منیش دەلێم بۆچی وایان لێ دەکەن؟ دەلێن تۆ نازانیت لەدوای تۆ چییان داھێناوە، منیش دەلێم دوریان خەنەووە.»

۶- گفتوگۆ: ئەم شیوہیان لە چوارچۆی شیوہی فیزیوئەدایە کە باسما کرد؛ گفتوگۆی وردەکاریانە و گفتوگۆ لەسەر زیادکردنی چاکە، ئەمەش لەو فەرموودەی پێغەمبەرەووە (ﷺ) پروون دەبێتەووە کە دەفەرمووت: «ما منکن امرأة تقدم ثلاثه من ولدها، إلا کان لها حجابا من النار». فقالت امرأة: واثنتین؟ فقال: «واثنتین» [موسلم: ۱۰۱] واتا: «هیچ ئافرەتێک لەئێوە نییە کە سێ مندالی مردبێت مەگەر دەبێتە پارێزەر بۆی لە ئاگر!» ئیمە ی ئافرەتیش وتما: «ئەو پێغەمبەری خودا ئەو ئەگەر دوان بوو؟» ئەویش فەرمووی: «دوانیش.»

هەروەها گفتوگۆ ھەبە لەسەر چەند دەقێکی دیاریکراو کە کیشەیان لەگەڵی ھەبوو، بۆ نمونە پرسیاری عایشە دەربارەی پرسیار لیکردنی بەندەکان لەلایەن خوداوە لەسەر فەرموودەی: «من حوسب عذب». قالت عائشة: فقلت: أولیس یقول الله تعالی: ﴿فسوف يحاسب حسابا يسيرا﴾ قالت: فقال: «إنما ذلك العرض، ولكن من نوقش الحساب يهلك» [بوخاری: ۱۰۳] واته: «ھەرکەسێک لێپرسینەووی لەگەڵ کرا سزا دەدرێت. عایشە فەرمووی: ئەو پێغەمبەری خودا! (ﷺ) ئەو لێپرسینەوویەکی ناسان ناکرێت؟ پێغەمبەریش (ﷺ) وەلامی داوە. ئەوێ تۆ دەلێی پێشاندانی نامەی کردووەکانە، بەلام ھەرکەسێک لێپرسینەووی لەگەڵ کرا تیا دەچێت!»

ھەروێە گفتوگۆکان شیوہیەک بوون لە شیوہەکانی فیزیوئەدایە بەنەسبەت ئافرەتەووە لە سەردەمی پێغەمبەردا.

روۆلی پینجه‌م: جیبه‌جیکردن و ملکه‌چی و کارکردن بهو زانسته‌ی فیری ده‌بوون

ئهم بابته لهو بابته مه‌زنانه‌ن که ئافره‌تان پییه‌وه سه‌رقال بوون، بۆیه هه‌رکاتیک مه‌وقیفی ئافره‌تان له پشتیوانیکردنی موسلمان و سه‌رخستنی ئیسلام باس کرا، ئه‌وه شیویه‌که له شیوه‌کانی جیبه‌جیکردنی ئه‌و زانسته‌ی که فیری بوون. به‌لکوو ته‌نانه‌ت له شیوه‌بالا‌کانی جیبه‌جیکردنه، جیبه‌جیکردنیکه که سه‌ختی و نا‌ره‌حه‌تیشی تیدا‌یه.

نمونه‌کان:

۱- دایکی باوه‌رداران عایشه ده‌لیت: «ره‌حه‌تی خودا له ئافره‌تانی ئه‌نسار بیت که خودا ئه‌م نایه‌ته‌ی دابه‌زاند^(۱): ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ خُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَائِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولَىٰ الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾﴾ [النور: ٣١]، واتا: «به ئافره‌تانی ئیمانداریش بلی: چاویان به‌اریزن (له سه‌یرکردنی نامه‌هره‌م) داوینی خۆیان به‌اریزن له گونا‌ه و جوانی خۆیان ده‌رنه‌خن جگه له‌وه‌ی که دیاره (وه‌ک ده‌موچاو و ده‌ست) با سه‌ره‌بۆشه‌کانیان بدن به‌سه‌ر سینه و ملیاندا

(۱) پێشه‌وا بوخاری گێراویه‌تییه‌وه به ژماره (۴۷۵۸)

و جوانى و زىنەتى خۇيان دەرەخەن بە تەۋارى بۇ ھاسەرەكانىان نەيىت،
يان باۋكى خۇيان، يان باۋكى مېردەكانىان، يان كوپى خۇيان، يان كوپى
مېردەكانىان، يان بۇ براكانى خۇيان، يان برازاكانىان، يان خوشكەزاكانىان،
يان ئافرهتتىك كە پەيوەندىيان ھەيە پىكەۋە، يان ئەۋانەش كە كەنيزەكانىان
(كە لە بارودۇخى تايىبەتدا ھەبوون) يان ئەۋانەى كە لە مائەكانتانددا دەرئىن
و پىۋىستىيان بە ئافرهت نىيە (لە بەر پىرى، يان نەخۇشى... ھتد) ياخود ئەو
مندالانەى كە ھىشتا شارەزايان لە ئافرهتان نىيە و (ئارەزوۋى جنسىيان بۇ
دروست نەبوۋە و نازانن باسى عەۋرات بىكەن) نايىت ئافرهتانى نىماندار قاچيان
دەرىخەن و پىيان بەن بە زەۋيدا (تا دەنگى خىشلى و پاۋانەكانىان يىت) و بزانرەت
كە زىنەتدار و خىشلىدارن، كەۋاتە ھەمروتان ئەى باۋەرپداران بەرەۋ لای خدا و
بەدەستەينانى رەزامەندى ئەو بگەرپنەۋە بۆنەۋەى رزگار و سەرفراز بن.» نىدى
ئافرهتان پارچەيان لە عاباكەيان كەدەۋە و پروخسارى خۇيانىان پى داپۇشى.
ئەمەش لەبەر زوۋ بەدەمەۋە چوونىيان بۇ جىبەجىكەردن و ۋەلامدانەۋەى فەرمانى
خودا. ئەۋان چۆنىيەتى ژيانى خۇيان لىكەندايەۋە، بە بىيانوۋى ئەۋەى كە
ناتوانن پى ھەستەن، بەلكوۋ فەرمانى خودايان راستەۋخۇ جىبەجى كەرد.

رۆلى شەشەم: داۋاكردى مافەكانىان

دووبارە دەيلىمەۋە: بابەتى داۋاكردى مافەكانىان، نايىت ۋەكوۋ داۋاكردى
مافەكانى ئەمپرو سەير بىكرەت. بۇ نمونە داۋاى مافى ئازادى رەھا لە
ھەموو شىكەدا ئەگەرچى كوفرىش يىت، لادانى جەستەيى و ... تاد. نەخىر،
كاتىك باسى ماف دەكەين مەبەست پى ئەمە نىيە، ھاۋتاي وشەكان نايىتە

هۆی هاوتای جیبه‌جیکردنی له واقعدا. هه‌روه‌ها مه‌به‌ست لێی ئه‌وه نیه‌یه‌ پێشتر ئافره‌ته‌کان سته‌میل‌کراو بوون و به‌و داوایه‌یان ده‌یانویست مافی خۆیان وه‌ریگره‌وه‌. نه‌خێر، ته‌سله‌ن له‌ بنچینه‌دا داواکردنی مافه‌کانیان وێنه‌دانه‌وه‌ بوو بۆ ئه‌و بابته‌ مه‌زنانه‌ی که‌ پێیه‌وه‌ سه‌رقاڵ بوون، که‌ گرنگترینی ئه‌و بابته‌نه‌ش: کرده‌وه‌ و وه‌لامدانه‌وه‌ و سه‌رخستنی ئیسلام و موسڵمانان بوو.

نموونه‌کان:

۱- ئه‌وان داوايان له‌ پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌کرد: «ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خودا! (ﷺ) ده‌مانه‌وێت جی‌ها‌د بکه‌ین، چونکه‌ ده‌بینین جی‌ها‌د باشت‌ترین کرده‌وه‌یه‌.» ئه‌مه‌ داواکردنی مافی ئه‌وان بوو، که‌ جیاوازییه‌کی زۆر هه‌یه‌ له‌نیوان ئه‌وان و ئه‌وه‌ی ته‌مه‌رۆ له‌ واقعدا بوونی هه‌یه‌.

ئه‌مه‌ ئه‌و نموونه‌یه‌ که‌ ده‌مه‌وێت زۆر له‌سه‌ری به‌هه‌ست. له‌ سه‌حیحی بوخاریدا هاتوه‌ که‌ ئه‌بو موسای ئه‌شعه‌ری ده‌یگێڕێته‌وه‌: «عن أبي موسى رضي الله عنه قال: بلغنا مخرج النبي ﷺ ونحن باليمن، فخرجنا مهاجرين إليه أنا، وأخوان لي أنا أصغرهم؛ أحدهما أبو بردة، والآخر أبو رهم، إما قال: بضع، وإما قال: في ثلاثة وخمسين، أو اثنين وخمسين رجلا من قومي، فركبنا سفينة، فألقنا سفينتنا إلى النجاشي بالحبشة، فوافقنا جعفر بن أبي طالب، فأقمنا معه حتى قدمنا جميعا، فوافقنا النبي ﷺ حين افتتح خيبر وكان أناس من الناس يقولون لنا يعني لأهل السفينة: سبقناكم بالهجرة.

ودخلت أسماء بنت عميس -وهي ممن قدم معنا- على حفصة زوج النبي ﷺ زائرة وقد كانت هاجرت إلى النجاشي فيمن هاجر، فدخل عمر على حفصة،

وَأَسَاءَ عِنْدَهَا، فَقَالَ عَمْر حِينَ رَأَى أَسَاءَ: مَنْ هَذِهِ؟ قَالَتْ: أَسَاءُ بِنْتُ عَمِيسَ.
 قَالَ عَمْرُ: الْحَبْشِيَّةُ هَذِهِ؟ الْبَحْرِيَّةُ هَذِهِ؟ قَالَتْ أَسَاءُ: نَعَمْ. قَالَ: سَبَقْنَاكَ بِالْهَجْرَةِ،
 فَنَحْنُ أَحَقُّ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْكُمْ. فَغَضِبْتَ، وَقَالَتْ: كَلَّا وَاللَّهِ، كُنْتُمْ مَعَ رَسُولِ
 اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَطْعَمُ جَائِعَكُمْ، وَيَعْظُمُ جَاهِلَكُمْ، وَكُنَّا فِي دَارٍ - أَوْ فِي
 أَرْضٍ - الْبُعْدَاءِ الْبَغْضَاءِ بِالْحَبْشَةِ وَذَلِكَ فِي اللَّهِ وَفِي رَسُولِهِ ﷺ، وَإِيمَ اللَّهِ لَا
 أَطْعَمُ طَعَامًا، وَلَا أَشْرَبُ شَرَابًا حَتَّى أَذْكَرَ مَا قُلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَنَحْنُ كُنَّا
 نُوْذِي وَنَخَافُ، وَسَأَذْكَرُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ، وَأَسْأَلُهُ وَاللَّهُ لَا أَكْذِبُ، وَلَا أَزِيغُ، وَلَا
 أَزِيدُ عَلَيْهِ.

فلما جاء النبي ﷺ قالت: يا نبي الله، إن عمر قال: كذا وكذا. قال: «فما قلت
 له؟» قالت: قلت له: كذا وكذا. قال: «ليس بأحق بي منكم، وله ولأصحابه
 هجرة واحدة، ولكم أنتم أهل السفينة هجرتان.» قالت: فلقد رأيت أبا موسى،
 وأصحاب السفينة يأتوني أرسالا يسألوني عن هذا الحديث ما من الدنيا
 شيء هم به أفرح، ولا أعظم في أنفسهم مما قال لهم النبي ﷺ. قال أبو بردة:
 قالت أساء: فلقد رأيت أبا موسى وإنه ليستعيد هذا الحديث مني.» [بخارى:
 ٤٢٣١، ٤٢٣٠] واتا: «دەرچوونگهی پیغمبرمان (ﷺ) پینگهشت کاتیک له
 یه مهن بووین و دواتر کوچمان کرد بۆ لای. که من و دوو برام بووین و من
 بچووک که یان بووم، یه کینکیان نه بوو بهرده بوو، نهوی تر نه بوو پروهم ههروهه
 یان وتی ههنديک یاخود وتی ٣٥ یان ٢٥ کەس له هۆزه که میشمان له گه لدا
 بوو، سواری کهشتی بووین و به کهشتیه که پویشتین بۆ لای نه جاشی
 له حه به شه. لهوئ به جه عفری کوپی نه بوو تالیب گهشتین، لای نهو
 ماینه وه تاوه کوو پیکه وه گهشتان کرد. دواتر گهشتین به پیغمبره خودا
 (ﷺ) له وکاتهی که فتهجی خه بهری کردبوو. ههنديک له خه لکی به

ئیمه یان دهوت، واتا نههلی کهشتیه که: نهی نههلی کهشتیه که، ئیمه پیش ئیوه کهوتووین به کۆچکردن. نهسمای کچی عومهریس رۆشت بۆ سهردانی ههفسه ی خیزانی پیغه مبهه (ﷺ) وه کوو میوانی. نهسما له وانه بوو که کۆچی کردبوو بۆ لای نه جاشی.

له وکاته دا عومهر هاته ژووره وه بۆ لای ههفسه، نهسماش له لای بوو. کاتیک عومهر نهسمای بینی، وتی نه مه کییه؟ ههفسهش وتی: نهسمای کچی عومه یسه، عومهریش وتی: نه مه هه بهشی و به حرییه کهیه (مه بهستی نه وه بوو له هه به شه دا بوو و دواتر به ده ریادا کۆچیان کردوو بۆ ئیره)؟ نهسماش وتی به لای، عومهر وتی: ئیمه به کۆچکردن پیش ئیوه کهوتووین بۆیه ئیمه له ئیوه شایسته ترین به رهسولی خودا (ﷺ)، نهسماش توور په بوو و وتی: نه خیز وه لاهی، ئیوه له گه ل رهسولی خودا (ﷺ) بوون، برسی تانی تیز ده کرد، نامۆزگاری نه زان تانی ده کرد، ئیمهش له زهویه کدا بووین دوور و بوغز تراو له هه به شه، له بهر خودا و رهسولی خودا (ﷺ). شه ربیت خواردن و خواردنه وه نه خۆم تا وه کوو نه وه ی وتت به رهسولی خودا (ﷺ) راده گه یه نم. ههروه ها ئیمه ئازارمان ده چه شت و ده ترساین، نه وهش به رهسولی خودا (ﷺ) ده لیم و پرس یاری لی ده کهم، وه لاهی من درۆنا کهم و لانا ده م و هیچی شی بۆ زیاد نا کهم.

کاتیک که پیغه مبهه (ﷺ) هات، نهسما وتی: عومهر وا و وای وت، پیغه مبهه (ﷺ) فهرمووی: تۆ چیت پی وت، نهسماش وتی: نه وه و نه وه م پی وت، پیغه مبهه (ﷺ) فهرمووی: نه و (عومهر) له ئیوه (نههلی کهشتیه که) به من شایسته تر نییه، نه و و هاوه لانی یه ک کۆچیان هیه (که له مه که وه کۆچیان کردوو بۆ مه دینه)، به لام ئیوه نههلی کهشتی - دوو کۆچتان هیه (سه رتا له مه که که کۆچیان کردوو بۆ هه به شه و یه مه ن،

دواترىش لەوئە بۇ مەدینە).

ئەسما وتى: دواتر بىنىم ئەبو موسا و ھاوئلانى كەشتىيە كە ھەموويان دەھاتن بۇلام و پرسىارى ئەم فەرموودەيان لى دەکردم؛ ھىچ شتىك لە دونيا ھىندەى ئەوہى كە پىغەمبەر (ﷺ) دەرھەقيان فەرمووى، لايان خۇشتر و گەرەتر نەبوو).

ئەمە شتىكى سەرسۇرھىنەرە!، بەتەنيا لەرپى ئەم چىرۆكەو دەتوانىت بىروانىتە سەر ئەوہى لە كۆمەلگەى پىغەمبەرىدا (ﷺ) ھەبوو، بۇئەوہى شتىكى لەبارەوە بزانىت. تەنانت لە بابەتى ھاوسەنگى راگرتن لەنيوان داخران و بەستەنەوہى ئافرەت لە گەل پارىزگارى لىکردنى؛ بىيە ئەوان يەك لەدواى يەك دەھاتن بۇ بىستىنى ئەم فەرموودەيە، بۇلاى كىش؟ بۇلاى ئافرەتتىك. كە رەنگە ئىستا لە ھەندىك شوئندا رىنگرى بىكرىت لەم بابەتە، چۆن لە رپى ئافرەتەو گويىستى فەرموودە دەيىن!

ھەرۋەھا لە داواكارى و سوورىوونەكانيان بىروان و سەرنج بەن چ شتىك جولىنەر و پالئەريانە. خۇ مافى دونياى نەبوو، لەكاتىكدا ئەو ھەموو خەم و توورپەى و سەرقالى و ھەرۋەھا خواردن و خواردنەوہى باشيان نەدەخوارد چوون كۆچيانكردبوو. بەلام سەرەراى ئەوانەش، ئەوہى بۇى گىرنگ يىت ئەم قسەيە: ئىمە لە ئىوہ زياتر شايسەترىن بە پىغەمبەرى خودا (ﷺ)؟ بابەتە كە ئەوہيە كى شايسەترە بە پىغەمبەر (ﷺ) نەك شتى دىكە!

رۆلی ههوتهم: رۆله کۆمه‌لایه‌تییه‌کان

ئهمه ناوینشانیککی گه‌وره‌یه، ناتوانم هه‌روا به‌سه‌ریدا برۆم و جێی به‌هێلم، به‌لام ییگومان ئافرهت له‌ رۆوی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه و له‌ سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ردا (ﷺ) به‌ رۆلی جیاواز ئاماده‌یی هه‌بوو. به‌ته‌نیا مه‌به‌ستم پێی بابته‌ی ژن و می‌ردایه‌تی نییه، به‌لکو له‌ رۆوی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه، ته‌نانه‌ت نه‌و باسه‌ی که‌ هێنانه‌وه که‌ ئافره‌تان له‌ کاتی جه‌نگدا: (نه‌خۆشه‌کانمان تیمار ده‌کرد و برینه‌کانمان سا‌رپۆ ده‌کرد و خزمه‌تی نه‌خۆشه‌کانمان ده‌کرد) ئه‌مه‌ش شتی که‌ ده‌کریت به‌جێته‌ چوارچۆیه‌ی رۆلی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه، ئه‌گه‌رچی له‌ بنه‌جینه‌دا کارنکه‌ بۆ نیسلا، به‌لام لی‌ره‌دا ده‌مه‌وت بچمه‌ نۆ هه‌ندیک بابته‌ی په‌یوه‌ست به‌ ژن و می‌ردایه‌تییه‌وه.

نموونه‌کان:

له‌ رۆیه‌که‌وه په‌یوه‌ندی هه‌یه به‌ لایه‌نی خێزانییه‌وه و له‌ رۆیه‌کی دیکه‌وه په‌یوه‌ندی به‌ لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تییه‌وه هه‌یه، ئه‌ویش فەرمووده‌یه که‌ له‌ سه‌حیحی بوخاریدا هاتوه،^(۱) عائیشه‌ باسی ئه‌وه ده‌کات که‌ کۆمه‌لێک له‌ ره‌شپێسته‌کان یاریان به‌ حیراب ده‌کرد (جۆرێکه‌ له‌ یاری تایبه‌ت به‌ گه‌لێک)، عائیشه‌ وتی: «یان له‌ پێغه‌مبه‌رم (ﷺ) پرسی یان خۆی پێی وتم: ئایا ئاره‌زوو ده‌ک‌ی که‌ سه‌یریان بکه‌یت؟» عائیشه‌ هاته‌ پێشه‌وه که‌ له‌ پشتی پێغه‌مبه‌ره‌وه (ﷺ) بوو و ئاماده‌ی ئهم چالاکیه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ بوو، ئه‌گه‌رچی به‌دڵنیاییه‌وه ئهم بابته‌ له‌ مه‌زه‌له‌ کانی ئه‌م‌رۆ زیاتر نییه، به‌لام مه‌به‌سته‌ که‌ ئه‌وه‌یه‌ رۆوداوێکی کۆمه‌لایه‌تی له‌ مه‌دینه‌ رۆویداوه و پێغه‌مبه‌رش (ﷺ) ده‌زانیت که‌ عائیشه‌ ویستی ئه‌وه‌ی هه‌یه سه‌یری بکات، بۆیه‌ رێگه‌ی دا که‌ به‌شداری بکات له‌

(۱) پێشه‌وا بوخاری گێڕاویه‌تییه‌وه به‌ ژماره (۲۹۰۷)

سه‌یرکردنی ږووداوه‌که، تهنانهت پښغمبه‌ر (ﷺ) لښی پرسى: ئایا ته‌واو لښی تیربوویت؟ یان قسه‌یه‌کی له‌و شیوه‌یه، دواتر لښوویه‌وه و ږوشتن.

ږوولی هه‌شته‌م: پیشه‌ی ئافرهت

ئایا هیچ بوارنک هه‌بوو ئافرهت وه‌کوو پیشه‌ کاری تیدا بکات؟

له‌گه‌ل دووباره‌ ناگادارکړدنه‌وه: پیشه‌ی ئافرهت مده‌ست پښی نه‌وه نییه که پښسته وه‌کوو پیشه‌ی نه‌مړوی ئافرهت بیت، نه‌خیر پښسته که هه‌ندیک شتی تیدا ږه‌چاوبکړت.

به‌لام هه‌ندیک لایه‌ن هه‌ن که له‌ سه‌رده‌می پښغمبه‌ردا (ﷺ) هه‌بوون نه‌وه ده‌رده‌خن که پیشه‌گه‌لنک هه‌بوون ئافرهت ده‌کرا کاری تیدا بکات.
نمونه‌کان:

له‌ سه‌حیحی موسلیمدا هاتوه، جابر ده‌لښت: «طلقت خالتي، فأرادت أن تجد نخلها، فزجرها رجل أن تخرج، فأنت النبي ﷺ، فقال: «بلى، فجدي نخلك، فإنك عسى أن تصدقي، أو تفعلي معروفًا.» [موسلیم ۱۴۸۵] «ږوورم ته‌لاق درا، بۆیه وستی نه‌وه‌ی هه‌بوو که نه‌و خورمایانه لښکاته‌وه که له‌ دارخورماکاندا هه‌بوون، به‌لام پیاوړنک ږینگړی لښکړد که ږپرواته ده‌روه،» ږینگړی کړدنه‌که‌ی له‌ ږووی نه‌وه‌وه نه‌بوو که نه‌هیلښت ئافرهت ږپرواته ده‌روه، به‌لکړو نه‌و ته‌لاق دراږوو له‌به‌ر ماوه‌ی عیده‌که‌ی ږینگړی لښی کړد، «پښغمبه‌ری خدا (ﷺ) هات و فهرمووی: به‌لښی ږږو خورمای دارخورماکانت لښکه‌وه، به‌لکړو لښان ببه‌خشیت، یاخود کاری چاکه‌ی پښی بکه‌یت.» یښگومان شه‌رعزانان کو‌مه‌لښک ږږی و

شونى فېقھيان داناوھ بۆ دەرچوونى ئافرەت لە کاتى عیددەدا، ھەندىک دەلێن مەرجه بە پۆژدا یاخود لەبەر پێوستییەک بپروات و ھتد، بەلام ئەم فەرموودەییە نمونەییە لەسەر ئەوێ ئەو ئافرەتە دارخورمای ھەبوو و لە کارەکانیشی ئەو ھەبوو کە خورمای لێ دەکردهوھ.

نمونەییەکی شیرین و جوانە لەسەر زەینەبی خێزانی پێغەمبەر (ﷺ)^(۱)، بەم شیوہیە بوو؛ خێزانەکانی پرسیاریان لە پێغەمبەر (ﷺ) کرد: ئەی پەسولی خودا (ﷺ) کام لە ئیمە بە مردن زووتر پێت دەگەین؟ پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: ئەو تان کە دەستی درێژە خێزانەکانی دارێکیان ھێنا و دەیان پێوا ناخۆ کامیان دەستی درێژترە، پێغەمبەریش (ﷺ) لەقسە کەیدا مەبەستی ئەو ھیان بوو کە زیاتر دەبەخشێت. وتی: زەینەب دەست درێژترینى ناومان بوو، بە دەستەکانی کاری دەکرد و دەیبەخشی، لە ھەندىک رېوايەتدا ھاتووھ کە کاری پێست خوێشکردن و ئەو شتانەى دەکرد.

کەواتە ھیچ رېنگرییەک نەبوو لەوێ ئافرەت پێشەى خوێ ھەیت، بەلام ییگومان واقعی ئەوکات وەکوو واقعی ئەمڕۆ نەبوو، واقعی ئەمڕۆ ئالۆزە، قسەکردن لەسەری پێوستى بە زۆر خەمڵاندن ھەبە. خەمڵاندن نە لە پرووی توندی و نە لە پرووی شلکردنەو بەتەنیا، بەلکەو خەمڵاندنی جۆراوجۆری پێوستە، بەلام ئیستا ئیمە ئامانجمان تەنیا باسکردنی ھالى ئافرەتە لە سەردەمی پێغەمبەردا (ﷺ).

لێرەدا دەمەوێت چۆنەیک یاخود سنوورێک باس بکەم کە پەيوەندی بە ملکەچی و جیبەجیکردنەو ھەبە، دەکرێت بەتەنیا یاخود وەکوو نامۆزگارییەک

(۱) پێشەوا بوخاری گێراویەتیەوھ بە ژمارە (۱۴۲۰)

باسبىكرت: ئافرهت له سهردهمى پىغه‌مبهردا (ﷺ) له همموو ئهم بوارانهدا كه كارى تىدا ده‌كرد، چ وه‌لامدانه‌وهى بىت بۇ شهرعت ياخود جىبه‌جىكردن و كاركردن، له هممووياندا پارىزگارى له مەبەسته‌كانى شهرعت و ئىسلام ده‌كرد. به‌تايىبهت لهو شوتنانه‌ى كه پياوى لىبوو؛ هه‌روه‌ها له كۆمه‌لگه‌ى پىغه‌مبهرىدا (ﷺ) بابەته‌كه بهو جوړه نه‌بووه كه پياو و ئافرهت نابىت به‌ركه‌وتنىان هه‌بىت، به‌لگه‌و له چه‌ندىن مه‌وقىف به‌ركه‌وتن هه‌بووه هه‌ر وه‌كوو باسماڻ كرد، له‌نىرياندا له بوارى زانست و فىزىكردن كه پياوان ده‌هاتن گوڤىستى ئهو فهرمودانه‌ى پىغه‌مبهر (ﷺ) ده‌بوون، كه له‌لاى ئافرهتان بوو.

به‌لام ئهم به‌ركه‌وتنانه رىنگرى ئه‌وه‌ى نه‌ده‌كرد كه كۆمه‌لىك رىسا و رى و شونى تايىبهت هه‌بن و هه‌روه‌ها سه‌ره‌پراى ئه‌وه‌ش ئافرهته‌كان خۆيان په‌چاوى حاڵهت و رىساكانيان ده‌كرد. خودى پىغه‌مبهر (ﷺ) خۆى هه‌لده‌ستا به بونىادنانيان له‌سه‌ر ئهم په‌روه‌رده‌يه، بۆنه‌وه‌ى حاڵه‌تىك دروستنه‌بىت كه پياوان وه‌ها مامه‌له له‌گه‌ل ئافرهتاندا بكه‌ن، وه‌كوو ئه‌وه‌ى هاوپريان بن، ياخود وه‌ها مامه‌له بكه‌ن كه ئافرهتن و جياوازيه‌كان هه‌لبه‌هشینه‌وه، نه‌خىر؛ پانتاييه‌ك هه‌بوو بۇ به‌ركه‌وتن و مامه‌له‌كردن و كارلىكردن، به‌لام له هه‌مان كاتدا رىساىك هه‌بوو؛ بۇ نمونه له لايه‌نى خواپه‌رستى و به‌ركه‌وتنىان له‌كاتى ئاماده‌بوون له نوێژدا، پىغه‌مبهر (ﷺ) فهرموده‌تى: ««خير صفوف الرجال أولها، وشرها آخرها. وخير صفوف النساء آخرها، وشرها أولها.» [موسلم: ۴۶۰] «چاكترين ريزى پياوان سه‌ره‌تاكه‌يه‌تى و خراپترينىش كۆتايه‌كه‌يه‌تى، چاكترين ريزى ئافرهتان كۆتاييه‌كه‌يه‌تى و خراپترينىش سه‌ره‌تاكه‌يه‌تى.» ئهمه په‌چاوكردن و رىساي تىدايه. هه‌روه‌ها له مزگه‌وتدا ئافرهتان له دواى نوێژ، ده‌بىت زوو هه‌ستن مزگه‌وت جىبه‌هێلن. ياخود وه‌كوو بابەته‌ى ده‌نگ ناسك نه‌كردنه‌وه و هتد.

به‌لێ ئەمە هاوسەنگی ڕاگرتنە، لەنێوان ئەو پانتاییەکی کە هەبوو بۆ بەرکەوتن لە گەڵ ڕێساکاندا.

حالی کۆمەلگەی پێغمەبەر (ﷺ)، حالەتێک نەبوو کە داڕانی تەواوەتی ھەبێت؛ وە کوو ئەوێ لە ڕینگەدا تابلۆیەکی سوور ھەلواسرايێت و نووسرايێت: «لێرەو بۆ پیاوان»، «لێرەو بۆ ئافەرەتان»، بەلام لە گەڵ ئەمەشدا حالەتێکی بەسانایی گرتن نەبوو کە هیچ ڕێسایێکی تێدا نەبێت، بۆنموونە لە نوێژی جەژندا پیاوان لە بەرانبەر پێغمەبەردا (ﷺ) بوون و ئافەرەتانیش لەدواوە، هیچ ڕێگرییەکی و بەریەستێک لەنێوانیاندا نەبوو، بەلام لەدواوە جوورێک لە جیاکردنەوە و بۆشایی خستە نێوانیان ھەبوو.

حالی کۆمەلگەی پێغمەبەر (ﷺ)، حالەتێکی دانایی بوو، پێویستە باوەردار بژاردەیی لایەنەکانی ئەو کۆمەلگەیە بکات و بەتەنیا لایەنێک و ھەندێک نمونە بۆی بەس نەبێت. چون ھەریەک لە دوو لایەنی ناکۆکی ئەمەڕۆ توندپەرە و شلگرتوو، تەنیا ھەندێک مەوقیف بە بەلگە دەھێننەو؛ بۆیە لایەنێکیان دەکرێت ئەو پانتایی و فراوانییە لەبیر بکات کە ھەبوو. تەنانت ئینکاری ئەو بکات کە ئافەرەت بە بانگەوازەو سەرقال ببێت! وە کوو غیریەتێکی ئیسلامی و موسڵمانیانە ئافەرەت هیچ شوێن و بوارێکی بۆ نییە کاری تێدا بکات مەگەر لەناو مالە کەیی خۆیدا نەبێت، کە پەرورەدە بکات. ئەمە تێروانیینی لایەنێکیان کە ھەموو ئەمانەیی باسماں کرد فری دەدرێنە ناو دەریاوە ... بۆ خاتری خودا ئەم تێروانیینە چەوتە چییە؟!

تێروانیینی لایەنە کەیی دیکە: «پروانن ئافەرەت لە سەر دەمی پێغمەبەردا (ﷺ) پیشەیی ھەبوو، ئێی باشە لەسەر بنەمای ئەوە بانافەرەت پیشەیی خۆی ھەبێت،

به‌لام وه‌کوه‌ده‌زانیت ئیستا له‌ فلانه‌ شوئن، شیوازئکی دیاریکراوی کارکردن هه‌یه، که‌ نه‌مه‌ش ئاساییه‌ چون پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌فه‌رمووئ: «یسروا ولا تعسروا، وبشروا ولا تنفروا.» [بوخاری: ۶۹] واتا: «ئاسانکار بن و قورسکار مه‌بن، موژده‌ بده‌ن و خه‌لکی راو مه‌نن. ئیسلام ئایینی ئاسانکاریه‌ ...»

باشه‌ کاکی خۆم نه‌م کاره‌ی باسی ده‌که‌یت، مه‌رجی نه‌وه‌ی داناوه‌ که‌ ئافرهت ده‌یئت واز له‌ حیجابه‌که‌ی به‌یئت! یاخود له‌ فه‌رمانگه‌یه‌ کدا به‌ته‌نیا له‌ گه‌ل پیاوئکدا بیئت و به‌ درژایی رۆژه‌ که‌ پێکه‌وه‌ دابنیشن.

له‌به‌رانه‌به‌ر نه‌مه‌دا ده‌لین: «براکه‌م گومانی خراپ به‌ خه‌لکی مه‌به‌، ئایا تو خۆت نازانیت که‌ کچی چاکه‌ و متمانه‌ت پئی هه‌یه‌ ...» نه‌زیزم بابته‌که‌ به‌م شیویه‌ نییه‌، چون ره‌سول (ﷺ) ده‌فه‌رمووئ: «لا یخلون رجل بامرأة إلا کان ثالثهما الشیطان.» [سه‌حیح سونه‌ن تورمزی: ۱۱۷۱] «هیچ پیاو و ئافره‌تیک به‌ته‌نیا پێکه‌وه‌ نابن مه‌گه‌ر سی‌هه‌میان شه‌یتانه‌.» بیروکه‌ که‌ نه‌وه‌یه‌ پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) مه‌به‌ستی بووه‌ که‌ کو‌مه‌لێک رێسا دابنیت. چون نه‌م رێسایانه‌ بو مه‌به‌ستیک بنیات ده‌نران.

بۆیه‌ کاتیک پێغه‌مبه‌ر له‌ نوژدا ده‌یفه‌رموو: چاکترین ریز فلانه‌ ریزه‌، ریزی ئافره‌تانی له‌دوای پیاوان داده‌نا، نه‌مه‌ بنیاتیکه‌ مه‌به‌ستی رێسا بوو له‌ ده‌روونه‌کاندا، بۆنه‌وه‌ی هه‌میشه‌ ئاگاداری بین و له‌یادی نه‌که‌ین که‌ بلین مادام له‌ناو خواپه‌رستیداين، گرنگی ناده‌ین به‌شتی تر.

ئافره‌تانی دوا‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌ رووی فی‌رکردن و خزمه‌تکردنی ئیسلامه‌وه

زۆر باب‌ه‌تی گ‌رنگ ه‌ن که له‌ پیتی بوونی زانیاری ده‌باره‌ی ئافره‌تانی دوا‌ی پیغه‌مبه‌ره‌وه (ﷺ) (که له‌م‌ردنییه‌وه ده‌ست پێ ده‌کات) بۆمان ده‌رده‌که‌ون.

بی‌گومان ئیمه‌ قسه‌مان له‌ سه‌ر ئافره‌تانی سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) کرد و کۆمه‌ڵێک گه‌واه‌ی و نمونه‌مان ه‌ینایه‌وه؛ به‌لام به‌رده‌وامی مه‌وقیفی ئافره‌تان، به‌تایبه‌ت له‌ دوا‌ی پیغه‌مبه‌ره‌وه (ﷺ)، باب‌ه‌ته‌که به‌ شیوه‌یه‌کی زیاتر پرونده‌کاته‌وه؛ به‌جۆرێک که ئاخۆ خه‌می ئافره‌ت له‌و سه‌رده‌مه‌دا چی بوو؟ مه‌ودای بیرکردنه‌وه‌ی چه‌ند بوو، نه‌و باب‌ه‌ته‌ گه‌وره‌یه‌کی چی بوون که سه‌رقاڵی کردبوون؟

ئه‌م باسانه له‌ شه‌ش به‌شدا تاوتوێ ده‌که‌ین به‌ ویستی خودا:

به‌شی یه‌که‌م: پیشه‌کییه‌ زانستییه‌کان

زۆربه‌ی نه‌و کیشانه‌ی که ده‌ک‌ریت بخ‌رێنه‌پروو یاخود خراونه‌ته‌پروو؛ وه‌لامه‌که‌ی له‌ پێگه‌ی ئه‌م پیشه‌کییه‌ زانستیانه‌وه بۆ ده‌رده‌که‌وێت.

۱- هه‌روه‌کوو چۆن جێبه‌جێکردنه‌کانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پروونه‌ره‌وه‌ی نه‌و باب‌ه‌تانه‌یه‌ که به‌ شیوه‌ی په‌ها و گشتی له‌ قورئاندا هاتوون، به‌ هه‌مان شیوه

جېبە جيڭکردنى ھاۋەلانىش پشتيوان و يارمەتيدەرە بۇ تېگە يىشتن لە پىنمونيە كانى پىڭمبەر (ﷺ) و سنوورە كانى و پەراۋىز و بابەتە جيڭگىرە كانى.

پىشتەر لە پىشەككە كانى سەرەتادا پيدا تېپەرپىن كە كۆمەللىك ئايەت و فەرموودەى پەيوەست بە بابەتى ئافرهت ھەن، پروونکردنەو و تېگە يىشتىيان بە شيۋەى كى ورد، بە ھۆى جېبە جيڭکردن و كارە كانى پىڭمبەرەوہى (ﷺ). ئەمەش تايەت نىيە بە لايەنى ئافرهتەو، بەلكو بە شيۋەى كى گشتى ھەموو لايەنلىك دەگرتەو.

بۆنمومە ئەم وتەيەى خودا: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾ تېگە يىشتن لىي ئەستەمە مەگەر بە پروانىنىكى گشتى نەيىت بۇ ئەم مامەلە كەردەى كە لە سەردەمى پىڭمبەردا (ﷺ) ھەبو لە گەل ئەم ئايەتەدا.

۲- كاتىك لە چۆنىيەتى ژيانکردنى ئافرهتانى دواى پىڭمبەر (ﷺ) رادەمىنين، دەبينىن درىژكراۋى سى بابەتە مەزنەكەيە كە باسما كەرد. واتا بە پروانىن بۇ مەوقىفى ئافرهتانى دواى پىڭمبەر (ﷺ) دلىا دەبين دەربارى ئەوہى كە خەم و چەقى بايەخدانىيان لەو سى بابەتە مەزنەدا چىر كەردبوۋىەو، ئەوانىش:

- بايەخدان بە زانست

- بايەخدان بە جېبە جيڭکردن و ملکہچى

- بايەخدان بە شاندا نە ژىر بابەتى سەرەكى كە ئەويش بابەتى سەرخستنى ئىسلام و خزمەتکردنىيەتى

۳- ھەرەك چۆن ژيانى ئافرهتانى دواى پىڭمبەر (ﷺ)، جەختكەردنەوہى

بابه‌تی هاوبه‌شی -پیاو و ئافرهت- تێدایه له خزمه‌تکردنی ئیسلام؛ به هه‌مان شیوه‌یه راستکردنه‌وه‌ی تێدایه بۆ ئه‌و بوارانه‌ی که باش نییه ئافرهت به‌شداری تێدا بکات، له‌ژێر ناوی سه‌رخستنی ئیسلام و خزمه‌تکردنی کاروباره‌کانی. واته‌ حاله‌تی ئافره‌تانی دوا‌ی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ)، حاله‌تیکی هاوسه‌نگی و تێگه‌شتنی تێدایه.

بۆنموونه له ژبانی ئه‌و ئافره‌تاندا نایبینین که: سه‌رۆکایه‌تی گه‌شتیان گرتبێته‌ ده‌ست، یاخود بووبه‌ پێشه‌وا له‌ مزگه‌وتدا و ... هتد.

به‌لێ بابه‌تیکی مه‌رکه‌زی له‌ ژبانیاندا هه‌یه، که ئه‌ویش خزمه‌تی ئیسلام و مو‌سڵمانانه، به‌لام کرداره‌کانیان ئه‌وه‌ ڕوون ده‌که‌نه‌وه که له‌ چوارچێوه‌ی هه‌مان ناویشان هه‌ندێک بوار و ڕۆڵ هه‌بوونه ئافره‌تان ده‌ستیان نه‌داوه‌تی، چوون ئیشی ئافره‌ت نه‌بووه. جگه‌ له‌وانه‌ش به‌لگه‌ی شه‌رعی هه‌ن، که پشتگیری ئه‌م واتایه ده‌که‌ن. به‌لام من لێره‌دا مه‌به‌ستم ئه‌وه‌یه له‌ ڕێی جێبه‌جێکردن و کاره‌کانیانده‌وه، له‌ هه‌ردو‌ولایه‌ن به‌هه‌رمه‌ند ده‌بین.

هه‌ربۆیه ئێین قودامه ده‌لێت: «هه‌ربه‌م چه‌شنه نه‌ پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) و نه‌ یه‌ک که‌سه‌یش له‌ هاوه‌لان و ئه‌وانه‌ی دوا‌ی وانی‌ش، ده‌سه‌لاتی دادوه‌ری یاخود فه‌رمانه‌ڕه‌وایه‌تی ولاتیکیان به‌ ئافره‌ت نه‌داوه. له‌وانه‌ی که پێمان گه‌یشتوون، ئه‌گه‌ر ڕێگه‌ پێدراو بووایه، ئه‌وا به‌ شیوه‌یه‌کی گه‌شتی سه‌رده‌مه‌کان له‌و نمونه‌نه‌ پێبه‌ش نه‌ده‌بوون.»

هه‌روه‌ها «وه‌لیدی باجی» باسی دادوه‌ریکردنی ئافره‌ت ده‌کات و ده‌لێت: «ده‌ریاره‌ی دادوه‌ری، کاری مو‌سڵمانان له‌ سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ردا (ﷺ) به‌سه‌ بۆ گه‌واهی، نازانی‌ن که ئافره‌تیکی له‌ سه‌رده‌میکی له‌ سه‌رده‌مه‌کان یاخود ولاتیکی

له ولاته‌کان پيشخراييت، هه‌روه‌کۆو چۆن بۆ پيشه‌وايه‌تيش پيش نه‌خراوه.»

هه‌ريۆيه ژيانى ئافره‌تانى دواى پيغه‌مبه‌ر (ﷺ) و نه‌و ئافره‌ته باوه‌ردارانەى هاوچه‌شنيان بوون، ريڤنموونين بۆ ئيمه. هه‌روه‌ها ژيانيان، چه‌تره گشتيه‌كانى خزمه‌ت‌كردنى ئيسلام و موسلمان و خزمه‌ت‌كردنى زانستان بۆ ريڤكه‌خات؛ به‌لى ئه‌مه خه‌م و بابەتيكى مه‌ركه‌زى بوو له ژيانيان، به‌لام دواتر هه‌نديك رۆل و بوار هه‌بوون، كه‌بۆ ئافره‌ت نه‌بوو به‌شدارى تيدا بكات.

۴- نه‌و كارىگه‌رييه‌ى كه ئافره‌تانى دواى پيغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌سه‌ر چينه به‌رزه‌كانى تابيعين هه‌يانبوو، كارىگه‌رييه‌كى دياره؛ به‌لام دواتر نه‌و كارىگه‌رييه‌ى ئافره‌ت، له سه‌رده‌مى تابيعين و تابعى تابيعين و دواترى، ورده ورده كه‌م ده‌كات.

نه‌و نمونه ئافره‌ته‌ى كه پيغه‌مبه‌ر (ﷺ) دروستى كرد له‌سه‌ر بابەته مه‌زنه‌كان، و‌تته‌دانه‌وى رۆونى هه‌بوو له‌سه‌ر چيني يه‌كه‌مى تابيعين، به‌لام دواى نه‌وه كه‌مبوونه‌ويه‌كى ترسناك رۆويدا له‌و كارىگه‌رى و پيڤگه‌يه‌ى ئافره‌ت هه‌يبوو. به‌ جوړىك وه‌ها خه‌يال ده‌كرت كه ئافره‌ت هه‌چ رۆل‌ئيكيان نه‌بوويت له سه‌رده‌مى پيغه‌مبه‌ردا (ﷺ)؛ نه‌خيز هه‌رگيز، به‌لكۆو بابەته‌كه هه‌لگه‌رانه‌وه و دووركه‌وتنه‌وه بوو له هه‌يكه‌لى بابەته مه‌زنه‌كان. هه‌ريۆيه ئيمه ده‌مانه‌وت ئافره‌تانىكى شه‌رعزان و فه‌رمۆده‌ناس و زانا و مامۆستاي هاوشيوه‌ى سه‌رده‌مى پيغه‌مبه‌ر و دواى پيغه‌مبه‌ر (ﷺ) بگيرپه‌نه‌وه؛ ئافره‌تيك كه خزمه‌تى كاروباره‌كانى ئيسلام و موسلمانان بكات، هه‌روه‌كۆو چۆن نه‌و ئافره‌تانه نه‌نجاميان ده‌دا.

۵- نه‌م پيشه‌كيبه‌يان ته‌واو كارپيه بۆ نه‌وانه‌ى كه باسما‌ن كرد، كۆمه‌ليك

نمونه له میژووی نیسلامی ده‌خه‌مه روو له‌سه‌ر ئه‌و ئافره‌تانه‌ی که به جیه‌جیکردنی سی بابته مه‌زنه که هه‌ڵده‌ستان.

به‌شی دووهم: زانست و فی‌ربوون له‌لای ئافره‌تانی دوا‌ی پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ)

پیشتر ئاماژه‌مان پێدا که یه‌کی‌ک له‌و بابته مه‌زنانه‌ی ئافره‌تان پی‌یه‌وه سه‌رقاڵبوون له‌ سه‌رده‌می پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ)، بابته‌ی زانست و فی‌ربوون و تی‌گه‌شتن بوو له‌ ناین.

ئه‌گه‌ر سه‌رده‌می پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ)، سه‌رده‌می وه‌رگرتنی زانست بوو‌یت؛ ئه‌وا سه‌رده‌می ئافره‌تانی دوا‌ی خۆی (ﷺ)، سه‌رده‌می به‌خشینی زانست بووه. له‌ سه‌رده‌می پی‌غه‌مبه‌ردا (ﷺ)، ئافره‌تان به‌خۆ‌بونیادنانه‌وه سه‌رقاڵبوون، به‌لام له‌دوا‌ی پی‌غه‌مبه‌ره‌وه (ﷺ) سه‌رقاڵبوون به‌ به‌خشینی ئه‌وه‌ی له‌سه‌ری بونیادنرا‌بوون.

ده‌مه‌وت لێ‌ده‌دا شتی‌کی گ‌رنگ ب‌لیم، ئه‌و‌یش ئه‌وه‌یه ئه‌و نمونانه‌ی که با‌سی ده‌که‌م لێ‌ده‌دا، هه‌رئه‌وه‌نده نییه، به‌ل‌کوو نمونه‌ی زۆر‌ترمان هه‌ن. من ته‌نیا کۆمه‌ڵێ‌ک له‌ نمونه‌کان با‌س ده‌که‌م وه‌کوو جه‌خت‌کردنه‌وه‌یه‌ک بۆ ئه‌و بابته‌ی زانست و فی‌ربوون که پیشتر با‌سمان کرد و به‌ل‌گه‌مان بۆ‌هێنایه‌وه له‌ سه‌رده‌می پی‌غه‌مبه‌ردا (ﷺ)، بۆ‌ئه‌وه‌ی که‌س نه‌‌ئیت ئه‌م با‌سه ته‌نیا له‌سه‌ر هه‌ندێ‌ک نمونه‌ی سه‌رده‌می (ﷺ)، بنیاتنراوه. نه‌خێر؛ پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) ئه‌م بابته‌ی به‌ته‌وا‌وی له‌ ده‌روونیاندا بنیات نایوو.

دوو‌ب‌وار با‌س ده‌که‌م سه‌باره‌ت به‌ بابته‌ی زانست و فی‌رکردن له‌ سه‌رده‌می

پینغه‌مبه‌ردا (ﷺ):

بواری یه کهم: بواری گه‌یاندنی زانست و جیبه‌جیکردنی.

بواری دووهم: بواری چاره‌سه‌ری کیشه زانستییه‌کان و چاره‌سه‌ری نه‌و باب‌ته تازانه‌ی ده‌هاتنه پیشه‌وه و هه‌روه‌ها ئاراسته‌کردنیان له‌و باب‌ته‌دا.

بواری یه کهم: بواری گه‌یاندن و جیبه‌جیکردن

بی‌گومان هه‌ر وته‌یه‌ک له‌ژێر ئەم ناوێشانه پراسته‌وخۆ دایکه عایشه دینیه بیر و هۆشت. دایکه عایشه له شەش پەرتووکه‌که‌ی فەرمووده (۲۰۸۱) فەرمووده‌ی هه‌یه، هه‌روه‌ها خه‌لک‌انێکی زۆر فەرمووده‌یان لێیه‌وه گێڕاوه‌ته‌وه، که زۆریه‌یان پیاوانن. جگه له‌وانه‌ش؛ هه‌ندیک له پیاوان -چ نه‌وانه‌ی نزیکه‌ی خۆی بوون یاخود فی‌رخوازان- نه‌ک فەرمووده‌یه‌ک به‌لکوو زۆر فەرمووده‌یان لێهه گێڕاوه‌ته‌وه. بۆ‌نموونه نه‌سه‌وده‌ی کورێ یه‌زید -که له تابیعینه چاک و گه‌وره و به‌رێزه‌کانه، هه‌روه‌ها له هاوه‌لانی عه‌بدوڵلای کورێ مه‌سه‌وده- ئەم پیاوه له دایکه عایشه‌وه (۱۱۷) فەرمووده‌ی گێڕاوه‌ته‌وه.

ژماره‌ی نه‌و ئافره‌تانه‌ی که له شەش پەرتووکه‌که‌ی فەرمووده، ناویان هه‌یه و فەرمووده‌یان گێڕاوه‌ته‌وه (۱۱۵) ئافره‌ت بوون، که ده‌لێین: «گێڕاویانه‌ته‌وه» و اتا گه‌یاندوویانه و هه‌ستاون به نه‌رکی خۆیان. نه‌مه‌ش ورده‌کاری تێدا‌یه؛ هه‌ندیک له ئافره‌تان منداڵه‌کانی خۆیان لێیان گێڕاونه‌ته‌وه، هه‌ندیکه دیکه زۆریه‌ی خه‌لکی، هه‌ندیکه دیکه هاوه‌له پیاوه‌کان لێیان گێڕاونه‌ته‌وه، هه‌ندیکه دیکه تابیعی، به‌لام زۆریه‌ی ئافره‌ته‌کان به‌ناوبانگ بوون به فەرمووده گێڕانه‌وه و زۆر جووری خه‌لکی فەرمووده‌یان لێیان‌ه‌وه گێڕاونه‌ته‌وه.

سا ئیستا سه‌رنجی ئەم که‌مبونه‌وه‌یه بده‌ن: ئیمه وتمان (۱۱۵) ئافره‌ت

-بەئزکی- لە شەش پەرتووکه‌کی فەرمووده ناویان هاتوو و فەرمووده‌یان گێڕاوتەوه، ئەمە تەنیا لە یەک چین (چینی هاوێلان) لە چینی تابیعین؛ که تابیعین خۆی چەند چینیکه، دواى ئەوان تابییى تابیعین که ئەوانیش چەند چینیکن. لە هەموو چینه‌کانی دووهمی دواى هاوێلان تاوه‌کوو سەرده‌می خاوه‌نی شەش پەرتووکه‌کی فەرمووده؛ تەنیا (۱۰۳) ئافرهت نه‌ییت فەرمووده‌یان نه‌گێڕاوتەوه. که‌چی ئافرهت هاوێله‌کان به‌تەنیا (۱۱۵) به‌لام دواى ئەوان: هەموو سەرده‌می تابیعین و دواى تابیعین و دواتر، هەموویان پێکه‌وه (۱۰۳) ئافرهت نه‌ییت فەرمووده‌یان نه‌گێڕاوتەوه. واتا ژماره‌ی ئەو ئافرهت هاوێلانه‌ی که فەرمووده‌یان گێڕاوتەوه، لە یەک سەرده‌مدا، زیاتره‌ له‌ کۆی ئەو ئافرهتانه‌ی دیکه‌ که له‌ دواى ئەوان هاتوون له‌ ولاته‌ جیاوازه‌کان تاوه‌کوو سەرده‌می خاوه‌نانه‌ی شەش پەرتووکه‌که‌.

کۆی ئەو فەرموودانه‌ی که ئافرهتان گێڕاویانه‌تەوه له‌ شەش پەرتووکه‌که‌دا: (۱۷۶۴) فەرمووده‌یه؛ که (۱۵۳۹) له‌لایه‌ن ئافرهت هاوێله‌کانه‌ویه، سەرئێجی ئەم جیاوازییه‌ گه‌وره‌یه‌ به‌ده‌ن.

ئەو ئافرهت هاوێلانه‌ی که ناسراو بوون به‌ زۆر گێڕانه‌وه‌ی فەرمووده و بلاوکردنه‌وه‌ی زانستی پێغه‌مبه‌ری (ﷺ)، هه‌روه‌ها ناودارن به‌وه‌ی خه‌لکیکی زۆر سوودی لێیان وه‌رگرتوه، ئەمانه‌ن:

-دایکه‌ عایشه‌

-ئوم سه‌له‌مه‌

-مه‌یمونه و جگه‌ له‌وانیش

هه‌ر که سێکیش وستی زانینی ورده‌کاری زیارتی هه‌یه با سه‌یری په‌رتووکی (ته‌ذیب الکمال) بکات.

ئوم عه‌تییه که له باسی سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ردا (ﷺ) پێیدا تیپه‌رین، ئه‌وه‌ی وتی: «ئێمه له‌ گه‌ڵ پێغه‌مبه‌ردا غه‌زامان ده‌کرد، بریندارانمان تیمارده‌کرد...» کۆمه‌ڵێک له‌ هاوه‌ڵان و تابیعین له‌ به‌سره‌ هاتبوونه خزمه‌تی؛ باسی چۆنییه‌تی شوێردنی مردوویان لێوه‌ وهرده‌گرت؛ چوون هه‌روه‌ک له «بوخاری و موسلیمدا» گێڕدراوه‌ته‌وه، ئوم عه‌تییه بووه که منداڵه‌که‌ی پێغه‌مبه‌ر (زهینه‌ب)ی (ﷺ) ده‌شوێرد^(۱). له‌ فهرمووده‌که‌ی بوخاریدا هاتوو، پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌ ئوم عه‌تییه و ئه‌وه‌ی له‌ گه‌ڵیدا بوو فهرموو: «له‌لای راست و شوێنی ده‌ستنۆتێزه‌وه ده‌ست پێ بکه‌ن.» تا کۆتایی. ئه‌و ئافره‌ته ئهم فهرمووده‌ی گێڕاوه‌ته‌وه، هه‌ر بۆیه کۆمه‌ڵێک له‌ هاوه‌ڵان و زانایانی تابیعین له‌ به‌سره‌وه هاتبوون ئهم فهرمووده‌یان لێوه‌ وهرگرت که باسی شوێردنی مردوو ده‌کات.

بواری دووهم: بواری چاره‌سه‌ری کێشه زانستییه‌کان و چاره‌سه‌ری ئه‌و بابه‌ته تازانه‌ی ده‌هاتنه‌ پێشه‌وه و هه‌روه‌ها ئاراسته‌کردنیان له‌و بابه‌تانه‌دا

وه‌ک ده‌زانن که په‌رتووکی (ته‌ذیب الته‌ذیب)ی ئیبن حه‌جه‌ر له‌ په‌رتووکه سه‌ره‌کییه‌کانه له‌ باسی گێڕه‌وه‌کانی فهرمووده و ژياننامه‌یان. له‌و په‌رتووکه‌دا باسی مه‌سروق کراوه که ئهم مه‌سرووقه له‌ گه‌رنگترین تابیعینه‌کان بووه له‌ پرووی زانست و کرده‌وه و به‌خشینه‌وه، هه‌روه‌ها له‌و شه‌رعزانه به‌پێژانه بوو که هاوه‌ڵی عه‌بدوللای کوپی مه‌سه‌وود بوو و له‌ دایکه عائیشه‌وه زانستیکی زۆری گێڕاوه‌ته‌وه...

(۱) پێشه‌وا بوخاری به‌ ژماره (۱۲۵۶) و، پێشه‌وا موسلیم به‌ ژماره (۹۳۹) گێڕاویانه‌ته‌وه.

مەسروق دەلّیت: «هاوئەلەکانی پىغەمبەر (ﷺ)، ئەوانەى دواتر بوون بە شىخى گەورە، دەمبىنین کە چۆن دەربارەى فەرزەکان پرسیاریان لە دایکە عائیشە دەکرد.»

هەروەها ئەبوو موسای ئەشعەرى دەلّیت: «ئیمەى هاوئەلى پىغەمبەر (ﷺ) لە هەرشىکدا کىشەمان هەبوایە و پرسیارمان لە دایکە عائیشە بکەدا، ئیلا لەلای ئەو زانستمان دەربارەى دەستەدەت.»

هەروەها عەتای کورپی ئەبى رەباح دەلّیت: «دایکە عائیشە شارەزاترین کەس بو، هەروەها چاکترین راویوچوونى هەبوو لەئێو خەلکید.»

هەربۆیە کە دایکە عائیشە ئەم وەسفانەى دەربارەى کرايىت، ئەوا نايىت پىمان نامۆ و سەیريىت کە ئەو قوتابىيە ئافرهتانه‌شى زانستيان لە دایکە عائیشەو هەرگرتووه، هەمان توانا و زانستيان تىدا بەرجەستەبووه.

بۆنمونه:

۱- دیارترین قوتابی دایکە عائیشە؛ عەمەرەتى کچی عەبدولرەحمانە، کە لە (تهذيب التهذيب) دا هاتووه: «کور و برا و برازا و کورەزا و کورپی برازا، یەحیا و سەعد کورپانى سەعیدی کور قەيسن عورپوهی کورپی زوبەیر، سلیمانی کورپی یەسار، زوهری، عومروى کورپی دینار و چەندانی تر، لیئەو هەرموودەیان گێراوئەتەو.»

ئەحمەدی کورپی موحەممەدی کورپی بەکری موقەدەمى دەلّیت: «لە ئێبن مەدینیئەو بیستم کە لە پىشەوایانى زانستی جەرح و تەعدیلە. باسى عەمەرەتى کچی عەبدولرەحمانى کرد و باسکردنى ئەوى بە گەورە گرت

و وتی عەمڕەت یەکیەکە لە جێتەمانەترین سەلمێنەرترین زاناکان بە زانستی دایکە عایشە.» ئێین سەعد خواوەنی پەر تووکی (الطبقات) ە کە یەکیەکە لە گەورەترین پەر تووکه‌کانی ژیا ننامە. دەر بارە ی عەمڕەت دەلیت: «ئەو کە سێکی زانا بوو.»

ههروه‌ها کاتێک دەر بارە ی یەکیەک لە پایەکانی سوننەت و فەر موودە گیر ههوه و یەکیەک لە گەورەترین پیشە وایانی تابیعین (پیشە و زوهری) دە خوړنیتەوه، دە بینیت شیخی زۆری هه‌بووه، لە دیارترین شیخەکانیشی عەمڕەتی کچی عەبدولپەرمانی قوتابی دایکە عایشەیه، فەر موودەیه کی زۆری لی گیراوه‌ته‌وه کە لە بوخاری و موسلیمیشدا هاتوون، لە پەر تووکی (موطأ) ی پیشە و مالیکیشدا سە نه‌دی: «زوهری لە عەمڕەته‌وه و ئەویش لە دایکە عایشەوه» لە راستترین سە نه‌ده‌کانه، لەرپی ئەم سە نه‌ده‌شه‌وه زانستیکی زۆرمان بە ده‌ست گه‌شتووه.

جگه‌ له‌مانه‌ش، خەلیفه عوممه‌ری کوپی عەبدولعه‌زیز نووسراویکی ئارد بۆ ئێین حەزم حەبەست ئێین حەزمی ئەوهی دواتر نییه. کە فەر موودەکانی عەمڕەتی بۆ بنووسی‌ت. بەراستی ئێمه‌ نه‌داری ئافره‌تی زانا و شه‌رعزانی پی‌گه‌دارین، ئافره‌تانی شه‌رعزان و زانا و مامۆستامان ده‌وێت کە ئافره‌تان فی‌ر بکهن، یارمه‌تییان بدن له‌ چاره‌سه‌رکردنی ئەو کێشه‌ تازانه‌ی کە دینه‌ رپی ئافره‌تان، هه‌روه‌ها یارمه‌تییان بدن له‌وهی توانای گه‌یاندنی زانستیکیان هه‌بیت و بتوانن زانستیک بگوازنه‌وه بۆ خەلکی دیکه ...

باسکردنی ئەم نموونانه: فەر موودەکانی عایشە خاتوون، ئوم سە له‌مه و قوتابییه‌کانیان، بابەته‌که‌ ته‌نیا په‌یوه‌ست نییه‌ به‌ ئافره‌ته‌وه، بەلکوو ئەمه‌ له‌ چوارچێوه‌ی هه‌لگرتنی خەمی ئیسلامدا یه‌ (گه‌یاندنی زانست) فەر موودەکانی

دایکه عائیشه به‌ته‌نیا دهریاره‌ی حوکه‌کانی ئافرهت نییه، فهرموده‌کانی دایکه عائیشه دهریاره‌ی زانسته له پیغه‌مبه‌روه (ﷺ)، که له‌لایه‌که‌وه خزمه‌ت به بابەتیکی گه‌وره‌ی په‌یوه‌ست به زانست ده‌کات، له‌لایه‌کی تریشه‌وه خزمه‌تی سییم بابەتی مه‌زن ده‌کات، که په‌یوه‌سته به هه‌لگرتنی خه‌می ئیسلام و سه‌رخستنی.

۲- له سه‌حیحی موسلیمدا هاتوو که فهرموده‌گیره‌ویه‌ک به ناوی موسلیم وتی: «پرسیارم له ئیبن عبباس کرد دهریاره‌ی موعه‌ی حج؟ (شیوازیکی حجج کردنه) مۆله‌تی دا، به‌لام ئیبن زویه‌یر ریگری ده‌کرد.»^(۱) واتا راجیایی هه‌بوو له‌نیوانیادا، ئیبن عبباس وتی: «دایکی ئیبن زویه‌یر -ئه‌سمای کچی ئه‌بویه‌کر- ده‌گیرته‌وه که پیغه‌مبه‌ری خودا (ﷺ) مۆله‌تی داوه، دواتر که چوونه خزمه‌تی و پرسیاریان لی کرد، موسلیم ده‌لیت: چوینه ژووره‌و بۆ لای، ئافره‌تیکی گه‌وره و کوژر بوو، ئافره‌ته‌که وتی پیغه‌مبه‌ری خودا (ﷺ) مۆله‌تی داوه.»

ئه‌مه‌ش نمونه‌ی ئه‌و ئافره‌تانه‌ی دوا‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بوون، که رۆلیان هه‌بوو له ئا‌راسته‌کردنی خه‌لکی له‌کاتی هه‌ندیک کیشه‌ی زانستی و هاته‌ن پێشه‌وه‌ی هه‌ندیک بابەتی فیه‌ی تازه، نمونه‌ی تر زۆرن، به‌لام ئیمه‌ ده‌مانه‌وێت ته‌نیا ئه‌و نمونه‌نانه‌ بزانرێت که پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌ره‌می هه‌ینان، هه‌ربۆیه‌ وه‌کوو به‌شی‌ک له‌ شوێنکه‌وتنی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، ده‌بی‌ت گرنگی بدرێت به‌ وانه‌ی زانستی بۆ ئافره‌تان و به‌ره‌م‌هه‌ینانی نمونه‌ی زانستی پێشکه‌وتوو.

(۱) «عن مسلم القري، قال: سألت ابن عباس رضي الله عنهما عن متعة الحج؟ فرخص فيها، وكان ابن الزبير ينهي عنها، فقال: هذه أم ابن الزبير، تحدث أن رسول الله ﷺ رخص فيها، فادخلوا عليها، فاسألوها، قال: فدخلنا عليها، فإذا امرأة ضخمة عمياء، فقالت: قد رخص رسول الله ﷺ فيها.» پێشه‌وا موسلیم گه‌راویه‌تییه‌وه به ژماره (۱۲۳۸)

به‌شی سێیه‌م: چه‌ند نموونه‌یه‌کی دیکه له‌سه‌ر ئه‌و ئافره‌تانه‌ی دوا‌ی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ)، ده‌رباره‌ی خزمه‌تکردنی ئیسلام و موس‌لمانان له‌ بواره‌کانی دیکه‌ی جگه‌ له‌ زانست.

بوا‌ری زانست ته‌نیا به‌شێک بوو له‌و پڕۆله‌ی که ئافره‌تانی دوا‌ی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) پێی هه‌ڵده‌ستان له‌ پێناو خزمه‌تکردنی ئیسلام و موس‌لمانان. ئه‌م نموونه‌یه‌ش، ئامانج له‌ باس‌کردنیان گه‌یشتن نیه‌ به‌و ئاستی جێبه‌جێکردنه‌ی که پێی هه‌ڵده‌ستان، چونکه ئه‌و کۆمه‌له‌ تایبه‌ت بوون و به‌م که‌مه‌تره‌یه‌یه‌ی خوشمان له‌ شوێنکه‌وتن، گه‌یشتن به‌ ئاستی ئه‌وان ئه‌سته‌مه، به‌لام به‌لای که‌مه‌وه ده‌مه‌وت بزانیان که قوتابخانه‌ی پێغه‌مبه‌ری چی به‌رهمه‌ هێنا؟!

نموونه‌کان:

۱- ئوم عه‌مه‌اره

که ناوی نوسیبه‌ی کچی که‌عه‌، پێشه‌وا زه‌هه‌بی له‌ په‌رتووکی (سیر أعلام النبلاء) ده‌رباره‌ی ده‌لێت: «ئوم عه‌مه‌اره له‌م شوێنانه‌دا ئاماده‌یی هه‌بووه‌: شه‌وی عه‌قه‌به، جه‌نگی ئوحد، حوده‌یبیه، جه‌نگی حونه‌ین و یه‌مامه، هه‌روه‌ها جی‌هادی کرد، کارگه‌لیکی زۆری کرد، فه‌رمووده‌یان لێوه‌ گیراوه‌ته‌وه، ده‌ستیکیشی له‌ جی‌هاددا برداوه‌!»

هه‌روه‌ها به‌شێوه‌یه‌کی ورد باسی شه‌رکردنی کراوه‌ له‌ جه‌نگی ئوحددا: «ئوم عه‌مه‌اره له‌ جه‌نگی ئوحددا دوا‌زه‌ برینی پێوه‌ بوو، ده‌سته‌کانی له‌ جه‌نگی یه‌مامه‌ بردرا، هه‌روه‌ها له‌ جه‌نگی یه‌مامه‌ جگه‌ له‌ ده‌ستی، یازده‌ برینی پێوه‌ بوو، به‌و بارودۆخه‌وه‌ گه‌رایه‌وه‌ بۆ مه‌دینه و گیانی بریندار بوو، ئیمامی نه‌بوو به‌ کر که ئه‌و کات خه‌لیفه‌ بوو، بینرا که به‌دوا‌یدا ده‌گه‌ڕێت و پرسیا‌ری له‌باروه‌ ده‌کات.»

۲- ئەسپای کچی نیامی ئەبوو بە کر

لە نموونەی ئەو ئافرهتەنەوێه که لە سەر دەمی پیڤه‌مبەردا (ﷺ)، بە شیوێه‌کی سەر سۆرپه‌ینه‌ر واتای شکۆ و دەر و نۆبه‌رزێ له‌ دەر و نۆیدا چانراوه‌، هاو‌شێوێه‌ی ئەم ئافره‌ته‌ شکۆداره‌، که هیچ به‌ندایه‌تییه‌ک نازانێت جگه‌ له‌ به‌ندایه‌تی بۆ خودا نه‌ییت و داننانێت به‌ کاریگه‌ری دهره‌کی دیکه‌ی جگه‌ له‌و خودا، قورسه‌ که له‌ دهره‌وێ قوتابخانه‌ی پیڤه‌مبەردا، دووباره‌ بیه‌توه‌.

ئەم ئافره‌ته‌ له‌ کۆتایی ته‌مه‌نیدا مه‌وقیفی‌کی سه‌یری تووش بوو، که نیامی موسلیم له‌ سه‌حیحه‌ که‌یدا ه‌یناوییه‌تی، ئەبوو نه‌وفه‌ل ده‌لیت: «عه‌بدولای کۆری زوبه‌یرم بینی که له‌ دهر وازه‌ی مه‌دینه‌ هه‌ل‌واسرا بوو ب‌دوای ئەوه‌ی حه‌جاج کوشته‌بۆی و هه‌لیواسی‌بوو، : «وای کرد که قورپه‌ش و خه‌لکی به‌لایدا تێپه‌رن، تا ئەو کاته‌ی عه‌بدولای کۆری عوممه‌ر به‌لایدا تێپه‌ری و له‌لای وه‌ستا و وتی: سه‌لام علیک ئەبا خوبه‌یب، سه‌لام علیک ئەبا خوبه‌یب، سه‌لام علیک ئەبا خوبه‌یب، وه‌ل‌لاهی من رێگری ئەمه‌م لێ ده‌کردی سێ جار وتیه‌ وه‌ل‌لاهی ئەوه‌ی دهر باره‌ی تۆ زانیومه‌ ئەوه‌یه‌ به‌ پۆژ به‌ پۆژوو ده‌بوویت و شه‌وان شه‌ونۆژت ده‌کرد و په‌یوه‌ندی خزمایه‌تیت ده‌گه‌یاند، وه‌ل‌لاهی ئومه‌مه‌تیک ئەگه‌ر تۆ خراپه‌ که‌یان بیت که ئەوان پێیان وایه‌، ئەوا باشت‌ترین ئومه‌مه‌ته‌». دواتر تێپه‌ری، که ئەم مه‌وقیفه‌ی ئێبن عوممه‌ر به‌ حه‌جاج گه‌شته‌وه‌، ناردی به‌ شوێن لاشه‌ که‌یدا و دایانگرت و له‌ گۆرستانی یه‌هوودییه‌کان ناشتیان، دواتر ناردی به‌ شوێن دایکیدا که ئەسمایه‌ بۆ ئەوه‌ی ییت بۆ لای، به‌لام ئەسما ر‌ه‌تی کرده‌وه‌، دواتر حه‌جاج توورپه‌ بوو، وتی: «پێی بلێن دیت، یان به‌ قژی په‌لکێشی بکه‌م بۆ لای خۆم» ئەسماش به‌ نێردراوه‌ که‌ی وت که به‌ حه‌جاج بلێت: «وه‌ل‌لاهی نایه‌م بۆ لات با بزانه‌م کێ ده‌نیری تا به‌ قژ په‌لکێشم بکات.» دواتر حه‌جاج

داوای نه‌عه‌له‌کانی کرد و به فیز و خۆبه‌گه‌وره‌زانینه‌وه و توورپه‌یییه‌وه به‌پێ کهوت، چووه ژووره‌وه بۆ لای ئەسما و پێی وت: «پێت چۆن بوو دهرباره‌ی ئەوه‌ی کردم به‌ دوژمنی خوا؟» (مه‌به‌ستی کۆره‌که‌ی بوو عه‌بدولای کۆری زوبه‌یر)، ئەسماش وه‌لامی دایه‌وه: «بینیم تۆ ژایانی دنیای ئەوت تێک دا، به‌لام ئەو ژایانی دواپۆژی تۆی له‌ناو برد!» دواتر به‌ گالته و سووکایه‌تییه‌وه به‌ ئەسمای وت: «پێم گه‌یشتوه که به‌ تۆ ده‌لێن خاوه‌نی دوو پشتۆنه‌که.» ئەسماش به‌وپه‌ری شکۆ و عیزه‌ته‌وه وه‌لامی دایه‌وه و وتی: «پشتۆنێکم هه‌بوو که خواردنم پێی هه‌لده‌گرت بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) و پشتۆنه‌که‌ی تریشم نه‌وه‌یه که هه‌موو ئافره‌تی پێوستیه‌تی.»

دواتر ئەسما وتی: «پیغه‌مبه‌ری خودا (ﷺ) پێی فەرمووین که له‌ ناوچه‌ی سه‌قیفدا درۆزنێک و سه‌مه‌کارێک ده‌رده‌که‌ون، درۆزنه‌که‌مان بینی و سه‌مه‌کار و وێرانکه‌ره‌که‌ش گومانم بۆ که‌س ناچیت جگه‌ له‌ تۆ.» نێتر حه‌جاج هه‌ستا و نه‌گه‌راپه‌وه.

به‌شی چواره‌م: نموونه‌ی ئەو ئافره‌تانه‌ی که هه‌لگری بابته‌ی زانست و فێرکردن بوون

پێشتر ئاماژه‌مان به‌ قوتابییه‌کانی دایکه‌ عایشه‌ کرد، وه‌کوو عه‌مه‌ره‌تی کچی عه‌بدولپه‌حمان، لی‌ره‌شدا ته‌نیا له‌سه‌ر نموونه‌یه‌ک ده‌وه‌ستین: «که‌ریمه مه‌رووزی»یه، ئەم ئافره‌ته‌ لای زانایانی فەرمووده‌ زۆر باس ده‌کریت، له‌به‌رئه‌وه‌ی له‌ گه‌رنگترین فەرمووده‌ گێڕه‌وه‌کان بوو، گه‌رنگترین فەرمووده‌ گێڕه‌وه‌ له‌ سه‌حیحی بوخاریدا، «فیه‌بری» که‌ راسته‌وخۆ له‌ بوخارییه‌وه فەرمووده‌ی

گێڕاوتەوه، دواى ئەو کۆمەڵێک لیان گێڕاوتەوه لەوانەش «کوشمی هەنى»
کە کەرمەت مەرووزە قوتابی ئەو بوو.

لەو سەردەمەدا پێگەى وەرگرتنى فەرموودە (سەحیحى بوخارى) زۆر
گەرم بوو، کە ئەمەش خۆى وەلامێکە بۆ ئەو گومانەى کە دەلێن: «هیچ
نوسخەیه‌ک نییه‌ لە سەحیحى بوخارى کە بە دەست‌نووسی بوخارى ماییتەوه.»
لەبەرئەوه‌ى سیستەمى ئەو کات وەکوو ئەمڕۆ نەبوو، هیچ پەرتوو‌ک‌خانه‌یه‌ک
نەبوو کە پەرتوو‌کیان بۆ بنیژت، یاخود بۆیان چاپ بکات، بە‌ل‌کوو کۆى
پێگاکە ئەو بوو کە خاوه‌نى پەرتوو‌کە بە‌سەر قوتابییه‌کانى دەخوێندەوه‌ و
ئەوانیش دەیان‌نوسى، کە لە پرووى زەب‌ت‌کرد‌ن‌یشه‌وه‌، جیاوازی هەبوو لە‌نیوانیاندا،
ئەم ئافره‌ته‌چاکە سەنەدى (سەحیحى بوخارى) دە‌گات‌وه‌ پێى، هەربۆیه‌
فەرموودە گێڕە‌وه‌کان لە زۆریه‌ى وڵاته‌ جیاوازه‌کان گەشتیان دە‌کرد بۆ لای
لە‌مە‌ک‌کە بۆ‌ئەوه‌ى (سەحیحى بوخارى) لە‌لایدا بخوێننه‌وه‌ و پێژى ئەوه‌یان بۆ
بێت کە عەرزى (سەحیحى بوخارى)یان کردووه‌.

لە پەرتووکی (سیر أعلام النبلاء)، زەهه‌بى دە‌لێت: «شیخێک و زانایه‌کى
چاکە‌کاره‌، هەروه‌ها خاوه‌ن سەنەده‌، کە ئەویش دایکى بە‌پێژ کەرمەتى کچى
ئەحمەدى کورپى موحەممەدى کورپى حاتەمى مەرووزى، لە‌کە‌عبە‌دا
نیشته‌جێ بوو، لە‌ ئەبى هەیسەمى کوشەیمى سەحیحى بوخارى بیستووه‌،
هەروه‌ها لە‌ زاهریش بیستوویه‌تى ... تا کۆتایى،» ئافره‌تێکى تێگە‌یشتوو و
خاوه‌ن زانیارییه‌ و خواپە‌رست و چاکە‌کارىش بووه‌، چە‌ندین جار سەحیحى
بوخارى گێڕاوتە‌وه‌.

«خەتیب بە‌غدادى» کە یه‌کێکە لە گە‌وره‌ترین زانایانى فەرموودە لە

میژوودا، خاوه‌نی په‌رتووکی (تاریخ بغداد)، (الکفایه)، (الفقیه والمتفقہ)، ئیبن حەجەر دەربارە‌ی دە‌لیت: «کەم زانست هەیه له زانسته‌کانی فەرمووده، مه‌گەر نووسراوی هەیه له‌سه‌ری.» خەتیب «سه‌حیحی بوخاری» به‌ته‌واوی به‌سه‌ر کەرمه‌دا خوێندوووته‌وه، له‌ جه‌ند رۆژێکی دیاریکراو کە هەندیک دە‌لێن له‌ ماوه‌ی پێنج رۆژدا.

زه‌هه‌بی دە‌لیت: «به‌ کچی مرد و شوی نه‌کرد!»

نه‌بووه‌ ک‌ری سه‌معانی‌ش دە‌لیت: «له‌ باوکم بیست باسی کەرمه‌ ده‌کات و ده‌لیت نایا هیچ مرو‌فێک هاوشیوه‌ی کەرمه‌ بینراوه‌؟!»

به‌شی پێنجه‌م: نموونه‌ی ئه‌و ئافره‌تانه‌ی کە خه‌می ئیسلام و سه‌رخستنیان هه‌لگرتووه‌، له‌ میژووی ئیسلامیدا

پیشه‌وا ئیبن کەسیر له‌ په‌رتووکی (البدایه والنهایه)دا ده‌لیت: «له‌ سالی ٧١٤ی ه. شیخی چاکه‌کاری خواپه‌رستی گوشه‌گیر ئوم زه‌ینه‌ب، فاتیمه‌ی کچی عه‌باسی کورپی نه‌بی فه‌تحی کورپی موحه‌ممه‌دی به‌غدادیه‌، به‌ رواله‌ت ئافره‌تیکی به‌هێژ بوو، خه‌لکانێکی زۆر شایه‌تیان بۆ داوه‌، هه‌روه‌ها له‌ زانا و چاکه‌کاره‌کان بوو کە فەرمانی ده‌کرد به‌ چاکه‌ و پ‌ینگ‌ری ده‌کرد له‌ خراپه‌، پ‌ینگ‌ری ده‌کرد له‌ فک‌ری گ‌رووپی «نه‌حه‌دی»یه‌ کە گ‌رووپیکی سۆفی بوو و بر‌وایان به‌ ب‌رایه‌تی ئافره‌تان هه‌بوو، له‌ گه‌ل کۆمه‌لێکی گوم‌رای دیکه‌ به‌ ناوی «م‌وردان» به‌ جو‌رن‌ک به‌و پ‌ینگ‌ری‌کردنه‌ هه‌ل‌ده‌ستا، کە زۆر پ‌یاو نه‌و توانایه‌ی ته‌ویان نه‌بوو.»

هه‌روه‌ها ئاماده‌ی دان‌یشت‌نگه‌ی شیخ ئیبن ته‌یمییه‌ ده‌بوو و سوودێکی زۆری

له‌و و جگه له‌وش بینوه، پێشه‌وا ئیبن که‌سیر ده‌لێت: «له ئیبن ته‌یمیه‌م بیستوه که وه‌سفی ده‌کرد به چاکه‌کار و خاوه‌ن زانست، هه‌روه‌ها باسی ده‌کات که زۆر، یاخود له زۆریه‌ی باسه‌کانی (المغنی) گه‌وره‌ترین مه‌وسوعه‌ی فیه‌قه‌ی به‌راورده و پانزه به‌رگه‌ ئاماده‌یی هه‌بوو، ئیبن ته‌یمیه له‌به‌ر زۆری بابته و جوانی پرسیاره‌کانی و خێرای تیگه‌یشتنی ئه‌م ئافره‌ته، پێش ئه‌وه خۆی ئاماده ده‌کرد، جگه له‌وانه‌ش زۆر ئافرهت له‌سه‌ر ده‌ستی خۆتنده‌وه‌ی قورئانی پیرۆزیان ته‌واو کردوه.»

هه‌موو مرۆفێک به‌ گوێره‌ی ئه‌و شته‌ی که خۆی بایه‌خی پێ ده‌دات، له‌م بابته ده‌روانیت، هه‌ندی‌ک له‌ پرووی ئاستی زانستی، گرنگیدان به‌ ئیسلام، هه‌ستان به‌ ئهرکت فه‌رمان به‌ چاکه و رێگری له‌ خراپه و هه‌ندی‌کی تر له‌لایه‌نی دیکه‌وه لێی ده‌روانن، به‌لام ده‌کرێت ئه‌م به‌سه‌رهاته وه‌کوو خۆی وه‌رگیرێت و لاسایی ئه‌و واتایانه بکریته‌وه، که له‌خۆی گرتوه، ئه‌وه‌تا ئافره‌تێک شتی له‌به‌ر کردوه و تیگه‌یشتنی‌کی باشی هه‌بوو، له‌ خزمه‌ت ئیبن ته‌یمیه وانه‌کانیدا ئاماده ده‌بوو، به‌شداری ده‌کرد به‌ پرسیارکردن و ئیبن ته‌یمیه‌ش خۆی بۆ ئاماده ده‌کرد و وه‌سفی ده‌کرد، له‌ پرووی کرده‌یییه‌وه سوودی له‌ ئیبن ته‌یمیه بینوه، هه‌ر وه‌ک چۆن له‌ پرووی زانستیه‌وه سوودی لێ بینوه، فه‌رمانی ده‌کرد به‌ چاکه و رێگری ده‌کرد له‌ خراپه.

گوشراوی مه‌به‌ست: بوار و بابته‌ی فره‌هه‌ن که پێوسته ئافره‌تی موسڵمان پێیه‌وه سه‌رقاڵ ببێت، هه‌روه‌ها ئه‌م بوار و بابته‌انه ته‌نیا بابته‌گه‌لێکی دونه‌ییه‌. یاخود مافی‌کی که‌سی نین، که مرۆف له‌ چوارچێوه‌یه‌ کدا ته‌نیا چێژ وه‌رگیرێت، نه‌خێر ئه‌مه بابته‌ی مه‌زن و مه‌رکه‌زی نییه‌. یاخود ئافره‌تی موسڵمان په‌راویژ به‌خه‌یت و نه‌هه‌لیت هه‌یچ رۆلێکی هه‌ییت، له‌ کاتی‌کدا ئێمه له‌ سه‌رده‌می‌ک داین،

که ئیسلام و موسلمانان به ئامرازی جیاواز به ئامانج ده‌گیرن، هه‌روه‌ها ئافره‌تی موسلمان به ئامرازی جیاواز به ئامانج ده‌گیرن، دواتر بییت و به ئافره‌ت بلیت: «تۆ کییت تاوه‌کوو په‌یوه‌ندیت هه‌ییت به سه‌رخستنی ئیسلام و موسلمانان! به لای زۆره‌وه ئه‌وه‌ی له‌سه‌رت بییت، ته‌نیا چیشتکردنه!» نه‌گه‌رچی بوون به ئافره‌تیکی چاکه‌کار دژیه‌ک نییه له‌گه‌ڵ هه‌ستانی به ئه‌رکه‌کانی ماله‌وه، به‌لام مه‌به‌سته‌که ئه‌وه‌یه که ئه‌و به‌ته‌نیا بۆ ئه‌م پیشه‌یه دروست نه‌کراوه، به‌لکوو له‌چوارچۆیه‌ی ئه‌و ژيانیه‌ی تییدایه، هه‌لده‌ستیت به‌کار و ئه‌رکی شه‌ریعت، سا ئیتر هه‌ستان بییت به‌مافی منداڵه‌کانی، یاخود پیاوه‌که‌ی، یاخود مافی خودی خۆی. ئه‌و پیش هه‌موو شتیک ئافره‌تیکی موسلمان، بۆیه کاتیک ده‌ق و په‌یامیکی شه‌ریعت دیت بۆ هه‌لگرتنی خه‌می ئیسلام، ئافره‌تیش به‌هه‌مان شیوه‌ی پیاو، دو‌ئراوه، به‌لام له‌هه‌ندیک باب‌ه‌تدا که ده‌قی له‌سه‌ر هاتووه، جیاکاری ده‌کرت، وه‌کوو: فه‌رمان‌په‌راوه‌تی و سه‌رکردایه‌تی سوپا و هه‌روه‌ها جی‌ه‌اد له‌سه‌ری نه‌کراوه به‌ئه‌رک، نه‌گه‌رچی هه‌ندیک له‌ ئافره‌تان به‌شداریشیان کردووه.

له‌سه‌رده‌می خۆشاندا گونجاوی و پێوستی کارکردنی ئافره‌ت زۆر گه‌وره‌تر و زیاتره له‌ گونجاوی و پێوستی سه‌رده‌مه‌کانی پێشووتر، به‌لام باب‌ه‌ته‌که له‌وه‌دایه ئاخۆ ئه‌و ئامانجه و پازیبوون به‌و ئامانجه‌ی هه‌یه، هه‌روه‌ها ئاخۆ خه‌می هه‌لگرتنی ئه‌م په‌یامه‌ی له‌لا هه‌یه؟ هه‌ربۆیه کاتیک که پدی به‌وه ده‌بات به‌رپرسیارییه‌تی له‌سه‌ره، هه‌رچه‌ند له‌توانایدا هه‌ییت، پێشکه‌شی ده‌کات، گرنگترین به‌رپرسیارییه‌تی له‌ماله‌که‌یدا: فه‌رمانکردن به‌چاکه و ڕیگریکردنه له‌خراپه، نه‌ک به‌ته‌نیا خواردن و خواردنه‌وه، هه‌ربۆیه له‌لێکدانه‌وه‌ی ئه‌م فه‌رمووده‌یه: «ئه‌گه‌ر حه‌وا نه‌بوايه هه‌رگیز می ناپاکی له‌پیاوه‌که‌ی نه‌ده‌کرد.»

(ئەم فەرموودەيە بەپېنى سايىتى ئىسلام ويب دروست نىيە بەبەلگەي .ئەۋەي زانايانى پېشىن باسيان لىۋە نە كىردوۋە).

لە ديارترىن لىكدانەۋە لەلاي زانايان بۇ ئەم فەرموودەيە، ئەمەيە: سىروشتى ئەۋ ناپاكيەي ھەۋا لە ئادەم، رېڭرىنە كىردنى بوۋ لەۋ خراپەيە، بىدەنگ بوۋ و بىدەنگىيە كەش بوۋە ھۆي ئەۋەي كە بىخوات، ھەربۇيە يە كىك لە پۇلەكانى ئافرهت لەنىۋ مالا كەيدا ئەۋەيە كە رېڭرى خراپە بكات لە خىزانە كەي.

بەلام پرسىارە كە لەۋدايە ناخۇ دەريارەي تاك بە تاكى ئەۋ شتانەي پىۋىستە لەسەرى، لەگەلى بدوئىم؟ ياخۇد بە واتايە كى گشتى و پىڭگەيە كى مەزن كە دەروونىكى باۋەردار و شكۇدارى گەۋرە و زىندوۋ لەسەرى بونىاد بنىت، كە دواتر بە خۇشەۋىستى و رېزەۋە ۋەلامى ھەرشىك دەداتەۋە كە خۇدا بىيەۋىت، ئەگەرچى پىچەۋانەي ئارەزۋە كانىشى بىت. ئەمىرۇ ئىمە لە سەردەمىكداين كە ئاستى خۇبەدەستەۋەدان بۇ دەقە شەرىيە كان لاۋازىۋە و كىشە و گومانە كان زۆر بوۋنە، جگە لەۋ پەيامە ھەلانىەي پەيۋەست بە ئافرهت بە ناۋى ئايىنەۋە بىلاۋ دەكرتەۋە، كەچى لەدۋاى ھەموۋ ئەمانەش، دىيىن دەمانەۋىت بارودۇخە كە بەم شىۋەيە چاك بىكەين: «فلاۋە كار بىكە و فلاۋە كار مەكە، ئەگەرچى پىت خۇش بىت، ياخۇد نا!» ھەر لەبەرئەۋەيە كە دەبىت پەيامە كانمان ھۇشيارى تىدا بىت و بەشىۋەيە كى گشتى لە بابەتە تىبگەين.

ئافرهت و نهخشه ی بهرپرسیارییه تییه کان

وه کوو پیشت به لئیمان دا که له سه ره تای هر بابته یک، کۆمه لێک پیشه کی باس بکهین، که به شیویه کی گشتی وه کوو ریکه ره یک ده ییت بۆ بابته که، نهو پیشه کیانه ی لیه دا باسی ده کهین زانستی نین، به لکوو پرووکه ره وهن.

پییشه کییه کان:

۱- له گرنگترین به ره مه کانی بیرو که ی نهخشه ی بهرپرسیارییه تییه کان نه وه یه: ئافرهت په ی ببات به فراوانی نهو پروو به ره ی که ده کریت شتی تیدا پیشکهش بکات، یان کاری تیدا بکات، یاخود له ریکه یه وه له خودا نزیک بیسته وه.

هه ریویه پروو به ری په یه وهست به ئافرهت له پرووی بهرپرسیارییه تی و نه رکه کانه وه، پروو به ریکی زۆر فراوانه، وه کوو نه وه نییه که بانگه شه ی بۆ ده کریت گوايه پروو به ری بهرپرسیارییه تی ئافرهت له یه ک دوو بهرپرسیارییه تی مال، یاخود پیاوه کی نه ییت تیپه ر ناکات.

۲- فراوانی نهخشه ی بهرپرسیارییه تی و نه رکه کان، ده کریت وه کوو راسپاردن (مکلف) یکی قورس لئی پروانریت و ههروه ها ده کریت وه کوو پروو به ریک له ریزلینان لئی پروانریت (پروو به ریک که چه ند نه سپی خۆت زیاتر تاو بده ی، هینده ریزلینان پێ ده به خشریت).

۳- بنچینه لهو په‌یامانه‌ی قورئان، که ده‌بارهی راسپاردنه‌کان هاتوون، یه‌کسانیه‌یه له‌نیوان پیاوان و ئافره‌تاندا (واتا ههم پیاوی پی راسپیژدراوه، ههم ئافره‌ت).

به‌لام ئیمه لیژده‌دا زیاتر تیشک ده‌خینه‌یه سهر ئه‌و ئایه‌تانه‌ی که ئاماژهی به ئافره‌ت کردوه.

تییینه‌یه‌کی گرنه‌گ: ئه‌و ئایه‌تانه‌ی که باسی ئافره‌تی تیدایه‌ واتای ئه‌وه نییه که به‌ته‌نیا ئافره‌تی پی دوتندراو بی‌ت و پیاوان نه‌گرێته‌وه، نه‌خێر، به‌لکوو مه‌به‌سته‌که له‌به‌رئه‌وه‌ی بابته‌که په‌یوه‌سته به ئافره‌ته‌وه‌ هه‌ول‌دانه بۆ تیشک خستنه‌ سهر ئه‌م واتایه‌.

۴- کاتیک خوێندنه‌وه‌م بۆ ئه‌رکه‌کانی ئافره‌ت کرد و له‌ نه‌خشه‌ی ئه‌رکه‌کانی ئافره‌تم روانی، بۆم ده‌رکه‌وت که ده‌کریت زۆربه‌ی ئه‌رکه‌کانی جۆئه‌وه‌ی نه‌لیم هه‌مووی له‌ژێر چه‌تری سی به‌رپرسیارییه‌تی مه‌زن کۆ بکریته‌وه.

واتا ئافره‌ت سی به‌رپرسیارییه‌تی مه‌زنی له‌سه‌ره، که له‌ژێر ههر به‌رپرسیارییه‌تییه‌ک گورزه‌یه‌ک له‌ ئه‌رکی تر هه‌ن، نایا چه‌تری چواره‌م یاخود به‌رپرسیارییه‌تی چواره‌م هه‌یه؟ ده‌کریت هه‌بی‌ت، خوێندنه‌وه‌که‌م واتای ته‌واوی ناگه‌یه‌نی‌ت، به‌لام ئه‌م سی به‌رپرسیارییه‌تییه‌ له‌ دیارترین به‌رپرسیارییه‌تییه‌کانه که بۆم ده‌رکه‌وتن.

۵- ئەو ئەرکانەى که له ژێر چه‌ترى هەر به‌رپرسیارییه‌تییه‌ کدا باسى ده‌که‌م، به‌شیوه‌ى سنووردارکردن و کورته‌ه‌لنه‌ه‌ینان له‌وانه‌دا باس نا‌ک‌ر‌یت.

واتا نا‌ئ‌یم له‌ژێر چه‌ترى ئەم به‌رپرسیارییه‌تییه‌ به‌ته‌نیا فلا‌نه‌ ن‌ه‌رک و فلا‌نه‌ ن‌ه‌رک ه‌یه‌، نه‌خ‌یر، به‌ل‌کوو له‌ژێر هەر به‌رپرسیارییه‌تییه‌ کدا کۆمه‌ل‌ێک ن‌ه‌رک، یاخود کار ه‌ن، نه‌گ‌ه‌رچى له‌ شه‌رعیشدا نه‌ک‌راب‌ن به‌ ن‌ه‌رک، به‌لام باشه‌ بۆچى باسى ن‌ه‌رک و کاره‌کان ده‌که‌م له‌ژێر چه‌ترى هەر به‌رپرسیارییه‌تییه‌ کدا؟
بۆ چه‌ند ئ‌یعتیبار‌ێک، له‌وانه‌ش:

- له‌ پ‌ێش‌ینه‌ى: واتا ناما‌ژه‌ ب‌ده‌م که چ ش‌ت‌ێک له‌ پ‌ێش‌ینه‌یه‌.

۶- ئەو ئەرکانەى که له‌ژێر چه‌ترى هەر به‌رپرسیارییه‌تییه‌ک له‌ س‌ى به‌رپرسیارییه‌تییه‌که‌- باسى ده‌که‌م، به‌ واتاى ئەوه‌ نایات که ه‌ه‌مان ن‌ه‌رک ناچ‌یت‌ه‌ ژ‌یر دوو به‌رپرسیارییه‌تییه‌که‌ى ت‌ره‌وه‌.

واتا که من باسى ن‌ه‌رک‌ێکى د‌یار‌ک‌راو ده‌که‌م و ده‌ل‌یم: «ئ‌مه‌ له‌ژێر چه‌ترى یه‌که‌مدایه‌.» ن‌ه‌گ‌ه‌ر یه‌ک‌ێک ب‌ل‌یت: «ئ‌ایا ناچ‌یت‌ه‌ ژ‌یر چه‌ترى س‌ییه‌م‌یش؟»
وه‌لامان ئ‌ه‌وه‌یه‌: «به‌ل‌ێ ده‌ک‌ر‌یت.»

۷- کات‌ێک له‌ نه‌خشه‌ى به‌رپرسیارییه‌تییه‌کان ده‌روان‌یت به‌ه‌ویه‌وه‌ بۆت ده‌رده‌که‌و‌یت که ئ‌افره‌ت ن‌ه‌گ‌ه‌ر شووى ک‌رد‌ب‌یت، یاخود نا، ن‌ه‌گ‌ه‌ر دایک ب‌یت یاخود نا، ئەوا کۆمه‌ل‌ێک رۆلى خۆى ه‌یه‌ که ب‌یگ‌ی‌ر‌یت.

كە ئەمەش جىاوازيە كى بىنەرەتى لە گەڭ ئەوانەى توندن لە كەمكردنەوەى
پۆلى ئافرەتدا و بەتەنيا پۆلى ئافرەت سنووردار دەكەن لەو كاتەى كە شوو
دەكات، لەكاتىكدا پۆلى ئافرەت لە ئىسلامدا لەوە فراوانترە، بۆيە پىويستە
نەخشە كە ئەوە تىبەرپىنىت كە پۆلى ئافرەت بەتەنيا لە چوارچىوەى خىزان و
دايكايەتيدا سنووردار بكات.

كەواتە ئەمەيە بەرھەمى نەخشەى بەرپرسىارىيەتتەكان: ئافرەت بە جىاوازى
بارودۆخەكانىيەو بەرپرسىارىيەتى و ئەركى خۆى ھەيە، كە پىى ھەلبستىت
و پۆل ببىنىت، ھەروەھا لەكاتى پەروەردەكردن و ئاراستەكردنى پەيام بۆيان،
نايت مىشكى ئافرەت لەوەدا سنووردار بكەين كە پۆلى ئەو كاتىك دەست
پى دەكات كە شوو بكات و خودى ئەو پۆلەش، تەنيا يەك دوو سى ئەركە
و ھىچى دىكە، بىگومان ئەمە كىشەيە كى زۆر گەورەيە!

سائ بەرپرسیارییه تییه مەزنەکە

بەرپرسیارییه تی یەكەم: خود بەرپرسیارییه تی

خود بەرپرسیارییه تی بە واتای ئەو دەیت ئافرەتی موسلمان خودی خۆی دەربازبوونی لە سزای خدا و کۆششکردن لە پێناو بە دەستەینانی پرزگاری ھەمیشەیی و بردنەوێ دواپۆژ و ھەروەھا بە دەستەینانی خۆشەختی و کامەرانی، کەواتە خود بەرپرسیارییه تی واتا چ دایک و ئافرەت بێت، یاخود کچ و خوشک بێبەش نایێت لەم بەرپرسیارییه تییه.

ھەروێه ئەمە چەترنکی مەزنە لە بەرپرسیارییه تییه کان، ھەروەھا زۆریەکی نەرکەکان کە باس دەکەیت دەچیتە ژێر چەتری ئەم بەرپرسیارییه تییه کە ئەوانیش کۆمەڵە نەرکیکن، پەيوەستن بە خودی ئافرەتەو، خۆ دەکەیت نەرکەکان سوودی زۆریان ھەبێت جگە لە سوودگەیاندا بە ئافرەتە کە خۆی، بەلام مەبەستمان نەرکە کە یە کە پەيوەستە بە خودی ئافرەتە کە خۆیەو، بەبێ روانین لەوێ چ بارودۆخیکی کۆمەلایەتی ھەیە.

بەرپرسیارییه تی دووھم: بەرپرسیارییه تی خێزانی

کە ئەم چەترەش بە شێوەکی سەرەکی ئافرەت، یاخود دایک دەگرتەو، سا پیاوھەکی مایێت یاخود نا، ئەم بەرپرسیارییه تییه دەگرتەو.

بەرپرسىارىيەتى سىيەم: بەرپرسىارىيەتى گشتى

دەكرت ناوشى بىيىن بەرپرسىارىيەتى ھەلگرتنى بارى خزمەتکردنى ئىسلام كە ئەمەش بەرپرسىارىيەتییە كى گشتییە و پەيۋەستە بە ئەركەكانى ۋەكوو ئافرهتتىكى مۇسلمان كە پەيۋەندى ھەيە بە تىكرای خەلگىيەۋە ۋە ھەروھە بەشۋەيە كى گشتى پەيۋەندى بە كاروبارى ئىسلامەۋە ھەيە.

بەرپرسىارىيەتى يەكەم - بەشى يەكەم: گەۋاھى سىرووش لەسەر واتاى ئەم بەرپرسىارىيەتییە

گەۋاھىيەكان

۱- لەراستیدا ئەو گەۋاھىيەى كە زۆر دەمۇستەيىنەت و خۆى بەتەنیا بەسە بۆنەۋەى بىيەت بە گەۋاھى لەسەر ئەم بابەتە، گەۋاھىيە كى راستەوخۆيە بە ديارىكراوى لەسەر زىندووكردنەۋەى خود بەرپرسىارىيەتى لەلاى ئافرهت، ئەگەرچى لە ھەمان گەۋاھىيدا باسى پىاۋانىش كراۋە، بەلام راستەوخۆ ئافرهتتى پى دوئىراۋە، كە ئەۋىش فەرمۇدەيە كى سەحىحە و لە سەحىحى بوخارىدا ھاتوۋە. ﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ [الشعراء: ۲۱۶] واتا: «ئەى پىغەمبەر، كەسوكارە نىزىكەكانت بىدار بىكەۋە و بىرسىنە». كاتىك خودا ئەم ئايەتەى دابەزاند بۆ سەر پىغەمبەر (ﷺ) و ئەۋىش سەركەۋت بۆ سەر كىۋى سەفا بۆنەۋەى يەكەم پەيامى گشتى خۆى رابگەيەنەت؛ بانگى لە خەلگى كىرد و فەرموۋى: «ئەى كۆمەلى قورەيش ...»^(۱) ھەروھە وتى: «ئەى

(۱) «أن أبا هريرة رضي الله عنه قال: قام رسول الله ﷺ حين أنزل الله عز وجل: (وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ) قال: "يا معشر قريش - أو كلمة نحوها - اشتروا أنفسكم، لا أغني عنكم من الله شيئاً، يا بني عبد مناف، لا أغني عنكم من الله شيئاً، يا عباس بن عبد المطلب،

کورانی ھۆزی عەدی ...» دواتر وتی: «ئەى سەفیه! ھکە پوورى پېغەمبەر (ﷺ) بوو. لەلای خدا ھېچم بۆت بەدەستەوہ نییە، ئەى فاتیمەى کچی موحەممەد (ﷺ)، لە سامانی خۆم ھەرچی داوا دەکەیت بیکە، بەلام لەلای خدا ھېچم بۆت بەدەستەوہ نییە.» پېغەمبەر (ﷺ) لێردا ناوی دوو ئافرهتی ھێنا، کە پرووہە دواندەکش بۆ چاندنی بابەتی خود بەرپرسیارییەتی بوو، کە رزگاربوونت پەیوەستە بەخۆتەوہ، ئەوہى کە پوورى پېغەمبەرى (ﷺ) یاخود کچی پېغەمبەرى (ﷺ)، دادت نادات و من لەلای خدا ھېچم بۆ ئیوہ بەدەستەوہ نییە، کە ئەمەش بابەتی بونیادنانی خود بەرپرسیارییەتی تیدا پرووہە.

۲- خودای گەورە دەفەرموویت: ﴿يَوْمَ يَقْرَأُ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٦﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٧﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٨﴾﴾ [عبس: ۳۶-۳۸] واتا: «ئەو رۆژەى برا لەدەست براکەى ھەڵدێت، لەدەست دایک و باوکى، لەدەست ھاوسەر و کۆرەکەى.» کە لێردا باسى پیاو و ئافرهتیشى تێدايە، کە چۆن ھەموو مەروۇفیک لە رۆژى قیامەتدا، رادەکەن لە یەکتەرى و ھەر کەسێک و بەرپرسیارە لە خودى خۆى.

بەرپرسیارییەتی یەکەم - بەشى دووہم: ئەرک و کارەکان کە لەژێر چەترى ئەم بەرپرسیارییەتییەوہ درێژ دەبنەوہ

سەرەپای ئەرکە گشتییەکان جیبەجێکردنی فەرزەکان و دوورکەوتنەوہ لە ھەرامەکان کە ئیسلام ھیناوییەتی، کۆمەڵێک ئەرک و کارى دیکەى پەیوەست بە ئافرهت لەدوای ئەرکە گشتییەکانەوہ ھاتوون، کە دەکەیت لەژێر

لا أغني عنك من الله شيئاً، ويا صفية عمة رسول الله، لا أغني عنك من الله شيئاً، ويا فاطمة بنت محمد، سليني ما شئت من مالي، لا أغني عنك من الله شيئاً" «پێشەوا بوخارى گێراوێتیەوہ بە ژمارە (۲۷۵۳)

چەتری خود بەرپرسیارییه تی درێژ بکێتەوه، بۆیه دەلێین پەيوەستە بە ئافرهت، چونکە کۆمەڵێک دەق ھاتوون راستەوخۆ ئافرهت دەدوێنن، یاخود بەشیوہیەکی راستەوخۆ پەيوەندییەکی بە ئافرهتەوہ ھەیە. ھەروەھا رەنگە ئەم بەشە تاکە بەش بیت کە وردەکاری تێدا یە دەریارە ی ئەرکەکان و گەواھییەکان بە بەراورد بە بەش و بەرپرسیارییەتی یە کانی دیکە. سەرەتا پێش ئەو ی ئەرکە کانی پەيوەست بە ئافرهت باس بکەم، کۆمەڵێک لە ئەرکە گشتییەکان کە پیاو و ئافرهت دەگریتەوہ باس دەکەم:

۱- چاکسازی دڵ، پالفتەکردنی دەروون، کاری چاکە، دەستەبەرکردنی بەندایەتی، ملکەچی و خۆبەدەستەوہدان بۆ دەقە شەرعییەکان

ئەمە یەکیکە لەو ئەرکانە ی کە گشتییە و گەواھی زۆریشی لەسەرە، بەلام من لێردا ئەو ئایەتە گشتییانە دەھێنمەوہ کە لە دواندە کەدا، باسی ئافرهتی تێدا یە و لە ھەمان کاتیشدا ئەم واتایە ی لەخۆ گرتوہ.

گەواھی یە کەم: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا﴾ [الأحزاب: ۳۶]، واتا: «بۆ ھیچ پیاوێکی باوەرپار یان ژنیکی باوەرپار، نییە کاتیکی کە خودا و پێغەمبەرە کە ی بپاری شتیکی بدن، ئەوان سەرپشک بن (لە ئەنجامدانی ئەو کارە، چونکە) ئەو ی سەرپێچی بکات لە فەرمانی خودا و پێغەمبەرە کە ی، ئەوہ ئیتر بە ناشکرا گومرا و سەرلێشیواوہ.» ئەم ئایەتە دواندن و باسکردنی راشکاو و راستەوخۆ ی ئافرهتی تێدا یە، لە پروی خۆبەدەستەوہدان و سستەبوون بەرانبەر ئەو فەرمانانە ی خودا کە چەسپاون و ھیچ ھەلژاردنیکی تری بۆ نییە.

گه‌واهی دووهم: ﴿إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّابِغِينَ وَالصَّابِغَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمُ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ [الأحزاب: ۳۵] واتا: «به‌راستی پیاوان و نافرته‌تانی موسلمان، پیاوان و نافرته‌تانی باوهردار، پیاوان و نافرته‌تانی ملکه‌چ و فه‌رمانبه‌ردار، پیاوان و نافرته‌تانی راستگو، پیاوان و نافرته‌تانی خوگر، پیاوان و نافرته‌تانی له‌خواترس، پیاوان و نافرته‌تانی به‌خشنده، پیاوان و نافرته‌تانی رپوژووان، پیاوان و نافرته‌تانی داوین پاک و نه‌و پیاو و نافرته‌تانه‌ی که زور یادی خوا ده‌کن، به‌خشین و لیبوورده‌یی و پاداشتی زور مه‌زن و بیسنووریان له‌لایهن خودای گه‌ورمه‌و بۇ ناماده‌کراوه (همر که دونیایان به‌جیه‌یشت پیی شاد ده‌بن).»

نهم نایه‌ته به‌لگه‌یه له‌سه‌ر کوششی هدر که‌سیک له‌پیناو پالفتی دهرونی خوی و هه‌ستان به‌کردنی کرده‌وی چاکه.

۲- سه‌نگینی و پاکیزه‌یی و داوین پاریزی

نه‌مه‌شیان به‌روونی گه‌واهی سرووشی له‌سه‌ره، هه‌روه‌ها کاتیک باس له به‌رپرسیاریه‌تی، یاخود نه‌رک ده‌که‌ین، نه‌وا باسمان له‌چاکه‌یه‌ک کردوه که مرووف شافرت به‌هویه‌وه له‌خودا نزیک ده‌بیته‌وه. هه‌روه‌کوو پیشتر وتم، ده‌ییت مرووف وه‌ها له‌م به‌رپرسیاریه‌تی و نه‌رکانه بروانییت، که هه‌لیک؛ هه‌لیک بۇ کاری چاکه و نزیکبوونه‌وه له‌خودا.

گه‌واهی یه‌که‌م: ﴿وَمَرْيَمَ ابْنَتْ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقْتَ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ عَلَيْهَا إِتْقَانُ الْإِسْلَامِ وَهُدًى وَبُحْرَانٌ مِنَ الْهُدَى وَالْإِسْلَامِ﴾ [التحریم: ۱۲]

۱۲، واتا: «هه‌روه‌ها نمونه‌ی هه‌ناوه‌ته‌وه به مه‌ربه‌می کچی عیمرانیش که داوێنی خۆی به پاکی راگرت، ئیمه‌ش له‌و رۆحه‌ی که به‌ده‌ستمانه، فوومان پێداکرد، ئه‌ویش باوه‌ری ته‌واوی هه‌بوو به‌ گوتار و فه‌رمانه‌کانی په‌روه‌ردگاری و هه‌میشه و به‌رده‌وام ملکه‌چ و فه‌رمانبه‌ردار و خواناس و نزاکار بوو.»

گه‌واهی دووه‌م: ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ﴾ [النور: ۳۱] واتا: «به ئافه‌تانی باوه‌رداریش بلی: چاویان پیارێزن (له ته‌ماشای نامه‌هره‌م) داوێنی خۆیان پیارێزن له گونا‌ه و جوانی خۆیان ده‌رنه‌خه‌ن...» بێگومان ئه‌م گه‌واهیانه‌ش، بنیاتنانی بابه‌تی سه‌نگینی و پاکیزه‌یی و پاراستنی داوێنی تیدا پروونه.

۳- حه‌جاب و خۆداپۆشین

که ئه‌مه‌یان په‌یوه‌سته به ئه‌رک و کاری دووه‌مه‌وه، به‌لام به‌ته‌نیا باس ده‌کری‌ت له‌به‌ر مه‌رکه‌زیه‌ت و گرنگیه‌که‌ی له شه‌رعدا، هه‌روه‌ها حه‌جاب خواپه‌رسته‌یه‌که که ئافه‌ت به‌هۆیه‌وه خودا ده‌په‌رستێت و لێی نزیک ده‌یته‌وه و هاوتایه له‌گه‌ڵ بنچینه‌ی شه‌ریعه‌ت و مه‌به‌سته‌کانی و هه‌روه‌ها له‌گه‌ڵ سروشتی ئه‌و حوکمانه‌ی که هاتوون له‌لایه‌نی پیار و ئافه‌ته‌وه.

گه‌واهی یه‌که‌م: ﴿وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ﴾ [النور: ۳۱] واتا: «با سه‌پۆشه‌کانیان بده‌ن به‌سه‌ر سینه و ملیاندا...»

گه‌واهی دووه‌م: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ﴾ [الأحزاب: ۵۹] واتا: «ئه‌ی پێغه‌مبه‌ر به‌ هاوسه‌ر و کهچانت و ئافه‌تانی باوه‌ردار بلی با به‌ پۆشاکێ داپۆشراو خۆیان داپۆشن...»

۴- ئارامگرتن له کاتی کاره ساته کاند

ئه گهرچی ئهمه بابته تیککی هاوبه شه له نیوان پیاو و ئافرهت، به لام له ناست ئافرهتدا زیاتر جهختی لی کراوتهوه، نهوهی رابمیییت لهو دهقانهی شهردعت، که ئافرهتی پی دویندراوه، ههست بهوه دهکات که ئهم بابته له ئافرهتدا زیاتر جهختی لی کراوتهوه.

گهواهی یه کهم: له سهحیحی بوخاریدا هاتوه، که نهبوو موسای نهشعهری دهلیت: «پیغه مبهری خودا (ﷺ) بیبهریه لهو ئافرهتانهی که له کاتی کاره ساتدا دهنگ بهرز ده که نهوه، قژی خویان دهنرن! جلی خویان ده دهن!»^(۱)

گهواهی دووه: له سهحیحی موسلیمدا هاتوه، که نهبوو مالیکی نهشعهری دهلیت: پیغه مبهری خوا (ﷺ) فهرمووی: «أربع في أمتي من أمر الجاهلية لا يتركونهن: الفخر في الأحساب، والطعن في الأنساب، والاستسقاء بالنجوم، والنياحة». واتا: «چوار شت ههیه له ناو ئوممه ته کهمدا که له کار و پیشهی سهردهمی نه فامیه و ئوممه ته کهم وازی لی ناهینن، یه که میان خۆهه لکیشانه به عه شیرت و نه سه به کهی به سه ر غهیری خۆیدا، دووه میان قسه وتن و په خنه گرتن له په چه له کی خه لک، سییه میان دانه پالی بارانبارین بۆ لای نه ستیره کان و باوه رپوون به وهی نه ستیره کان باران ده بارنن، یان هوکاری بارانبارینن، چواره میان پیا هه لدان و رپورۆ کردن بۆ مردووان.» دواتر پیغه مبهر (ﷺ) فهرمووی: «النائحة إذا لم تتب قبل موتها؛ تقام يوم القيامة وعليها سربال من قطران ودرع

(۱) «عن أبو بردة بن أبي موسى رضي، الله عنه، قال: وجع أبو موسى وجعا فغشي عليه ورأسه في حجر امرأة من أهله، فلم يستطع أن يرد عليها شيئا، فلما أفاق قال: أنا بريء ممن برئ منه رسول الله ﷺ، إن رسول الله ﷺ برئ من الصالقة، والحالقة، والشاقة.» پیشه و بوخاری گێڕاویه تییه وه به ژماره (۱۲۹۶)

من جرب» [موسليم: ۹۳۴] واتا: «ئەو كەسەى سەردولكە و لاوانەو دەكات لەسەر مردوو، ئەگەر تەوبە نەكات پېش مردنى، لە پۇژى قىامەت كاتىك ھەلدەستىتەو جلىكى لە جرب خەخۇشى بۆگەنى پىستى لەبەر دەكرىت، لە گەل كراسىك لە پۇنى تواوە بۆ ئەوۋى جوان بسوتىت و بۇنى بۆگەن يىت.» ھەربۇيە نارامگرتن لەكاتى كارەساتدا لە نەركە سەرەككە كانى ئافرهتە ھەكوو خود بەرپرسىارىيەتە ھەروھە ھۆكارە بۆ سزای دواپۇژ ئەگەر بەدى نەھات و بەشپەويە كى گشتىش بونىادنراوہ لەسەر باوەر بە قەزا و قەدەر.

۵- پاراستنى زمان

ئەم نەركە ئەگەرچى گشتىيە، بەلام بە ديارىكراوى لە ئاست ئافرهتدا دەق ھاتوۋە:

گەواھى يەكەم: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ﴾ [الحجرات: ۱۱]، واتا: «ئەى ئەوانەى باودەرتان ھىناوہ با ھىچ كەستان گالتە و سووكايەتى بە كەسى تر نەكات، پەنگە گالتەپىكراو باشتى يىت لە گالتەپىكەر. با ھىچ ئافرهتپىكىش گالتە و سووكايەتى بە ئافرهتەنى تر نەكات، پەنگە ئافرهتى گالتە پىكراو باشتى يىت لە گالتەپىكەر...»

گەواھى دووہم: پىغەمبەرى خودا (ﷺ) دەفەرموۋىت: «يا معشر النساء، تصدقن؛ فإني أريتكن أكثر أهل النار.» واتا: «بەخشن چونكە من ئىوہى ئافرهتم بىنى زۆرىنەى دۆزەخ بوون!»، ئافرهتەكان وتیان: بۇچى ئەى پىغەمبەرى خودا (ﷺ)؟ فەرموۋى: «تكثرن اللعن، وتكفرن العشير» [بوخارى: ۳۰۴] واتا: «زۆر جىنۇدان و قسەوتن، پىنەزانىن و نكۆلىكردنە لە چاكەى مېرد.» ئەم زۆر

جنيۆدان و قسه‌وتنه‌ش نه‌گەر له پياویشدا پروویدا هەر هه‌مان شته ... هه‌ربۆیه پاراستنی زمان به‌تایبه‌ت له‌ گالته‌کردن و جنيۆدان له‌و ئه‌رکانه‌یه که ده‌بیته ئافرهت زیاتر گرنگی پێ بدات، واقعه‌که‌ش گه‌واه‌ی ئه‌وه ده‌دات که ئهم بابته‌ بژێویه‌کی پازاوه‌ی زۆربه‌ی دانیشتنه‌گه‌کانی ئافرهته. هه‌ربۆیه ئافرهتی موسلمان ده‌بیته ئاگاداری ئهم واتایه‌ بیته.

۶. به‌خشین

ئهمه‌ش له‌و کارانه‌یه که گشتییه، به‌لام له‌پێگه‌ی ده‌قه‌وه به‌تایبه‌تی ئافرهتی پێ دۆنراوه، هه‌روه‌کوو پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌فه‌رمووته: «ئهی کۆمه‌لی ئافرهت! به‌خشن چونکه‌ من ئێوه‌ی ئافرهتم بینی زۆریه‌یه‌ی دۆزه‌خ بوون!» ئهم به‌خشینه له‌ گه‌وره‌ترین ئامرازه‌کانی پاراستنه له‌ ئاگر به‌گشتی و بۆ ئافرهتانی‌ش به‌ دواندنیک‌ی تایبه‌ت.

۷. په‌چاوکردنی پێسای ئیسلامی له‌ کاتی خۆجوانکردندا

خودای گه‌وره سه‌نای ئافرهتی کردوه که ﴿أَوْمَنُ يَنْشَأُ فِي الْحِلْيَةِ﴾ [الزخرف: ۱۸]، هه‌روه‌ها له‌ بابته‌ی جوانکاری شه‌ریعه‌ت شتانیک‌ی بۆ ئافرهت پێگه‌ پێ داوه که بۆ پیاو پێگه‌ی کردوه، که ئهمه‌ش ده‌گه‌رێته‌وه بۆ سروشتی ئافرهت، شه‌ریعه‌ت په‌چاوی ئهم بارودۆخه و خۆشه‌ویستییه بۆ خۆجوانکردنی له‌ ئافرهت کردوه. به‌لام هه‌ندیک یاسا و پێسای له‌سه‌ر هاتوه و هه‌روه‌ها هه‌ندیک له‌ ده‌قه‌کان توندی تیدا به‌کار هێنراوه، به‌تایبه‌تی له‌و بابته‌نه‌ی که زیاده‌په‌وی و گه‌وجاندنی تیدا به‌ بابته‌ی جوانکاری، وه‌کوو: برۆکردن که نه‌فرینی له‌سه‌ره! هه‌روه‌ها تاتۆکردن.

۸. زانست و تیگه‌یشتن له ئایین

ته‌نیا له پرووی خود به‌رپرسیاریه‌تییه‌وه، به‌بیج پروانین له‌وه‌ی فیروونی زانست مه‌به‌ستی نه‌و په‌یامه‌یه که پیمان گه‌یشتوه، چ فیروکردنی خه‌لکی بیټ، یاخود بانگه‌واز بۆ لای خودا ... نه‌مه یه‌کینک بووه له‌و کاره له پیشینه‌ییانه‌ی که ئافره‌تان له کو‌مه‌لگه‌ی پیغه‌مه‌ریدا (ﷺ)، جیبه‌جیان کردوه.

گه‌واهی یه‌که‌م: ﴿وَإِذْ كُنَّا مَا يَنْتَلِي فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا﴾ [الأحزاب: ۳۴]، واتا: «هه‌رچی له ماله‌کانتاندا ده‌خو‌نرت‌ته‌وه له قور‌تان و فهرمووده یادی بگرن و فهرامۆشی مه‌که‌ن و باسی بکه‌ن بۆ خه‌لکی، به‌راستی خوا هه‌میشه و به‌رده‌وام به‌لوتف و وردبین و به‌ئاگایه (له هه‌لسوکه‌وتی به‌نده‌کانی).» هه‌ندیک له زانایان ده‌لێن واتا که‌ی: «په‌ی‌بر‌دنه به‌نیعمه‌ت» هه‌ندیکی دیکه‌ش ده‌لێن: «مه‌به‌ست پیی فیروونی قور‌تان و بیرکردنه‌وه و تی‌پرامانه لێ.» هه‌روه‌ها له‌م سیاقه‌دا مه‌به‌ست پیی نه‌وه‌یه که ئافره‌ت پی‌وسته له‌سه‌ری که فیروبیټ نه‌ک له پرووی مافه‌وه به‌لکو له پرووی نه‌وه‌ی که پی‌وسته له‌سه‌ری که فیروبیټ، خود به‌رپرسیاریه‌تی هه‌ییت، به‌تایبه‌ت نه‌وه‌ی که په‌یوه‌ندی به‌حوکه‌م فقه‌یه‌کانی خۆی و نزیک‌بوونه‌وه له خوداوه هه‌یه.

۹- دامه‌زراوه‌یی له‌به‌رانبه‌ر به‌لا‌کان

که نه‌مه‌ش به‌رپرسیاریه‌تییه‌که هه‌موو تاکینک ده‌گر‌ت‌ته‌وه، به‌لام هه‌ندیک جار له ئاست ئافره‌تدا زیاتر جه‌ختی لێ ده‌کر‌ت‌ته‌وه. مه‌به‌ست له به‌لا لێره‌دا: به‌لای ئاره‌زوو و گومانه‌کان و هه‌روه‌ها به‌لای زالبوون و سه‌مه‌کاری.

گه‌واهی یه‌که‌م: وه‌کو نه‌وه‌ی که هاتوه، زۆریه‌ی نه‌وانه‌ی شو‌ین ده‌ج‌جال

دەكەون ئافرهتەن! بەلای دەجالیش بە واتای سەرەكى دەچیتە چوارچۆی
گرمانه كانەوه.

گەواهی دووهم: ئافرهتانی قۇناغی مەككى، ئەو ھەلۆستانەى دەیانواند
لەپیناوی ئیسلامدا، ئاخەر ئەگەر سەنا نەكرت بە دامەزراوہی لەبەرانبەر
ئالنگاریەكان كە بوونی ھەبوو، بە جۆرنەك ئالنگاریەكانیش زۆریەیان زال
بوون و ستمەكاری بوون بۇ ماوہیەكى دوورودرێژ، ئیتر بە چى سەنا بكرت،
ھەرەھا كۆچكردنیان بۇ حەبەشەش گەواھییە لەسەر ئەم واتایە.

بەرپرسیارییەتى یەكەم - بەشى سییەم: گەواھییەكان لەسەر
ئەوانەى ھەستانون بە جیبەجیكردنى خود بەرپرسیارییەتى لە ژانیاندا

گەواهی یەكەم: لە سەحیحى موسلىمدا ھاتووە، كە «ئەبى سەعید»
دەيگیزیتەوہ: «ئافرهتەن زۆرتەین كەسانێك بوون، كە مالىان دەبەخشی.»^(۱)

گەواهی دووهم: دەربارەى پاراستنى زمانە، وەكوو ئەوہى گێڤدراوہتەوہ كە
لەسەر دایكە زەینەب ھاتووە لەكاتى ڤووداوى ئیفك شەو ڤووداوہى كە بوختان
بۇ دایكە عایشە كرا. دا. ھەرەك دەزانرێت كە دایكە زەینەب كێڤر كێكاری
دایكە عایشە بوو لەلای پیغەمبەر (ﷺ)، ھەرەھا بە ئیعتیبارى ئافرهتەنە
ئەمە گەورەترین ھەلە كە بیتەدى بۇ خستنى كێڤر كێكارەكەت، بەلام كاتێك
پیغەمبەر (ﷺ) لە دایكە زەینەبى پرسى دەربارەى ئەو ڤووداوہ، وتى: «ئەى
پیغەمبەرى خودا! (ﷺ) گوى و چاوم دەپارێزم و چاكە نەیت ھیچى تری

(۱) پيشه‌وا موسلىم گيزاويه تيبه‌وه به ژماره (۸۸۹)

له‌باره‌وه «عائیشه- نازانم»^(۱) که ئه‌مه‌ش ده‌سته‌به‌رکردنی له‌ خواترسانیکه‌ی مه‌زنه‌ و هه‌روه‌ها په‌یبردنه‌ به‌ خود به‌رپرسیارییه‌تی، ترسانی له‌ خودا پڕنگری لی کرد له‌وه‌ی شتیک بلیت، نه‌گه‌رچی به‌رژوه‌ندییه‌کی گه‌وره‌ی خۆشی تیدا بوو.

گه‌واهی سییه‌م: که ده‌باره‌ی بابه‌تی زانسته، گه‌واهییه‌که‌ش فاتییه‌ی کچی موحه‌مه‌دی سه‌مه‌رپه‌ندییه، باوکی له‌ زانا گه‌وره‌کانی هه‌نه‌فییه له‌ تورکستان و خاوه‌نی په‌رتووکی (تحفة الفقهاء) ئه‌م ئافره‌ته‌ په‌رتووکه‌کی باوکی (تحفة الفقهاء) له‌به‌ر کرد، که په‌رتووکیکی گه‌وره‌ و قورسه، هه‌روه‌ها ئاستی زانستیکی به‌پاده‌یه‌کی زۆر پینشکه‌وت تاوه‌کو له‌ ژياننامه‌ی خۆی و باوکیدا باس بکریت که فه‌توا به‌ واژۆی دوو که‌س ده‌رده‌چیت؛ واژۆی باوکی و واژۆی خۆی له‌به‌ر فراوانی ئه‌و زانست و تیگه‌یشتنه‌ی که هه‌یبوو. هه‌روه‌ها له‌ سه‌رده‌می «نوره‌دین زه‌نگی» دا ژیاوه، باس ده‌کریت که ئه‌م پاشایه له‌ هه‌ندیک بابه‌تا راوێژی پێ کردوو، جگه له‌وانه‌ش گه‌شتوو به‌ سه‌لاحه‌دینی ئه‌یووبی.

باس ده‌کریت که داوای خوازیینی له‌لایه‌ن خزمی خۆیه‌وه لی کراوه، به‌لام شوی نه‌کرده‌وه ئیلا به‌ «کاسانی» نه‌ییت، که ئه‌ویش له‌ زانا گه‌وره‌کانی هه‌نه‌فییه و خاوه‌نی په‌رتووکی (بدائع الصنائع)، هه‌روه‌ها «کاسانی» په‌رتووکی (تحفة الفقهاء)ی باوکی ئه‌م ئافره‌ته‌ی راڤه‌ کردوو، بۆیه ده‌لین: «راڤه‌ی په‌رتووکه‌کی کرد بۆیه کچه‌که‌ی خۆی پێ دا.» هه‌روه‌ها باسی ئه‌وه‌ش ده‌کریت که «کاسانی» می‌ردی له‌ هه‌ندیک بابه‌ت تی ده‌گه‌یاند و هه‌ندیک له‌ فه‌تواکانی بۆ راست ده‌کرده‌وه.

(۱) پیشه‌وا بوخاری گێژاویه‌تییه‌وه به‌ ژماره (۲۶۶۱)

ئەم گەواھییە ئەوەمان پێ دەلێت کە ئافرهت دەتوانێت شەرەزان بێت، یاخود بەلای کەمەوێ بێت بە مەڕجەعیکی زانستی تۆکمە لەو بابەتەدا کە پێوستی پێیەتی.

خود بەرپرسیارییەتی بەشی چوارەم: پێشنیاری کردەیی بۆ ھەستان بەم بەرپرسیارییەتیە لە واقعی ئەمڕۆماندا

ھەندیک بابەت ھەن، پوون پێوست بە پێشنیاری ناکات، بەلام، سەرەکیترین و گەورەترین بابەت لە واقعی ئەمڕۆدا و دەربارەی خود بەرپرسیارییەتی ئافرهت؛ زیندووکردنەوی بنەمای خود بەرپرسیارییەتی لەلای ئافرهت، بۆیە تاوێ کوو لەژێر ھەستی بەرپرسیارییەتی ئەم ھەموو ئەرکانە لەسەر ئافرهت پێوست بەکەیت، پێوست بە زیندووکردنەوی رۆحی خواپەرستی ھەبە لە گەڵ ھەلگیرساندنی نوورێکی ئیمانی کە خاوەنەکی بجوولێت.

یگومان لەم سەرەدەمی ئیستا و لەژێر سیبەری ئەم واقعەدا، کە لاوازی ھەستکردن، بەرپرسیارییەتی تێدا گەشتووەتوێ ترۆپیک، دەبێت بایەخیکی زۆر گەورە بەم پێشنیارە بدرێت. لە سەرەدەمی پێغمەبەر (ﷺ) ھەستکردن بەرپرسیارییەتی بوو کە وای لە ئوم کەلسومی کچی ئەبی مەحیت کرد؛ کچی ئەو پیاوێ کە پاشماوێ گیاندارێ کردە سەر سەری پێغمەبەر (ﷺ) لە کاتی کەدا لە سوژەدا بوو لەلای کەعبە، ھەر وھا یە کێک بوو لە ھاوبەشدانەرە خراپە کانی قورەیش، بەلێ ئەو بەرپرسیارییەتیە بوو وای لە کچە کە ی ئوم کەلسوم کرد کە یە کەم: لە مالی تاغوتیکدا موسلمان بێت، دووێم: لەدوای رێکەوتنی حوودەیبییە، بە تەنیا لە مەککەوێ کۆچ بکات بۆ مەدینە. کە دواتر براکە ی رۆیشت بە دوایدا و داوای لە پێغمەبەر (ﷺ) کرد بێگەرێتیتوێ،

بەلام پىغەمبەر (ﷺ) نەيگە راندەۋە، چۈنكى ۋەتىنى خۇدا دابەزىبۇ كە نايىت ئافرەتانى باۋەردار بىگە رېندىرئەۋە.

پىشنىارنىكى دىكە: بەھىز كىردىنى بەرگىرى ئافرەت لەبەرانبەر بەلەي گومانە كان بەشۋەيە كى تايىبەت ۋە بەلەي ئارەزوۋە كانىش بەشۋەيە كى گىشتى. لەم سەردەمەدا ئافرەت بە زۆر جۇرى گومان دەۋرە دراۋە، لەم گومانانەش، فېمىنىزىم، ھەر بەۋ بۆنەيەۋە: زۆرىيە ئەۋ ئافرەتەنەي كە بە گومانە كانى فېمىنىزىم كارىگەر دەبن، بەشۋەيە گەۋرەي ھۆكارى كارىگەر بىۋەنە كە ئەۋەيە نامىرى بىر كىردەنەۋەي ناۋە كى ۋە پىۋەرە كانى ئافرەتە كە كەم ۋە لاۋازن! ھەرۋەھا ۋە رىياكەرەۋەيە كى بالەي نىيە كە لە پوۋچى ۋە بچوۋكى ئەم لايەنەنە ۋە رىيا بىكەتەۋە، ھەرۋەيە ھەر لايەنەنە دەستكەۋەتى گەۋرەتەي بۇ بەدەست بەھىنەت، ئەۋا دەكرىت پىي كارىگەر بىيەت. كەۋاتە گەۋرەتەي ھۆكارى پارزەر لەم گومانانە بەتەنە ۋە لامدانەۋەي كىشە ۋە گومانە كان نىيە، بەلكوۋ دەرھىنەنە ئافرەتە لەم زۆنگاۋەدا، بەرز كىردەنەۋەي پىۋەرە كانى ۋە زىندوۋ كىردەنەۋەي بىنەماي بەرپر سيارىيەتتە لەلەي، ھەرۋەھا كىشان ۋە تىپەراندەي بىر كىردەنەۋە كانى لە ئاسۋەيە كى ماددىيەۋە بۇ ئاسۋى دۋارۋۇز، يىگومان بوۋنى ئەۋ كىشانەي كە لە واقىيە كەدا ھەيە ۋە كۈۋ سەتم ۋە ... تاد. لەۋ ھۆكارانەن كە دەبنە ھۆي درۋستبۈۋ ۋە كارىگەر بۈۋەن بەم گومانانە، ئەگەرچى ئەم كىشانە بىيانوۋ نىن، بەلكوۋ بىزۋىنەرن بۇ ئەم گومانانە ۋە پىۋىستە چارەسەر بىكرىن.

به پرس سیارییه تی دووهم: به پرس سیارییه تی خێزانی

به پرس سیارییه تی دووهم - به شی یه کهم: گه واهیه کانی سرووش له سهر بنچینه ی ئهم به پرس سیارییه تیه:

گه واهی یه کهم: فەرمووده یه کی سه حیحی «ئیبین عومەر» له پیغه مبهری خوداوه (ﷺ)، که ده فەرمووت: «والمراة راعية علی بیت زوجها وولده» [بوخاری: ۵۲۰۰] واتا: «ئافرهت له مائی میرده که ی و منداله کانیدا، به پرس سیار و چاودیره به سه ریانه وه.» «خهتابی» له سهر ئهم فەرمووده یه ده لیت: «چاودیر له م فەرمووده دا که سیکی پارێزر و دلنیا به له سهر نه وه ی که له ژیر دهستی دایه.»

«نه وه وه ی» ییش ده لیت: «ههروه ها ئهم فەرمووده یه نه وه ی لی وهرده گیریت که ههرچی له ژیر چاودیری نه ودا ئافرهت بوو، داوا لی کراوه به داد گه ری مامه له بکات تیندا و به کارنک ههستیت که له بهر ژوهندی ئایین و دنیا و نه وانه شی په یوهستن پیوه هه بیّت.»

گه واهی دووهم: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا﴾ [التحریم: ۶] واتا: «ئهی نه وانه ی باوه رتان هیتاوه، خۆتان و مالمونالتان له ناگر پاریزن ...»

گه واهی سییه م: پیغه مبهر (ﷺ) ده فەرمووت: «کل مولود یولد علی الفطرة، فأبواه یهودانه أو یمنه رانه أو یمجسانه» [بوخاری ۱۳۸۵] واتا: «هه موو مندالیک له سهر فیترهت له دایک ده بیّت، نیتر نه وه باوک و دایکین که ده یکن به جووله که، یاخود مه جووسی.»

به‌پر سیارییه‌تی دووهم - به‌شی دووهم: ئهرک و کاره‌کان که له‌ژێر چه‌تری ئهم به‌پر سیارییه‌تییه‌دا درێژ ده‌بنه‌وه:

۱- په‌روه‌رده‌کردنی مندال

گه‌واهی یه‌که‌م: پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌فه‌رمووت: «والمراة راعية على بيت زوجها وولده» [بوخاری: ۵۲۰۰] واتا: «ئافرهت له‌ مائی می‌رده‌که‌ی و مندال‌ه‌کانیدا، به‌پر سیار و چاودێره‌ له‌سه‌ریان».

گه‌واهی دووهم: پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌فه‌رمووت: «خير نساء ركنن الإبل صالح نساء قریش؛ أحناه على ولد في صغره، وأرعاه على زوج في ذات يده» [بوخاری: ۵۰۸۲] واتا: «چاکترین ئافره‌تانیک که سواری حوشت‌ر ب‌وین، ئافره‌تانی قورهباشن، که زۆر به‌ به‌زه‌یی و نه‌رمن له‌ گه‌ل مندالیان و هه‌روه‌ها زۆر چاودێری و پارێزگاری ده‌که‌ن له‌ مال و سامانی می‌رده‌کانیان» ئهم فه‌رمووده‌یه‌ش ئه‌وه‌مان پێ ده‌گه‌یت که هۆی چاکترینبوونیان دوو شته‌:

۱- زۆر به‌ به‌زه‌یی و نه‌رمن له‌سه‌ر مندال‌ه‌کانیان، که ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه‌کی پروونی تێدایه‌ له‌سه‌ر ئه‌و چاودێری‌کردن و به‌زه‌یی و نه‌رمی نواندنه‌ی که ده‌به‌خشرێت به‌ مندال له‌لایه‌ن دایکه‌وه‌.

۲- چاودێر و پارێزهری مال و سامانی می‌رده‌که‌یه‌تی.

گه‌واهی سێیه‌م: پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌فه‌رمووت: «مروا أولادکم بالصلاة وهم أبناء سبع سنين، واضربوهم علیها وهم أبناء عشر، وفرقوا بينهم في المضاجع» [سه‌حیح سونه‌ن ئه‌بو داود: ۴۹۵] واتا: «مندال‌ه‌کانتان له‌ ته‌مه‌نی حه‌وت سالی‌دا هان ب‌ده‌ن بۆ نوێژکردن، له‌ ته‌مه‌نی ده‌ سالی‌دا لیان ب‌ده‌ن ئه‌گه‌ر نوێژیان نه‌کرد».

۲- پاراستنی مافی میرد و گوپرایه لیکردن و سپله نه بوونیان به رانبهر ئه و
شتانه ی بۆی کردووی

گه واهی یه کهم: پیغه مبهری خودا (ﷺ) نکۆلیکردن و سپله بوون به رانبهر
میردی به یه کییک له هۆکاره کانی چوونه دۆزه خ داناوه به نیسبهت ئافرهته وه،
که نه وهشی بهم فهرموده یه ی پروون کرده وه: «لو أحسنت إلی إحداهن الدهر، ثم
رأت منك شيئاً قالت: ما رأيت منك خيراً قط.» [بوخاری: ۲۹] «ئه گهر بۆ هه میسه
چاکهت هه ییت بۆ یه کیکیان - ئافرهت - به لām دواتر شتییک (هه له) ی لیئت بینی،
- ئافرهته که - ده لیئت: ههر گیز هیچ شتییک (چاکه یه ک) م له تو نه بینیوه.»

گه واهی دووه م: نه و شتانه ی په یوهندی هه یه به لایه نی ژن و میردایه تییه وه
سه رجیی. که نه فرنی فرشته کانی له سه ر هاتووه بۆ ئافرهتییک که میرده که ی
له یاد بکات.

گه واهی سییه م: ههروه ها بابه تی پاراستنی سامان و کارپاییکردنی، که
ئه م فهرموده یه ش ئاماژه ی نه وه ی تیدایه: «خير نساء ركنن الإبل صالح نساء
قریش: أحناه علی ولد في صغره، وأرعاه علی زوج في ذات یده» [بوخاری:
۵۰۸۲] واتا: «چاکترین ئافرهتانییک که سواری حوشر بووبن، ئافرهتانی
قورپه شتن، که زۆر به به زی و نه رمن له گه ل مندالیان و ههروه ها زۆر چاودیری
و پارێزگاری ده کهن له مال و سامانی میرده کانیان.»

به رپر سیارییه تی دووه م - به شی سییه م: گه واهی و نمونه ی ئه و
ئافره تانه ی که هه ستاون به م به رپر سیارییه تییه له ژانیاندا:

گه واهی یه کهم: نه نه سی کوپی مالیک و دایکی خوم سوله ییم «ئوم

سولهیم» رۆلئیکی سهره کی ههبوو له چالا ککردنی رۆلی نه نه سی کورپی مالیک له گه‌ل پیغه مبهردا (ع.س). دایکی پشتیوانیکاری بوو پشتیوانیکارنکی سهره کی بۆنه وهی کورپه کی له خزمه تی پیغه مبهردا (ع.س) ییت، که بۆما وهی ده سالان خزمه تی کرد، هه ربۆیه نه نه س نه گه رچی بچوک بوو، به لام لهو که سانه یه که زۆر فهرموده ی گێرپاوه ته وه. ههروه ها دایکی که هات بۆلای پیغه مبهردا (ع.س)، پئی وت: «ئه ی پیغه مبهردی خودا (ع.س) داوا یه کم هه یه، نه نه سی خزمه تکار ت بۆی بپارێره وه له لای خودا.»^(۱) پیغه مبهردیش (ع.س) بۆی پارایه وه که سامان و مندالی زۆر ببییت.

گه واه ی دو وه م: گه واه ییه کی شیرین و جوانه به دیاری کراوی له بابه تی ئافره ت و میژدایه تیدا، که ئه وانیش «ئوم دهردا» و «ئهبوو دهردا» ن. «ئهبوو دهردا» له ها وه له چا که کانی پیغه مبهردا (ع.س) و خوا په رسته کانی بوو، زۆرترین فهرموده که لیوه گێرپاوه تیه وه له لایه ن خێزانه که یه وه «ئوم دهردا» بووه، له هه ندیک لهو فهرمودانه ی که «ئوم دهردا» که ده ی گێرپاوه، نه یده وت: «ئهبوو دهردا بۆی گێرپاوه.» به لکو وه کوو خۆشه و یستییه ک بۆی ده یوت: «سه رداره کم بۆی گێرپاوه.» ههروه ها به سه رهاتیک ی شیرین و جوان یان هه یه که «ئوم دهردا» به «ئهبوو دهردا» ی وت: «تۆ منت له خێزانه کم داوا کرد بۆ دنیا، به لام من ده مه وت داوا ی تۆ بکم بۆ به هه شت! بۆیه داوا ی من ژن مه هینه!»^(۲) به گه سته ئه و بارودۆخانه ی که له سه رده می پیغه مبهردا (ع.س) پرویاندا وه له بابه تی خێزانی، به و شیوه یه نه بووه که ئیمه به شیوه ی نه مرۆ. ناوی بنیین کیشه کۆمه لایه تییه مه زن و گه وه کان له په یوه ندی نیوان ژن و میژدا.

(۱) پيشه و بوخاری گێرپاوه تییه وه به ژماره (۶۳۴۴)

(۲) حلیه الأولیاء (۱/ ۲۲۴ - ۲۲۵)

ئەمىرۇ ئىمە كىشە تەلاق و كۆمەلايە تىمان زۆر زۆرە، لە سەردەمى
پىغەمبەردا (ﷺ) ھەندىك ئالنگارى كۆمەلايەتى بوونى ھەبوو، ھەندىك
مەواقىف ھەن، بەلام كاتىك خوتىندەوۈ بۇ ژياننامەى پىغەمبەر (ﷺ)
دەكەيت، دەبىنىت بارودۇخى سەرەكى و بنچىنە، بارودۇخىكى پىكخراو و
ھىمىن و پىكەوۋژيانى چاك ھەبوو.

بەرپرسىيارىيەتى دووھم - بەشى چوارەم: پىشنىارى كىردەى بۇ
ھەستان بەم بەرپرسىيارىيەتتە لە واقەى ئەمىرۇماندا

پىم واىە گەورەترىن شت كە پىشكەش بىكرىت لە ئەمىرۇدا: دوستكردى
ئافرەتتىكى مۇسلمانى چاكەكارە، كە تواناى ئەوۋى ھەبىت مىندالەكانى
پەرورەدە بىكات، بە واتاى پەرورەدە.

لە سەختترىن شتەكان كە رۇوبەرووى ئافرەتان ھەرۋەھا پىاوانىش دەيتەوۈ؛
پىگەشتىنى نەوۋىەكە كە زۆربەيان داننانىن بە رەفتار و بەھاكان، ئەسلەن
بەرپرسىيارىيەتى ھىچ شتىك ھەلناگىرت، ھەرۋەھا ھەندىكىان ئەگەرچى
نېرىش بن، رەنگە بگاتە ۲۵ سال مۇمىكى بىدرىتە دەست بتوتتەوۈ، ھىچ
بەرپرسىيارىيەتى و شتىكى نىيە لە ژياندا. بۆيە ئەگەر داىكىش ھىچ شتىكى
پى نەبىت، ئەوا پىوستى بە تواناى زياتر ھەيە بۇ خۇپىگەياندن و پاشان
پەرورەدەى مىندال، بە بەراورد بە سەردەمەكانى پىشوو، بەلام ھەندىك جار:
(داىكان توانايەكى خەيالاۋىيان ھەيە.) بۇ نمۇنە برۋانامەيەكى زانستى،
ماجىستېرى بەدەست ھىتاۋە ... ئەزىزم مەبەست لە بە توانايى ئەمە نىيە.

ھەرۋىە بەگشتى لە گەورەترىن بابەت و پىرۇژەكان كە دەكرىت پىشكەش

بکریت له پرووی بهرپرسیارییه تی خیزانییه وه: پرۆژی زیندوو کردنه وهی نهو شتانهی که پیوستن، یاخود دروستکردنی ئافرهتیکه که توانای پینگه یاندنی منداله کانی هه بیته، ههر هیچ نه بیته به لای که مه وه توانای نه وهی هه بیته کیشه و ئالنگارییه تازه کان تی به پڕینتی به بی دۆراندنی زیاتر.

ههروهها له پیشنیاره زانستییه کانی ئەم ناوێشانە (دروستکردنی ئافرهتیکه موسلمانێ چاکه کاره) به دیاریکراوی: کردنه وهی خول و پهیره وێکی خیزانییه له ژیر سه ره رشتی دایکدا، بۆ جیه جیکردن ئاسانه، ئەم بهرنامه یه پیوست نییه که بهرنامه یه کی زانستی ورد بیته، ده کریته ههر خولیکه په ره رده یی بیته، تاوه کوو ئە گهر زۆریش بلاو نه بوویه وه له لای هه مووان، به لام هه زاره ها دایک سوودی لێ وهریگرن، ههروهها بتوانیت چالاکی بکات و گه شه ی پێ بدات له کاتی جیه جیکردنی کرده ییدا.

پیشنیاری دووه م: که له پرووی لایه نی فکرییه وهیه، چۆن دایک منداله کانی بیارتزنت له گومان و کیشه فکرییه کان، ههروهها چۆن پارێزهری فکریان تیدا به جینیت به دیاریکراوی له بهرانبهر نهو گومانانه ی که بوونیان ههیه، ئیمه نه مپۆ له بهرانبهر کیشه یه کی گه وه داین، به لام با به تی هه قیقی نه وهیه ئەم بهرپرسیارییه تییه به شیکه له خود بهرپرسیارییه تی، ههروهها به شیکه له بهرپرسیارییه تی گشتی بهرانبهر به ئیسلام، به لام ده بینیت که نهو کاریگه رییه ده ره کییه کان که له ده ره وهی خیزانن و پیشتەر کاریگه ری چاکیان هه بوو، نه مپۆ کاریگه ریان زۆر که متره له چار رابردوو، بۆ نمونه: مزگه وت: پیشتەر هه ندیک شتی پیشکەش ده کرد که به شار بوو له پڕکردنه وهی هه ندیک لایه نی پیوستی منداله کان، خێوه تگه په ره رده ییه کان پیشتەر به ربلاو بوون به شیویه کی گه وه، به لام ئیستا که میان کردوو، هه ریویه ئیستا با به ته که له

چوارچىۋەي مالددا سنووردار بوۋە، مال بتهۋىت، ياخود نەتەۋىت بوۋە بە خشتى سەرەكى لە ئوممەتدا، بەلاى كەمەۋە دەيىت مندال كەم تا زۆر بە تۆۋى بەرگرى و ھەلگرتنى بەرپرسىارىيەتى لىي دەربچىت.

ھەربۆيە مەترسە لەۋەي رپۇلت ھەيىت لەگەل مندالەكان، ياخود ئەگەر خوشكىكىت لەگەل براكانت؛ لە بابەتى پارىزگارى فكر و ھەروھە بونىادانىيان لەسەر خۆشەۋىستى ئىسلام و خودا و پىغەمبەر (ﷺ).

ھەروھە لە گەۋرەترىن ئەۋ شتەنى كە دەكرىت ئافرهت بە مندالەكانى بېخىت چەسپاندنى خود بەرپرسىارىيەتییە، لەبەرئەۋەي تۆ ئەي دايك ناتوانىت ئەمپرو زال بيت بەسەر مندالەكەتدا، وا مەزانە كە دەتوانىت رپىگرى لى بکەيت، مەلى: «مندالەكەم خۆشەۋىستە و گوى بۆ قسەكانم دەگرىت ...» زۆرىەي ئەۋان كاتىك گەۋرە دەبن، گوىت بۆ ناگرن، ھەروھە دەتوانىت فىلت لى بکات، موبايلى پىيە و دەتوانىت بچىتە نىۋ ھەرشىكەۋە كە دەيەۋىت، بۆيە ناتوانىت رپىگرى لى بکەيت، دەردەچىت لە مال و دەرۋات بۆ قوتابخانە كە چاكە و خراپەي تىدايە، ھەربۆيە گرنگترىن شت تىيدا بچەسپىنىت: خود بەرپرسىارىيەتییە.

ھەندىك لەم واتايە تىنەگەيشتون، دادەنىشىت و دەگرى لەبەر ئەۋەي مندالەكەي كارىگەر بوۋە بەۋ فكر و ئالنگارىيەنە، تۆ ناتوانىت رپىگرى لى بکەيت، ئەم بەلانەي كە بەربىلاۋان، زۆرىەي مندالەكان پىي كارىگەر بوۋە، جگە لەمانەش، گەۋرەترىن كىشە ئەۋەيە ھەر لە رابردوۋە بەتەۋاۋى پشتى بەتۆ بەستىت، نەزانىت كە چۆن بىر بکاتەۋە، مەگەر تۆ پىي بلىيت كە چۆن! كاتىك پىژمىت نازانىت دەستەسپ بەكار بىنىت مەگەر تۆ پىي بدەيت ...!

خود به‌رپرسیارییه‌تی پی ببه‌خشه، نه‌ک له شته‌کانی په‌یوه‌ست به ژیا‌نی، به‌لکوو به‌تایب‌ت نه‌وه‌ی په‌یوه‌سته به‌وه‌ی که تۆ مروّقی‌کی داوالیکراوی، من نه‌گه‌رچی دایکت بم به‌لام رۆژی دوا‌ی به‌ته‌نیا دی‌یت، تۆ لی‌ردها بوونت همیه بۆ مه‌به‌ستیک و حیکمه‌تیک ... تاد.

به‌رپرسیارییه‌تی سی‌یه‌م: به‌رپرسیارییه‌تی گشتی

به‌رپرسیارییه‌تی سی‌یه‌م - به‌شی یه‌که‌م: گه‌واهییه‌کانی سرووش له‌سه‌ر ئەم به‌رپرسیارییه‌تییه:

گه‌واهی یه‌که‌م: به‌لگه‌ی راسته‌وخۆ و راشکاو، ئەو ئایه‌ته‌یه که له سووره‌تی ته‌وبه‌دا هاتوه: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ [التوبة: ۷۱] ئەمه‌ رپونه که له رپۆله‌کانی ئافره‌تی باوه‌ر‌دار له ژیا‌نیدا؛ فرمان‌کردنه به‌ چاکه و رپ‌گرکردنه له خراپه، بۆیه هەر که‌س‌یک بو‌یری ئەوه بکات و بلیت ئەمه‌ ناکریت هیچ شی‌وازیکی هه‌یت مه‌گه‌ر له‌ناو ماله‌که‌ی خویدا نه‌یت، ئەوه بو‌یری کردوه له شتیکدا که زانستی ده‌رباره‌ی نییه، ئەم به‌لگه‌یه گشتیه بۆ هه‌موو شو‌نیک، ناو ماله‌وه‌ی ییت، یاخود ده‌ره‌وه‌ی مال.

گه‌واهی دووه‌م: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾ [ال عمران: ۱۱۰] واتا: «له‌ناو هه‌موو گه‌لندا، ئیوه با‌شرین، فرمان به‌ چاکه ده‌که‌ن و رپ‌گری له خراپه ده‌که‌ن و باوه‌ر به‌ خودا ده‌ین.»

بەرپرسىارىيەتى سىيەم - بەشى دووم: ئەرک و کارەکان کە لەژىر
چەترى ئەم بەرپرسىارىيەتییەدا درىژ دەبنەو

۱- بانگەواز بۆ لای خودا

کە دەکرت وەسفی «کار» تىپەرىنیت بۆ وەسفی «بەرنامەى ژيان»، چونکە
کار شتىكى کاتىيە، ھەريۆيە پىغەمبەر (ﷺ) ھەرمانى پى کراره کە بليت:
﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا
أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ [يوسف: ۱۰۸] واتا: «ئەى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ
وسلم) تۆ بلى: ئا ئەمە رىگە و رىبازمە، من و شوتکەوتوانم بانگ دەکەين
بۆ لای خودای پەروردگار لەسەر بنچىنە و بناغەيە کى روون و ناشکرا،
پاکى و بىگەردىش بۆ زاتى پەروردگارە، من ھىچ کاتىک لە موشرىک و
ھاوئەلگەران نىم.» دەليت: «ھەر کەس شوتنم بکەوت.» بىگومان و بەيى شک
ئافرەتیش دەگرتەو، ﴿وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ [يوسف: ۱۰۸].
ئەمە ئايەتیکە بەلگەيە لەسەر بەرنامەى ژيان، ھەريۆيە بانگەواز بۆ لای خودا
بە لای ئافرەتەو ھە کوو ئەوہيە کە بە لای پىاووہيە. دەکرت بىت بە بەرنامەى
ژيان.

۲- رىگرىکردن لە خراپە و شەپرکردن لە گەل فەساد و بەدپەروشتى

کە ئەمەش فەسادى گشتى و تايبەتى و ھەروەھا خراپەى گشتى و
تايبەتیش دەگرتەو، کە مەبەستم لە «تايبەت» ئەوہيە لە چوارچۆيە خىزاندا
دەخولیتەو، بەلام «گشتى» مەبەست لى ئەوانەيە کە لە چوارچۆيە
کۆمەلگەى ئىسلامى دەخولیتەو: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ
بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ [التوبة: ۷۱] واتا: «باوەردارانى

پياو و ئافرهت، ھەندىكىيان خۇشەويست و پشتيوانى يەكترن و فرمان بە چاكە دەكەن و رېڭرى لە خراپە دەكەن.» سا چ ئيتەر ئەو خراپەيە لەنيو مالدائىت، ياخود راگەياندن و تۆرەكۆمەلايەتيەكان ... ھەر شتىكى ترى تايبەت، ياخود گشتى ئەم پەيامە دەيگرتەو و پيويستە لەسەرى كە ئەم ئەركە ھەلبەگرت لە چوارچيوى بەرپرسيارىيەتى فەرمان بە چاكە و رېڭرى لە خراپە.

۳- ئامۇزگارى و پيشكەشکردنى تېروانىن و راى خوى

ئەمەش لە راى گشتى، بەتايبەتى ئەگەر ئافرهتەكە پەيوەندى ھەبوو بە چاكسازەكەو وەكوو ئەوئەي مېردى بېت، ياخود وەكوو ئەوئەي تواناي ئامۇزگاريت بەسەريدا ھەييت. وەكوو «ئوم سەلەمە» كاتىك لە رېڭكەوتنى حودەيبىيە ئامۇزگارى پيغەمبەرى (ﷺ) كرد، ياخود وەكوو «فاتىمە سەمەرەقەندى» كە پيشتر باسماں كرد.

۴- پشتيوانى و يارمەتيدانى چاكەكاران

كە دەكرت ئەمەش بخريتە چوارچيوى ئەركى پيشووەو.

بەرپرسيارىيەتى سىيەم - بەشى سىيەم: گەواھىيەكان لەسەر ئەو ئافرهتانهى كە بەم بەرپرسيارىيەتيە ھەستاو:

گەواھى يەكەم: لە سەحىحى موسلىمدا ھاتووہ لە زەيدى كورپى ئەسەلم، كە ئوم دەردا لە كۆشكى عەبدولمەلىكى كورپى مەرۋاندا بوو، شەونكىيان كاتىك عەبدولمەلىك لە شەودا ھەستا، بانگى خزمەتكارەكەى كرد، وەكوو چۆن بلييت دواكەوت بەدەمىيەوہ بچيت، عەبدولمەلىك نەفرىنى لى كرد،

بۆیه کاتیکی رۆژ بوویهوه، ئوم ده‌ردا پێی وت: «بیستم نه‌مشه‌و نه‌فرینت له‌ خزمه‌تکاره‌که‌ت کردووه.» منیش له‌ نه‌بوو ده‌رداوه‌ بیستوومه، ده‌لێت: پێغه‌مبه‌ری خودا (ﷺ) فەرموویه‌تی: «لا ی‌کون اللعانون شفعا ولا شهداء یوم القیامة» [مسلم: ۲۵۹۸] و‌اتا: «ئه‌و که‌سانه‌ی نه‌فرین ده‌که‌ن له‌ رۆژی دوایدا نه‌ ده‌بنه‌ شه‌فاعه‌تکار و نه‌ ده‌بنه‌ شایه‌ت!» که‌ نه‌مه‌ش گه‌واهیه‌یه‌ له‌سه‌ر رینگری له‌ خراپه‌ له‌سه‌ر ناستی به‌رزترین هه‌یکه‌لی کۆمه‌لگه‌، که‌ نه‌وه‌شی پێی هه‌ستا ئافره‌تیک بوو، نه‌شی وت له‌ رۆژ و به‌رپرسیارییه‌تی من نییه‌، که‌ رینگری له‌ خراپیه‌ک بکه‌م.

گه‌واهی دووهم: هه‌روه‌ها قوتابییه‌که‌ی ئیبن ته‌یمییه (فاتیمه‌ی کچی عه‌باس) که‌ ئاماده‌ی وانه‌کانی ده‌بوو و پرسیاری لێ ده‌کرد، ئیبن که‌سیر وه‌سف و سه‌نای ده‌کات به‌وه‌ی رینگری له‌ پیاوانی تاقتی نه‌حه‌مه‌دییه‌ و مو‌ردان ده‌کرد که‌ دوو گروپی گومرا بوون، ئیبن که‌سیر له‌ په‌رتووکی (البداية والنهایه) ده‌لێت: «کارگه‌لیکی له‌و بواره‌دا کرد که‌ پیاوانیش ناتوانن بیکه‌ن.» جگه‌ له‌مانه‌ش نامه‌یه‌کی جوان هه‌یه‌ به‌ ناوی (مسؤولية المرأة في الامر بالمعروف والنهي عن المنکر) ل. د. فضل إلهی؛ که‌ تریکه‌ی هه‌فتا گه‌واهی له‌سه‌ر فەرمان به‌ چاکه‌ و رینگری له‌ خراپه‌ی تابه‌ت به‌ ئافره‌تان تیدا کۆ کردووه‌ته‌وه‌.

به‌رپرسیارییه‌تی سییه‌م - به‌شی چواره‌م: پێشنیاری زانستی

پێشنیاری یه‌که‌م: زیندوو‌کردنه‌وه‌ی به‌خێوگه‌ی په‌روه‌رده‌یی بۆ ئافره‌تان، نه‌مه‌ له‌و پرۆژانه‌یه‌ که‌ وای ده‌بینم له‌ پرۆژه‌ زۆر گرنه‌گ و پێوسته‌کانه‌ و

ھەروەھا نوقسانىيە كى زۆرمان ھەيە لەم بارەيەو، لەو پرۆژە گەورە و سەرە كىيانەيە كە نابىت دواخستنى تىدا بكرىت.

خودى ئەم پرۆژەيە پىش خۇى پىوستى بە پرۆژەيە كى دىكە ھەيە كە ئەويش پرۆژەي دروستكردى پەرورەشيارە. پىوستە كە بايەخ بدرىت بە ئافرهت لە بابەتى پەرورەدا، سا چ لە پرووى جىبەجىكردى كردهيى بىت، ياخود لە پرووى لايەنى زانىارى پەرورەيىيەو، دواى ئەووش رۆلى لە بابەتى پەرورەدى كردهيدا، ئەمەي باسما كرى دوو پرۆژە بوو.

پىشنيارى دووهم: بەرھەمھىنانى ئافرهتانيكى تايبەتمەند لەو بابەتە فكرى و پەيوەست بە ئافرهتەنەي كە دىنە پىشەو، سا چ تايبەتمەندبن لە پرووى ئاموژگارىكردى و وەلامدانەوې راستەوخۆ، ياخود تايبەتمەندبن لە پرووى لىكۆلىنەووە. ئەمرو كىشە كانى وەكوو فيمينيزم و ھەروەھا كارىگەرى جەنگە كان لەسەر كىچ و ئافرهت و كۆچبەرەكان، كارىگەرى ئەوانە لەسەر فكر و بابەتى بەمەسحىكردى و گومان و ئىلحاد ... تاد. لە دۆسيە بەيە كدادراوە كانى ئەم لايەنەن، كە بەراستى پىوستى بە ئافرهتاني تايبەتمەند ھەيە، ھەروەھا ئەم بابەتە بەشيكى دەگەرپتەو بۆ كەمى كەسانى تايبەتمەندەكان بەشپەيە كى گشتى لەم لايانانەدا و لاوازيە كى گشتيە كە پياوانيش دەگرپتەو. بىگومان ئەمەش پرۆژەيە كى دىكەي دەوت لەپىش خۇيەو: كە ئەويش پرۆژەي بونىادنانى ھەلپژاردەيە كە لە ئافرهتان، كە تواناى فكرى و نامرازي گەران و شەرعىيان ھەيت لە بوارى جياوازدا، چ لە بوارى پەرورەديدا بىت، ياخود جگە لەو.

پىشنيارى سىيەم: جىبەجىكردى كردهيى

ئەمەش دواى تىپەرپىنىكى خىرا و مامناوەندانە بە بابەتى ئافرهت و نەخشەي

به‌پرپر سیاریه‌تییه‌کانی، پیم وایه به‌م سه‌رچاوانه‌ی که له ده‌قه شه‌رییه‌کاندا هه‌یه، به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی نه‌خشه‌ی په‌یوه‌ست به ئافرهت له ئیسلامدا زۆر فراوانتره له‌وه‌ی که هه‌ندیک ته‌نگی ده‌که‌نه‌وه، یاخود به لای زۆره‌وه هه‌ندیکیان مه‌وداکه‌ی که‌م ده‌که‌نه‌وه. هه‌روه‌کوو پی‌غه‌م‌بەر (ﷺ) ده‌فه‌رموویت: «أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّكُمْ لَنْ تَطِيقُوا - أَوْ لَنْ تَفْعَلُوا - كُلَّ مَا أَمَرْتُمْ بِهِ، وَلَكِنْ سَدُّوا وَأَبْشُرُوا» [سه‌حیح سونه‌ن نه‌بو داود: ۱۰۹۶] واتا: «ناتوانن هه‌موو نه‌وه جییه‌جی بکه‌ن که فه‌رمانم پێ کردوون، به‌لام مرۆف ده‌ییت نه‌و کاره‌ی ده‌یکات بی‌پیکیت و نزیکه‌ی بکاته‌وه له‌وه‌ی که ده‌یستریت.»

گوشراوی مه‌به‌ست: له پیوستیه‌کانی ته‌م‌رۆ له هه‌موو سه‌رده‌مه‌ین‌کدا، به‌لام له‌مه‌رۆدا به‌شیویه‌کی گه‌وره‌تر. زیندوو‌کردنه‌وه‌ی به‌های ئافره‌ته له‌لای خودی خۆی، به‌وه‌ی په‌ی ببات که له‌م دونیایه‌دا دروست‌کراوه بۆ ئامانج‌یکه‌ی گه‌وره و به‌پرپر سیاریه‌تی گه‌وره‌ی له‌سه‌ره، هه‌روه‌ها نه‌م به‌پرپر سیاریه‌تیانه‌ش هه‌ندیکیان په‌یوه‌سته به‌ پرزگار‌بوونی خۆیه‌وه، که نه‌مه‌یان هیچ هه‌لب‌ژاردن‌یکه‌ی دیکه‌ی تیدا نییه، هه‌ر بۆیه فه‌رمان‌کراوه به‌ پابه‌ند‌بوونی و کردنی کرده‌وه‌ی چاکه، له خواترسان و دوور‌که‌وتنه‌وه له‌ حه‌رام. نه‌مه‌ش ئاستی هه‌ستانه‌ویه که پێی هه‌ل‌ده‌ستیت، به‌ جو‌رن‌یک به‌رگه ده‌گریت، پابه‌ند ده‌ییت، دامه‌زراو ده‌ییت و پیشی ده‌خات بۆ نه‌وه‌ی به‌رگه‌ی زیاتر و زیاتر له‌وه‌ش بگریت، نه‌گه‌ر په‌ی به‌وه برد که موس‌لمانه، نه‌وا خه‌می ئیسلامی ده‌که‌وێته سه‌ر و نه‌گه‌رش په‌ی به‌وه برد که باوه‌ر‌داره، نه‌وا سه‌رخستنی باوه‌ر‌دارانی ده‌که‌وێته سه‌ر، له‌به‌ر نه‌وه‌ی خودا ده‌فه‌رموویت: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ [التوبة: ۷۱] له پیوستیه‌کانی باوه‌ر‌داریش سه‌رخستنی هاو باوه‌ر‌ه‌که‌ته به‌وه‌ی پیت ده‌کریت و له توانادا هه‌یه.

بەلام ئەگەر لە دەروون و ناخیدا هیچ شتیک نەبێت و ئاوات و هیوا و وێست و ڕەفتارەکانى بازەنەى دنیا تێنەپەرێنێت، ئەوا چاوەڕێی ئەوەى لى ناکەین کە هیچ ڕۆلێکی ھەبێت، تەنانت بە لای کەمیشەووە توانای پارێزى نابێت لە بەرانبەر ئەم ھەموو ھەلمەتەنەى کە ئاراستەى دەکەین.

کۆتایى قسە کەم بەو دەینم کە کارکردن بۆ ئیسلام لە ئەمڕۆدا، شتیک نییە بە گالته وەرگیرێت، ئێمە لە بارودۆخێکدا نیین کە توانای گۆتەدان و ڕابواردنمان ھەبێت و قاچە کانمان لەسەر قاچ دابنێین و بڵێین: «ئەى ھاوڕێینە! ڕاتان چییە، بارى ئافرەتمان بە دل نییە، بۆچی شتیک نەکەین...؟» کارکردن بۆ ئیسلام بەم شێوەیە نییە، بابەتە کە بەو شێوەیە کە ئەوەى بەسەر ئیسلام و مۆسڵماناندا دێت ئەمڕۆ، زۆر گەورە و مەزنتەرە لەوەى عەقل بتوانێت خەيالى بکات، لەسەر ئاستى فکرى و ڕەوشتى و ڕەفتارى و ... تاد.

ئەوەى ئەمڕۆ پێویستە ببین، ئەو نییە ھەندیکمان ھەندیکى ترمان بخەین و شەر لەنیوان خۆماندا بکەین، بەلکوو ئەوەى ئەمڕۆ پێویستە لەسەرمان سەر بەرزکردنەو و ڕوانینە لە پێشەویمان و پەیبەردنە بەوەى چ شتیک لەپێشتەر و گەنگترە بۆ بارودۆخی مۆسڵمانانى ئەمڕۆ، بەتایبەت ئەوەى پەییوەستە بە ئەو نوێیەکان، کە وەم «ئەوکان» و تۆش ڕۆلێ ئافرەتت ڕەت کردەو، ئەوا پایەى کى سەرەکیت ڕەت کردووەتەو، تەنانت ئەگەر بە بەرنامە کارت بۆ ئەوکان دەکرد، بەلام دەستیکى تر نەبێت بێتە ناو دەستت لەناو مالا کەتدا، ئامادە بیت و کار بکەیت، ئەوا ناتوانیت کارێک بکەیت کە پێویست بیت.

ھەربۆیە کارکردن بۆ ئیسلام شتیک نییە بە گالته وەرگیرێت و کاتیکیش دەڵێین: «ڕۆلێ ئافرەت» ئەمە بۆ ڕابواردن و خوشی نییە! بەلکوو لە

پۆستییە کانه.

واقعە کەیش ئەوەمان بیر دەخاتەوه کە پۆستە ئافرهت لە شکۆ و ڕیزی بەرزى و مەزنى دەروونیدا بێت و هەروەها پەى بە بەهای ئەوه ببات کە دەتوانیت چى بکات، ئەمە ئەوەمان بیر دەخاتەوه کە ئافرهتان لە سەردەمى پێغەمبەردا (ﷺ) هەستیان پى دەکرد، ئەو هەستانەى کە وای لى کردن هەستەوه و کێپرکى بکەن کاتیک پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: «خەلکانیک لە ئومەتە کەم سواری کەشتى دەبن لەنیو دەریادا بۆ غەزاکردن.»^(۱) ئافرهتە کانیش بڵین: «ئەى پێغەمبەرى خودا (ﷺ) لە خودا بۆمان بپارێزەوه کە ئیمەش لەوان بێن ...» ئەو هەستانە بوو کە وای لى کردن بریارى ترسناک بێ نەسبەت ترسناکى ڕینگا و بیوزدانى بپروایان بدەن و لە مەککەوه کۆچ بکەن بۆ مەدینە بۆ گەیشتن بە پێغەمبەر (ﷺ)، بەتەنیا و بەو لاوازی پۆستییەى خۆیه، بەلام بە نایینە کەیهوه هەلبێت. ئەو هەستانە بوون کە وای لى کردن بە دامەزراوەى بێننەوه کاتیک پیاوێ کەى لە زەوى بێگانەدا هەلگەرایەوه.

ئەو هەستانە بوون کە وای لى کردن نەلەرزى کاتیک لەبەرانبەر زالمىکى و تاوانکاری وه کوو حەجاج بوەستن ئەوهى پى بڵین کە وتیان، حەجاجیش بڵیت: «بە قژت ڕاتدە کێشم!» پەروردهى پێغەمبەرى (ﷺ) بوو کە گەیاندىانییه ئەو ناستى شکۆدارى و پێگەیه.

(۱) «قال رسول الله ﷺ " ناس من أمتي يركبون البحر الأخضر في سبيل الله، مثلهم مثل الملوك على الأسرة ". فقالت: يا رسول الله ﷺ، ادع الله أن يجعلني منهم. قال: " اللهم اجعلها منهم » پیشەوا بوخارى گێراویەتییه وه بە ژماره (۲۸۷۷)

ئافرەت لە بەرانبەر ئالنگارىيە كاندا

بەشى يەكەم: پېرەوېكى خېرا - كە سى خالى لەخۇ گرتووھ:-

خالى يەكەم: ھەرۈەكوو چۇن نەخشەى بەرپرسىارىيەتييە كانى پەيوەست بە ئافرەت نەخشەىەكى فراوان و گەورە و جۇراوجۆرە، بە ھەمان شېۋە ئالنگارىيە كانىش نەخشەىەكى فراوان و گەورە و جۇراوجۇريان ھەيە. ھەندىك جار ئافرەت تواناى نىيە كە پووبەرووى ئالنگارىيە كان بىيئەۋە، چونكە نەخشەى ئالنگارىيە كان بە لايەۋە پوون نىيە، ئەگەر لە ھەمان كاتدا بە كىشە كۆمە لايەتييە كان و كىشە دەرۈونييە كانەۋە بنالئىنئىت بە جۇرىك كە تىكئاللاۋ بن و بچرېچر تووشى نەبن، ھەر بەتەنيا بە پەيبردن بە نەخشەى گشتى ئالنگارىيە كان، مايەى دلىياىى و ئارامىيە، چونكە ھىچ نەيىت ئەۋە دەيىنم كە پىۋىستە پووبەرووى چ شتىك بىمەۋە.

خالى دوۋەم: ئەم سەردەمە لە نارەحەتتىن سەردەمە كانە لە پووى ئەۋ ئالنگارىيانەى كە پووبەرووى ئافرەتى مۇسلمان دەيئەۋە، لە ھەمان كاتدا بوۈنى زۇر كۆلەگە و لايەنى ترن، كە مايەى بەردەۋامى و بەھيىزى ئالنگارىيە كانن. ھەر بۆيەش لەم سەردەمەدا، ئافرەتى مۇسلمان زۇرتتىن پىۋىستى ھەيە بە: خۇبۇنيادنان، بەھيىزى، خۇپراگرى، دامەزراۋەىى و ئارامگرتن.

خالى سىيەم: لە كاتى خوتندەۋەى نەخشەى ئالنگارىيە كان، پەى بەۋە دەبەين كە چارەسەر و پووبەروۋبوۋنەۋەى ئەم ئالنگارىيانە، باشتىر وايە كە

به‌شیوه‌ی ته‌واو‌کاری وه‌رب‌گیریت نه‌ک به‌ شیوه‌ی تاکه‌که‌سی، گونجاو نییه
دوای بینینی ههموو ئهم ئالنگارییه‌نه، ئافرهت وه‌ها مامه‌له‌ بکات که به‌ته‌نیا
پرووبه‌پرووی خودی خوی ده‌بیته‌وه و شتیکی تاکه‌که‌سییه. نه‌خیر، به‌لکوو ئهمه
ئالنگاری زۆربه‌ی ئافره‌تانه.

هه‌ربۆیه‌ باشت‌ر وایه که باسی چاره‌سه‌ره‌کان ده‌که‌ین به‌ته‌نیا هه‌ستنه‌که‌ین که
ته‌نیا خودی خۆمانی گرتووه‌ته‌وه، به‌لکوو هه‌ستبکه‌ین به‌وه‌ی که کیشه‌یه‌کی
گشتیه، چونکه کیشه‌یه‌ک گشتی بی‌ت، چاره‌سه‌ری کرداری و نمونه‌ی
که‌سانیک هه‌ن که ئهم ئالنگارییه‌یان تیپه‌پاندووه، به‌م شیوه‌یه زیات‌ر کاریگه‌ری
ده‌بی‌ت له‌سه‌ر ئه‌وانی تر بۆ تیپه‌پاندنی ئالنگارییه‌کان.

به‌شی دووهم: نه‌خشه‌ی ئالنگارییه‌کان

پا‌پرسییه‌کمان ب‌لاو کرده‌وه‌ی ده‌رباره‌ی دیارترین ئالنگارییه‌کان که
پرووبه‌پرووی ئافرهت ده‌بیته‌وه، چاوه‌پواننه‌کراو نه‌بوو که زۆربه‌ی وه‌لامه‌کان،
نزیکه‌ی له‌ سه‌دا شه‌ستی ئالنگاری کۆمه‌لایه‌تی و ده‌روونی بوون، له‌ سه‌دا
چلیشی دابه‌شبووبوو به‌سه‌ر ئالنگارییه‌ فکری و گومان و چاکسازی و
بانگه‌وازییه‌کانه‌وه. کیشه‌یه‌ک هه‌یه که ده‌بی‌ت پروونکردنه‌وه‌ی له‌سه‌ر بده‌م:
زۆرچار له‌کاتی چاره‌سه‌رییه‌ شه‌رعیه‌کاندا بۆ بابه‌تی ئافرهت، په‌چاوی
لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی و ده‌روونی نا‌ک‌ریت، بانگخواز کاتیکی قسه‌ ده‌کات،
په‌چاوی نه‌وه‌ ناکات که ئالنگاری کۆمه‌لایه‌تی و ده‌روونی له‌ چوارچێوه‌ی
ئالنگارییه‌کانی تردا به‌ هه‌مان شیوه‌ پرووبه‌پرووی ئافرهت ده‌بنه‌وه، هه‌ربۆیه
نامۆزگارییه‌کان ته‌نیا نامۆزگاری گشتیین و ئهم باسه‌ له‌خۆ نا‌گرن. ئهمه‌ش

بۇ خۇي كېشەيە، چۈنكى ديارترىن ئەو كېشانەي كە بەرپلاو و كارىگەرن،
ئالنگارىيە كۆمەلايەتى و دەروونىيە كانن.

چەترى ئالنگارىيە كان

يەكەم: ئالنگارىيە فكىرى و رۆشنىبىريە كان

دووەم: ئالنگارىيە كۆمەلايەتىە كان

سىيەم: ئالنگارىيە دەروونىيە كان

چوارەم: ئالنگارى دامەزراوېيى و خۇپراگرى «لەلايەنى خودى و
تاكەكەسىيەو»

پىنجەم: ئالنگارىيە بانگەوازى و چاكسازىيە كان

من لىرەدا قسە لەسەر ئافرەتېكى موسلمان دەكەم، ئافرەتېك كە زۇنگاوى
رابطاردن و رەگەلكەوتنى دەرياي ھەلە و تاوانە كانى تېپەراندووە، ھەرۋەھا ھەولې
داوہ كە دەروونى خۇي بەرزى بىكاتەوہ و ھەنگاۋ بەرەو پېشەوہ بىت، نەك لەسەر
ئافرەت بە شېۋەيە كى گشتى.

ھەربۇيە ئەم پىنج چەترە ئەوانەن كە زۆريەي ئەو ئالنگارىيانەي رۈوبەرۈوى
ئافرەتەي دامەزراۋ دەبنەوہ لەم سەردەمەدا، لەخۇ دەگرن.

چەترى يەكەم: ئالنگارىيە فكىرى و رۆشنىبىريە كان

لەزىر ئەم چەترەدا، چوار ئالنگارى، ياخود رەوت ھەن كە ھەرپەشەن بۇ سەر

ئافرهتى موسلمان:

۱- ئالنگارى رەوتى فېمىنىزم و تېروانىن و گومانەكانيان

۲- ئالنگارى رەوتى يېباوهرى و بېئايىنى

۳- ئالنگارى رەوتى ئىسلامى نەرمەوانە

۴- ئالنگارى رەوتى ئىسلامى توندناژۇيىانە

يەكەم: رەوتى فېمىنىزم

دىيارترىن شېۋە ئالنگارى ئەم رەوتە، كە پروپەرووى ئافرهتان دەيتتەۋە: تىن بۇ ھېئان و پالئانى ئافرهتە بۇئەۋەى لە قەفەسى مافە دونىايىيەكاندا كۆت بىكرىت، ئافرهت ۋەھاي لى دىت، ئەم قەفەسە تاكە مافىكە كە لەپىئاۋىدا كۆشش دەكات، ھەركاتىش پىي گەشت، لەپىئاۋ ئەم پانتايىيە تەنگە، لىپرسىنەۋە لە ئىسلام و ھەموو بىنەماكان دەكات!

ئەگەر بوترىت لە ئىسلامدا ئەم ئايەتەمان ھەيە: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ [النساء: ۳۴] واتا: «پىاۋان سەرپەرشتىيارن بەسەر ھاۋسەرەكانىانەۋە.» ئەۋا لەسەر بىنەماى ئەۋ پانتايىيە تەنگە، دادگايى دەقەكە دەكات! ھەرۋەھا ئەگەر لە ئىسلامدا دەقانىك ھاتىن بۇ گونراپەلى مىزد، بە ھەمان شېۋە لەسەر بىنەماى ئەۋ قەفەسە، دەقەكە دادگايى دەكات! ھەموو شىتېك دەخەنە ژىر سايەى قەفەسى مافە دونىايىيەكان، لەژىر سايەى پىئاسەيەك، كە لە سىبەرى ئايىن داپراۋە، ھەريۋيە ئەۋەى ئايىن و شەرىع بىت، ئەۋا لەسەر بىنەماى ئەم تېروانىنە دادگايى دەكرىت، ئەمەش كىشەيەكە لە كىشە زۆر ترسناكەكان!

ئەو ئافرهتانهى كه كارىگەر ده‌بن بهم كيشه‌يه، دوو به‌شن:

به‌شيك لهو ئافرهتانه به‌ما شه‌رعيه‌ كانيان له لا ئاسان ده‌ييت و، بانگه‌شه‌ى
ئەو ده‌كه‌ن كه ئىسلام سته‌م له ئافرهت ده‌كات، ياخود ده‌يه‌وييت جارى ئەو به‌دات
كه ئىسلام زۆر ژيانده‌وست و ناشتيخوازه، بۆيه ئىسلام وه‌لا ده‌ييت له‌وه‌ى ئىسلام
ده‌سته‌زىداته هەر بابە‌تيكى كۆمه‌لايه‌تى و جگه‌ له‌ويش، ئىسلام كورت‌ه‌لدئييت
له‌وه‌ى بابە‌تيكى پۆحييه و په‌يوسته به نيوان مرؤف و خوداوه.

به‌شيكى تريان خويان له ئىسلام ييبه‌رى ناكه‌ن و ئىسلام له‌بار نابەن،
به‌لام كارىگەر بوونه به فكري فيمينيزم، بۆيه ده‌ست ده‌كات به ليكده‌نه‌وه‌ى
ئايه‌ته‌كانى قورئان و فه‌رموده‌كانى پيغمبه‌ر (ﷺ) به گۆره‌ى ئەو
هاوواتاي ئەم تپروانيه‌ بييت، دواتر ئافرهت‌كه له‌ژي‌ر كارىگه‌رى ئەم گومان و
كيشه‌ فيمينيزميانه گومرا ده‌ييت و زنجيره‌ى ليكده‌نه‌وه‌ى ده‌قه‌كانى سرووش
به‌زۆرى سه‌ركه‌وتوو ناييت، ره‌نگه‌ سه‌ره‌تا فيمينيزميكى ئىسلامى ييت، به‌لام
دواتر پرواته‌ نيو فيمينيزمى عاله‌مانى، ياخود بيباوه‌رى.

دووهم: ره‌وتى بيباوه‌رى

به‌گۆره‌ى ئەو سالايتىكى زۆره‌ گرنگى بهم بابە‌تى بيباوه‌ريه‌ ده‌ده‌م،
به زۆر دۆسييه‌ى ئافرهت‌دا تپه‌ريوم كه بيباوه‌ر، ياخود بيتايين بوونه، بۆم
ده‌ركه‌وتوو ئەم بابە‌ته كيشه‌يه‌كى هه‌قيقيه‌ و لاوه‌كى نيه‌.

لي‌ره‌دا پرسيارىك ديته‌ پيشه‌وه: ئايا هۆكارى ئەم بيباوه‌رپوونه، ته‌نيا هۆكارى
فكريه‌؟ نه‌خير، به‌لكوو هۆكارى كۆمه‌لايه‌ت‌ش كارىگه‌رى هه‌يه، به‌لام لي‌ره‌دا
باسه‌كه‌مان له‌سه‌ر لايه‌نى فكريه‌.

دیارتترین شیوهی ئالنگاری رهوتی بیباوه‌ری که ده‌کرتت ږووبه‌ږووی ناهه‌تان بیهته‌وه، ئەم گومانیه: ئیسلام سته‌می له ئافرهت کردووه و ږیژی لی نه‌ناوه، دوا به دواي نه‌وه‌ش، هه‌رش بۆ سه‌ر ئیسلام، ئەم ږیاردانه‌شیان له‌سه‌ر تیږوانینه ته‌نگه‌که‌ی پێشوو بنیاتنراوه: «ما‌فه دونیاییه‌کان»، له‌به‌رته‌وه‌ی وای ده‌بینیت داد‌گه‌ری ته‌نیا له چوارچۆه‌ی باب‌ه‌ته دونیاییه‌کاندا‌یه، ئیدی هه‌ر شتیک پێچه‌وانه‌ی ما‌فه دونیاییه‌کان بیت، به سته‌می داده‌نین، دواتر چونکه له لایه‌ک پێی وایه‌ ئایین ته‌واو و کامله و له لایه‌کی دی پێی وایه‌ ئایین سته‌می کردووه. له خه‌یالیدا دژیه‌کیه‌ک دروست ده‌بیت، بۆیه له نه‌جامدا به‌ته‌واوی خۆی بیه‌ری ده‌کات له خودی ئایینیش (بۆنه‌وه‌ی به گومانی خۆی له‌م کێشمه‌کێشمه‌ ده‌روونیه‌ ده‌ربازی بیت).

سییه‌م: رهوتی ږۆشنییرییه ئیسلامیه شلږه‌وه‌کان

هه‌ندیک جار له‌ژێر کاریگه‌ری ږه‌تدانه‌وه‌ی کۆمه‌لگه، یان هه‌ندیک نه‌رتی توندنا‌ږۆ، یاخود بوونی داخراویه‌ک، ږهوتی شلږه‌و نایانه‌وێت ئافرتی موسلمان واز له ئایین به‌ییت، هه‌ر‌بۆیه له‌ژێر سایه‌ی ږۆشنییرییه‌کی ئیسلامی شلږه‌وانه، ده‌یانگرنه‌ خۆ که ئافرهت تییدا سنووری هه‌لال و هه‌ڤام و هه‌روه‌ها پابه‌ندبوونی به سنووره‌کانی خوا نازانیت. له‌ژێر سایه‌ی هه‌ندیک واتای ږووحانی و خۆشه‌ویستی و بۆن و به‌رامی ناشتی که هه‌موو لایه‌کانی ده‌گه‌رتنه‌وه، له‌ژێر سایه‌ی گه‌لێک دروشمی هه‌ست‌بزوین، ئافرهت له‌خۆ ده‌گیریت، که له هه‌قیقه‌تی و ناواخنی ئەم ږۆشنییرییه‌دا، ږینگه‌ی ته‌واوی خواپه‌رستی ناگیرته‌ به‌ر، به‌لکوه‌ هه‌ندیک ده‌ستکه‌وتی ده‌روونی تییدا به‌ده‌ست دیت که هه‌ندیک جار

دەگات بە خۆپىڭگەورەبوون و دروستکردنى وئەنەيەكەى ناراست و بەدەستەينانى سەرکەوتنى ساختە، تىڭەيشتن لە ئىسلام بە تىڭەيشتنىكى دونياىى، کە ھەموو ئەوئى ئىسلام دەستەبەرى دەگات بەتەنیا ئاوەدانى و خوشى ماددىيە، بەداخووە ئەم پۆشنبىريە لە ئەمپۆدا زۆر بەربلاو.

لەژىر سايەى ئەم پۆشنبىريەدا، لە پرووى ھەلسوکەوتەووە ھىچ جياوازيەكى گەورە لەنيوان ئافرەتى موسلمان و جگە لە موسلمان نامىتت، بەلکرو تەنیا لە ھەندىک خواپەرستیدا نەيىت، کە ئەوئىش پۆخى بەندايەتى تىدا دەستەبەر نايىت.

چوارەم: رەوتى پۆشنبىريە ئىسلاميە پەرگىرەکان

ئەم پۆشنبىريە چەند شىوئەيەكى ھەيە، کە ھەندىکيان کارىگەرى لەسەر فکر ھەيە و ھەندىکى دىکەش کارىگەرى لەسەر نايىن ھەيە، چونکە زۆربەى کاردانەووە نەرتنىيەکان بەھۆى ئەم پۆشنبىريەوئەيە. لە گەورەترىن شىوئەکانى پارگرتنى خەلکى لەسەر ھەق: پالفتەکردنىيەتى لەو زىادەپەوييانەى کە تىيدايە، ھەروەک چۆن ئىسلام شەپرى ئەوانەى کردووە کە لە ھەق کەم دەکەنەووە، بە ھەمان شىوئە پەنگە توندترىش شەپرى ئەوانەى کردووە کە زىادەپەويى لە ھەقدا دەکەن. ئافرەت کاتىک کارىگەر دەيىت بە پۆشنبىريەكى پەرگىرانە، زۆربەى جار کارتىکردنکە بەھۆى فکرەوئەيە، بە پىچەوانەى پياووە کە بەھۆى بارودۆخى کۆمەلایەتى و ھۆکارى دەروونى و ئەزموونى کەسيەووە کارتىکراو دەيىت. ھەروەھا ھەرگىز پىت سەير نەيىت بىينىت ئافرەتىک بە ھەموو ھىژ و تواناى خۆيەووە، پىشتگىرى پۆشنبىريەكى شەرىى بکات کە پىغەمبەر (ﷺ) نەى ھىنايىت، ئەگەرچى پۆشنبىريەکەش توند يىت لەسەر خودى ئافرەت،

كەچى پشتىگىرى دەكات و پىي وايە ئەوۈ ھەق و دامەزراوھىيە، لەكاتىكدا دامەزراوھىيە و ھەق ھەمىشە ھاوتاي سوننەتن، نەك ھاوتاي ئەوۈ كە مرۇف تىيدا بالادەستە.

لە شىۋەكانى ئەم رۇشنىرىيەش: كىشانى پانتايىيەكى تەنگ بۇئافرەت بە شىۋە راستەوخۇ، ياخود ناراستەوخۇ. بە جۇرىك كە رىنگە رۇل و بەرپرسىارىيەتتەكانى ئافرەتى مۇسلمان تەنيا لە بابەتى گۇرپرايەلى مىرددا سنووردار بكات. ئىمەش كە قسەمان لەسەر نەخشەى بەرپرسىارىيەتتەكان كەرد، بابەتى گۇرپرايەلى ئافرەتمان بە شتىكى ھاكەزايى دانەنا، بەلكوۈ بابەتتىكى سەرەككە، بەلام سنوورى فقەى و شەرىعى خۇى ھەيە و لە پىش و پاشيدا بەرپرسىارىيەتى تر ھەن، ئەسلەن ھەندىك ئافرەت ھەن ئەم جۇرە بەرپرسىارىيەتتە ئەو ئافرەتەنەى ھاوسەرگىرىيان نە كەردوۈد نايانگرتتەو، ھەر بۇيە ھەلەيە پىشە و بەرپرسىارىيەتتەكانى ئافرەت سنووردار بكەى لە تەنيا بابەتتىكدا، ۋەكوۈ ئەوۈ پانتايىيەكى تەنگ بۇ ئافرەت دروست بكەيت و ئافرەتتەش ۋا خەيال بكات كە تەنيا بوۈنى لەم دونىايەدا، لەبەر ئەو پانتايىيەيە.

ھەر بۇيە دەيت كاتىك قسە لەسەر ئافرەت دەكەين، رەچاۋى ھەموو بارودۇخەكانى بكەين، چ شوى كەردىت، ياخود نا، خۇ ئەگەر شوۋشى كەردبوۈ، ھەلەيە كە بەرپرسىارىيەتتەكانى لە بابەتتىكدا سنووردار بكەيت. بۇيە كاتىك قسەمان لەسەر ئافرەت كەرد لە كۆمەلگەى پىغەمبەرىدا (ﷺ)، بىنيمان ئافرەت بە چ ئاستىكى گەورەى بۇشايىيەكانى پەر كەردبوۈيەو، ئەو ئەو پەيامە ھەقىقىيە دادگەرە بوۈ كە ئافرەتى پى دەدۇرترا و ۋەھاي لى كەرد تواناي ئەوۈ ھەيت بە پانتايىيەكى فراۋانى بەرپرسىارىيەتتەكان ھەلبەستت، نەك بە تەنيا لە پانتايىيەكى تەنگدا.

ھەروەھا يەككىلى تر لە شيۋە كانى ئەم پۇشنىبىرىيە: لە كاتى فېر كەردنى ئافرهتاندایە، لېرەدا مەبەستىم پىي فېربوونى زانكۆ ياخود پىكخراو و سىستەمى قوتابخانە كان نىيە، بەلكوو مەبەستىم لە مافە كانىيەتى، لە فېربوونى تاييەتى زانستە شەرى و ئىسلامىيە كان، بگرە نەك ھەر فېربوون، بەلكوو كارىگەرى فېربوونە كەش، ھەندىك جار پانتايىيەك بۇ ئافرهت دەكىشەرت و وا تېدە گەيە نرېت كە ھەموو ئەوئى پىي بگەيت لە زانستدا، فېربوونى حوكمە سەرەكىيە كانى پەيوەست بە ئافرهتە، بەلام ھېچ دەرگايە كى پىشكەوتنى بۇ ناكەنەو بەئەوئى بىيەت بە زانا، يان شەرعزان، ياخود تاييەتمەند بىيەت لە ھەندىك بابەتى زانستى كە بۇ ئوممەتى ئىسلامى گەنگە.

بۇيەش ئەمپۇ ئىمە خەرىكى چىنەنەوئى كۆمەلىك بەرھەمى خراپى ئەو جۆرە پۇشنىبىرىيەن كە دەر بارەى فېربوونى ئافرهت و سوودبىنىنى لە زانست بوونى ھەيە، ئەمپۇ ئىمە زۆر پىرستمان بە ئافرهتانی بە توانا و لىكۆلەر و بەھىز و مامۇستا ھەيە كە پرووبە پرووى ئەو كىشانە بىنەو كە تووشى ئافرهتان دەيەت.

ئەگەر لە واقى ئەمپۇدا بىروانىن، توانای ئافرهتان چەندىكە لە پرووبە پرووبوونەوئى پرسە كانى پەيوەست بە ئافرهت؟ بەداخەو زۆر كەم!

ئەى ئىتر بۇچى پىشتەر ئامادەكارى نەكرا بۇ پرسىكى لەم چەشنە؟

ئىمە لەم سەردەمەدا بەدەست كىشەو دەنالىنىن، ھەروەھا چاوەرۋان دەكرېت كە كىشەى فېمىنىزم و كارىگەرىيە كانى لە داھاتودا گەورەتر بىيەت، ئەى ئىتر بۇچى ئەمپۇ كۆشش ناكەين بۇ پرووبە پرووبوونەوئى ئەم كىشەيە؟ ئەوئىش بە كرانهوئى ئاسۆى بىر كەردنەوكان و بە شيۋەيە كى زانستى و ورد و قوول ئافرهتان فېر بگەين، بۇئەوئى بۇ پۇژىكى لەم چەشنە، ئامادەى ھەيەت؟!

ئەمەش يەككىك بوو لەو شتانەى كە زۇرچار پىڭرەكەى رۇشنىبىرىيەكى شەرىكى پەپگىرە. لەبەرانبەرىشدا: رۇشنىبىرىيەكى شەرىكى شىلگىرمان ھەيە كە خۇفىزكردن و گەشەپىدانى خود بە گەورە دەگرن، بەلام بەبى گرنگىدان بە بابەتە ئىسلامىيەكان، كە پىئوستە ئافرەت بايەخىيان پى بدات. ھەربۇيە بابەتە گەورەكانى پەيۋەست بە ئافرەت و دامەزراۋەيى و خۇپراگرى بەفېرۇ چوۋە، لەنيۋان ئەم دوو رۇشنىبىرىيەتەدا.

لە گەورەترىن پىڭاكانى پووبەرووبونەۋەى ئالنگارىيە فەكرى و رۇشنىبىرىيەكانىش: دووبارە گىپرانەۋەى ناۋەندى فېربوون و فېركردنە بە نىسبەت ئافرەتەۋە بەشۋەيەكى شەرىكى قوۋل و پتەو.

چەترى دووهم: ئالنگارىيە كۆمەلەيەتتىيەكان

ئەمەيان دەريايەكە كەنارى نىيە ...! ئەم بابەتە لايەننىكى زۇر گەورەيە و قورسە لە چوارچىۋەيەكى مامناۋەند و سادەدا بىگەيەنيت.

دىيارترىن ئالنگارىيە كۆمەلەيەتتىيەكان:

۱- رۇشنىبىرى كۆمەلەيەتى توندگىر. ئەم رۇشنىبىرىيە پىڭرى لە زۇربەى مافەكانى ئافرەت دەكات كە ئىسلام ھىئاۋىيەتى، لەژىر سايەى ئەم قسانەدا: «گونجاۋ نىيە و نايىت ...!» ھەرۋەھا زۇر جارىش ئەم رۇشنىبىرىيە بەرگىكى ئايىنى دەپۇشيت.

۲- رۇشنىبىرى كۆمەلەيەتى شىلگىر. كە كوپ و كچەكان لەناۋەۋەى مائەكانەۋە، لەسەر شىلگرتنى سنوورەكانى ئىسلام و شەرىق پەروەردە دەبن!

۳- پۇشنىبىرى كۆمەلەيەتى گۆتەدەر. ئەم پۇشنىبىرىيە زەقتەرە بە بەراورد بە پابردووى، ئەمەش دەيتە ھۆى پەرورەدەبوونى نەوہىە ك كە گۆى بە ھىچ نادەن! لايان جىاوازى نىيە كە حىجاب بىكرىت ياخود نا، پەيوەندىت لە گەل گەنجىكدا ھەيت ياخود نا، نوپۇز بىكەيت ياخود نا ...! بايەخى پى نادات، گرىگىرىن شت ئەوہىە پىروانامە بەدەست بەھىنىت، سەركەوتوو پىت لە قوتابخانە، پىرواتە نىو تايەتمەندىيەكى تازەوہ و پىشەيەكى تازە وەدەست بىخات ...! ئەمەيە پۇشنىبىرى گۆتەدەر! پۇشنىبىرى پىشوو شىلگىر. لەو پۇشنىبىرىيەدا بەتەواوى گۆتەدان نىيە، بەلام ئاستىك لە شىلگىرى دروست دەكات، كە لە سنوورەكانى خودادا پراوستانى نىيە.

۴- پۇشنىبىرى كۆمەلەيەتى شەپرانگىز. ئەمە ترسناكىرىن جۆرى پۇشنىبىرىيە! چۈنكە شەپ لە گەل كەسىكدا دەكەن كە پابەندى ئايىن پىت و ئايىندارى بىكات، كە زۆرىەى كىچان ئەمىرۇ بەدەستىيەوہ دەئالەن! ئەگەر كىچەكە حىجابى پۇشى، پىي دەلەن توندگىر مەبە! ياخود كىچەكە داواى فىربوونى زانستى شەرىى بىكات، پىي دەلەن توندگىر مەبە!

كەواتە ئەم چوار پۇشنىبىرىيە كۆمەلەيەتىيە، ھەندىك جارى ھەندىكىان بەرگى ئايىن دەپۇش، كە دەبنە ھۆى دروستبوونى ئالنگارى دىكە بە نىسبەت ئافرەتەوہ، كىشەكە لىرەدايە كاتىك بەرگى ئايىن دەپۇشەت، دەيتە بەلا بۆى لە ئايىندا، ۋەيل بۇ ئەو كەسە! ۋەيل بۇ ئەو كەسەى كە ھەندىك لە دەقەكانى پىغەمبەر (ﷺ) ۋەردەگرىت و بەشىۋەيەكى سەمكارانە مامەلە لە گەل ئافرەتدا دەكات، ياخود ھەندىك ئايەتى قورپان ۋەردەگرىت و بەشىۋەيەكى سەمكارانە مامەلە لە گەل ئافرەتدا دەكات و واى لى دەكات لە ئايىن ھەلىت، بەھۆى بەكارھىنانى ئەم دەقانە لەجىگەى ھەلەدا ...!

وھىل بۇ ئەوانەى كە بۇ نمونە لە كاتى ناكۆكى كەسىدا دەربارى ئافرەت دەلین: (ناقصة عقل ودين) دواتر دیت و ئەم ئايەتە بە بەلگە دىئىتەوہ ﴿واضربوہن﴾ ئەمە لادانىكى كردارىيە لە ئايین، ئەمە ترسناكترين شتە كە بكرت، ھەربۆيە بەراستى ئافرەتانىك ھەن كە بەھۆى ئەمەوہ لە ئىسلام ھەلگەراونەتەوہ! راستە كە بيانوو نین، بەلام ھۆكارن.

۵- پۆشنىبىرى ترسان. ئەم پۆشنىبىرىيەش لە لايەنى ئافرەتەوہ زۆر بەربلاوہ، پۆشنىبىرى توندگىر و شلگىر ئافرەت بەھۆى پىاوپكەوہ ياخود ئافرەتپكەوہ پىيەوہ دەئالینت، بەلام پۆشنىبىرى ترسان، زياتر پووبەرووى ئافرەت دەيىتەوہ بەھۆى ئافرەتى دىكەوہ، ھەربۆيە دىنى بۇ لای زۆربەى كچان و لىيان دەپرسى: «بۆچى دەست بە ئايىنى ئىسلامەوہ ناگىت؟» پىت دەلەت: «دەترسم گالتەم پى بکەن و قسەم لەسەر بکەن...!»

۶- پۆشنىبىرى وەلانان. كە وەھا لە ئافرەت دەروانىت: «تۆ كىيت!» ئەم پۆشنىبىرىيە دابره، وەلانەرە، پەكخەرە و سړكەرە، ئەو پۆشنىبىرىيە كە بوونەوهرىكى وەلانراوت بۇ دروست دەكات.

۷- پۆشنىبىرى ياخيپوون. لەو پۆشنىبىرىيانە نىيە كە پىشتەر بەربلاو بووبن، بەلام لەم سەردەمەدا خەرىكە پىك دیت و كارىگەرى دەيىت كە بە نىسبەت كۆمەلگەى موسلمانانەوہ شتىكى تازەيە، ئەگەرچى لە پەنجا و شەستەكاندا لە مىسړ بوونى ھەبوو، بەلام دامركايەوہ. بەلام ئىستا كارى لەسەر دەكرت، راگەياندنەكان ھانى ئەم جۆگرە پۆشنىبىرىيە دەدەن، كە پۆشنىبىرىيە كە وەھا لە ئافرەت دەكات ناقابل يىت، ئەگەرچى ئارامگىرى لای ئافرەتە كەمە، بەلام ئەم پۆشنىبىرىيە لە ئەنجامى نەبوونى ئارامگىرىيەوہ دروست دەيىت، لەژىر سايەى ماف و ھىژ و ئازادى.

چەترى سېيەم: ئالنگارىيە دەروونىيەكان

گىروگرفتېكە لە گىروگرفتەكان بە نىسبەت ئافرەتەو، ئافرەتان خۇيانن كە بە شيۋەيەكى باش لە كىشە دەروونىيەكانيان تىدەگەن، ھەندىك جار لەلاى پىاوان پۈون نىيە. كىشە دەروونىيەكان كارىگەرن، بەلى كارىگەرنكى ھەقىقەن، ھەندىك جار كارىگەريەكان لەگەل ئەو لاوازيە فېترەتيەي كە خودا لە مېدا دروستى كردو، يەك دەگرت، بۇيە دەيت بە بارودۇختىك لە ئالنگارىيە دەروونىيەكان.

ھەندىك بىر كرنەو ھەن، دەبنە كۆسپ و ۋەستىنەرى كۆشى ئافرەتى موسلمان، لەوانە:

بىرۆكەي يەكەم: بىرۆكەي كاملى و سەركەوتن. ئەم بىرۆكەيە زۆرجار كۆسپىكى دەروونىيە، سەركەوتن چىيە؟ چ كاتىك خۆم بەسەركەوتو دابنىم؟ چ كاتىك وا بزانم كە شتىكم بەدەستەيناو؟ ئايا چى بكەم بۆتەوئى كامل بىم؟ ئايا دەيت بەشيۋەيەكى كامل ھەستىم بە جىبەجىكرن؟ فلانە شتم تاقى كردو بەلام سەركەوتو نەبووم، ھولم دا لەگەل فلانە شت بەلام بۆم تەواو نەكرا، دىكرت دەست بە شتىك بكەم لەكاتىكدا دەزانمىش كە تەواوى ناكەم؟ پىشتەر تاقىم كردو ۋەتەو دەترسم لەوئى جارنىكى دىكەش تاقى بكەمەو!

ئەم كۆسپ و ئالنگارىيە دەروونىيانە بۇ زۆريە خەلكى لەوانەيە شتىكى پوچ يىت و كارىگەرى نەيت، بەلام لە واقى ئافرەت و كۆمەلگەي ئافرەتدا، كارىگەريەكى زۆر زۆر گەورەي ھىيە.

بىرۆكەي دوو ەم: سەلماندىنى خود. دەيەوت جىگەي بايەخپىدان يىت، بۆچى رېزم ناگرن؟ بۆچى دان نانن بە ھولەكانم؟ بۆچى لە من ناروانن؟

بىرۆكەى سىيەم: نەبوونى تواناى چاك مامەلە كردن لە گەل كۆسپ و ستم و كىشەكان كە پروبە پرووى دەبنەو. دواتریش دەيتە ھۆى نەبوونى توانا بۇ چارەسەر ياخود تىپەپاندنى كىشەكە، ھەست بە بىتواناى دەكات بەرانبەر كىشەكەى، بۆيە نەبوونى توانا بۇ چارەسەرى كىشەكان و تىپەپاندنى كۆسپەكان دەيتە ھۆى كىشەى دەروونى، بە جۆرئەك بەپراستى وا ھەست دەكات كە ناتوانىت ھىچ شتەك بەكات.

چەترى چوارەم: ئالنگارى دامەزراوھى و خۇراگرى

ئەم ئالنگارىيە پروبە پرووى ھەموو موسلمانىك دەيتەو لە ھەموو سەردەم و شۆنىكدا، لەم سەردەمەشدا ھىندە بەلای رابواردنگە و فرىودان لەسەر پياوان و ئافرەتانە، كە ئەقل خەيالى ناكات، ھەريۆيە ئالنگارى پاراستنى ئايىنەكەت و لە خواترسانت لەژىر سايەى ئەم واقەدا، لە ئالنگارىيە گەورەكانە. بىگومان چەندىن شۆيە ھەيە، چ لەسەر كۆمەلگە بىت، ياخود لەسەر تاك، ھەريۆيە گرنگە كە ئافرەت خودى خۆى لە ئالنگارىيە كۆمەلەيتەكان سنووردار نەكات، تەنانت ئالنگارىيەكانى پەيوەست بە كار كردن بۇ ئايىن و بانگەواز بۇ خودا، پىش ئەو و گرنگتر لەو ئالنگارىيەكانى پەيوەست بە بەدەستەينانى لەخواترسانەو، ھەر بەتەنيا ئاوردانەو بۇ ئەم بابەتە كە ئەوپەرى مەترسيە. ھەرەھا بە گەرانەو بۇ رۆشنىبرى توندگىر و شلگىر و لە گەل رەوتە فكريە توندگىر و شلگرتووەكان، رەنگە كۆسپ و بەرەستەك دروست بەكات لەرپى بەدەستەينانى لەخواترسان و دامەزراوھى و خۇراگرى.

شۆيەكانى كۆتايىيان نايەت، بەلام گرنگترىن ھۆكارەكانى كارىگەريوون

به به‌لاکانی سه‌رده‌م چ ئاره‌زووه‌کان بیّت، یاخود گومانه‌کان: بۆلایه‌بوونه‌وه‌ی کاریگه‌ربوون به‌و فکریه، که‌می نمونه‌ی نه‌وانه‌ی له‌خواترسانیان به‌ده‌سته‌هیناوه، که‌می پیشه‌نگه‌کان، که‌می دامه‌زراو و ده‌ستگرتووه‌کان به‌ئایینه‌وه، هه‌موو نه‌مانه هۆکارن.

زۆریه‌ی گه‌نجه‌کان به‌تایبه‌ت نه‌وانه‌ی له‌قۆناغی دروستبووندان، کاتیگ کچ ئاورد‌ه‌داته‌وه له‌قوتابخانه، یاخود زانکۆ و ده‌روانیی له‌و نمونه‌ی که‌ چوارد‌ه‌وریان ته‌نیوه، ده‌بینی‌ت که‌ واقعه‌که‌ دژواره، هه‌ربۆیه‌ی زۆریه‌ی کچه‌کان نه‌گه‌ر له‌زانکۆ و ئاماده‌یی ده‌ست به‌ئایینه‌وه‌ بگرن، هه‌ست به‌نامۆیییه‌کی هه‌قیقی ده‌کات (به‌لام ئای پاداشتیان چه‌ند گه‌وره‌یه ...!).

ئیمه‌ لی‌ره‌دا باسی چه‌ن شو‌ننیک‌ی دیاریکراو ناکه‌ین، به‌لکوو باس له‌ کۆمه‌لگه‌ی فراوانی ئیسلامی ده‌که‌ین و هه‌روه‌ها نه‌و ئالنگاریانه‌ی که‌ چوارد‌ه‌وری ئافره‌تی ته‌نیوه له‌شاره‌ زۆر و جۆراو‌جۆره‌کان، هه‌ندیک ئافره‌ت و کچی ولاتی ئیسلامی هه‌ن، ده‌چیته‌ زانکۆ ده‌بینی‌ت نه‌وانه‌ی حیجاب ناکه‌ن زیاتر له‌وانه‌ی که‌ حیجاب ده‌که‌ن. ئه‌مه‌ش کیشیه‌کی گه‌وره‌یه، له‌به‌رئه‌وه‌ی پابه‌ند‌ه‌بوون به‌شتیک، شه‌رکردن له‌سه‌ر پابه‌ند‌ه‌بوونیک‌ی دیکه‌ و هه‌روه‌ها بابه‌تی مه‌ترسی ئایین نه‌مانه ئالنگاری زۆر گه‌وره‌ن.

جگه‌ له‌وانه‌ش: به‌لاکانی زمان و گالته‌کردن و غه‌یبه‌ت و پاشمله‌باسکردن، به‌لای ئاره‌زووه‌کان و سه‌یرکردنی شتی هه‌پام و ... تاد. به‌گشتی ده‌توانین کورتی بکه‌ینه‌وه له‌به‌لای دنیا و جوانیه‌کانی، له‌گه‌ڵ به‌لای کاریگه‌ربوون به‌دروستکراوه‌کان و خه‌لکی و سه‌یرکردنیان.

چەتلى پىنجەم: ئالنگارىيەكانى رېى بانگەواز و چاكسازى

ئەمەيان پروبەرووى ئافرەتلىك دەپتەو سوباس بۇ خدا. لەخواترسان و چاكى بەدەستەيتاوه و ھەندىك كىشەى كۆمەلايەتى و ئالنگارى دەروونى تىپەراندووه، سوباس بۇ خدا كارىگەر نەبووه بە رەوتى فيمينىزم و بىباوهرى ... بەلام قىبلەنماى رېنگەكەى لا پروون نىيە؟! من دەمەوت بىم بە شتىك، شتىك ئەنجام بەم، شتىك پىشكەش بە ئىسلام بكم، دەمەوت شەرەزان و زانا و بىريار و لىكۆلەر بىم ... بەلام رېنگاكە لەكۆتوھە؟

خۆ ئەگەر پىت وتم: «ئەمە رېنگەكەى»... برىا پىشت بوتايەم كە رېنگەى دامەزراوى و گەشتن بە كۆتايىيەكەى چۆنە؟!

ئالنگارىيەكان كە لەم رېنگەيەدا پروبەرووم دەپتەو زۆر زۆرن؛ ئالنگارى ئىمانى، رەوشت، زانىارى و ... تاد.

خۆ ئەگەر ئەمانەشت بۆم چارەسەر كرد، بەلام من بەرپرسيارىيەتى دىكەشم ھەيە، رەنگە ئافرەتلىكى مېردارىيەت و بەرپرسيارىيەتى مالى لەسەر يىت، ھەروھە بەرپرسيارىيەتى پەرورەدەيى، ئىتر چۆن ھاوسەنگى لەئىوان ئەم بەرپرسيارىيەتییانە و بەرپرسيارىيەتى ئەم رېنگەيە رابگرم؟ ھەندىك جار خوتندى ھەيە، باشە چۆن ھاوسەنگى لەئىوان خوتندن و بەرپرسيارىيەتى رېنگەكە بانگەواز رابگرت؟!

ھەربۆيە يەكىك لەو ئالنگارىيانەى كە پروبەرووى ئافرەت دەپتەو، ئالنگارى بانگەواز و چاكسازىيە، كە خۆى دەپىنەتەو لە پرسىار دەربارەى رېنگاكەم لەكۆتوھە؟ كە خودى ئەم پرسىارەش چىرۆكى ترى لەژېرەوھە: ئافرەتاتىك ھەن كىشەى زۆريان لەگەل رېنگاكەندا ھەيە و نازانىت كامە رېنگا دروستەكەيە، رەوتى فلان و فلان و فلان ... منىش نازانم كامە دروستەكەيە،

ھەرۋەھا تېياندایە ئاراستە دروستە كەى ناسیوۋە، بەلام لەناو ئاراستە كەدا نازانیت چۆن برۋات؟

ئەمانە پرسىارگەلىكى وردن كە ئافرەت زۆر بايەخى پىچ دەدات، ھەرۋىيە باسكردنى چەند ياسايە كى گشتى بۆيان و دواتر جىبەجىكردنى، بە نىسبەت ئافرەتەۋە زۆر جار قورسە، بۆيە ئافرەت پىۋىستى بەۋە ھەيە كەسىك گوى بۇ پرسىارەكانى بگرت دەربارەى ئەو كىشانەى كە توۋشى دەيىت لە رېنگا تايبەتە ديارىكراۋەى كە پىيدا دەپۋات، ھەرچەندە ھەندىك جار ۋەلامە گشتىيەكان دەكرت سوۋدى لى ۋەربىگرن، بەلام چالاككردنى ۋەلامە گشتىيەكان و جىبەجىكردنىان لە رېنگايەكى تايبەتدا، زۆر جار قورسى تىدایە بە نىسبەت ئافرەتەۋە كە ئەمەش بۇ خۇى ئالنگارىيە.

ئەمەش تىپەرىنىكى خىرابوۋ بەسەر نەخشەى ئالنگارىيەكان، مروڤ دۋاى تىرپامان لەم نەخشەيە، لەبەرانبەر دوو شتدایە:

۱. يان دەلىت: «خودا پاداشتت بداتەۋە، سوپاس بۆنەۋەى بىئومىدەت كىردىن، ھەرۋەھا بىئومىدەكردنى زياتر و داخستنى بابەتەكە، من خۆم پىم ۋا بوۋ كە بابەتەكە قورسە، كەۋاتە قورسە و قورسە بەلكوۋ ئەستەمە...!»

۲. ياخود رەنگە بەپىچەۋانەۋە بىت: «سوپاس بۇ خدا ئەۋەى باست كىرد شتىكى باشە، من دەمزانى كە بابەتەكە بەراستى گەۋرەيە، بەلام تىگەيشتن لە فراۋانى ئاسۋى نەخشەكە، دەيىتە ھۆى ئامادەكارى زياتر، پىكەيىنانى زياتر و ھەرۋەھا كاركردن و رەنجى زياتر...»

چارەسەرە پېئىنئىياركراۋەكان بۇ پروبەروبوۋنەۋەلى ئالئىگارېيەكان

لە بەشى يەكەمدا جەخت دەخەمە سەر ئامۇزگارى گشتى، كە دە ئامۇزگارېيە، ئەم ئامۇزگارېيانە ۋەكوو وتم رەنگە ھەندىكىان ئاراستەوخۇ يىت بۇ كېشەيەك لە كېشەكان، بەلام من بەلامەۋە گرنگ نىيە كە راستەوخۇ يىت، ئەۋەى بە لامەۋە گرنگ يىت ئەۋەيە ئاراستەى خودى ئافرهتى بىكەم، بە جۇرئىك كە خودى خۇى ھەستىت و ئامراز و ئامادەى خۇى ھەيىت بۇ تېپەراندنى كېشەكان، دواتر كارلىكردن لەگەل كېشەى تايبەت ئەۋە بارودۇخى تايبەت بەخۇى ھەيە.

ھەلەيەكى زۇر گەۋرەيە كە ئىمە گەلىك كېشەمان ھەيىت و بە دۋاى چارەسەرى تاكە كېشەيەكدا بىگەرېين، بۇ نمونە من كېشەيەكى دىارىكرام ھەيە و سەرچاۋەكەى دەرەكېيە، بۇيە دەگەرېم بە دۋاى چارەسەرىكدا كە پروبەروۋى ئەم كېشە بەشەكېيە بىمەۋە، لەكاتىكدا كېشەكان كۆتايىيان نايات، پىۋىستىش ئەۋەيە كە توانام ھەيىت پروبەروۋى كېشەى تر و كېشەى تر و كېشەى تر بىمەۋە ... ھىچ نەۋەستىنىت، كېشە لە بوۋنى كېشەدا نىيە، بەلكوۋ كېشە لە نەبوۋنى توانايە بۇ تېپەراندنى كېشەكە و مروۇف بوەستىت.

نامۆژگارییه‌کان

۱- گرنگی و پێویستی چه‌سپاندنی یه‌قین ده‌رباره‌ی بنچینه‌کانی ئیسلام و نه‌گۆره‌کانی و هه‌روه‌ها جێگیرکردنی یاسا گه‌وره‌کانی ئیسلام له‌ ده‌رووندا

ئهم پێشه‌کی و نامۆژگارییه هه‌موو نه‌وانه‌ی دوا‌ی خۆی له‌سه‌ر بونیاد ده‌نرێت، هه‌یچ پێویست نییه که ئافرهت ڤووبه‌ڤووی کێشه‌کان به‌یته‌وه له‌ کاتی‌کدا کێشه‌ی له‌م لایه‌نه‌وه هه‌بێت، سه‌رنج به‌ده‌ن هه‌ر نامۆژگارییه‌ک که ده‌یکه‌م ڤاسته‌وخۆ هه‌ول به‌ده‌ن به‌یبنن ڤووبه‌ڤووی کام یه‌ک له‌ ئالنگارییه‌کان ده‌بێته‌وه؟ بێگومان ئهم نامۆژگارییه ڤوونه که ڤووبه‌ڤووی ئالنگارییه فکرییه‌کان ده‌بێته‌وه به‌تایبه‌تی، به‌لام نه‌وانی تریش ده‌گرێته‌وه. به‌لام به‌شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی له‌به‌ر زۆری ئالنگارییه فکرییه‌کان، پێویسته که بایه‌خێکی تایبه‌ت به‌درێت به‌ جێگیرکردنی یه‌قین و چه‌سپاندنی نه‌گۆره‌کانی ئیسلام له‌ ده‌روونه‌کاندا، چونکه ئهم کاره پانتایییه‌ک له‌ ده‌روونتدا دیاری ده‌کات که هه‌تلی سووره و له‌رزین په‌سه‌ند نه‌کات، نه‌گه‌رچی گفتوگۆ، یاخود کاریگه‌ره‌بوون و شتی تریش ڤوو به‌ده‌ن، هه‌رچه‌ند کاریگه‌ره‌بم به‌ گومانێکی جوزه‌نی به‌لام هه‌میشه ئاگاداری ئه‌وه‌م که له‌ سنووری خۆی تێپه‌ر نه‌کات.

۲- جێگیرکردنی مه‌به‌ست و ئامانجه گه‌وره‌کان له‌ ژیا‌نی مرۆفی موسلماندا، به‌ جۆرێک به‌رده‌وام لێیان ڤروانی‌ت و بێئاگا نه‌بێت ده‌رباره‌یان

جێگیرکردن و ڤوانین پێکه‌وه، بابته‌که ئه‌وه نییه که ته‌نیا جارێک له‌ ئامانجه‌کانم ڤروانم، به‌لکوو ده‌بێت مه‌به‌ته‌ی ڤوانین ڤه‌گ دابکوتیت له‌لام و دووباره و دووباره لێی ڤروانم نه‌ک به‌ مه‌به‌ستی پێداچوونه‌وه و ڤاستکردنه‌وه به‌لکوو به‌ واتای دووباره سه‌ربه‌رزکردنه‌وه و ڤوانین له‌ مه‌به‌ست و ئامانجه

گەرەكان كە لەپىناويدا دروستكرام، لەوانەش: بەدەستەيتانى بەندايەتى بۇ
خودا، رزگارپون لە سزى خودا، بردنەوى رازىبونى خودا، ھەرەھا ئەو
ئامانجانەيشى كە دەتگەيەنن بەو مەبەستانە.

ئەم بابەتە بابەتتىكى تەواوكارى نىيە، بەلكوو بابەتتىكى سەرەككىيە بۆتەوى
بە پتەوى رۆوبەرووى ئالنگارىيەكان بىيەتەو. رۆوبەرووى ھەموو ئالنگارىيەكان
دەبىتەو، بەلام لە ديارترين ئالنگارىيەكان كە پىويستت بەم بابەتە دەبىت تىيدا:
ئالنگارىيە كۆمەلايەتییەكانە، چونكە بە بەراورد بە مرقۇفە دونيايىيەكان كە
پانتايىيەكى تەنگيان ھەيە و لەپىناويدا دژين، من پانتايىيەكى فراوانترم ھەيە
لەو پانتايىيە.

دواتر بابەتتىكى گرنگ ھەيە؛ من بوونەوەرئىكى زىندوى مرقۇف، لە
چوارچىوئەى ئەو مىليارەھا بوونەوەرە زىندوو مرقۇفەى كە بە زەيدا تىيەر بوونە،
ھەرەھا منىش ئەم زەوييە بەجى دەھىلم ھەرەكوو چۆن جگە لەمنىش بەجىيان
ھىشتو، بەدلىيى من بۇ ھەتاهەتايى تىيدا نابم، رۆژنىك دىت لەم زيانەدا
بوونم نامىنىت، ئەمە قۇناغى تىيەرپىنە، قۇناغىكى كاتىيە ... ئەم قۇناغە
كاتىيە: ھەرەك چۆن دەژىم بە ھەمان شىو كەسانى پىش منىش وەھا ژيان،
ھەرەك چۆن من لە ئاواتدا دەژىم، بە ھەمان شىو ئەوانەى پىش منىش وا بوون
... ھىوا و ئاواتەكانت كە دەتەوئت گەردوون بىەزىنىت و پىت وايە دەبىت دونيا
ھەمووى ئاوپ بە لای ھىوا و ئاواتەكانت بداتەو، ھەمان ئەو ھىوا و ئاواتانەيە
كە مىليارەھا خەلكى ھىيان بوو و بەسەر ئەم ھەسارەيدا تىيەرپون، بەتايىيەتى
ئەگەر ئەوانەى وتمان لە چوارچىوئەى كىشە و ھىوا و ئاواتە مرقۇفایەتییە
باوەكان بىت، وەكوو: ھاوسەرگىرى، سامان، پىشە و ... تاد.

ئەم بابەتانه هەموو شتێک نین لە بووندا، نابێت وەها مامەڵەیان لەگەڵدا بکەیت کە بوونم بەندە بەوانەوه، ئەوانە داخواییه‌کانی ژیاڵمن کە دەبێت کۆششیان بۆ بکەم، ئەوانەن کە ئاورم لێیان داوەتەوه، دەمەوت ژیاڵنێکی بەپێژانە و خۆش بژیم، هۆکارەکان دەگرەمەر ... بەلام هەموو ئەمانە لە پانتاییه‌کی دیاریکراو دایە، کە ئەگەر تێیدا دۆڕام، هەموو شتم لە دەست نەداوه، شتگەلێکی بالاتر لەوانە هەیە کە دەبێت لێیان بڕوانم، تەنانەت بالاترە لەوهی کە پێویستە سەیری بکەم، بەلکوو تەنانەت خودی ئەو شتەیه کە بۆی دروست کراوم، من دروستنە کراوم لەپێناو ئەو ژینگە کۆمەڵایه‌تییه‌ی کە تێیدام.

یڤگومان ئەم قسەیه ئاسانە، بەلام جێبەجێکردنی زۆر قورسە، هەربۆیه من وتم: «جێگیرکردن و پروانیی بەردەوام».

۳- دەست بگرە بە سەرچاوه‌یه‌که‌وه، بۆ بێنیازبوونی دڵ و ڕۆحت

ئەمە زۆر جار لە بابەتە دونیاییه‌کاندا پێشیار دەکەیت: ڕژدی بکە لەوهی شتێک هەبێت بێنیازت بکات لە مادده، زۆر جار ئافره‌تێک دەبینیت سالانیکی دوورودرێژ دەخوێنیت و ماوه‌ی چەندین سال گەشت دەکات بۆ شوێنی دوور، لەپێناو چیدا؟ بۆ بێنیازبوونی لە ژیاڵی ماددیدا. یڤگومان ئافره‌تانێک هەن کە کۆشش دەکەن لەپێناو پرسیکی زانستی، یاخود بەدەست‌هێنانی شتێک، کە ئەمە کێشە‌ی تێدا نییه‌ بە ڕێسا و مەرجی خۆیه‌وه، بەلام هەندێک جار ئافره‌ت هەموو تەمەنی خۆی و گەنجیته‌ی خۆی بەخت دەکات بۆ ئەوهی دونیای ماددی دەست بکەوت و بێنیاز ببێت، کە هەندێک جار بەو هۆیه‌وه زۆر دەر‌فەتی ژیاڵ و بابەتی کۆمەڵایه‌تی لەدەست دەچێت.

کەواتە مەبەست لەوه‌دایە کە مەرۆف هەولی ئاسوودەبوون و بێنیازبوونی دڵ

و پۆچی بدات، له رینگهی ده‌ست‌گرتن به‌سه‌رچاوه‌یه‌که‌وه که هه‌میشه وه‌های لێ بکات بۆ دوور بروانیت و خۆی له هه‌ول و کۆشش بۆ ژبانی ماددی نه‌فهوتینیت.

ئهم دوو نایه‌ته‌ش ده‌کریت دروشمیک بیت بۆ نه‌و قسانه‌ی که کردمان: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ ﴿[الحجر: ۸۷-۸۸] واتا: «سوێند بیت نه‌ی پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم) ئیمه‌ جه‌وت نایه‌تمان پێ داویت (که بریتی یه له سووره‌تی فاتحه) هه‌روه‌ها قورئانی گه‌وره و مه‌زنیشمان پێ به‌خشیویت. جا تۆ چاو مه‌به‌ره نه‌وانه‌ی به‌ به‌شیک له نازوئیمه‌تی دنیا به‌هه‌ره‌وه‌رمان کردوون.» هه‌روه‌کو زانا‌یانیش ده‌لێن ئهم نایه‌ته: ﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ﴾ [طه: ۱۳۱] واتا: «جا تۆ چاو مه‌به‌ره نه‌وانه‌ی به‌ به‌شیک له نازوئیمه‌تی دنیا به‌هه‌ره‌وه‌رمان کردوون.» فه‌رمانیکه‌ دوای بین‌یازبوونی به‌ قورئان هاتوه، هه‌ربۆیه‌ بوونی ئهم سه‌رچاوه‌یه (قورئان) سه‌رچاوه‌ت بین‌یازبووته و وات لێ ده‌کات بین‌یاز بیت له‌و شتانه‌ی که بێ‌پروایانی پێ به‌هه‌ره‌مه‌ند بووه. هه‌ربۆیه‌ بین‌یازبوونی دڵ و پۆح، ئافرهت به‌رز ده‌کاته‌وه، زۆربه‌ی نه‌و پێ‌ستی‌یه‌یه‌ی بۆ پر ده‌کاته‌وه که وا گومانی ده‌برد ده‌بیت له‌پێناویدا زۆر بواری بگه‌پیت، که‌واته‌ گرنگه‌ ناو‌ر له‌م لایه‌نه‌ بداته‌وه، به‌تایبه‌ت نووری وه‌حی.

۴- گرنگی چاندنی پێناسه‌ی دروستی سه‌رکه‌وتن و شکست و هه‌روه‌ها وه‌لانی گری کاملبوون

که نه‌مه‌ رووبه‌رووی زۆربه‌ی ئالنگارییه‌ ده‌روونییه‌کان ده‌بێته‌وه و هه‌روه‌ها دامه‌زراویش ده‌کات له‌به‌رانه‌ر ئالنگارییه‌ بانگه‌وازی و چاک‌سازییه‌کان،

ئالنگارى دامەزراوھى و خۇپاگرى، ئالنگارى كۆمەلايەتى. سەرکەوتن و شىكىست، كاملىبون و كاملىنبون، پىۋىستە بزائىت تۆ بوونەوهرىكى زىندووى لاوازىت، نوقسانىت ھىيە، بوونەوهرىكى كە زۆر ھەللە دەكەيت، بوونەوهرىكى كە پىغەمبەر (ﷺ) دەربارەى فەرموۋىەتى: «أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّكُمْ لَنْ تَطِيقُوا - أَوْ لَنْ تَفْعَلُوا - كُلُّ مَا أَمَرْتُمْ بِهِ، وَلَكِنْ سَدُّوا وَأَبْشُرُوا» [سەھىچ سونەن ئەبو داود: ۱۰۹۶] واتا: «ئەي خەلىكىنە! ئىۋە ھەموو ئەوۋى مەن ھىناۋمە ناتوانن جىبەجىيى بىكەن و لەت واناتاندا نىيە، بۆيە ھەول بىدەن لەو كارانەى دەيكەن بىپىكەن و نىزىك بىن لە مەبەست و موژدە بىدەن.» ھەرۋەھا فەرموۋىەتى: «سَدُّوا وَقَارِبُوا وَأَبْشُرُوا، فَإِنَّهُ لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ أَحَدًا عَمَلُهُ.» قالوا: وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «وَلَا أَنَا، إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللَّهُ مِنْهُ بِرَحْمَةٍ» [مىسلى: ۲۸۱۸] واتا: «ھىچ كەس لە ئىۋە بە كەردەۋى خۇى ناچىتە بە ھەشتەۋە! وتىان: تۆش ئەي پىغەمبەرى خۇدا (ﷺ)؟» فەرموۋى: تەنانەت مىنىش! مەگەر خۇدا بە رەھمەتى خۇيم لە گەلدا بىكات.»

ھەر بۆيە ۋەھا لە خۇت مەروانە كە دەيىت سەرکەوتو و كاملى بيت، ھەرۋەھا بۆئەۋى سەرکەوتو بيت نايىت ھىچ جارنىك نەدۆرپىيت، بۆئەۋى سەرکەوتو بيت نايىت بە ھىچ ئەزموۋىنىكى شىكىستخواردوودا تىپەربىيت، بەراستى ئەمە شىكىستىيە لە پىناسە كەردنى سەرکەوتن.

ئەۋە پەسەند بىكە كە تۆ بوونەوهرىكى لاوازىت، پەسەندى بىكە كە تۆ لە ھەندىك ئەزموۋىندا شىكىست دەھىنىت، پىناسەى سەرکەوتن و شىكىست دووبارە بىكەۋە، بۆ نموۋە يەكىك لە شىۋەكانى ئالنگارى لىم سەردەمەدا، ئالنگارى بانگەۋاز و چاكسازىيە، چوۋىتەتە نىۋ خول، ياخود پەرتوۋىكت خوتىندوۋتەۋە، ياخود چوۋىتەتە نىۋ پىرۋىزىيەكەۋە ۋاى دابىنىن پىرۋىزى بانگەۋازىيە و شت فىربوۋىتە، ئافرىتىكى و فىربوۋىتە و دەتەۋىت ئەم زانستە جىبەجىيى بىكەيت ...

هەر به‌و بۆنه‌یه‌وه وه‌کوو باسماڤ کرد یه‌کێک له‌ دیارترین ئالنگارییه‌ بانگه‌وازی و چاکسازییه‌کان؛ ئالنگاری بێتوانایییه‌ له‌ جێبه‌جێکردندا، من فێرده‌بم و فێرده‌بم، که‌چی نازانم چۆن له‌ پرووی بانگه‌وازی و چاکسازییه‌وه‌ جێبه‌جێ بکه‌م، با وای دابنێن ئافره‌تیکیت و فێربوویت و ئیستا توانا و نه‌هلییه‌تی ئه‌وه‌ت هه‌بوو له‌ پرووی بنچینه‌وه‌ و ده‌ته‌وێت جێبه‌جێ بکه‌یت، له‌ پرۆژه‌یه‌ کدا کارت کرد و شکست هێنا له‌ پرووی ئه‌وه‌ی ئه‌و ئامانجانه‌ دیاریکراوانه‌ی که‌ داتنا‌بوو، نه‌هاتنه‌دی.

ئهو پرسیاره‌ی لیڤه‌وه‌ دروست ده‌ییت ئه‌مه‌یه‌:

- چی رویدا؟!

- بۆچی، ده‌کریت راست بکه‌رتته‌وه‌؟

ئه‌ی ئافره‌ته‌ موسلمانانه‌کان! بابه‌تی ئه‌وه‌ی سه‌رقاڵ نابم له‌ پرۆژه‌یه‌ کدا، یاخود کارێکدا و نامه‌وێت کاریگه‌ریم هه‌ییت سه‌ره‌تا هه‌ول ده‌ده‌م، چونکه‌ ده‌ترسم سه‌رکه‌وتن به‌ شیوه‌ی خۆی به‌ده‌ست نه‌هێنم، ئه‌مه‌ له‌ گه‌وره‌ترین کۆسپه‌کانه‌، که‌ ده‌کریت له‌ ڕینگه‌ی به‌ره‌و بالا‌بوون، بته‌وه‌ستییت.

پێناسه‌ی سه‌رکه‌وتن و شکست دووباره‌ ده‌که‌مه‌وه‌، له‌ گه‌وره‌ترین سه‌رکه‌وتنه‌کان که‌ ده‌کریت به‌ده‌ست به‌هێنرت: دامه‌زراوه‌یییه‌ له‌سه‌ر بنه‌ماکان، هاوتایی هه‌ق و کارکردن پێی و دامه‌زراوه‌یی له‌سه‌ری، دواتر ئه‌نجام به‌ده‌ست ییت یاخود به‌ده‌ست نه‌یه‌ت ئه‌وه‌ شتیکی تره‌، باوه‌ڕدار پێوسته‌ له‌سه‌ری که‌ هه‌ول بدات.

ه- سه‌رقاڵبوون به‌ پرۆژه‌یه‌کی کرده‌یی که‌ تێیدا خه‌م و فکر و ڕۆحی تێدا بته‌وته‌وه‌ سپرۆژه‌یه‌کی په‌یامدار-

بوونی پرۆژهیه‌ک له‌لای مرۆف، گه‌وره‌ترین شته‌که‌ به‌هۆیه‌وه‌ کێشه‌ و ئالنگارییه‌کان تی‌ب‌ه‌پ‌ر‌ین‌یت، نه‌گه‌ر خودی خۆت پرۆژه‌ت نه‌ی‌ت، هه‌ول‌ بده‌ به‌شیک بیت له‌ پرۆژه‌یه‌ک، مه‌رج نییه‌ که‌ پرۆژه‌که‌ شتیکی گه‌وره‌ ی‌یت، جارێکی‌ تر دووباره‌ی ده‌که‌مه‌وه‌: له‌ گ‌ر‌نگ‌ترین ئه‌و شتانه‌ی که‌ ئافرهت به‌توانی‌ت به‌هۆیه‌وه‌ پرووبه‌پرووی ئالنگارییه‌کان بب‌یت‌ه‌وه‌، بوونی پرۆژه‌یه‌کی په‌یامداره‌، ی‌ی‌گ‌ومان نه‌مه‌ش تایبته‌ نییه‌ به‌ ئافرهت، پرۆژه‌ جیاوازه‌ له‌ چالاکی؛ تایبته‌مه‌ندی پرۆژه‌ نه‌وه‌یه‌ به‌رده‌وام له‌ پ‌ی‌شه‌وه‌ی خۆت ده‌روانی‌ت، وزه‌کانی خۆت به‌کارده‌ه‌ین‌یت تا ده‌گه‌یت به‌ ئامانج.

٦- پ‌ی‌که‌ی‌نانی ژینگه‌یه‌کی چاکه‌کاری دیاریکراو

ئاگادارکردنه‌وه‌: به‌ مه‌به‌دنی کاملی مامه‌له‌ له‌ گه‌ڵ ئه‌م ژینگه‌یه‌دا مه‌که‌، ئه‌گه‌ر خودای گه‌وره‌ له‌ شو‌ن‌یک داینا‌یت که‌ ئافره‌تی تری ت‌ی‌دا بوو، نه‌وه‌ی گ‌ر‌نگ بیت به‌لایانه‌وه‌ خۆشه‌ویستی خودا و پ‌ی‌غه‌م‌به‌ر (ﷺ) بیت، گ‌ر‌نگه‌ به‌لایانه‌وه‌ که‌ شتیکی ئه‌گه‌ر که‌م‌یش بیت پ‌ی‌ش‌که‌شی بکه‌ن، خه‌لکی ف‌ی‌ر بکه‌ن و ف‌ی‌ر ببن و هه‌ول‌ بدن ... که‌ به‌م شیوه‌یه‌ بن، ده‌سا ئیتر مرۆف چاو له‌ هه‌ندیک هه‌له‌ و کێشه‌ و نو‌ق‌سانی بپۆش‌یت.

چاوپۆشین به‌ واتای رازیبوون به‌ هه‌له‌ نایه‌ت، به‌لام هه‌ول‌ده‌ات به‌ دانایی چاکی بکات، ناموژگارییه‌ک و قسه‌یه‌ک له‌و ... ئه‌گه‌ر چاک نه‌بوو با ل‌ی‌ی بگه‌ر‌یت ﴿إِنْ عَلَیْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ﴾ [الشوری: ٤٨]. واتا: «تۆ هه‌ر گه‌یان‌دن و پروونکردنه‌وه‌ت له‌سه‌ره‌»، وا خه‌یاڵ مه‌که‌ که‌ ژینگه‌یه‌کی دیاریکراو و چاکه‌کار ده‌ی‌ت خالی بیت له‌ هه‌ر کێشه‌ و نو‌ق‌سانییه‌ک، ده‌روونی مرۆف که‌مکه‌م پاک ده‌ی‌ته‌وه‌، ئه‌بووزه‌ر دوا‌ی سالانیکی له‌ ئیسلامه‌تی به‌ هاوه‌ڵیک

وت: «ئەى كۆپى ئافرته پەشەكە!»^(۱) پېغەمبەرىش (ﷺ) پېى فەرموو: «تۆ كەسكى كە هېشتا تايبەتمەندى سەردەمى نە فامىت تېداماوه.» وتى: «لەم ساتەشدا كە لە گەورەى تەمەنم دام؟» ئەبوو زەر لە موسلمانە پېشىنەكانىش بوو، بىگومان لەدواى ئەم مەوقىفەو ژيانى ئەبوو زەر بەتەواوتى لەو پروووه گۆرا، ھەريۆيە ژىنگەيەكى چاكەكار زۆر گرنگە، گرنگە كە مەرۆف ھەول بەدات ژىنگەيەكى چاكەكارى ھەيىت و دەستى پېو بگرت و ھەروەھا داواى كاملى نەكات بەلكوو ھاوسەنگى لەنتوان چاكە و خراپەدا رابگرت، ھەول كەمەندكىشكردنى دلەكان بۆ لای يەك و يەكبونى وشەكان و دامەزراوېى بارودۇخيان بەدات، ئىتر دواى ئەو مەرۆفەكە ھەر جىاوازيان دەيىت.

۷- رايەتنامى دەروون لەسەر بەردەوامى و ئارامگرى و كۆشش و كۆلنەدان، دامالېنى پېوئەندەكانى ستم و گلەيى و بىزارى

ھەندىك لە ئالنگارىيە كۆمەلايەتى و دەروونى و چاكسازى و دامەزراوېى و خۆراگرىيەكان پېويستە كە ئارامگرى و كۆششت ھەيىت، چونكە ھېچ كەس تۆ رزگار ناكات، چاوەروانى كەس مەكە! مەرۆف بەرپرسە لە دەروونى خۆى، تۆ ئافرەتېكى موسلمانى راسپېردراوى، خودا ئەم ئايىنەى دابەزانووه كە فەرمانى بۆ تۆ و جگە لە تۆش تېدايە، تۆ وەكوو خودى خۆت داوات لى كراو، خودا دەفەرمويىت: ﴿وَكُلِّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا﴾ [الإسراء: ۱۳] واتا: «نامەى كردهوى ھەر كەسكىشمان ھەلواسيوە بە گەردنیدا و لە پۆژى دوايدا كارنامەى كردهوكانى بۆ دەرەھيىن و بە كراوېى دەخەينە بەردەستى (ناشكرایە كە ئەو دەزگایانەى كار و كردهوى ئىمەى لەسەر تۆمار دەكرىت زۆر پېشكەوتوو

(۱) پېشەوا موسلىم گىراوېەتییەو بە ژمارە (۱۶۶۱)

تره له‌وهی که ئاده‌میزاد تا ئیستا په‌ی پێ بردووه).

ئهم گه‌واهیه‌ش پێمان ده‌لێت که پێوست و گرنه‌گه‌ مرو‌ف ده‌روونی له‌سه‌ر ئارامگری و کۆشش و به‌رده‌وامی رابهرینه‌یت و واز به‌هینه‌یت له‌ گله‌بی و بیزاریی و کۆل‌دان.

٨- کردنی ئافره‌تانی چاکه‌کار به‌ پیشه‌وای خۆت

زۆر گرنه‌گه‌ ئافره‌تی باوه‌ر‌دار به‌ گشتی، به‌ دیاریکراوی لهم سه‌رده‌مه‌دا که سه‌رده‌مه‌یکه‌ تێیدا هه‌لگه‌رانه‌وه‌ و شه‌پۆله‌کان تێیدا زۆرن له‌ نمونه‌کان بره‌وانه‌یت، خه‌لکی پێوستی به‌ ره‌وانینی نمونه‌ی چاکه‌کاره‌کانه‌، له‌ گرنه‌گه‌ترین بابته‌ی نمونه‌کانیش بوونی پیشه‌وايه‌، هه‌ول به‌ ده‌ که پیشه‌وايه‌کی چاکه‌کارت هه‌یه‌ت، که لێیه‌وه‌ له‌ پرووی کرداری و زانسته‌یه‌وه‌ سوودی لێ وهره‌گریت، ئهم پیشه‌وايه‌ ده‌کرێت له‌ پیاوان به‌یت و ده‌کرێت له‌ ئافره‌تانیش به‌یت، ده‌کرێت له‌ میژوو دا به‌یت و ده‌کرێت له‌ واقعی ئه‌مه‌ر‌دا به‌یت، به‌لام من پێم وایه‌ له‌ بابته‌ی پیشه‌وادا، پیشه‌وايه‌کت له‌ میژوو و پیشه‌وايه‌کت له‌ واقعه‌دا هه‌یه‌ت، هه‌روه‌ها به‌شیویه‌کی دادگه‌رانه‌ له‌ پیشه‌واکه‌ت بره‌وانه‌، وه‌ها لێ مه‌ر‌وانه‌ که به‌ هه‌له‌ به‌یت، هه‌روه‌ها له‌ هه‌مان کاتدا ده‌به‌یت چه‌ند دیاره‌ و خویه‌کی گشتی لهم پیشه‌وايه‌دا هه‌بن.

بۆیه‌ من پێم وایه‌ که به‌شیکی چاره‌سه‌ری کێشه‌کان بوونی نمونه‌ و پیشه‌وايه‌که‌، ئهم نمونه‌یه‌ که تو وه‌کوو ئافره‌تێک بیر له‌ چیر‌پۆکی خه‌دیجه‌ و سومه‌یه‌ و ئوم سوله‌یم و ئوم هه‌رام و ئوم عه‌مه‌اره‌ ده‌که‌یه‌ته‌وه‌ کاریگه‌ری ده‌به‌یت له‌سه‌رت، خو ئه‌گه‌ر نمونه‌ی هاوچه‌رخت بیه‌ی ئه‌مه‌ش کاریگه‌ری ده‌به‌یت، هه‌روه‌ها پێوستیش نییه‌ که پیشه‌واکه‌ که‌سیکی ناودار به‌یت، ده‌کرێت ئافره‌تێک به‌یت، یان گه‌نجه‌یک به‌یت له‌ بواریکی زانسته‌یدا له‌ گه‌له‌ت به‌یت، هه‌روه‌ها

ده‌کرت لاساییکردنه‌وه و به پیشه‌وا گرتنه‌که له هه‌ندیک شتی جوزئیدا بیت و پیوست نییه له هه‌موو شتی‌کدا بیت. ئەمەش ئاگادارمان ده‌کاته‌وه له پیوستی بایه‌خدان به دروستکردنی نمونه‌ی ئافره‌تی چاکه‌کار که بین به نمونه‌یه‌ک بۆ کچانی دیکه، هه‌روه‌ها ئەم باسه‌مان پشتگیرییه بۆ ئەو خالە‌ی که وتمان چاره‌سەرکردنی ئەو کیشه و ئالنگاریانه‌ی ڕوویه‌ڕووی ئافره‌ت ده‌بیته‌وه، ناییت به‌شیوه‌ی تاک سه‌یر بکرت، به‌لکوو ده‌بیت به‌شیوه‌ی ته‌واوکاری سه‌یر بکرت، که چاره‌سەرمان بۆ به‌شینک له کیشه‌یه‌ک، چاره‌سەر بۆ به‌شه‌کانی تری کیشه‌که، هه‌ربۆیه‌یه‌ کینک له گرتنگترین شته‌کان که کیشه‌کانی ئافره‌ت چاره ده‌کات به‌شیوه‌یه‌کی گشتی بوونی پیشه‌وایه، که ئەم کیشه چاره‌سەر ده‌که‌یت بۆ‌ئه‌وه‌ی کاریگه‌ری هه‌بیت له چاره‌سه‌ری کیشه‌کانی تردا.

۹- گرتنگی زانینی ماف و به‌رپرسیارییه‌تییه‌کان به‌ نێسه‌ت ئافره‌ته‌وه، هه‌روه‌ها ڕێنموونی بوون به‌ ڕێنموونی پیغه‌مبه‌ری (ﷺ) له دیاریکردنی مه‌شخه‌له‌کانی ئەم ماف و ئه‌رکانه، دواتر کارکردن له‌ژێر ڕۆشناییاندا

مافگه‌لێک هه‌ن، ئەم مافانه ئه‌گه‌ر تۆ ڕاسپێردراو بیت پێی، ئەوا گرتنگه‌ ڕوونی بکه‌یته‌وه بۆ که‌سیک که ڕێگری ئەم مافانه‌ت لی ده‌کات، له‌کاتی‌کدا تۆ ڕاسپێردراوی پێی، هه‌روه‌ها زۆر گرتنگه‌ که ڕوون بیت له‌کاتی ڕوونکردنه‌وه‌که‌دا، به‌لام گرتنگه‌ که ئەم مافانه مافیکی شه‌رعی و ئیسلامی بن. ئەگه‌ر که‌سیک پێت بلێت: «تۆ چیت داوه‌ له‌م بابه‌ته‌؟» ئەمه ڕێگریه‌که له‌ مافی تۆ، ئەم مافه تۆ ده‌بیت له‌سه‌ری بیته‌ قسه و قسه‌ی ڕوونی تیدا بکه‌یت.

ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر ئەم باسه‌ هاتیبیت له‌ شه‌رعا ئەو فهرمووده‌ی پیغه‌مبه‌ره (ﷺ)

که ده فەرمووئەت: «لا تمنعوا إماء الله مساجد الله» [مسلم: ۴۴۲] واتا: «پێنگری ماله کانی خودا له ئافرهت مه کەن!» له پێوابیه تیکی تر دا: «لا تمنعوا النساء حظوظهن من المساجد إذا استأذنوکم» [مسلم: ۴۴۲] واتا: «نه گەر ئافره تیکتان داوای چوون بۆ مزگهوتی کرد، پێنگری لی مه کەن.» پێنگهی زانینی ئەم مافەش خودی شەرعه، بۆیه باشتەر وایه زانیارییه کی پێشینە هەبێت، دواتر داوای ماف بکەیت نه گەر پێنگری لی بکەیت، داواکردنه کەش به پروونی و کراوهیی داوا بکەیت، نه ک به یاخیبوون و ئاژاوه گیرێ، تۆ که باوکی، یان دایک، یاخود میرد خودای گهواره ئیمه ی هه موو خستوو ته ئەم ژیا نه وه و شتیکی داناوه ئیمه حوکم بگێڕینه وه بۆ لای، بالاتره له هه موومان. شەریعت داوای له من کردووه فلانه شت بکه‌م، خودا وای داناوه که من وا بکه‌م، پیغه مبه‌ر (ﷺ) وای داناوه که من فلانه شت بکه‌م، ئیوه‌ش له سه‌ر سه‌ر و چاو م به‌لام ئەمه بابەتی که تکاتان لی ده که‌م ده‌ستی لی مه‌ده‌ن!

بێگومان ئەمه به هاوسه‌نگی، ئەم بابەته پێوستی به تیگه‌یشتنیکی باش هه‌یه، له‌پێی شتی دیکه‌وه هه‌ول مه‌ده‌ شتانیکی تر به‌ده‌ست به‌ییت، شەریعت به هه‌ندیک هاوسه‌نگی راگیر که‌ره‌وه هاتوو. بۆ نمونه پوژووی سوننه‌ت به نیه‌به‌ت ئافره‌ته‌وه ده‌بێت ئیلا مه‌رده‌که‌ی پێنگه‌ی پێ بدات، ئەمه‌ش له‌و هاوسه‌نگیانه‌یه که باس مان کرد. بۆیه به‌شیک له‌و مافانه‌ی له‌ده‌ست ده‌چیت، یان له‌به‌ر ئەوه‌یه ئافره‌ت زانیاری نییه ده‌باره‌یان، یاخود ده‌یزانیت به‌لام داوای ناکات، باشه، نه‌گەر زانیت و داوات کرد چ شتیکی ده‌بێت؟ مرو‌فی وه‌ها هه‌یه که ئامرازی گونجاو ده‌گرتته‌ به‌ر، هه‌ندیک جار واز نه‌هێنان و به‌هێزی له‌کاتی قسه‌کردندا چاره‌سه‌ره، هه‌ندیک جاریش دل‌پراگرتن و پرووبازی چاره‌سه‌ره به‌ گوێزهی جیگه‌ و پێنگه‌که، بۆ نمونه هه‌ندیک جار هاوڕێکان ت گالته‌ت پێ

ده‌که‌ن، له‌م شوێنانه‌دا باشتروایه‌ پاشکاو و به‌هێز بیت له‌ قسه‌کردنا، نه‌ک لاواز و گریزۆک و بیتاقه‌تی. هه‌ربۆیه‌ مرۆڤ له‌ هه‌ندیک بابه‌ت ده‌بێت پاشکاو و به‌هێز بیت، پێگه‌ نه‌دات به‌ گالته‌کردن، به‌تایبه‌تی گالته‌کردنی هه‌ندیک به‌ حیجاب بۆ نمونه. له‌ هه‌مان کاتدا بوونی زانیاری ده‌رباره‌ی به‌رپرسیارییه‌تییه‌کان، له‌به‌رئه‌وه‌ی هه‌ندیک ئافرهت جگه‌ له‌ مافه‌کان زانیارییان ده‌رباره‌ی هه‌یج نییه‌، دواتر له‌ پانتاییی مافه‌کاندا سنووردار ده‌بێت و پازی نایێت هه‌یج که‌س داوای به‌رپرسیارییه‌تی لێ بکات.

هه‌ر وه‌ک چۆن مافت هه‌یه‌ به‌ هه‌مان شیوه‌ به‌رپرسیارییه‌تی و نه‌رکیشت له‌سه‌ره‌، هاوسه‌نگی راگرتن له‌نیوانیاندا زۆر زۆر گریزۆک له‌ چاره‌سه‌رکردنی زۆریه‌ی ئالنگاری و کێشه‌کان.

۱۰- پالپشتی وه‌رگرتن له‌ کرده‌وه‌ و زانست به‌ شیوازی قورئانی و پیغه‌مبه‌ری (ﷺ)، ژيان

کرده‌وه‌یه‌ک که‌ بونیادنرایێت له‌سه‌ر زانست و زانستییک سه‌ر بکێشێت بۆ کرده‌وه‌، ئه‌مه‌ شیوازی پێناسه‌ی مرۆڤه‌ له‌ بووندا، من بوونم هه‌یه‌ له‌به‌ر ئه‌مه‌، له‌ولا قسه‌مان له‌سه‌ر جێگیرکردنی نه‌گۆره‌کان و ئامانجه‌کان کرد، لێره‌دا قسه‌ له‌سه‌ر شیوه‌ی پۆژانه‌ی ژيانێ مرۆڤ ده‌که‌ین، که‌ شیوه‌گه‌لێکی زۆر له‌خۆ ده‌گرێت به‌لام هه‌مووی کورت ده‌بێته‌وه‌ له‌ بابه‌تی زانست و کرده‌وه‌. هه‌ربۆیه‌ زۆر گریزۆک گه‌وره‌ترین بنه‌ماکانی ژيانم که‌ له‌پێناویدا ده‌ژیم ئه‌وه‌ بیت فیزی ئه‌و شته‌بم که‌ خودا لێمی ده‌وێت، هه‌روه‌ها کار بکه‌م به‌و شیوه‌یه‌ی که‌ خودا لێمی ده‌وێت.

جولێنه‌ری هه‌قیقی مرۆڤ تیکه‌لکردنی زانست و کرده‌وه‌یه‌ پێکه‌وه‌، هه‌ر

كاتىپىك ژيانم پېر بوو له زانست و كردهوه، زانست به خدا و پېرتووكه كهى و سوننه تى پېغه مېره كهى (ﷺ)، هېروها نه نجامدانى كردهوه له ژيړ پوښنايييان، نهوا ژيان پهنك دهيت به زور وينهى چاكه كارى كه رېژ و شكو بو مروف بهدى دهينن.

به رچا ورونييهك له رووبه روو بوونه وهى ئالنگارى فيمينيزم

رووبه روو بوونه وهى ئالنگاريه فكريه كان هدميشه نه رووى فكرى به تهنيا ياخود له رووى زانباريه وه ناييت، بهلكو پيوستمان له گه ليدا به رېنگه يه كى ديكه ش هيه، نهو ش دهره نانييه تى له م زونگاوه دا، چال نهو شوته يه كه نه م فكرانهى ليوه ديت، نهو شوته يه كه وا له ئافرهت دهكات قابيليه تى كاريگه ربوونى به م فكرانه هيت.

نه گهر ئافرهت بفرېت بو ئاسمان، ئامانجه كانى روون ييت، خالى دهستېپك و كوټايى روون ييت، گرنگترين مېهسته كانى به دهسته ينانى به ندايه تى خدا ييت، يينيازبوونى دل و روحي هيت له پړي قورټان و سرووشه وه، ژيانىكى شكودار و بهرېزانه بزييهت له دېروونيدا، ژيانىكى خوش بزييهت، ئافرهتېپك ييت هاوسهنگى له نيوان زانست و كردهوه رابگرېت، مافى خدا و مافه كانى تر بدات، بهرېرسيارييه تى له مال و دېرووه دا هيت، دواى نهوه به كومېپك گومانى فيمينيزمه وه بوى يين، هېرگيز ئاورى بو ناداته وه، هېر به هېچى داناييت مه گهر به كومېپك نه فسانه ياخود شتايپك كه لهو ئاسمانه بهرزه وه بې هيننه خواره وه بو ناو چالپكى تاريك. به بې بوونى نه مانه ش، نه بوونى زانبارى كه لايه نى عه قلى پېر بكاته وه و هېروها نه بوونى ئاسوده يى كه

لایه‌نی رۆچی پر بکاتهوه، ههروه‌ها نه‌بوونی ئامانج و مه‌به‌ستی به‌رز، ده‌بنه هۆی کاریگه‌ری‌بوونی به‌م گومانانه، که له‌بری نه‌وهی له ئاسمانه‌کاندا به‌فریت، ژيانی له چالێکی تاریکدا ده‌ییت.

گیرانه‌وهی رۆلی ئافرهتی موسڵمان

له‌م بابته‌دا باسی گیرانه‌وهی رۆلی ئافرهتی موسڵمان ده‌که‌ین و قسه‌کردنیش ده‌ریاره‌ی گه‌ڕانیکی میژووی دوورودرێژ له‌خۆ ده‌گریت و هه‌ولیش ده‌ده‌م که خۆم دوور بگرم له‌و نمونانه‌ی که پیشووتر باسم کردن، له‌باسه‌کانی پیشوودا ده‌یان نمونه‌مان هینایه‌وه، بۆیه کاتی‌ک باسی گیرانه‌وهی رۆلی ئافرهت ده‌که‌ین رهنگه‌ راسته‌وخۆ یه‌که‌مین نمونه‌یه‌ک بێته‌ خه‌یاله‌وه، نه‌و نمونه‌ی بێت که پیشووتر باسمان لێوه کردن، وه‌کوو: خه‌دیجه، عائیشه (ره‌زای خودایان له‌سه‌ر بێت)، ئوم سولهیم، ئوم حه‌رام و ... تاد. به‌لام له‌م بابته‌ خۆم به‌ دوور ده‌گرم له‌باسکردنی نه‌و نمونه‌ی پیشووتر، چ له‌هاوه‌لان، یاخود نه‌وانه‌ی دواتر هاتن له‌شوێنکه‌وتوان، هه‌ر بۆیه رهنگه‌ نزیکه‌ی بیست گه‌واهی و نمونه‌ی باس بکه‌م که ته‌نیا یه‌ک، یان دوو دانه‌یان دووباره‌ بێت له‌وانه‌ی پیشووتر که باسمان لێوه کردن، کاتی‌ک باسی نمونه‌ی تازه‌ش ده‌که‌ین سووده‌که‌ی نه‌ویه که نه‌وتریت ئه‌م بابته‌ تایبه‌ته به‌ چه‌ند نمونه‌یه‌ک و ته‌نیا قسه‌کردن بووه له‌سه‌ر چه‌ند بارودۆخیکی ده‌گه‌من. نا، نه‌خێر، من له‌م لایه‌نه‌وه قسه‌ ناکه‌م، به‌لکه‌و له‌و پرووه‌ قسه‌ ده‌که‌م که ئاخۆ ئافرهت ده‌توانیت چی بکات، یان ئایا نه‌و بارودۆخانه‌ی که ئافرهت رۆلێکی چالاکی تیدا ده‌بینی ته‌نیا چه‌ند بارودۆخیکی دیاریکراو بوو، یاخود نمونه‌ و گه‌واهی دووباره‌بوون و به‌شیویه‌کی به‌رچاو بوونیان هه‌یه؟

چەند پېشەكییه ك دەربارەى ئەم بابەتە:

پېشەكى يەكەم: ئەم رۆلانی كە قسەى لەسەر دەكەین بەهۆى پالەپەستۆى ئەو واقعەو نەبوو كە تىیداين، بەلكوو ئەم رۆلانیمان لە دەقەکانى سېروش ھەل ھىنجاو و گەواھى و نمونەشمان لەبارەيەو ھەيە لە مېژوودا.

واتا كاتىك باس لە گىرپانەوہى رۆلى ئافرەت دەكەین سەرەتا ناھەين بزائين ئەو واقعەى تىیداين لە چ لایەنكەو پالەپەستۆى دروست كرده و ئىمەش بىين بلىين پىوستە ئافرەت لەم لایەنەدا رۆلى ھەيئەت و بەدواى گەواھى و نمونەيەكى مېژوويىدا بگەريين بۆى. نەخىر، ئەمە نە پالەنەرە، ھەرەھا نە جوولینەریشە بۆ باسكردنى ئەم بابەتە.

پېشەكى دووہەم: ھەر بەراستى ئەو واقعەى تىیداين پالەپەستۆ دەخاتە سەرمان دەربارەى رۆلى ئافرەت لە رووى پىوستىيەو نەك لە رووى ئەوہى واقعەكە لەخۆى گرتوو، كاتىك قسە لەسەر رۆلى ئافرەت دەكەين، ئەگەر كەسك بلىت: «ئایا ئیوہ لە ژىر پالەپەستۆى واقعەكە ئەم باسە دەكەن؟» ئىمەش دەليين: «مەبەستت چىيە؟ ئەگەر مەبەستەكەت ئەوہ بىت كە ئىمە لەژىر پالەپەستۆى واقعەكە و لە رووى ناوەرۆكەكەيەو باس لە رۆلى ئافرەت دەكەین وەكوو ملكەچىيەك بۆ ئەم رۆشنىرييەى كە لە واقعەكەدا بوونى ھەيە، ئەو نەخىر وانىيە، بەلام ئەگەر مەبەستەكەت ئەوہ بىت كە لەژىر پالەپەستۆى واقعەكە لەو رووہى كە پىوستىيمان بە گىرپانەوہى رۆلى ئافرەتە، ئەو بەلى.»

پېشەكى سىيەم: كاتىك قسە لەسەر گىرپانەوہى رۆلى ئافرەت دەكەين، لەكاتى باسكردنى نمونە مېژووييەكان قسە لەسەر ئەوہ ناكەين كە ھەمان رۆلى ئەو نمونە مېژووييانە بگىرپنەوہ بە ھەمان كار كە ئەنجاميان داوہ و

قەسە لەسەر کۆپیکردنی ھەمان کاری ئەوان ناکەم لە چوارچێوەی پۆلێکی دیاریکراودا، بەلکوو قەسە لەسەر گێڕانەوێ خودی واتای پۆلەکە دەکەین نەک ئەو کارانە ی کە ھەر پۆلێک لەخۆی دەگرێت.

بۆ وێنە زۆربەی ئەو نمونانە ی کە باسیان دەکەین نمونە ی ئافرەتە گێڕەرەوکانن، بۆیە کاتیەک دەلێن پۆلی ئافرەت دەگێڕینەوێ مەبەستمان ئەوێ نییە کە پۆلی ئافرەت بەتەنیا لە زانستی فەرموودەزانی (واتا ئەو ئافرەتانە ی فەرموودەیان گێڕاوەتەوێ) بگێڕینەوێ، بەلکوو خودی واتاکە زāl و مەبەستدارە نەک کارە لاوەکییە کە.

پێشەکی چوارەم: زۆر گرنگە کە خۆندنەوێ نمونە میژووییەکان خۆندنەوێەکی شیکاری کۆگر و پێوەندار بێت بە مەبەستە کە، کۆگری کاریگەرییەکان بێت، ھەربۆیە زۆر گرنگە کە خۆندنەوێ نمونەکان خۆندنەوێەکی ھوشیارانە و کۆگرانە بێت، نەک وەکوو خۆندنەوێ بەسەرھاتیەک، بەلکوو باشتەر وایە کە شی بکرتەوێ و ھەڵھێنجانێ تێدا بکرت کە بواری گەشتن بەو پێگەییە ی ئەوان شتیەکە کە ئەگەری ھەیە و دەکرت.

بوارەکانی رۆڤی ئافرهت و چەند نموونەیک

لەم بابەتەدا باس لەو بوارانەى رۆڤى ئافرهت دەکەین کە لە رابردوودا بېنېویەتتى و هەول دەدەین بۆ هەندىک لەو نموونانەى کە ھەر یەکیک لەو بوارانە لەخۆى گرتووە، شیکردنەوێى بۆ بکەین و دواتر سوودى لى وەرگیرین لەو شتانەى کە پەيوەستە بە رۆڤى ئافرهت و گێرانهوێى رۆڤى ئافرهت لە ئەمڕۆدا.

بوارى یەكەم: فەرموودەزانى

لەم بوارەدا نموونەى جۆراوجۆرمان زۆرە، بەشى یەكەمى نموونەكان کە باسى دەكەم، ناویك دەهێنمەوێ کە ئافرهت نییە و پیاو، بەلام پیاوانىك کە لە زانا گەورە و پێشەوا دیارەکانى ئەم ئۆمەتەن و دەبینیت کە فەرموودەى لە فلانە ئافرهت و فیسارە ئافرهتەوێ وەرگرتووە، یاخود فەرموودەى بەسەر فلانە ئافرهت خوێندووەتەوێ، یاخود سووپ بوو لەسەر ئەوێ گەشت بکات بۆ ولاتىكى دىکە بۆ ئەوێ گوى لە فەرموودەى فلانە ئافرهت بگرت، لە بەشى دووهمى نموونەكان باس لەوێ دەکەین کە ھەمان فلانە ئافرهت کە فێرخواز، یاخود گێرەرەوێ بوو، دەبینیت کە لەنێو قوتابییەکانى ناوى زۆر گەورە پەیدا بوونە لە میژوودا.

نموونەكان:

نمونه‌ی یه‌که‌م: پێشه‌وا «زه‌ه‌ب‌ی» یه‌ که‌ خاوه‌نی په‌رتووکی (سیر اعلام النبلاء) یه‌ و نووسه‌ری زۆربه‌ی ژياننامه‌کانه‌، پێشه‌وا زه‌ه‌ب‌ی ده‌رباره‌ی ئافره‌تی‌ک قسه‌ ده‌کات به‌ ناوی ئوم موحه‌مه‌دی کچی موسای کور‌ی عوسمان که‌ له‌ سال‌ی ٦٩٥ ی ه‌. کۆچی دوا‌ی کردووه‌، پێشه‌وا زه‌ه‌ب‌ی ده‌لێت: «گه‌شم کرد بۆ ئه‌وه‌ی به‌ دیداری بگه‌م و زانستی له‌ لا فی‌ر ب‌ه‌م.» هه‌روه‌ها ده‌لێت: «ئاواتی گه‌یشتن به‌ دیداریم هه‌بوو و بۆیه‌ گه‌شم کرد بۆ میسر و به‌پێی زانیاری خۆم وام دانابوو که‌ له‌ ژياندا ماییت، به‌لام که‌ چوومه‌ نێو میسر بۆ لای، هه‌وال‌ی مردنیم بیست که‌ وا ده‌ پۆژ بوو کۆچی دوا‌ی کردبوو.» که‌ «پێشه‌وا زه‌ه‌ب‌ی» ئه‌م به‌سه‌رهات و ئاواته‌ی خۆی بۆ ئه‌وه‌ی به‌ دیداری ئافره‌تی‌ک بگات له‌ په‌رتووکه‌ی خۆیدا که‌ گه‌وره‌ترین په‌رتووکی میژوووه‌ که‌ زانایان ده‌رباره‌ی توراس نووسیویه‌نه‌: «پێشه‌وا زه‌ه‌ب‌ی تامه‌زرۆی ئه‌وه‌ بوو گه‌شت بکات بۆ میسر بۆ ئه‌وه‌ی به‌ دیداری ئه‌م ئافره‌ته‌ گێره‌وه‌یه‌ بگات و لێیه‌وه‌ فەرمووده‌ ب‌بیستیت، به‌لام پێش ئه‌وه‌ی بگات، مردبوو.»

ئێستاش شیکردنه‌وه‌ بۆ ئه‌م به‌سه‌رهاته‌ ده‌که‌م به‌م شیوه‌یه‌: ئه‌م ئافره‌ته‌ شتیکی له‌ لایه‌وه‌ که‌ شایسته‌ی ئه‌وه‌ی کردبوو که‌ پێشه‌وا «زه‌ه‌ب‌ی» گه‌شت بکات بۆ لای و هه‌سه‌ره‌تی دیداری ئه‌وه‌ی هه‌ییت بۆ ئه‌وه‌ی گوێ له‌ فەرموودانه‌ بگرێت که‌ له‌ لای بوو، وه‌کوو ئه‌وه‌ی ب‌لێیت ئه‌م ئافره‌ته‌ شتیکی لاییت که‌سی دیکه‌ لای نه‌ییت، هه‌ر بۆیه‌ پێشه‌وا «زه‌ه‌ب‌ی» پێوستی به‌وه‌ بوو گه‌شت بکات بۆ لای، کاتی‌ک ئێمه‌ باسی «زه‌ه‌ب‌ی» ده‌که‌ین باسی که‌سی‌ک ده‌که‌ین که‌ له‌ پروی ر‌یوايه‌ته‌وه‌ زۆر فراوان بوو.

نمونه‌ی دووهم: «ئه‌بوو قاسم ئه‌ل عه‌ساکر»، «ئێبن عه‌ساکر» پێش هه‌روه‌ها له‌ پێشه‌وا‌یانی ر‌یوايه‌ت بوو له‌ میژووی ئیسلامدا و خاوه‌نی په‌رتووکی (تاریخ

دمشق) له په‌رتووکه که له‌پووریه گه‌وره و قه‌به‌کانه و زۆر گرنگه و وه‌کوو په‌رتووکی (تاریخ بغداد)ی خه‌تیبی به‌غدادی وه‌هایه، ئەم پیشه‌وايه «ئیبین عه‌ساكر» فهره‌هنگینکی هه‌یه ناوی ۱۳۰۰ له مامۆستاکانی خۆی تێدایه و له‌خودی خۆیانوه‌شتی بیستوه و فهره‌هنگینکی بچووکیشی جیا کردوه‌ته‌وه بۆ مامۆستا ئافره‌ته‌کانی که ژماره‌یان ده‌گاته ۸۰ و نه‌وه‌نده ئافره‌ت. ئەم پیشه‌وايه له‌سالی ۵۷۱ی ه. کۆچی دوا‌یی کردوه و خودی سولتان سه‌لاح‌دینی ئه‌یوبی له‌کاتی ناشتیدا ئاماده‌یی هه‌بوو، سا بیروکه که له‌وه‌دایه که پیشه‌وايه‌کی مه‌زنی به‌م شیویه نزیکه‌ی هه‌شتا و نه‌وه‌نده له‌ مامۆستاکانی ئافره‌ت بوونه، ئەمه‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئیمه‌ قسه‌ له‌سه‌ر بازنه‌یه‌کی فراوانتری ب‌لا‌وبوونه‌وه و بایه‌خدان به‌ ئافره‌ت ده‌که‌ین و بوونی هه‌شتا و نه‌وه‌نده مامۆستای ئافره‌ت که زانیارییان ده‌گواسته‌وه له‌ فهرمووده و سوننه‌ت بۆ خه‌لکی، ئەمه‌ زۆر جار له‌ناکاوه‌وه‌ پ‌وو نادات، به‌لکوو ده‌ره‌نجامی بایه‌خدانی له‌ پیشینه و بوونی ناوه‌ندینکی زانستی گونجاوه، بۆئه‌وه‌ی ئەم جو‌ره‌ نمونانه‌ی تێدا په‌یدا ببن و ببنه‌ مامۆستا بۆ پیاوان و پیشه‌وایانی ئەم ئوممه‌ته‌.

نمونه‌ی سییه‌م: پیشه‌وا «ئیبین قودامه‌ی مه‌قه‌ده‌سی»یه، ئەم پیشه‌وايه خاوه‌نی په‌رتووکی (المغنی)یه و له‌ زانا خواوست و چاکه‌خوازه‌ گه‌وره‌کانی ئەم ئوممه‌ته‌یه، ئەم پیشه‌وايه له‌ چهند مامۆستایه‌کی ئافره‌ته‌وه‌ گوێی له‌ فهرمووده‌ بووه‌ له‌وانه‌ش: خه‌دیجه‌ نه‌هره‌وانی، نه‌فیه‌ و شه‌ده، هه‌روه‌ها خۆیشی قوتابی ئافره‌تی هه‌بووه‌ له‌وانه‌: زه‌ینه‌بی کچی واسیتی.

نمونه‌ی چواره‌م: «شه‌ده‌ی کچی ئه‌بی نه‌سری دینوری»یه، پیشه‌وا «زه‌ه‌بی» ده‌رباره‌ی ده‌لیت موعه‌مه‌ره، نووسه‌ر، موسه‌ده‌ی عێراقی، شانازی ئافره‌تان، له‌ کۆمه‌لیک فهرمووده‌ی بیستوه و هه‌ندیک مامۆستای هه‌یه

که دهرباره‌یان بیستوو‌مانه، هه‌روه‌ها مامۆستای هه‌یه که بیستوو‌مانه لییه‌وه
 فهرمووده‌یان گێڕاوه‌ته‌وه (گه‌واهیه‌یه که لیڤه‌ دایه، نه‌وانه‌ی لییه‌وه فهرمووده‌یان
 گێڕاوه‌ته‌وه واتای نه‌ویه له فهرمووده گێڕه‌وه‌کان بوونه، سا چه‌ند که‌س
 لییه‌وه گێڕاویانه‌ته‌وه؟ ده‌بینیت خه‌لکیکی زۆر لییه‌وه گوێیان له فهرمووده بووه،
 زۆر له‌و ناوانه‌ش پێیاندا تیپه‌ر ده‌بیت نه‌ت ناسیون، یاخود تایبه‌تمه‌نده‌کانی
 بواری فهرمووده ده‌یناسن، به‌لام ئیستا ئیمه‌ ته‌نیا باسی نه‌وانه ده‌که‌ین که
 «زه‌هه‌بی» باسی کردوون له‌وانه‌ی که له «شوه‌ده»ی نووسه‌ره‌وه فهرمووده‌یان
 وه‌رگرتوه و که‌سانی دیارن و له هه‌مان کاتدا له‌وه‌وه فهرمووده‌یان وه‌رگرتوه.)
 «ئێبن جه‌وزی» که ناسراوه، ده‌لیت: «شتم به‌سه‌ردا خوێندوو‌ته‌وه و خه‌تیکی
 جوانیشی هه‌بوو، تیکه‌لی زانایان بوو، چاکه‌ی زۆری هه‌بوو له‌ سالی ۵۷۴هـ.
 کۆچی دوا‌ی کرد و خه‌لکیکی زۆر و عامه‌ی زانایان ئاماده‌ی ناشتنه‌که‌ی
 بوون.» نه‌وه‌ی جینگه‌ی سه‌رنج بی‌ت، نه‌ویه یه‌که‌م موسنیده‌ی عێراق بووه،
 نه‌مه‌ش واتای نه‌وه به‌ته‌نیا گێڕه‌وه‌یه‌کی ئاسایی نه‌بووه به‌لکوو مه‌سنده‌ی
 عێراق بووه، شتیکی دیکه‌ش نه‌ویه که: «ئێبن عه‌سا‌کر، ئێبن جه‌وزی،
 ئێبن قودامه، عی‌ماد و سه‌معانی» هه‌موویان لییه‌وه فهرمووده‌یان گێڕاوه‌ته‌وه و
 زانستیان لی وه‌رگرتوه، له‌به‌ر به‌ناوبانگی بوو بۆیه له کاتی مردنیدا عامه‌ی
 زانایان ئاماده‌ی ناشتنه‌که‌ی بوون.

نمونه‌ی پێنجه‌م: «ئه‌بوو وه‌لیدی ته‌یالسی»یه، ئه‌م پیاوه به‌رپێزه مامۆستای
 پیشه‌وا بوخاری بووه و هه‌میشه بوخاری له سه‌حیحه‌که‌یدا لییه‌وه فهرمووده‌ی
 گێڕاوه‌ته‌وه، سا قسه‌که لیڤه‌دایه که پیشه‌وا عیجلی ده‌یگێڕته‌وه و پیشه‌وا
 نه‌حه‌مدی کوری حه‌نبه‌ل دهرباره‌ی «ئه‌بوو وه‌لید» فهرموویه‌تی: «له حه‌فتا
 ئافره‌ته‌وه فهرمووده‌ی ده‌گێڕایه‌وه!»

نموونه‌ی شه‌شه‌م: «سه‌خاوی» دهرباره‌ی «ئیبین حه‌جهر» ده‌لێت: «ئیبین حه‌جهر که‌سیکی دیاری ئوممه‌ی ئیسلامیه‌ و خاوه‌نی په‌رتووکی (فتح الباری) له شه‌رحی سه‌حیحی بوخاری، قوتابییه‌ که‌یشی سه‌خاوی بوو، سه‌خاوی ژیا‌ننامه‌ی مامۆستا که‌ی واتا ئیبین حه‌جهر باس کردوو و تێیدا هاتوو که ئیبین حه‌جهر له بیست ئافره‌ته‌وه‌ فهرمووده‌ی بیستوو!»

نموونه‌ی هه‌وته‌م: فاتیمه‌ی جوزدانی، کاتیک په‌رتووکی (سیر أعلام النبلاء) ده‌خوێنده‌وه‌، ناوی ئەم ئافره‌ته‌م زۆر به‌رچاو ده‌که‌وت، هه‌ر کاتیک دهرباره‌ی که‌سیک شتی‌کم خوێندبایه‌ته‌وه‌ ده‌مبینی له فاتیمه‌وه‌ فهرمووده‌ی گێڕاوه‌ته‌وه‌، له ئەسه‌فه‌هان داده‌نیشت، پێشه‌وا زه‌هه‌بی دهرباره‌ی ده‌لێت: «موسه‌ننه‌ده‌ی سه‌رده‌می خۆی بووه‌.» هه‌روه‌ها ده‌لێت: «ئهو ئافره‌ته‌ کو‌تا که‌سه‌ له دونیادا که له ئیبین ریزه‌وه‌ شتی گێڕایه‌ته‌وه‌ و زۆر فهرمووده‌ی لێوه‌ گێڕاوه‌ته‌وه‌، نه‌بوو موسای مه‌دینی و زۆری دیکه‌ش فهرمووده‌یان له‌م ئافره‌ته‌وه‌ گێڕاوه‌ته‌وه‌.» سا ئه‌وه‌ی زیاتر جیی سه‌رنج بیت ئه‌وه‌یه‌ که پێشه‌وا زه‌هه‌بی ده‌لێت ئەم ئافره‌ته‌ گۆڤیستی هه‌ردوو فره‌هنگی گه‌وره‌ و بچووکی ته‌به‌رانی بووه‌ خاشکرایه‌ که فره‌هنگه‌ گه‌وره‌ که‌ی ۱۶ به‌رگه‌ و هه‌روه‌ها گۆڤیستی په‌رتووکی (الفتن) ی نوعیمی هه‌مما‌د بووه‌ له ئیبین ریزه‌ بۆیه‌ قسه‌ که لێره‌دایه‌ که ئافره‌تی‌ک ئاماده‌ و گۆڤیستی ئه‌و په‌رتووکه‌ گه‌ورانه‌ ده‌بوو و دواتر بۆ که‌سانی دیکه‌ی ده‌گێڕایه‌وه‌.

فاتیمه‌ له‌ سا‌لی ۵۲۴ه‌. کۆچی دوا‌یی کردوو.

ئه‌مانه‌ هه‌وت نموونه‌ بوون هێن‌امانه‌وه‌ له‌ چوارچیوه‌ی بواری یه‌ که‌مدا که ئه‌ویش بواری گێڕانه‌وه‌ و فهرمووده‌وانی بوو، له‌نێو هه‌ر نموونه‌یه‌ کیشدا وه‌کوو بینیمان ده‌یان یاخود سه‌دان ژماره‌ و ناوی ئافره‌تان هه‌بوون، ئه‌وه‌ی سوودی لێ

دەبینین ئەوێهێه که ئەم بوارە زانستییە تایبەت نەبوو بە پیاوان جگە لە ئافرهتان، بەلام بەبێ گومان و بەبێ بەراوردکردن پوونە که پۆلی پیاوان زیاتر بوو، بۆ نمونە کاتیگ تۆ دەربارە مامۆستاکانی ئەبی تاهیر سەلەفی یاخود جگە لەو دەخوێنتەوێه دەبینیت ۱۳۰۰ یاخود ۱۲۰۰ لە مامۆستاکانی پیاوان و تەنیا ۸۰ و ئەوەندەیان ئافرهتن، بەلام قسە که لەوێهێه که ئافرهتانیشت پۆلیان هەبوو و پێژەشیان کەم نەبوو، هەرەها تەنانەت پۆلیشیان هەندیک جار ئاسایی نەبوو بەلکوو گەشتوو بە ئاستیک که دەربارە یەکیکیان وتراو: «ئاستی ئەهلی زەوی بە مردنی ئەو دابەزی!» که مەبەست لە دابەزین لە گێرانهو و سەندە، چونکە فلانە ئافرهت سەندیکی لایە زۆر بەرزبوو و لای هیچ کەسێکی دی بەو بەرزیه بوونی نەبوو، هەر لەبەر ئەمەشە که پیشەوا زەهەبی دەلیت سوور بووم لەسەر ئەوێه فلانە ئافرهت بیینم، لای کەسێش شاراوێه که بواری فەرموودەوانی لەو قۆناغەدا بواریکی ئاسان نەبوو، واتا وەکوو ئەو بوارانە دی که نەبوو تا تەنیا بە خوێندەوێه بەدەست بێت، بەلکوو لەو قۆناغەدا وای خواستوو که ئامادەیی هەبێت لە دانێشتگەکان و گوێ بگرێت، هەر بۆیە تەنانەت هەندیک لە ئافرهتان که لەسەری خوێندوومەتەوێه گەشتیان هەبوو و هەندیکیان گەشتیان کردوو بۆ ئەوێه گوێبێستی فەرموودە ببن.

کەواتە دەلیین ئامانج لە هێنانەوێه ئەم نمونانە بۆ ئەو نەبوو که بلیین پێوستە پیاوان گوێ لە ئافرهتان بگرن و ئافرهتانیشت گوێ لە پیاوان. نا، بەلکوو مەبەستە کەمان ئەوێه ئافرهت پۆلیکی هەبوو که پەییوەست بوو بە بابەتە مەعریفییەکانی ئیسلام، ئەم پۆلەشی خۆی لە گواستنەوێه فەرموودە و گێرانهو و ئامادەبوون لە دانێشتگەکان بۆ گوێگرتن لە فەرموودە...

بواره‌کانی فیڕکردن و بانگه‌واز و فه‌توادان و جگه له‌وانیش

ئهم بواره‌یان خۆی له‌و نموونه ده‌بینێته‌وه که باس له ئافرهته مامۆستا و شه‌رعزان و نامۆژگاریکار، یاخود بانگه‌خواز و ... هتد ده‌کات.

نموونه‌ی یه‌که‌م: «ستیه» ی کچی قازی محامه‌لییه، ئهم ئافرهته هه‌یج کات مرۆڤینکی ساده و سانا نه‌بووه، له پێشتردا باسمان کرد که گێڕانه‌وه پێوستی به‌ دانێشتن و گۆڕنگرتن هه‌یه له مامۆستا و جگه له‌وانیش، به‌لام بابته‌که قورستره تا ئافرهت بگات به ئاستیک بیته به شه‌رعزان، یاخود موختی، ئهمه زۆر قورستره له ته‌نیا باسکردن و گێڕانه‌وه‌ی فه‌توای زانایان نه‌گه‌رچی نه‌وێش پێوستی به‌ کۆششیک زۆر هه‌یته له پرووی هه‌ستان پێی، به‌لام ئافرهت بگات به‌ پله‌ی شه‌رعزانی و موختیتی ئهمه شتیک زۆر قورستره، «ستیه» له سه‌ده‌ی چوارمی هه‌جریدا ژیاوه و له‌ سالی ۳۷۷ ی ه. کۆچی دوا‌ی کردووه، ئه‌بن که‌سیر له‌ په‌رتووک (البداية والنهاية) ده‌رباره‌ی ده‌لیته: «له زۆر بوار شتی خوێندووه‌ته‌وه، فقه (زانستی میرات) و فه‌رزه‌کان، حسابات و نه‌حوو و ... تاد. هه‌موو ئهمانه‌ی له‌به‌ر کردووه، له سه‌رده‌می خۆیدا له‌ شاره‌زاترین که‌سه‌کان بووه به‌ مه‌زه‌بی شافعی و فه‌توای تیدا ده‌دا، هه‌روه‌ها که‌سینکی چاکه‌کار بوو، مالی زۆر ده‌به‌خشی، کێپرکێی چاکه‌ی ده‌کرد، لێهه‌وه فه‌رمووده‌م بیستووه و گێڕاومه‌ته‌وه.» پێشه‌وا زه‌هه‌بیش ده‌رباره‌ی ده‌لیته: «زانا و شه‌رعزان و موختی بوو، هه‌روه‌ها له‌ تینگه‌شتووترین که‌سه‌کان بوو.» ئیمه‌ش لێره‌دا ته‌نیا ئه‌وه‌نده ده‌لێن ئایا ئافرهت ده‌توانیت بگات به‌ پله‌یه‌ک که‌ بیته به‌ زانا و شه‌رعزان و فه‌توای بده‌ت یاخود ناتوانیت؟ له‌ وه‌لامدا ده‌لێن: به‌لێ، بێگومان ده‌توانیت و نموونه‌ی له‌م شێوه‌یه‌شمان زۆره له‌ میژوودا.

نموونه‌ی دووه‌م: زه‌ینه‌بی کچی ئه‌حمه‌دی مه‌قه‌ده‌سییه، ناسراوه به‌ کچی

خاوهن کهمال، ئەمەش لە راستیدا خالێکی زۆر بەربلای و گرنگە. پێشەوا زەهەبی لەبارەییەوه دەفەرمووێت: «دەگمەن بوو بە ئەندازەی باری و شتر لە هەموو بوارەکانی زانستدا مۆلەتی هەبوو، هەروەها ئافرهتێکی دیندار و چاکەکار بوو، پێیویستی زۆری دەگیرایەوه، فێرخوازانێ زانستی شەری بەلێشاو دەهاتنە خزمەتی و پەرتووکی زانا گەورەکانی ئیسلامیان لەلا دەخوێند، جگە لەوەش لە گەڵ فێرخوازه‌کانیدا ئافرهتێکی میهرەبان و پشوو درێژ بوو و زۆربەی پۆژه‌که قسەی بۆ دەکردن، هەروەها ئافرهتێکی بە قەناعەت و داوێن پاک و دەست و دل کراوه و پەوشت جوان بوو، لە منداڵیدا چاوی تووشی گری بووبوو، تاوه‌کوو لە ژیا‌نیشدا بوو هاوسەرگیری نەکرد و لە ساڵی ۷۴۰ی ک. کۆچی دوایی کرد.»

ئێبن حەجەریش لە پەرتووکی (الدرر الکامنة) دەگیرێتەوه که بە مردنی، ئاستی زانستی خەلک لە باری فەرموودەوانی و زۆر شتی دیکەشدا زۆر دابەزی. هەروەها کۆتا کەسە لە دنیا‌دا دەربارەی باسکردنی کۆمەڵەی پێشینی ئوممەت مۆلەتی هەبووه، سا مەبەست لێردا ئەویە باسی یەکیەک لەو پۆلانی بەکەین که لە پیشووتردا بوونی هەبووه و ئەوەندە بکەیت لەسەری بزانیت.

گرنگترین خالێکیش لەم باسەی کەردمان، ئەویە ئەم ئافرهتە پەرتووکی زانا گەورەکانیان لە خزمەتیدا خوێندووه. بێگومان ئەمەش شتیکی ئاسان نییه، لە بەسەر هاتەکانیشدا لەوه ناچیت که پوخت کەرەوهی پەرتووک بوو بیت، یان تەنیا نامۆژگارێک بوو بیت، ئەگەرچی ئەوەش بوایه هەر گرنگ بوو، بەلام قسەکه لەسەر پەرتووکی زانا گەورەکانه که پێیستی بە برێک لە زانست و توانای کەسییه و لە گەڵ ئەوەشدا خودی خۆی و فێرکردن و خواستی زۆر

له‌سه‌ر بوون به‌ فێرخواز له‌ خزمه‌تیدا.

نموونه‌ی سییه‌م: هاوسه‌ری شیخی پیشه‌وا میززی (خوا‌ی گه‌وره‌ لێ‌ی خوش بی‌ت). خاوه‌نی په‌رتووکی (ته‌ذیب‌ الکمال) له‌ گ‌رنگ‌ترین په‌رتووکه‌کانی (الجرح و‌ التع‌دیل) له‌ که‌ ۳۵، یان ۳۶ به‌رگه‌، هه‌روه‌ها خاوه‌نی په‌رتووکی (تحفة‌ الأشراف) له‌ و‌ که‌ له‌ ده‌ره‌ینانی فه‌رمووده‌کانی شه‌ش په‌رتووکه‌ که‌ به‌ په‌رتووکیکی زۆر مه‌زن داده‌نریت، هاوسه‌ری «میززی» دایکی هاوسه‌ری «ئیب‌ن که‌سیر» ی راقه‌وانی قورپانه‌، یاخود پرونتر بلیین ئیب‌ن که‌سیر هاوسه‌رگیری له‌ گه‌ل کچی «میززی» دا کردووه‌، ئیب‌ن که‌سیر له‌باره‌ی دایکی هاوسه‌ره‌که‌یه‌وه‌ قسه‌ ده‌کات و‌ ده‌لێت: «له‌ پرووی په‌رستش و‌ خوێندنه‌وه‌ی قورپان له‌نیۆ ئافره‌ته‌کانی هاوسه‌رده‌می خۆیدا وێنه‌ی نه‌بوو، نه‌و خوێندنه‌وه‌ پروون و‌ زمان پاراوی و‌ ده‌رپرینه‌ جوانه‌ی که‌ بۆ قورپانی مه‌زن هه‌یبوو، ته‌نانه‌ت زۆرێک له‌ پیاوانیش له‌ ناستی ته‌ج‌ویده‌که‌یدا ده‌سته‌وه‌ستان ده‌کرد، هه‌روه‌ها زۆرێک له‌ ئافه‌تان له‌ خزمه‌تیدا قورپانیان ته‌واو ده‌کرد و‌ له‌ گه‌ل‌یشیدا فێری خوورپه‌شت ده‌بوون و‌ که‌ل‌کیشیان له‌ چاکه‌کاری و‌ ناینداری و‌ پارێزکارییه‌که‌ی له‌ دنیادا ده‌بینی.»

ب‌ینگومان نه‌مه‌ش نموونه‌یه‌کی تری فێرکردنی ئافره‌ت بۆ ئافره‌ته‌، به‌لام ته‌نیا فێرکردن نا، به‌ل‌کوو سوارچاکی نه‌و مه‌یدانه‌ بوو، که‌ نه‌ویش جوان خوێندنه‌وه‌ی قورپان و‌ ته‌ج‌وید بوو، به‌ جۆرێک ئیب‌ن که‌سیر باسی کردووه‌ ئیب‌ن که‌سیر له‌ زانا هه‌ره‌گه‌وره‌کانی قورپان بووه‌ ته‌م ئافره‌ته‌ له‌ جوان خوێندنه‌وه‌ی قورپاندا له‌ ناستیکدا بووه‌ که‌ زۆرێک له‌ پیاوانی ده‌سته‌وه‌ستان کردووه‌ و‌ پۆلی سه‌ره‌کی ته‌وه‌ بوو قورپان فێری ئافه‌تان بکات، هه‌ربۆیه‌ ئافه‌تانیکی زۆر قورپانیان له‌ خزمه‌تیدا ته‌واو کرد.

ئینجا بابەتی بونیادنانی خود و خواپەرستی و لەخواترسان دیت، ئەمەشیان وەک ئەو نییه کە تەنیا ئەرکیکی دیاریکراوی ھەبێت و تییدا پەسپۆر بیت و مووچەی لەسەر وەرگیرێت. نا، بەلکوو ئافرهتەکان کاتیگ زانستی لێو فێر دەبوون، لەھەمان کاتیشدا لە چاکەکاری و خواپەرستی و لەخواترسانەکی لە دنیا دا سوودمەند دەبوون، بگرە دەتوانین بڵێن پێشەنگیکی بالا بوو بۆ فێرخوازەکانی، ئەمەش دۆزی خوێندنی ئافرهتەتەنان بێر دەخاتەوێ کە لێردا نمونەی ئافرهتەتەکان ھەیە کە ئیبن کەسیر لە کوچکردوووەکانی سالی ۶۱۵ دا باسی کردوووە لە پەرتووکی (البدایة والنهاية)، لەو باسەشدا وەسفیک کورت و دیاریکراوی ئەو ئافرهتە سەرنجی ڕاکێشام کاتیگ دەلیت: «مامۆستایەکی چاکەکار و خواپەرست و پارێزکار و ھەروەھا مامۆستای زانایانی دیمەشقیش بوو. ئەمەش بێگومان ئامارەییە بە بوونی جوولانەوێیەکی زانستی لەو سەردەمەدا کە ئافرهتەکان ھەولیان لەپێناویدا داوە.»

نمونەی چوارەم: عائیشە کچی ھەسەنی کۆری ئیبراھیم، پێشەوا زەھەبی لە پەرتووکی (سیر أعلام النبلاء) لە بارەییە و تووێتی: ئامۆژگارێک و زانایەکی پایەبەرز بوو، کاتیگ وەسفی ئامۆژگارم بینی، سەرنجی ڕاکێشام دایکی ناوی فەتھی ئەسبەھانی بوو، سەمعانی فەرموویەتی کە دەربارەی پرسیارم لە حافز ئیسماعیل کرد و ئەویش فەرمووی ئافرهتێکی چاکەکار و زانا و شکۆی ئافرهتەکان بوو، ئەو یە کەم کەس بوو فەرموودەم لێو بیستبیت، باوکم ئاردەمیە خزمەتی، لەگەڵ ئەوەشدا ئافرهتێکی لەخواترس بوو.

نمونەی پێنجەم: لێردا بوارێکی تر دیتە ئاراو، ئەبوو تاهیری سیلەفە کە باسما لێو کرد و لەلایەنی مادییەو کەسیکی ھەزار بوو، ھاوسەرگیری لەگەڵ ئافرهتێکی چەپ دەست کرد کە قوتابخانەیەکی بۆ فێرخوازەکان

دامه‌زواند. ئەمەش خۆى لە خۆيدا بەشێكە لە ھاوبەشیکردن و ھاوبەشییه‌كى ژیرانه‌یه‌ له‌ بوارى فيژکردندا، بێگومان ئەوەش تەنیا بەخشینیك نەبوو بۆ هه‌زاره‌كان، بەلكوو وه‌قفى قوتابخانه‌یه‌ك بوو.

نموونه‌ى شه‌شهم: كچى مه‌سه‌وود كۆپى مه‌ودود كۆپى زنكى، له‌ نه‌وه‌ى زنكیه‌كان بوو، ئیبن كه‌سیر له‌باره‌یه‌وه‌ وتویه‌تى: «فيژگه‌ى ئەتابه‌كى له‌ سالحيه‌ وه‌قف كردوه‌، هه‌روه‌ها وه‌كوو ئەوه‌ى خۆئندوو مه‌ته‌وه‌ له‌سه‌رى ماوه‌یه‌ك به‌رده‌وام بووه‌ نازانم هه‌تا كه‌ى؟! به‌لام ئەم فيژگه‌یه‌ به‌رده‌وام بووه‌.»

تاوه‌كوو ئیستا ئەوه‌ سێ نموونه‌مان له‌سه‌ر وه‌قفى ئافره‌تان باس كردوه‌، ئەو وه‌قفه‌ى هه‌ندێك له‌ ئافره‌تان بۆ خزمه‌ت‌كردنى زانست كردوو‌يان، تۆى خۆئنه‌ریش وه‌ها بیر مه‌كه‌وه‌ كه‌ ئەم كاره‌یان تەنیا په‌یوه‌ندى به‌وه‌وه‌ هه‌بوو بێت كه‌ سامانیان هه‌بوو بێت ... نه‌خێر، بەلكوو پ‌ۆشنبیری و هۆشیارییه‌كى دیاریكراویان هه‌بووه‌ و پێى ناسراونه‌ته‌وه‌ و په‌یيان به‌وه‌ بردوه‌ كه‌ یه‌كێك له‌ باشت‌رین بواره‌كانى تێیدا پێش بکه‌ون، بوارى وه‌قفى فيژکردنه‌.

له‌و نموونه‌ى كه‌ باسم لێوه‌ كردن، تاوه‌كوو ئیستا هه‌چ نموونه‌یه‌كى دووباره‌م له‌ نموونه‌كانى پێشوتر باس نه‌كردوه‌، سا ئیدى لێره‌دا مافى خۆیه‌تى ئەم‌پ‌رۆ باسى نموونه‌كانى پێشتر بکه‌م و مه‌زن‌ترین نموونه‌یه‌كیش باسى لێوه‌ بکه‌م كه‌ ئەویش عایشه‌ى كچى نەبوو به‌كرى سه‌ددیقه (خودا لى رازى بێت). له‌به‌ر ئەوه‌ى له‌ دۆزى زانست و زۆر شتى تر‌دا پ‌یوسته‌ باس له‌ فيژخوازه‌كانى دا‌یكه‌ عایشه (خودا لى رازى بێت). بکه‌ین، له‌گه‌ڵ زۆر شتى دیکه‌دا.

هه‌روه‌كوو پێش‌تریش باسم لێوه‌ كرد، زۆر نموونه‌ى تر ماون باسیان لێوه‌ بکه‌م، به‌لام ئەو نموونه‌ هه‌لب‌ژێردراوانه‌ى ئیستا و پێشتر باسم لێوه‌ كردن گ‌رنگیه‌كه‌یان

له‌وه‌دایه که له سهرده‌می پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و دوا‌ی سهرده‌می پیغه‌مبه‌ردا (ﷺ) بووه، بی‌گومان ئهم نمونه‌هه‌نانه‌وانه و ئهم وێنا‌کردنه‌ گشتیه و هه‌روه‌ها له‌گه‌ڵ پوانین له‌و که‌لینه‌ گه‌وره‌یه‌ی له‌ واقعه‌دا دروست بووه‌ پێویسته له‌ گرن‌گترین یاساکان بێت که وامان لی بکات بێر له‌ پرس‌ی گه‌راندنه‌وه‌ی پۆلی ئافره‌تان بکه‌ینه‌وه‌.

که‌واته ده‌پرسین ئه‌و بواره‌ کانه‌ن که له ئیستادا پێویسته پۆلی ئافره‌تانی تیدا ببوژن‌تریه‌وه‌؟

پیشنیار ده‌که‌م له‌ کاتی باس‌کردنی پۆلی ئافره‌ت له‌م‌پۆدا سهرنج بخرته‌ سهر پینچ بوار له‌گه‌ڵ ئاماده‌گی ئه‌و نه‌خشه‌ی به‌رپرسیاریه‌تیه‌ی که‌ پیشتر باس‌مان لێه کردوه‌، چونکه‌ گونجاو نییه ئهم بواره‌ له‌وانه‌ی پیشتر باس‌کراون داب‌پ‌ئ‌ن‌ریت و زۆر گرن‌گه‌ په‌یوه‌ندیه‌ک له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی له‌ راب‌ردوودا پرویدا هه‌بێت و ئه‌وانه‌ی ئیستا باسیان لێه ده‌که‌ین له‌سه‌ریان بونیاد بن‌ریت، ئه‌وانیش به‌رپرسیاریه‌تیه‌ گرن‌گه‌کان و ئه‌و پرسه‌ گرن‌گانه‌ن که ئافره‌تان له‌ سهرده‌می پیغه‌مبه‌ری خودادا (ﷺ) پێیه‌وه‌ سه‌رقاڵ بوون.

ئه‌مه‌ش بواره‌کان:

بوا‌ری یه‌که‌م: بوا‌ری زانیاری که ده‌کریت به‌ سێ به‌شه‌وه‌: شه‌رعی، ه‌زری و پ‌ۆشن‌بیری.

بوا‌ری دووه‌م: بوا‌ری بان‌گ‌خوا‌زی

بوا‌ری سییه‌م: بوا‌ری فێ‌کردن

بوا‌ری چواره‌م: بوا‌ری په‌روه‌رده

بوا‌ری پین‌جه‌م: بوا‌ری چاک‌سازی گشتی

بوارى يەكەم: زانستى

ھەر وہ کوو ئامارەمان پى دا كە سى بەشە: شەرى، ھزرى، پۇشنىبىرى.

كاتىك ئىمە باسى ئەو دەكەين كە رۇلى ئافرهت لەم بوارانەدا زىندوو
بكرتتەو، مەبەست ئەو نىيە ئىمە بىين سەير بکەين و بلىين: «خەلگىنە! ئەم
بوارە تەنیا پىاوى زۆر تىدایە ئافرهتى بۇ زیاد بکەين ...» نەخىر، بەم شىوازە
نىيە، بىرۆكەكە ئەوئە كە بەشك لە پرسەكان ھاوبەشن و ھىچ پىسپۆرىيەك
بوونى نىيە كە تەنیا بۇ پىاوان پىوست بىت و بۇ ئافرهتان نەبىت. ئەمەش
دەگەرپتەو بۇ بىرۆكەكە كى بنچىنەبى كە باسما لىو كر دوو، ئەوئەش ئەوئە
لە ھەر شتىك لە بوارەكانى شەرىعت و زانست و بانگەواز و فەرمانكردن
بە چاكە و رىنگرىكردن لە خراپە كە مرقفى موسلمانى بۇ بانگ دەكرت،
دواندىكى ھاوبەشە، ئىدى پىوستمان بە دواندىكى دىكەى تايەت بە ئافرهت
نىيە كە پىيان بوترت داخوازى زانستى شەرى بکەن، ياخود پىوست ناكات
بلىين ئافرهتانى پشتىوانان ئاوا و ئاوايان دەكرد و وايان دەوت ... ياخود بلىين
فەرموودەوان و شەرعزان و فەتوادەربوون ...

نەخىر، لە بنەرەتدا پىوستمان بەو نمونانە نىيە، بەلام ئىمە باسما لىو
كردن لەبەر بوونى خلتەوخال و رىنگرى زۆر و ھەرۋەھا لەبەر لەرزۆك
بوونى متمانەى ئافرهت بە خودى خۆى و پىنگەكەى. بەداخوۋە زۆرىدى ئەو
ئافرهتانەى متمانەىكى لەرزۆكىان ھەيە، ئەمانە ئەو ئافرهتانەن گرنگى بە
ئىسلام و ئايىنەكەيان دەدەن و ... تاد. ھەرۋەھا زۆر جار ئاستىكى ئىمانى
زۆر گەورەى ھەيە و ھەستىكى گەورەى ھەيە بىەوت شتىك پىشكەش
بكات، بەلام دواتر، يان نەبوونى متمانە بەخۆبوون بەوئە كە دەتوانىت شتىك

پیشکەش بکات، یاخود واقیعه‌که رینگه نادات شتیک پیشکەش بکات ...

هەربۆیه ئیمه کاتیک دەلێن بواره‌کان بۆ نمونه بواری شەری کەسیک نەیهت و بلیت له حوکمه‌کانی تاییهت به ئافره‌تان ده‌ته‌وت پشپۆر بیت؟ نه‌خێر، نه‌خێر! کاتیک ئیمه ئهم باسانه ده‌که‌ین پرووی قسه‌که له هه‌مووانه، ئیدی هه‌ر زانستیکی شەری که وه‌سفی له شەریعه‌دا هاتوو رینگه‌پێدراوه ئافرهت نه‌نجامی بدات، کاتیک نه‌و پرسیاره ده‌کرت: «نایا ده‌توانیت شتیک له بواری شەری پیشکەش بکات؟» به‌لێ، ده‌توانیت و به‌لگه‌ش نمونه‌گه‌لیکن له سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) و دواتر دا هه‌بوون و تاوه‌کوو ئیستاش هه‌ن، له به‌رجه‌سته‌ترینیان دایکه عایشه (خودا لێی رازی بیت). و خێزانه‌کانی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) و ئافره‌تانی دیکه‌ی کۆمه‌لگه‌ی ئیسلامیه‌.

به‌لام منیش له‌گه‌ڵ ئه‌وهم ره‌چاوی نه‌و بواره‌نه بکرت که پێستیان به ئافره‌تانه ئه‌مرو ... نه‌و پێستییه په‌یوه‌ندی به لایه‌نی خزمه‌تی خودی بواره‌که‌وه نییه، ئیمه کاتیک ده‌لێن رۆلی ئافرهت بگه‌رێنرته‌وه، گه‌راندنه‌وه‌ی له بواری شەریدا، نه‌گه‌ر کەسیک هات و وتی: «ده‌توانن چ په‌رتووکیکی نوێ بنوسن؟! له زانستی شەری سوپاس بۆ خوا په‌رتووکی زۆرمان هه‌یه و ...» نه‌خێر، نه‌خێر! مه‌به‌ستمان ئه‌وه نییه که پشپۆر بکرت له بواری شەریدا بۆ ئه‌وه‌ی شتیک بۆ بواره‌که زیاد بکات. نه‌خێر، به‌لکوو مه‌به‌سته‌که ئه‌وه‌یه نه‌رتی زانست به‌رده‌وام بیت، مه‌به‌سته‌که ئه‌وه‌یه که نه‌و زانسته‌ی له رابردوودا هه‌بووه بگواسترته‌وه بۆمان، مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه بوژاندنه‌وه‌یه‌ک هه‌ییت بۆ ئهم زانستانه و هه‌ر کەسیک که توانای هه‌ییت له پیاو و ئافره‌تان کاری تیدا بکه‌ن، هیچ کەسیک نه‌ی وتوو ده‌ست بکه به زانستی شەری بۆ ئه‌وه‌ی تیکۆشه‌رنکی ره‌های سه‌رده‌مه‌که‌ت بیت و شتیک بۆ نه‌و رێبازه‌ی هه‌یه زیاد

بكهيت. نه‌خىر! هيچ كەس وا ناليت ... به‌لام بابەتە كە ئەوھىە كە يە كيڭ لەو
پۇللانەى ئافرهت دەتوانيت بىيىنيت ئەوھىە زانستى شەرىى فير بىيت و سوودى
لى بىيىنيت و خەلكيش ليىه‌وھ فيرى بىن.

بوارى شەرىى بوارى شەرىى وردەكارى زۇر لەخۇ دەگرىت ...

بوارى ھزرى: بە پاى من بوارى ھزرى يە كيڭ لە گرىنگرىن بوارەكانە كە
پيويستە ئافرهتان پۇلى تيدا بىيىن ... بۇچى؟ بە پوانىن لە زۇرى ئارىشەى
ھزرى پەيوەست بە پرسى ئافرهتان و ھەروەھا ئەوھى كە چارەسەر كەردنى ئارىشەى
ئافرهت بەدەستى ئافرهت كارىگەريىەكى زۇر زياترى ھەيە كە زۇرىڭ لە
پياوان پىي ناگەن، دواتر ليكۇلئىنەوھى بوارە ھزرىيەكان بەو نيەتەوھ، لە بابەتە
گرىنگەكانە، سەرنج بەدن! ئىمە باسى ئامرازەكانى ئىستا ناكەين ... دواتر
چۇن سودمەند دەيىت؟ ئەم پىشھاتە پەچاوى بارودۇخ و ھەلومەرجى لەبارى
كەسى تيدا دەكرىت ... لەوانەيە ئەو تواناى قسە كەردنى پى نەبەخشايت، يان
ھەزناكات قسە بكات، لەوانەيە ھەز نەكات لە شوئى گشتيدا دەريكەوئىت،
كەس ناتوانيت پىي بليت برۇ لە شوئى گشتيدا دەريكەوھ، واتە ئەم بابەتە
بەو واتايە نايەت كە فيرى بوارى ھزرى بوويت ئىتر سبەى دەيىت لە يوتىوب
كەنالىكت ھەيىت و قسە بكەيت ... نه‌خىر، مەبەستە كە ئەمە نيىە، واتە
گەمارۇنادريىت بە ئامرازەكان ... واتە دەكرىت نووسەر بىت، دەكرىت وتارنوس
بىت، دەكرىت ناوەنديكى ھزرى فير كەردنت ھەيىت كە ئافرهتان فير بكەيت تيدا
... بە پوختى ئامرازەكانى گەياندىنى بوارە ھزرىيە كە ديارى نەكراون ...

بوارى سىيەم: پۇشنىبرى و بوارى پۇشنىبرى بوارىڭكى زۇر زۇر گرىنگە،
مەبەستمان لىرەدا پۇشنىبرى ئىسلامىيە، كە نمونەى ئافرهتەيىكى موسلمانى

پۆشنبیره، ئافرهتێکی موسڵمانی پابه‌ند و له‌خواترس و چاکه‌کار زیندوو و له‌ هه‌مان کاتدا پۆشنبیر و ئهم بوارى پۆشنبیرییه له‌ زۆریه‌ى کاتدا له‌ واقعی ئیستاماندا به‌سوودتره‌ له‌ ئه‌وه‌ی که‌ پشپۆری ه‌زری بی‌ت، یان پشپۆری شه‌رعی بی‌ت ... له‌به‌رئه‌وه‌ی زۆریه‌ی جه‌ماوه‌ری وه‌رگر له‌ ئافره‌تان و که‌چان له‌ تۆپه‌کانی کۆمه‌لایه‌تییه‌کان ئه‌و کۆمه‌لانه‌ن که‌ به‌ لایانه‌وه‌ زۆر جیاوازی نییه‌ ئه‌و که‌سه‌ پشپۆری شه‌رعی بی‌ت، یان ته‌نیا پۆشنبیرییه‌کی ئیسلامی هه‌بی‌ت، به‌ته‌وێت و نه‌ته‌وێت کاتێک ئی‌مه‌ باسی پۆشنبیر ده‌که‌ین باسی پۆشنبیریکی پابه‌ند بی‌ت، نه‌ک ته‌نیا زانیاری، له‌به‌رئه‌وه‌ من داوا ده‌که‌م که‌ ئافره‌تان گرنگی به‌ لایه‌نی پۆشنبیری بده‌ن، واته‌ مه‌به‌ست لێ‌ده‌دا ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئافره‌تان پۆشنبیریکی شه‌رعزان و ئاییندار بن، نه‌ک به‌ته‌نیا پۆشنبیری‌ک.

بوارى دووهم : بوارى بانگه‌واز

مه‌به‌ست لێ‌ی ئه‌و بواره‌یه‌ که‌ تێیدا گرنگی به‌ ژيانه‌وه‌ و پالڤته‌کردنی ده‌روون و گێڕانه‌وه‌ی خه‌لک بۆ ئایین ده‌دات، کاتێک قسه‌ له‌باره‌ی ئهم لایه‌ن و بواره‌وه‌ ده‌که‌ین، واته‌ی ئه‌وه‌ نییه‌ که‌سێک گه‌ر له‌م بواره‌دا بی‌ت، یان بیه‌وێت بی‌ته‌ نی‌وی، نه‌توانی‌ت به‌جێته‌ نی‌و بوارى دیکه‌وه‌، به‌لکوه‌ مه‌به‌ست لێ‌ی ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئه‌مه‌ بواره‌که‌ شیایى خو‌ بۆ یه‌کلاکردنه‌وه‌یه‌، سا گه‌ر سه‌باره‌ت به‌ پۆلێ ئافره‌ت پیرسن چ شتی‌ک له‌ پێشینه‌یه‌، ناتوانم ئهم بواره‌ پش‌تگوى به‌خه‌م و نه‌گه‌ر نه‌لێم یه‌که‌مه‌، ئه‌وا نای‌ت پزیه‌ندى دووهم و سی‌هه‌م تێپه‌ری‌ی‌ت.

له‌ گرنگترین و گه‌وره‌ترین پۆله‌کان له‌ ئهم‌پۆدا سه‌باره‌ت به‌ ئافره‌تى موسڵمان که‌ ده‌توانی‌ت ئه‌نجامی بدات، ئه‌وه‌یه‌ که‌ له‌ بوارى بانگه‌وازا

دەستبەكار بىت، ئەگەر بناليتىن و سكاللا بىكەين لەدەست زۆرى و تار و شىۋازى و تارەكان، تەننەت سەبارەت بە ئافرەتیش كەلئىنىك لەو و تارانەدا ھەيە كە جىلى پىشوتەر بۇ خەلكيان باس كەردووە، بۇ ئەو ئافرەتانەى جىاوازيە كى زۆرى تەمەنيان لەنيواندا نىيە لەگەل كۆرى ئافرەتانى بەتەمەن، گەنگ و پىويست و جىي بايەخ كە ھەبن و زانىاريان زياتر بىكەن و بايەخ زياتر بە لايەنە باوەر و پالفتە كەردنى دەروون بەدن و نموونە پىشكەش بىكەن. باشترین نموونەيە كىش لەم بوارەدا پىشكەشى بىكەن دەيىت نموونەى زىندوو بىت، بۆيە لەراستىدا دياربىكەردنى سنوورنىك و بەستەنەوى ئافرەت بە يەك رۆلەو وەكوو رۆلى ھەزرى، يان رۆشنىبىرى كارىكى ھەلەيە.

بەرپەزان ئەمە ئەو ھەش نىيە بلىين پەرسى دووبارە گىرپانەوى رۆلى ئافرەتە، يان سەرخستنى ئىسلامە بە زۆرانباى، يان ژيانەوى واقىع، يان ژيانەوى ... تاد.

ئىمە دەزانين كە دووركەوتنەو ھەيە و ھەندىك جار بەھىۋاشى و ھەندىك جار بەخىزايىيە كى زۆر خەلكى لەناوەند و چەقى ئايىنە كەيان دوور دەخىرنەو كە ئىسلامە، بۆيە ئافرەتان لە ئەمەردا پىويستە گورج و بەپەلە بەو رۆلە رابن تا بارودۇخى خەلكى لە بناغەو لەو پرووانەو باش بىكات كە پەيوەستە بە باشكەردنى پەرسى ئايىن، پاراستنى نوژەكان، گەنگىدان بە كەردارى دل و خۆشويستنى خودا و بابەتە ھاوپەيوەستەكان.

ئەم پەرسە لەو پەرسانە نىيە بىت پىشتگوربىخەين و دوابخەين، بەلكو ئەمە بەرپەرسىاريەتيە كى راستەقىنەيە، بۆيە تەكام وايە ھەر ئافرەتەنىك دەيەويىت، ياخود پىي وايە دەتوانىت رۆلى ھەيىت، با دەستبەتال و دەستبەستراو نەيىت و لەم سوورە بانگخوازيە چاكسازيە ئىمانىيەدا پىشكەدار بىت، ئەمەش زۆر

گرنىگ و پىتوستە، دۇخمان زۆر دژوار و جىداخە، بەتايىبەت لە پرووى وەلانىان و گرنىگىنەدان بە بابەتە پۇچىيەكان و دووركەوتنەوہ لە بنەپەتەكانى ئىسلام و ... تاد. بۇيە پۇلى ئافرەت پۇلى ژياندنەوہ و بوژاندنەوہى دروستى پەيۋەندى بەندەيە بە خوداى خۇيەوہ.

كى بە توئىرى فراوانى كچان رادەگات؟!

كە ئىۋە دەزانن لە تۆرە كۆمەلايەتتەكان ئەوانن زۆر سۇراخى دەنگ و باسى كەسە بەناوبانگەكان دەكەن لە ئىنىستاگرام و ھاوشۆدەكانى، جا بەناوبانگەكان لە ھەردوو پەگەز ...

چى دەبىنىت؟! كۆمەللە شتىك لەو پەرى جىي داخدا، ئەى دواتر؟!!

ئەو ھەزاران و مىليۇنان كچە موسلمانە كە لەراستىدا بۇ ھىچ نامانج و پىناۋىكى گەورە و گرنىگ و بەھادار ناژىن، يان تەنانەت بۇ ئەو واتا كەسىيانەشى لەپىناۋىدا وەدەياتوۋە، باشە چۆن؟!!

بۇچى؟!!

كى دەتوانىت بەم پۇللە ھەستىت؟!!

با گرمانەى نموونەيەكى تر بىكەين، چى ئەگەر لە ناوەرپاستى خويندكار و فېرخوازندا بوژانەوہ پروو بدات؟! يەكەم شتىش بەرپرسىارىيەتى بىت كە دەبوژىتەوہ، ھەر كەسەش شتىك پىشكەش بىكات و ھۆكارەكانىشى سنووردار نەكرابن، ئەوہم بە خەيالدا نايەت كە ھەر دەبىت لە تۆرەكۆمەلايەتتەكاندا ھەژمارىكەم ھەبىت، نا، با بەراستى و لەنىو تۆرەكۆمەلايەتتەكانىشدا ھەبىت، با بوارەكان ھەر سنووردار نەبن، بەلام بە پاى من گرنىگىرەن پۇلل، يان بلىين

لە گرنگىزىنە كان كە بانگەشەى ئەو دەكەن ئافرهت بگىرپنەو بۇ پىنگەى خۆى و گرنگىيە ك كە رۇل و جىپەنجەيان ھەيىت و پىوستىيە كى وا نىيە لە خوشيان يىت و بەلكوو لايەنى ژيانەوہى ئىمانىيە، ھەلبەت ئىستا كاتى باس و خواسى ئەو نىيە و ئەو ئەو پىوستىيە نىيە لەم بوارەدا قسەى لى بگەم و پەرتووكە كە بەشى ئەو ناكات بچىنە سەر باسى ئەو پرسە، بەلكوو لە كات و شورنى دىكەدا باس و خواسى لەبارەوہ دەكەين.

بواری سییەم: بواری فیركارىی

بواری فیركارى، ھەلبەت ھىچ دژىەك و تىكگىران و لىكەلۇەشان و لىكەلەتتىكى نىيە لەگەل بواری زانیاردا، بەلام بواری زانیارى پىوست نىيە يىتە نىو بواری فیركارى.

بواری زانیارى دەشەت يەكىك تىیدا پىپۇر يىت و ھەندىك توژىنەوہ ئەنجام بدات، بەلام ئىمە ئىستا دەربارەى پرۇسەى فیركردن قسە دەكەين كە مەبەست لىى خودى فیركردنە، ئەگەر سەرنج لە نمونەكانى پىشوو بدەن، ھەندىك نمونەى تىدایە لەبارەى فیركردنى ئافرهتەنەوہ.

بەلى، بەرپزان يەك لە مەزنىرەن پىكەپنەكانى ھىز لە واقىعى ئىسلام و مۇسلمانان و مىژروياندا برىتىيە لە بەردەوامىى پرۇسەى فیركردنى ئىسلامى، لە بەھىزىرەن پىكەپنەكانى ھىز تەنیا پاراستن و دەستادەستكردنى زانستە. ئەمە يەكىكە لەو پرسانەى مەرج و بناغەىە بۇ گشت ئەو دىدگایانەى لەو گەورە و بەرزتر لەسەریان ساز دەكرەت، بۆیە دەمانەوېت رۇلى مامۇستایانى ئافرهت بگىرپنەوہ، جا رەنگە يەكىك بلىت: «لە كەرتى فیركردن دا (ما شاء

الله) مامۇستاي ئافرەت ئەۋەندە زۆرە تا قىيامەت تەۋاۋ نايىت.» بەلام ئىمە دەربارەي ئەۋ فىربوۋنە قەسە ناكەين، كە پىشەيەكى دىيارىكراۋە و ملكەچى وئنا كىردىكى دۇخى دىيارىكراۋ و ھاۋپەيۋەست بە لايەنى فىركارى ئىستا، ئايا واتە ئەۋ مامۇستايانەي ئىستا ھىچ پۇلى نىيە؟!

نا، پۇلى ھەيە، بەلام ئەۋ لايەنى فىركارىيەي ئىستا قەسەي لەبارەۋە دەكەين دەيىت ئەۋە لەخۇ بگىرت تەۋەككۈ مامۇستا لەم بۈارە فىركارىيەدا بەشدار بىت، بەلام ئەم فىربوۋنى گىشتىيە كەلك و بەرھەمى خۇي ھەيە. ئەۋ شىۋازنىكى دىيارىكراۋە نە شىۋازى تايەتەي ئىسلام دەپارزىت و نە پروشى لەۋ خوتىندەيە، لىستان شاراۋە نىيە كە ئەۋە دۇخى فىركردنى گىشتىيە و سەراپاي كىشەيە لە پرووى سىروشتى زانىارىپىدان و ... تاد. بەلام لە پىشتىن ئافرەتانىك كە دەيىت بۈارى فىركارى و بانگخۋازى پىارزىن، ئەۋ مامۇستايانەن كە لە چۈرچىۋەي گىشتىدان، ھەرۋەھا زۆرتىن كەسائىكن كە دەكرىت كاربان تى بىكرىت، يان پشتىگۈي بىخىزىن، بۇچى؟! چۈنكە گۈمانى وايە كە تەنيا لەبەرئەۋەي ناۋى فەرمىي مامۇستايە، يان سىفەتەي پىشەيەي، يان ھەلدەستىت بەۋ پروۋسەي فىركردنە كە قەسەي لەبارەۋە دەكەين. نەخىز، ئەۋە نىيە و ھەرگىز لە پرووى پابەندىيەۋە مەبەست ئەۋە نىيە، بەلكۈۋ لىزەدا مەبەست لى پاراستنى فىركارى ئىسلامىيە، بۇ نمۈنە فىركارى تايەت بە شەرعزانى (فىقھ)، زانستى فەرمۇدە، بىرۋاۋەپ، بىنەماكانى ئىمان، فىركردنى قورئان و ... تاد. جا ئەگەر بگۈنجىت و رىك بىكەۋىت، ئەۋە بۈارى مامۇستاي ئافرەت لە بىنەپەتدا لەم پروۋەۋە بۈارىكى فىركارى بە كەلكە و با نىيەتى ساغ بىكەتەۋە و سۈپاس بۇ خۇداي گەۋرە ھەۋل دەدات كەلەن و كەمۈكۈرتىيە كە نەھىلىت، ئەمەش كارنىكى زۆر باشە، بەلام مەن مەبەستم ئەۋەيە ھىشتا بەس نىيە، مادام

ئیمه له چوارچیوهی گشتیدا مامۆستامان هه‌بێت، ئه‌وه ئه‌و رۆله فیڕکارییه که ئافرهت پێی هه‌ڵده‌ستێت. نا، نا! ئه‌وه ئه‌و رۆلی فیڕکارییه نییه که ئافرهت پێی هه‌ڵده‌ستێت، به‌لکوو ئه‌وه دوانگه‌یه که له دوانگه‌کان ده‌کریت هه‌ر ئاگادار که‌ره‌ویه‌کی ئاسایی بێت و زۆریک هه‌ر له بنه‌رپه‌تا وه‌کوو پیشه‌یه‌ک سه‌یری ده‌که‌ن، به‌لام ئیمه لیژده‌دا مه‌به‌ستمان له‌و واتایانه‌یه که مرۆف له‌به‌رچاوی ده‌گریت و مه‌به‌ستییه‌تی و ده‌یه‌وت لیوه‌ی سونه‌تی زانست و گواستنه‌وه و فیڕکردنی بیاریزێت و له نییه‌تی خۆشیدا ده‌شیت هاوتا، یان دابراو بێت له‌گه‌ڵ شتی دیکه‌دا.

بواری چواره‌م: بواری په‌روه‌رده‌یی

ئهمه‌ش دوو به‌شه: بواری په‌روه‌رده‌یی گشتی و بواری په‌روه‌رده‌یی تایبه‌ت. بواری په‌روه‌رده‌یی تایبه‌ت ئه‌ویه که له‌نیۆ خێزاندایه‌یه، ئهمه‌ش له بنه‌رپه‌ته‌وه په‌یه‌سته به‌وه‌وه که ئافرهت دایک بێت، هه‌روه‌ها من پیشتر ئاماژه‌م به‌وه‌دا که هه‌ندیک جار له‌و هه‌لانه‌ی ئه‌نجام ده‌درێن له‌ باسکردنی پرسه‌ی ئافره‌تا گریمانە کردنی ئه‌ویه هه‌موو ئافره‌تیک که قسه‌ی بۆ ده‌کریت دایک بێت، ئهمه‌ش لی‌تی‌کچوونه، له‌راستیدا زۆریه‌ی ئه‌و ئافره‌تانه‌ی گو‌بێستی قسه‌کانن دایک نین، به‌لام ئیمه قسه‌ ده‌رباره‌ی دایکان ده‌که‌ین، له‌ روه‌ی رۆلی په‌روه‌رده‌یییه‌وه دایکان بژاردیه‌کی لاه‌کیی په‌راوێزی ته‌واوکاری نین، به‌لکوو له‌ گرن‌گترین رۆله‌کانه که ئافرهت ده‌توانیت پێی هه‌ستیت و ده‌بی‌تیش پێی هه‌ستیت.

رۆلی په‌روه‌رده‌یی تایبه‌ت، ئه‌مرۆ ئه‌و رۆله په‌روه‌رده‌یییه تایبه‌ته‌ پینگه‌ و گرن‌گیی له‌ پێشوو زیاتره، به‌لێ به‌پێزان هه‌رچه‌نده ئه‌و ده‌روازانه زیاتر بێت که

مىرۇقى لىۋە پەرۋەردە دەيت، ئاۋەندىبۇون، يان پىۋىستىبۇون، يان فرەخۋازى چىرى، پەرۋەردەبى نىۋ مالى كەمىتر دەيت، ئەمەش لە قۇناغەكانى پىشودا ھەبۇو، واتە شۇنى بىنەپەتى لەكۆپە زۆربەى خەلكى لىۋە پەرۋەردە دەبن و فىر دەبن؟! لە دەرەۋى مالى... پىشتەر لە مىژۋى ئىسلامىدا نمۇنە كە دەزانىت كە چۈۋەتە نىۋ پەرۋەردەكانىشەۋە «مامۇستا كە خەرىكى پەرۋەردە و فىر كەرنە» خەلكىك ھەبۇون ئاۋيان پەرۋەرشىيار بۇۋە بەتايىبەت ئەۋە لەنىۋ چىنى دەسەلاتدار و سولتەنەكاندا بەربلاۋ بۇۋ كە بۇ كۆرەكانىيان دەيانگرتن، فلان مامۇستايان دەھىنا تا كۆرەكەيان پەرۋەردە بىكات، بىرۋەكەيەك كاتىك رۇشنىبىرىيەكى پىۋەرى لە نىۋەندى زانستىدا بالايە كە گرنگى بە مىندالان دەدات و شتى دىكەش لە پەرۋەردەدا، رۇلى ئافرەت پەك ناخات و بەدلىيايىۋە رۇلى پەك ناخىرت، چۈنكە چەقە، بەلام زۆر بارى لە كۆل دەكەۋىت، ھەرۋەھا بە ئەندازەى ئىمە لە بارودۇخىكى پىچەۋانە داين بۇ ئەم واتايە و بابەتەكە ۋاى لى ھاتوۋە رۇۋ بە ۋىتەنەيەكى سەخت و پىر گىرتەر دەپۋات، بە جۆرىك كە ئەگەر داىك لە مالىدا بە رۇلى خۇى ھەلنەستىت، زۆر قورسە مىندالەكان لە دەرەۋى مالى شۇنىك بۇ يەكتاپەرستى بدۆزنەۋە، ئەگەر مىندال ئاۋەندىكى پەرۋەردەبى ھەيت، يان شتىكى دىكەى ھاۋشىۋە، لە گەۋرەترىن بەخشەكانە كە دەكرىت داىك پى بىخىت و كۆلىكى گەۋرەى لە كۆل بىكاتەۋە، ھەلبەت ئەۋە ۋەك تەۋاۋكار و پالپىشت دەمىتتەۋە، بەلام بىرت لەسەر كىرۋىكى مەبەست و ئامانجەكەيە.

بەپىزان ئەمىرۇ بە ھۇى زۆرى كارتىكەرى دەرەكى، ئىمە قەلاكانمان يەك لە دۋاى يەك دەكەۋن. تەنبا قەلا بىمىننەۋە مالى، قەلاى بچوۋككراۋى مال، مال خىزان نىيە، نا! بەلكوۋ مەبەست قەلاى بچوۋككراۋى مالى، داىك

و باوک و منداڵ. تۆ ئەگەر بتهوێت یان نا، ئەمڕۆ گرنگی و پینگەیه کی سەرەکیەت لە مالددا هەیه، کاتیەک باسی پۆلی مال دەکەین، پۆلی دایک لەم بابەتەدا بە پلە یە ک دێت، بۆ ئەم پیناوه کاتیەک ئێمە دەلێن بواری دووبارە گێژانەوهی پۆلی ئافرەتە، مەبەستمان بواری گشتییەکان نییه بە تەنیا، بەلکەو لە گەورەترین شتێک کە دەتوانیت دووبارە پۆلی ئافرەتی پێ بگێژدرێتەوه، بواری پەروردهیی تایبەتە لەنێو مالددا.

بواری پینجەم: بواری چاکسازی گشتی

لێرەوه پرسى هاوبەش و لێکدراوی نێوان هەردوو بواری پەروردهیی گشتی و چاکسازی گشتی دەیت، هەروەها ئەوه لە گەورە و گرنگترین بەرپرس و داخواز و پێستییه کانی ئەمڕۆیه بۆ چاکسازی بارودۆخی ئیسلامی و موسلمانان و لەنێویشیاندا بارودۆخی ئافرەت، ئەویش بریتییه لە چڕکردنەوهی ناوەندە پەروردهییەکان و بەتایبەتیش هی ئافرەتان کە پالپشتی پۆلی پەروردهیی تایبەت بە دایکە و بەرگری و بازەنی پارێزەری زیاتر دەبەخشن ڕوو بە گشت هەڵمەتەکانی خستن و دوورخستنەوه و لێکبلاوکردنەکان ڕوو بە موسولمانان و بە تایبەت ئافرەتان، بۆیه ئەگەر بلێن بواری ئافرەت چاکسازی گشتی و پەروردهیی گشتییە، ئەوا یەکیەک لە گرنگترین وێنەکانی چاکسازی گشتی، بواری پەروردهیی گشتییە.

بۆیه بەرێزان پێستیستان بە ناوەندی پەروردهیی ئافرەتان هەیه کە بەرنامە ی پەروردهیی ئافرەتان و کچان پیشکەش بکات، جا ئەگەر خوا سەرکەوتووی بکات لە بەرنامەیه کی وەها دا ییت، یان کەلێنێک لە کەلێنەکان بگرت با ئەم

که‌لینه بگرت، له‌به‌رئه‌وه‌ی له‌گرنگترین کاره‌کانه، جا ناوه‌ندیکی په‌روه‌رده‌یی ئه‌لیکترۆنی بیټ، یان راسه‌قینه، ئه‌وه‌ گه‌وره‌ترین که‌لینیکه‌ له‌ ئه‌م‌رۆدا و به‌ که‌م سه‌یرناکرت و له‌ پینگه‌ی که‌م ناکرت‌ه‌وه‌ و وا گومان مه‌به‌ ئه‌و ئافره‌ته‌ی به‌مه‌ هه‌ستاوه‌ خه‌ریکی شتی‌که‌ (که‌ بلین ساده‌ و هه‌یچه‌) سه‌وایس بۆ خوا..

نا، نا! به‌لکوو شتیکی زۆر زۆر گرنکه‌ و به‌ره‌مه‌می ئه‌م‌رۆ به‌س نییه‌ و به‌س نییه‌، و زیاتر پێوسته‌، بۆیه‌ ته‌واوکاری نیوان پۆلی زانیاری و پۆلی په‌روه‌رده‌یی گشتی و پۆلی چاکسازی گشتی لی‌ره‌وه‌ دیت.

کاتی‌ک کۆمه‌لیک ئافره‌تمان هه‌بن خاوه‌نی پسپۆری بن، جا پسپۆری په‌روه‌رده‌یی، یان شه‌رعی، یان پۆشنییری گشتی، به‌ ئه‌ندازه‌ی به‌خشین، تیربوونی زانیاری، کاتی‌ک بۆ ئه‌م‌ لایه‌نی په‌روه‌رده‌یی گشتیه‌ دین، کییه‌ که‌ پێشکه‌شی ده‌کات؟! کییه‌ که‌ په‌یوه‌ندی ده‌کات؟! کییه‌ که‌ ...؟!

به‌پێزان ئیوه‌ ده‌زانن که‌ زۆربه‌ی به‌رنامه‌ زانستییه‌کانی ئیستا ته‌نانه‌ت به‌وانه‌شه‌وه‌ که‌ به‌شی ئافره‌ته‌کانیان بۆ زیاد ده‌کرت، بانگ‌خوازه‌کان چه‌ند که‌سی‌ک، یان چه‌ند پیاو‌نکی دیاریکراون، واته‌ مه‌به‌ستم ئه‌وه‌یه‌ که‌ زۆر نین، باشه‌ ئه‌گه‌ر پرۆگرامه‌ که‌ بۆ ئافره‌تان و که‌چان بیټ، بۆچی کۆمه‌لیک که‌سی به‌توانامان نه‌بن؟! ئافره‌تی وتاریژ، که‌چی وتاریژ؟!!

ئه‌و کات ئیمه‌ به‌جێ ئه‌وه‌ی یه‌ک که‌س و دوو که‌سمان هه‌ییت که‌ لی‌هاتوو بن و توانای قسه‌کردنیا هه‌ییت، بیست و سی و چلمان ده‌ییت، ئه‌و کات لێکدان و ته‌واوکاری نیوان بواره‌کان دیته‌ ئاراوه‌، ئه‌وه‌ش وا ده‌کات بواره‌کان سه‌ربه‌خۆ و لێکه‌جیاواز نه‌بینین، ئیمه‌ کاتی‌ک ده‌لین بواری زانیاری واتای ئه‌وه‌ نییه‌ که‌ به‌ ته‌نیا جو‌ره‌ زانیارییه‌کی دیاریکراو زۆر بکه‌ین، واتای ئه‌وه‌یه‌ من له‌ بواریکی زانیاری دیاریکراو دام، به‌لام به‌ یاره‌ی بواری فێرکاری و

په‌روه‌رده‌یی.

باشه، ئیدی ئەمە بواری پەرۆردەیی گشتییە، لە باشترین شیوەیدا کە دەکرێت بێت، شیوەی ناوەنده پەرۆردەیییە ئافرهتییەکانە، گوتمان بواری پینجەم بواری چاکسازی گشتییە، یەکیەک لە شیوەکانی بواری پەرۆردەیی گشتییە، زۆر بواری دیکەش هەن کە لە ناوەڕۆکیاندا دەکرێت پۆلیان هەبێت لە پڕۆبەپروبوونەوهی ئەو بەلایانەی بەسەر ئوممەتی ئیسلامی داداوه، هەرچەندە هەندێکیان دەتوانێت تەنیا پیاوان بتوانن کار بۆ نەهێشتیان بکەن و خوا ئەرکەکی تەنیا بەوان سپاردی و پەسپۆرییەکی دیاریکراوی بوو، کەواتە بەلاکان زۆرن و یەک و دووان و سیان و چوار نین، ئەمانەش لقیکن لە زانست و زانیاری، بەوهی کە دەکرێت و بۆی ئاسانە.

باشه، با بڵێن ئەمە نەخشەیەکی خێرای بواره‌کان بوو، بەرپرسیارییەتی ئەو ئافرهتەنە خۆتەری ئەم پەرتووگەن چییە؟ واتە ئەوانە ی پێزیان لێناوه بە زانست و گرنگیدان بەم بواره و ئەزموون و شارەزایی، بەرپرسیارییەتەکیان درێژکردنی دەستی هاوکارییە بۆ ئەوهی ئیستا پێشکەشکراوه کە بواری قسە و گفتوگۆ و پێشنیاری پڕۆژە و سوپاندنەوهی تایەکانە بۆ پێشەوه درێژکراوەتەوه، ئەمە واتای نەخشەیە، یان بڵێن دەستپێک و لاپەرەیه‌ک، بەلام چی تێدا دەنوسرێت و بە چی پێ دەکرێتەوه؟! لە کۆتاییدا ئافرهت چاوه‌ڕێ نەبێت کەسێک بێت و بە گشت بەرنامەکان هەستێت و گشت ورده‌کارییەکان دیاری بکات ... تاد. بەلکوو دەبێت خۆیان بایەخی پێ بدن، هەرۆه‌ها ئەمە ئاگادارکردنەوهی کۆتایییە و گرنگە کە پەله‌ی بەرھەممان نەبێت، دڵنیابین کە بە ئەندازەی تەواوکاری ئەم بوارانە، بە ئەندازەی چینیەوهی بەروبووم بەشیوەیه‌کی باشتر، بە ئەندازەی ماندوووبون لە زانست و زانیاریدا، بە ئەندازەی کاریگەرییەتی لە بواری پەرۆردەیی گشتیدا، بە ئەندازەی ئەوهی ئێمە تا چەند دەبینە دەستە بۆ دابەشکردنی بوار و پەسپۆرییەکان، چەندە ئەم تەواوکارییە رووی لە تەواوکاری بێت، بەرۆ بەروبوومی باشتر دەروات.

كۆتايى

لە كۆتايىشىدا كە كۆتايىيى ئەم كۆمەلە نووسىنە كورت و پوختەيە، پىم خۆشە پرسى گىرنگ بىر بەيىنمەو كە ئەويش بەو ئاراستەيەيە كە لەبارەي ئافرەتەو قسەي تىدا دەكەين، نەك بە ئاراستەيى دووبەرەكى و زۆران و دم بە دمە و راو كوردنى ھزرەكان و ... تاد. بەلكو ئىمە دەربارەي ئاراستەيەكى پىويست دەدوئىن. ئەم ئاراستە پىويستەش لىقكە لەبارەي بوونى كىشەي زۆرى پەيەست بە رەوشى موسلمانان لە رووى ئايىندارى و رەوشت و ئاكار و بارودۇخيانەو، ئومىدەوارم ئەو رووگەيەي بىرپارە لەم پرسەدا دادوهرى بكات، رووگەي چاكسازىكردنى واقع و ھەستانەوئى ئافرەت يىت لەو واقعە پر گىرغەدا و بۇ دۇخىكى لەو باشتەر و فراوانتر پروانىت.

ھەلبەتە ئەم پەرتووكە لەسەر بىرۆكەي ئەرك و بەرپىسارىيەتيەكان راوہستاوہ نەك مافەكان، ئەم پەرتووكە نايەت بلىت: «ئەي ئافرەت! تۆ زۆر مافت لى سەنراوہ و زەوتكراوہ و وەرە داوايان بكەرەوہ.»

باشە ئەدى مافى زۆر زەوتنەكراوہ؟! بەلى، زۆر ماف ھەن كە ئىسلام بۇ ئافرەتى دەستەبەر كىردوون و لە راستىشىدا كەمتەرخەمىيان دەربارەي كراوہ، بەلام پەرتووكە كە دەلىت ئەو مافانە تەواوى ئەو ئامانج و ئاست و خالە نىيە كە ئافرەت پى بگات، باشتىر پىنگاكانى بەدەستەيىنانەوئى ئەم مافانەش سەرەتا بە ئەنجامدانى ئەرك و بەرپىسارىيەتيەكانە، واتاى ئەوئەيە گەرەنەوہ بۇ پىنگەي راست لە ھەلسوكەوتكرودن لەگەل پرسى ئافرەت و ئەو پىنگا

پاسته ئه‌وهیه که پرسه‌کانی تر پێک ده‌خات و له‌نیوێشیاندا پرسى مافه‌کان، جا به‌جێ ئه‌وه‌ی هه‌رپه‌مه‌که هه‌لگه‌راوه‌ بیت و پرووگه‌که هه‌له‌ پيشان بدات که ئه‌ویش ئه‌وه‌یه من له‌ چوارچێوه‌ی مافه‌کاندا ده‌ست پێ بکه‌م و کۆتایی پێ به‌یتم، پرسه‌که‌ش هه‌رگیز ئه‌مه‌ نییه، به‌لکوو من له‌ بازنه‌ی ئه‌رک و به‌رپرسیارییه‌تییه‌که‌نه‌وه ده‌ست پێ ده‌که‌م و مافه‌کانیش ئه‌و مافانه‌ن که له‌گه‌لم دان، یاخود به‌ده‌م پێگه‌وه هه‌ولێ به‌ده‌سته‌ینانیان ده‌ده‌م، ئه‌مه‌ ده‌سته‌پێک و کۆتایی نییه، به‌لکوو له‌ پریزه‌ندی ئه‌و شتانه‌ دایه که بۆ منه، وه‌کوو گوتم ئه‌م په‌رتووکه بۆ ئه‌وه نه‌هاتوه که بلیت شتیک که ئه‌وپه‌ری هه‌ولێ بۆ بده‌یت، مافه‌کانته، چونکه به‌زۆری ئه‌م داواکردنه داخوازیکاره‌کان له‌خۆبایی ده‌کات و ده‌یانخاته ناو وه‌همگه‌لی گه‌وره‌وه، ئه‌مه‌ش (مالیکی کورپی نه‌بی)م له‌ مه‌رجه‌کانی رابووندا کاتیک قسه‌ی له‌باره‌ی ئه‌زمونه‌کانی عه‌بدولحه‌مید بادیسه‌وه کرد که چۆن یه‌کیک له‌ گه‌رنگترین هۆکانی خه‌کاندنی ئه‌زموون گواسته‌نه‌وه‌یه له‌ پرسى گه‌رنگیدان به‌ ئه‌رکه‌کان به‌ره‌و پرسى داخوازی مافه‌کان و نموونه‌یه‌کی بۆ ئه‌مه‌ باس کرد که له‌نیۆ کۆمه‌لێ گه‌نجی زانکۆدا هه‌ستا و گوتی: «ئێمه مافه‌کانمان ده‌وێت، ئه‌گه‌ر پرووت و قوتیش بین، ئه‌گه‌ر ئاوا و ئاوا و ئاوا...»

زۆربه‌ی ئاماده‌بووانیش له‌گه‌لیدا هاوڕا بوون و ئه‌وه‌ش سه‌ره‌نجامه‌که‌یه و ئه‌و بیروکه‌یه‌ش بیروکه‌یه‌کی زۆر زۆر دا‌ه‌راوه له‌ واقع، له‌ نزمترین پله‌یدا که ده‌کرێت ببێت، ئه‌م په‌رتووکه بۆ ئه‌وه نه‌هاتوه له‌سه‌ر ئه‌وه راپیټ که ده‌سته‌پێک و کۆتایی هه‌ر مافه، به‌لکوو هاتوه بلیت که مافه‌کان یه‌کیکن له‌و پرسانه‌ی سه‌ر پێ و ئه‌وه‌ی بۆی هاتووێت و ده‌بێت له‌سه‌ری بیت و شکۆی پاسته‌قینه به‌ ئه‌ندازه‌ی ئه‌و مافانه‌ نییه که وه‌ریده‌گریت، به‌لکوو به‌ ئه‌ندازه‌ی ئه‌و ئه‌رک

و به‌پرسیاریه‌تییه که له ئەستۆی ده‌گرت، پێویستم به‌وه نییه بڵێم که ئەمه یه‌کسان نییه به‌وهی به‌ستم پازی بیت، چونکه ته‌نیا که‌سیک وا له‌م قسه‌یه تێده‌گات، که ئاراسته و به‌روبوومی قسه نه‌زانیت.

که‌واته ئەمڕۆ ئێمه ده‌باره‌ی به‌پرسیاریه‌تییه‌کی گ‌رنگ و پێویست قسه ده‌که‌ین و بوار و کات و ده‌رفه‌تیکی زۆر نییه تا دوا‌ی به‌خه‌ین و ئەمه‌ش ئەوه‌نده‌یه که خوا‌ی گه‌وره‌ و یستویه‌تی و ئاسانی کردووه له‌م په‌رتووکه‌دا.

له‌ خوداش ده‌خوازم لی‌مانی قبو‌ل ب‌فه‌رمو‌وت و قسه‌کانمان له‌ دل‌دا شو‌نی خۆیان گ‌رتب‌یت و له‌ واقیعه‌دا کاریگه‌ر بن و چاوپۆشی له‌ هه‌ڵه و لادان و خلیس‌کانه‌کانمان ب‌کات و لی‌مان خۆش بب‌یت و به‌ ئەندازدی چاوتروکاندنیکیش نه‌مانداته ده‌ست خۆمان (اللهم امین).

«وصلی الله علی محمد و علی آله و أصحابه أجمعین»

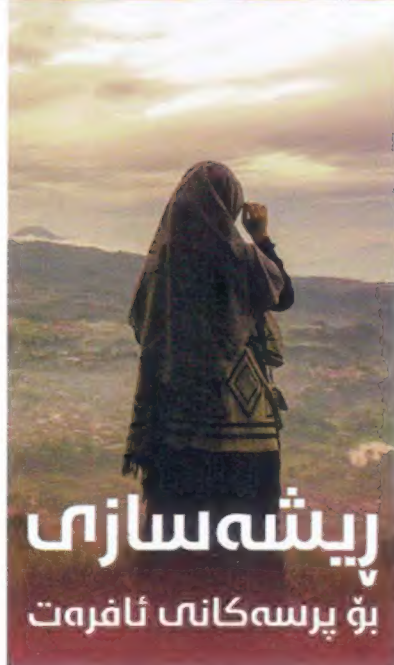
ناوەرۇك

- پيشەكى 0
- بەناوى خوداى گەورە و مېھرەبان ۹
- پيشەككە زانستىيە كان، بۇ مامەلە كىردن لە گەل باهەتى ئافرەت لە ئىسلامدا ۹
- چەند پيشەككە دەر بارەى پيشەكى ئافرەت لە ئىسلامدا ۳۶
- پيشەككە كان دەر بارى پيشەكى ئافرەت لە ئىسلامدا: ۳۶
- ئەو لايەنەنى كە بەتايىبەت پيشەكى ئافرەت دەر دەخەن لە ئىسلامدا ۴۱
- چەند پيشەككە دەر بارەى ئافرەت لە كۆمەلگەى پيشەمبەرىدا (ﷺ) ۵۴
- ئەو رۇلانەنى كە ئافرەت ھەببوو لە سەردەمى پيشەمبەرىدا (ﷺ) ۶۲
- رۇلى يەكەم: پشتىوانى و كۆمەك كىردنى بانگخواز و چاكەكاران و ھەر ھەا لەخۇگرتىيان لە رووى دەر وونى و مەنەووى و بەرھەستىيەوہ ۶۲
- رۇلى دووہم: خۇراگرتنى تاكەكەسى و خود بەرپرسىيارىيەتى لە گەشتن بە برىارى چارەنووسسازى پەيوەست بە ئايىن و دامەزراوہى لەسەرى و سەرخستنى ۶۵
- رۇلى سىيەم: بانگەواز بۇ لى خودا ۶۸
- رۇلى چوارەم: فېربوون و وەدووكەوتنى زانست ۶۸
- رۇلى پېنجەم: جېبەجېكردن و ملكەچى و كار كىردن بەو زانستەى فېرى دەبوون ۷۲
- رۇلى شەشەم: داوا كىردنى مافەكانيان ۷۳
- رۇلى ھەوتەم: رۇلە كۆمەلەيەتتە كان ۷۸
- رۇلى ھەشتەم: پيشەى ئافرەت ۷۹
- ئافرەتانى دواى پيشەمبەر (ﷺ) لە رووى فېر كىردن و خزمەت كىردنى ئىسلامەوہ ۸۴
- بەشى يەكەم: پيشەككە زانستىيە كان ۸۴
- بەشى دووہم: زانست و فېربوون لەلى ئافرەتانى دواى پيشەمبەر (ﷺ) ۸۸
- بەشى سىيەم: چەند نمونەيەكى دىكە لەسەر ئەو ئافرەتانەى دواى پيشەمبەر (ﷺ)، دەر بارەى خزمەت كىردنى ئىسلام و مۇسلمانان لە بوارەكانى دىكەى جگە لە زانست. .. ۹۵

- به‌شی چواره‌م: نموونه‌ی ئه‌و ئافره‌تانه‌ی که هه‌لگری بابته‌ی زانست و فێرکردن بوون..... ۹۷
- به‌شی پێنجه‌م: نموونه‌ی ئه‌و ئافره‌تانه‌ی که خه‌می ئیسلام و سه‌رخستنیان هه‌لگرتوووه‌، له‌ میژووی ئیسلامیدا..... ۹۹
- ئافره‌ت و نه‌خشه‌ی به‌رپرسیارییه‌تییه‌کان..... ۱۰۳
- سێ به‌رپرسیارییه‌تییه‌ مه‌زنه‌که..... ۱۰۷
- به‌رپرسیارییه‌تی یه‌که‌م: خود به‌رپرسیارییه‌تی..... ۱۰۷
- به‌رپرسیارییه‌تی دووهم: به‌رپرسیارییه‌تی خێزانی..... ۱۰۷
- به‌رپرسیارییه‌تی سییه‌م: به‌رپرسیارییه‌تی گشتی..... ۱۰۸
- به‌رپرسیارییه‌تی یه‌که‌م - به‌شی یه‌که‌م: گه‌واهی سرووش له‌سه‌ر واتای ئه‌م به‌رپرسیارییه‌تییه..... ۱۰۸
- به‌رپرسیارییه‌تی یه‌که‌م - به‌شی دووهم: ئه‌رك و کاره‌کان که له‌ژێر چه‌تری ئه‌م به‌رپرسیارییه‌تییه‌وه‌ درێژ ده‌بنه‌وه..... ۱۰۹
- به‌رپرسیارییه‌تی یه‌که‌م - به‌شی سییه‌م: گه‌واهییه‌کان له‌سه‌ر ئه‌وانه‌ی هه‌ستاوان به‌ جێبه‌جێکردنی خود به‌رپرسیارییه‌تی له‌ ژياناندا..... ۱۱۷
- به‌رپرسیارییه‌تی دووهم: به‌رپرسیارییه‌تی خێزانی..... ۱۲۱
- به‌رپرسیارییه‌تی دووهم - به‌شی یه‌که‌م: گه‌واهییه‌کانی سرووش له‌سه‌ر بنچینه‌ی ئه‌م به‌رپرسیارییه‌تییه..... ۱۲۱
- به‌رپرسیارییه‌تی دووهم - به‌شی دووهم: ئه‌رك و کاره‌کان که له‌ژێر چه‌تری ئه‌م به‌رپرسیارییه‌تییه‌دا درێژ ده‌بنه‌وه..... ۱۲۲
- به‌رپرسیارییه‌تی دووهم - به‌شی سییه‌م: گه‌واهی و نموونه‌ی ئه‌و ئافره‌تانه‌ی که هه‌ستاوان به‌م به‌رپرسیارییه‌تییه‌ له‌ ژياناندا..... ۱۲۳
- به‌رپرسیارییه‌تی دووهم - به‌شی چواره‌م: پێشنیاری کرده‌یی بۆ هه‌ستاوان به‌م به‌رپرسیارییه‌تییه‌ له‌ واقعه‌ی ئه‌م‌پروماندا..... ۱۲۵
- به‌رپرسیارییه‌تی سییه‌م: به‌رپرسیارییه‌تی گشتی..... ۱۲۸
- به‌رپرسیارییه‌تی سییه‌م - به‌شی یه‌که‌م: گه‌واهییه‌کانی سرووش له‌سه‌ر ئه‌م به‌رپرسیارییه‌تییه..... ۱۲۸

- بەرپرسىارىيەتى سىيەم - بەشى دوووم: ئەرک و کارەكان كە لەژىر چەترى ئەم
 ۱۲۹..... بەرپرسىارىيەتتەدا درژ دەنەو
 بەرپرسىارىيەتى سىيەم - بەشى سىيەم: گەواھىيەكان لەسەر ئەو ئافرەتەنەى كە بەم
 ۱۳۰..... بەرپرسىارىيەتتە ھەستاون:
 بەرپرسىارىيەتى سىيەم - بەشى چوارەم: پىشنىارى زانستى..... ۱۳۱
 ئافرەت لە بەرانبەر ئالنگارىيەكاندا..... ۱۳۶
 بەشى يەكەم: رېپەوئىكى خىرا - كە سى خالى لەخۆ گرتوو-:..... ۱۳۶
 بەشى دوووم: نەخشەى ئالنگارىيەكان..... ۱۳۷
 چەترى ئالنگارىيەكان..... ۱۳۸
 چەترى يەكەم: ئالنگارىيە فەكرى و رۆشنىرىيەكان..... ۱۳۸
 چەترى دوووم: ئالنگارىيە كۆمەلەيەتتەكان..... ۱۴۵
 چەترى سىيەم: ئالنگارىيە دەروونىيەكان..... ۱۴۸
 چەترى چوارەم: ئالنگارى دامەزراوھىي و خۇراگرى..... ۱۴۹
 چەترى پىنجەم: ئالنگارىيەكانى رېى بانگەواز و چاكسازى..... ۱۵۱
 چارەسەرە پىشنىاركرائەكان بۇ رووبەر و بوونەوھى ئالنگارىيەكان..... ۱۵۳
 ئامۇژگار يەكان..... ۱۵۴
 بەرچا و روونىيەك لە رووبەر و بوونەوھى ئالنگارى فيمىنىزم..... ۱۶۶
 گىرپانەوھى رۆلى ئافرەتى موسلمان..... ۱۶۷
 بوارەكانى رۆلى ئافرەت و چەند نموونەيەك..... ۱۷۰
 بوارى يەكەم: فەرمودەزانى..... ۱۷۰
 بوارەكانى فېركردن و بانگەواز و فەتوادان و جگە لەوانىش..... ۱۷۶
 بوارى يەكەم: زانستى..... ۱۸۲
 بوارى دوووم: بوارى بانگەواز..... ۱۸۵
 بوارى سىيەم: بوارى فېركارىي..... ۱۸۸
 بوارى چوارەم: بوارى پەرورەدەيى..... ۱۹۰
 بوارى پىنجەم: بوارى چاكسازى گشتى..... ۱۹۲
 كۆتايى..... ۱۹۶

سهره تاييترين ناسنامه و پيناس كه ئافرهت هه لگري بيت و خۆي پي
بناسينيت و له ژير سيبهري ئه و ناسنامه يه دا ژيان بكات، بريتيه له:
به ندايه تي بۆ خوداي گه و ره، كه پياو و ئافرهت تيدا هاو به شن.
حوكمه شه رعييه گاني په يوه ست به ئافرهت به شيكه له ته شريعيكي
ريكه راوي هه مه لايه ن، روانيني بۆ مروقه كان له دووره وه يه، له
چوارچيوه ي ئامانجيني دياريكراو و به رنامه يه كي شوينكه و تراو.
يه كيك له هه له گه و ره كان له كاتي گه پان بۆ پينگه ي ئافرهت له
ئيسلامدا، كورتكردنه وه ي پينگه كه يه تي له مافه دونيا ييه كاندا

نرخ: ٤٠٠٠ دینار

